

Pedagógia KATOLIKUS

2016/3–4.

Fülöpné Dr. Erdő Mária, PhD:

Európa válsághelyzetei mint erkölcsi kihívások és feladatok
a katolikus nevelés számára

Dr. Nemes György, Sch. P.:

A család az Egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásaiban –
Történeti áttekintés a mai problémák fényében

Dr. Gloviczki Zoltán, PhD:

Legyetek mindnyájan egy! – A Fokoláre lelkiség pedagógiája

Bethlenfalvyné Dr. Streitmann Ágnes, PhD:

Values and Education – Role of Folktales in Value Transmission

Dr. Lazsádi Csilla, PhD:

Óvodások szociális kompetenciájának nemek közötti eltérései

Dr. Nagy Adrienn, PhD:

Katolikus női kereskedelmi szakoktatás Budapesten
a 20. század első felében

Neumayerné Dr. Streitman Krisztina, PhD:

Inkulturáció és irgalom a jezsuita missziós tevékenységekben

Dr. Hajnal Géza, PhD:

Igazság és irgalom Gérecz Attila életművében

Dr. Mudriczki Judit, PhD:

16. századi anglikán homíliák magyar fordításának
elméleti és gyakorlati kérdéseiről

Dr. Tóth Noémi Kinga, PhD:

Egy herceg nevelőiskolája – Igazságosság és irgalmasság
a nevelésben keresztény szemmel Shakespeare IV. Henrikjében

KATOLIKUS PEDAGÓGIA

NEMZETKÖZI NEVELÉSTUDOMÁNYI SZAKFOLYÓIRAT

V. ÉVFOLYAM, 2016/3–4. SZÁM

LAPTULAJDONOS

AZ APOR VILMOS KATOLIKUS FŐISKOLA

Főszerkesztő:

Fülöpné Dr. Erdő Mária, PhD (Magyarország, Apor Vilmos Katolikus Főiskola)

Főszerkesztő helyettes:

Prof. Dr. hab. Jan Zimny (Lengyelország, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Wydział Zamiejscowy Nauk o Społeczeństwie w Stalowej Woli)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Prof. PhDr. ThDr. Amantius Akimjak, PhD (Szlovákia, Katolícka univerzita v Ružomberku)

Prof. Dr. Peter Lenninger, PhD (Németország, Katholische Stiftungsfachhochschule München)

Dr. Péter Lilla, PhD (Románia, Babeş-Bolyai Tudományegyetem/Universitatea Babeş-Bolyai)

Bethlenfalvyné dr. Streitmann Ágnes, PhD (Magyarország, Apor Vilmos Katolikus Főiskola)

Dr. Szilágyi Csaba, PhD (Magyarország, Pázmány Péter Katolikus Egyetem)

Az angol nyelvű szövegeket lektorálta: **Szentpétery Marianne**

Olvasószerkesztő: **Szathmári Éva**

ISSN 2080-6191

Írások beküldése, információ: katolikuspedagogia@gmail.com

Megrendelés: avkf@avkf.hu

Egyes szám ára: 1300 Ft – Előfizetőknek: 1200 Ft

2016-ben két összevont szám jelenik meg (2016/1–2. és 2016/3–4.)

KIADJA AZ APOR VILMOS KATOLIKUS FŐISKOLA MEGBÍZÁSÁBÓL
UNICUS MŰHELY

A MÁG KULTURÁLIS SZOLGÁLTATÓ BT. KIADÓJA

1135 BUDAPEST, TAHI UTCA 98. 1/5.

www.unicusmuhely.iwk.hu

FELELŐS KIADÓ: KEMÉNY ANDRÁS ÜGYVEZETŐ

TIPOGRÁFIA: UNICUS MŰHELY

KÉSZÜLT: A. D. 2001 NYOMDAIPARI KFT., GYŐR

FELELŐS VEZETŐ: ILLÉS ZOLTÁN

TANULMÁNYOK

Fülöpné Dr. Erdő Mária, PhD: Európa válsághelyezetei mint erkölcsi kihívások és feladatok a katolikus nevelés számára.	3
Dr. Nemes György, Sch. P.: A család az Egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásaiban – Történeti áttekintés a mai problémák fényében.	13
Dr. Gloviczki Zoltán, PhD: Legyetek mindnyájan egy! – A Fokoláre lelkeség pedagógiája.	26
Bethlenfalvyné Dr. Streitmann Ágnes, PhD: Values and Education – Role of Folktales in Value Transmission.	34
Gál Judit: Gondolatok az értékekről és az értékek átadásáról.	42
Dr. Lazsádi Csilla, PhD: Óvodások szociális kompetenciájának nemek közötti eltérései.	49
Dr. Nagy Adrienn, PhD: Katolikus női kereskedelmi szakoktatás Budapesten a 20. század első felében.	60
Neumayerné Dr. Streitman Krisztina, PhD: Inkulturáció és irgalom a jezsuita missziós tevékenységekben.	71
Dr. Hajnal Géza, PhD: Igazság és irgalom Gérecz Attila életművében.	77
Pázmány Ágnes: Szent Márton, az irgalmasság katonája.	89
Dr. Mudriczki Judit, PhD: 16. századi anglikán homíliák magyar fordításának elméleti és gyakorlati kérdéseiről.	95
Dr. Tóth Noémi Kinga, PhD: Egy herceg nevelőiskolája – Igazságosság és irgalmasság a nevelésben keresztény szemmel Shakespeare <i>IV. Henrik</i> jében.	103

AZ EGYHÁZ HANGJA

Ferenc pápának a krakkói Ifjúsági Világtalálkozón elhangzott beszéde.	111
Dr. Udvarvölgyi Zsolt, PhD: Visits of popes of Rome to the ecumenical patriarchate (Constantinople and Istanbul).	113

MINDENNAPI PEDAGÓGIA

Dr. Zóka Katalin, PhD: Az ünnepek szerepe az óvodai nevelésben.	119
Dr. Hermann Gusztáv Mihály, PhD: Rájátszás a pokolban (Egy futball-mérkőzés iskolaiügyi következményei).	126

SZEMLE

Tóth Dorina Anna: A „magyar küldetés”.	133
Dr. Engler Ágnes, PhD: Fiúk és lányok egy asztalnál.	134

STUDIES

Fülöpné Dr. Erdő Mária, PhD: Crisis Situations in Europe as Moral Challenges and Tasks for Catholic Education	3
Dr. Nemes György, Sch. P.: Family as Reflected in the Statements of the Magisterium – A Historical Overview in the Light of Today's Problems	13
Dr. Gloviczki Zoltán, PhD: "That all of them may be one" – The Pedagogy of Fokolare Spirituality	26
Bethlenfalvyné Dr. Streitmann Ágnes, PhD: Values and Education – Role of Folktales in Value Transmission	34
Gál Judit: Values and the Transmission of Values	42
Dr. Lazsádi Csilla, PhD: Gender Differences in Preschoolers' Social Competence	49
Dr. Nagy Adrienn, PhD: Catholic Female Trade Vocational Education in Budapest in the First Half of the 20th Century	60
Neumayerné Dr. Streitman Krisztina, PhD: Inculturation and Mercy in Jesuit Missionary Work	71
Dr. Hajnal Géza, PhD: Justice and Mercy in the Oeuvre of Attila Gérecz	77
Pázmány Ágnes: Saint Martin, a Soldier of Mercy	89
Dr. Mudriczki Judit, PhD: Theoretical and Practical Questions Concerning the Hungarian Translation of 16th-century Anglican Homilies	95
Dr. Tóth Noémi Kinga, PhD: Bringing up a Prince – Justice and Mercy in the Education Through Christian Spectacles in Shakespeare's <i>Henry IV.</i>	103

VOICE OF THE CHURCH

Pope Francis's Address at the Krakow World Youth Day	111
Dr. Udvarvölgyi Zsolt, PhD: Visits of Popes of Rome to the Ecumenical Patriarchate (Constantinople and Istambul)	113

EVERYDAY PEDAGOGY

Dr. Zóka Katalin, PhD: The Role of Celebrations in Preschool Education	119
Dr. Hermann Gusztáv Mihály, PhD: Play-off in Hell (The consequences of a soccer game in educational affairs).	126

REVIEW

Tóth Dorina Anna: „Hungarian Mission”	133
Dr. Engler Ágnes, PhD: Boys and Girls at a Table.	134

Fülöpné Dr. Erdő Mária, PhD

MAGYARORSZÁG,
APOR VILMOS KATOLIKUS FŐISKOLA

Európa válsághelyzetei mint erkölcsi kihívások és feladatok a katolikus nevelés számára

„A világnak ma rendíthetetlen emberekre van szüksége, akik sohasem arra várnak, hogy először sima legyen az út és minden akadály eltűnjön, hanem, akik égő lelkesedéssel, igyekezettel az elbátortalanodottak megbénult erőit új életre keltik; emberekre, akiknek szíve Krisztus szeretetétől hevül, és akik készek Mesterük munkáját folytatni.” (V. W. Schoen)

BEVEZETŐ GONDOLATOK

Napjaink válsághelyzetei – így a migráció kérdése vagy az általános értékválság – kapcsán ismét gyakran merül fel témaként a médiában, a politikában és az emberek közötti mindennapos kommunikációban is Európa keresztény identitásának, keresztény gyökereinek fontossága.¹ A korábbiakban sokak által működőképesnek tartott és erősen támogatott elképzelés a multikulturális és értékesmleges társadalomról mára már zsákutcának tűnik. A nagy tömegű más kultúrájú és más vallású bevándorló jelenléte, illetve az egységes alapokon nyugvó, a cselekvéseknek és azok értékelésének irányt mutató közös értékrendszer hiánya Európában számos problémát vet fel, megoldásra váró helyzeteket teremt.²

A felvetődő kérdések érdemi, európai szintű megválaszolása és a problémák megoldása elsődlegesen határozott elvi állásfoglalást, majd ezt követően kommunikációs, politikai, jogalkotási koncepcióváltást igényel. Az első kérdés – bár az EU alkotmányában nem szerepel – kívánja-e a jelenlegi helyzetben Európa a keresztény értékek és az ezen alapuló több évezredes kultúra karakterjegyeit, gondolkodási irányelveit megőrizni? Amennyiben igen, akkor tudatos és tervszerű cselekvési programra van szükség. A problémák egyre égetőbbek, az egységes európai szintű politikai állásfoglalás mégis várat magára.

¹ VAN LEEUWEN, Arend Theodor, *Kereszténység a világtörténelemben*, Szent István Társulat, Budapest 2010.

² OSTERWALL, Gottfried, *Misszió egy megváltozott világban*, Boldog Élet Alapítvány, Budapest 2014.

A MIGRÁCIÓS VÁLSÁG MINT ERKÖLCSI KIHÍVÁS ÉS FELADAT

A migrációs helyzettel kapcsolatban elsődleges szempont a helyzet pontos definiálása, hiszen ettől függ, hogy milyen feladatok várnak megvalósításra. Mi a katolikus egyház álláspontja a migráció kérdésében, és hogyan kell helyesen értelmezni ezt az álláspontot?

Mielőtt válaszolunk a fenti kérdésre, szükséges tisztázni, hogy hogyan értékeljük a jelenlegi helyzetet, kik azok, aki nagy tömegben Európába jönnek?

Amennyiben az érkezők – értékelésünk szerint – menekültek, akik a saját hazájukban életveszélyben vannak, akkor be kell fogadni őket, oltalmat kell nyújtani nekik és az elemi létszükségleteiket biztosító javakat biztosítani kell számukra. Erről a katolikus egyház tanítása egyértelmű, és egybevág az általános emberieség elveivel is. Ebben az esetben átmeneti helyzetről beszélünk, hiszen a veszély elmúltával hazatérhetnek a szülőföldjüket szerető, ám azt elhagyni kényszerülő menekültek.

Ha az érkezők gazdasági bevándorlók vagy a klímaváltozás miatt megváltozott éghajlati viszonyok áldozatai, akkor mérlegelni kell, hogy milyen hatékony módja lenne a segítségnyújtásnak úgy, hogy a saját hazájukban, saját kultúrkörükben és szülőföldjükön maradván emberhez méltó körülmények között tudják folytatni életüket. A katolikus felfogás szerint ebben az esetben is szükséges segíteni, lehetőségeinkhez és erőinkhez mérten, de ez a segítség nem kell, hogy szükségszerűen az országainkba történő befogadást jelentse, hiszen a haza, a szülőföld, a kultúra és a kulturális környezet minden ember – így a gazdasági bevándorló – számára is megőrzendő érték, amelyet a saját közösségében és a saját hazájában tud legjobban megővni, fenntartani, megőrizni és továbbadni.

Ha az érkezők harcosok, terroristák vagy bűnözők, és a migráció jelenségét a modernkori hadviselés egyik formájának tekintjük, akkor önvédelemmel kell reagálnunk. A katolikus tanítás egyértelmű ebben a kérdésben is, hiszen mindenkinek (egyénnek és országnak egyaránt) joga van az őt ért támadás ellen védekezni.

Ha a bevándorlókra mint Európa népesedési és munkaerő-piaci problémáit megoldó ember-tömegre tekintünk, több kérdés merül fel:

Milyen kötelezettségei vannak az államnak saját polgáraival szemben, nem sérülnek-e az ő – saját hazájukban elsődlegesnek minősítendő – érdekeik valamely gazdasági vagy politikai érdekcsoport vagy a bevándorlók érdekeivel szemben?

Joga van-e az államnak saját polgárainak érdekét háttérbe szorítani, és más szempontok alapján dönteni bármely kérdésben? A katolikus egyház tanítása ebben is eligazít, hiszen a kötelezettségeknek rangsora van, egyének esetében előbb a családtagok, majd a hívő közösség tagjai, ezeket követi a tágabb, majd a legtágabb közösség. Ez az irányelv vonatkoztatható az államhatalmat képviselők döntéseire és kötelességeire is, tehát a döntéshozóknak elsősorban a saját polgáraik érdekeit kell szem előtt tartaniuk, ezt követhetik más szempontok.³

További megválaszolandó kérdésekként fogalmazódnak meg a következők: Milyen következményekkel jár rövid, közép- és hosszú távon az öslakosok számára, illetve a bevándorlóként érkező tömegekre nézve a tömeges betelepítés okozta helyzet? Nem okoz-e majd a jelenlegi népességfogyásnál és munkaerőhiánynál jóval súlyosabb és nehezebben megoldható problémákat? Nem orvosolható-e másként az alacsony születésszám és a hiányzó munkaerő problémája?

Ha arra a felismerésre jutunk, hogy a fenti csoportok mindegyike megtalálható az érkező embertömegben (feltehetően így van), akkor egyértelműen szükséges olyan feltételeket és körülményeket biztosítani, amelyek megteremtik az árnyalt elbírálás és a különféle csoportokhoz tartozók szétválasztásának megbízható lehetőségét, hiszen egyedül e szétválasztás nyomán lehet bölcs, emberséges, erkölcsileg helyes döntést hozni és ennek szellemében cselekedni.

Amennyiben „modernkori népvándorlásnak” minősítjük a jelenséget, akkor a helyzet sok szempontból azonos azzal, amellyel háború esetén találkozunk, hiszen ebben a helyzetben is illetéktelen behatolásról, területfoglalásról és az alkalmazkodás és beilleszkedés szándékának

³ MEDVIGY Mihály, *Erkölcstani jegyzetek*, Új Ember Kiadó, Budapest 2007.

hiányáról van szó. Ezért ebben az esetben saját nemzeti és vallási identitásunk, személyes biztonságunk, nemzetállamként való megmaradásunk érdekében szükséges megállítanunk a folyamatot, és ehhez jogunkban áll minden lehetséges és etikus megoldást igénybe venni. A katolikus egyház tanítása szerint ugyanis nem csupán életünket, hanem javainkat, otthonunkat is jogunkban áll megvédeni.⁴

KERESZTÉNY ÉRTÉKEK VAGY ÉRTÉKSEMLEGESSÉG?

Európa válságának másik jellemző megnyilvánulása az értékrend viszonylagossága és szubjektivitása, amely nem csupán az egyéni vélekedések szintjén érzékelhető, hanem leképeződik a társadalmi struktúrák működésében, a jogalkotásban, és az élet minden területén megmutatkozik.

Kontinensünkön sokakban, akik kereszténységüket és kultúrájukat értéknek tartják, megfogalmazódik az igény, hogy nemzeti, vallási és kulturális hagyományait, keresztény értékrendjüket megőrizték és továbbadják a következő generációknak.

Egyértelmű, hogy ebben a kérdésben döntő az egyének egyedi állásfoglalása és cselekvése, a katolikus egyház, az oktatási rendszer, a média befolyása egyaránt. Egyfajta új misszió szükségessége lép fel egész Európában, amely már nem más kontinensek felé irányul, hanem a belső megújulást tűzi ki célul, amely új lendülettel és energiával látja el az összezavarodott és reményvesztett, megfáradt és elgyengült, vallási gyökereitől eltávolodott Európát.⁵ Ez a misszió megvalósulhat a személyközi kapcsolatok, a családi nevelés,⁶ az intézményes oktatás és nevelés, a tömegkommunikációs eszközök vagy akár a művészetek közvetítő szerepe által, azonban alapja és kegyelmi hátterének biztosítója maga az egyház, amelyben a Szentlélek működik.⁷

NEVELÉS ÉS OKTATÁS

A nevelés és az oktatás minden korban a kultúra és az értékrend átadásának hatékony eszköze volt, s így van ez napjainkban is.

Eppen a fenti okokból egyre többen fordulnak nagy várakozással a katolikus oktatási rendszer felé, bízva abban, hogy egyszerre lehet hatékony eszköz a keresztény hit és értékrend, a nemzeti és európai kultúra, valamint a béke megőrzéséhez, s egyszersmind a racionális cselekedetekben megmutatkozó együttérzésre,⁸ szolidaritásra és empátiára is képes nevelni. A katolikus iskolarendszer az újraevangelizálás fontos és hatékony eszköze lehet, és mint ilyen elősegítheti az európai válság- és krízishelyzetek keresztény értékeket, kulturális hagyományokat és békét megóvó megoldásának megtalálását és megvalósítását.⁹

A fent leírtak fényében érdemes átgondolnunk a katolikus iskolarendszer helyzetét és lehetőségeit hazánkban.

Amikor az oktatás és nevelés kérdéseivel foglalkozunk, nem vonatkoztathatunk el attól a sajátos társadalmi valóságtól, amelyben oktatunk, nevelünk. Társadalmi elvárások minden

⁴ *A Katolikus Egyház Katekizmusa*, Szent István Társulat, Budapest 2002, 471–481.

⁵ VAN LEEUWEN, Arend Theodor, i. m., 360–363.

⁶ NEUFELD, Gordon – MÁTÉ Gábor, *A család ereje*, Libri Kiadó, Budapest 2014.

⁷ *A Katolikus Egyház Katekizmusa*, i. m.

⁸ NEWBIGIN, Lesslie, *Evangélium a pluralista társadalomban*, Harmat Kiadó, Budapest 2006, 155–168.

⁹ *A Katolikus Egyház Katekizmusa*, i. m., 406–409.

korban megfogalmazódtak a neveléssel szemben. Sajátosan társadalmi meghatározottságú az az igény, amely meghatározza, hogy az adott korban, helyen és közegben milyen polgárrá, milyen emberré kívánják nevelni a felnövekvő gyermekeket.¹⁰ Ezt a célkitűzést nevezhetjük nevelési célnak. A nevelési célban leképeződik a társadalom gondolkodásmódja, helyzete, jövőképe.¹¹

Korunk fejlett társadalmában – mint azt a bevezetőben már érintettük – az egységes értékrend hiányában jelentkező problémák: a tájékozódási pontok elvesztése, a pozitív jövőkép hiánya, a kényelem és a kötöttségektől mentes „szabadság” előtérbe helyezése, menekülés a felelősség és az elköteleződés elől stb. – egyre jellemzőbb kortüntet.¹²

Amikor hiányzik a társadalmi szintű pozitív és motíváló erejű jövőkép, nem lebeg elérendő távlati cél az emberek előtt, akkor nagyon nehéz az egyéneknek felülemelkedni a burkoltan mindenhol jelen levő csüggedtség, a fogyasztás és élménykeresés mögött megbúvó üresség és lehangoltság érzésén, állapotán.¹³

Ebben a „társadalmi depresszióban” a nevelési célok sem kerülnek határozottan megfogalmazásra. A nevelés mindennapi gyakorlata sok esetben csupán arra irányul, hogy a felnövekvő személy képes legyen valahogy kibírni a legkülönbözőbb helyzeteket, együtt élni más kultúrájú és más vallású emberekkel, fenntartások és aggályok nélkül átvenni véleményeket, új és új társadalmi normákat, alkalmazkodni ahhoz, ami van, és ami még eljön vagy eljöhét – erre készíti fel az egyént a jelenkori európai nevelési intézmények többsége.¹⁴ A szakirodalomban a fent leírtakat a „konstruktív életvezetés” képességeként definiálják. Ebből a képből azonban hiányzik minden előre mutató, építő jellegű vonatkozás, hiányzik az eligazodást nyújtó, szilárd erkölcsi értékrend, ezért ez nem lehet a nevelés végső célja. Értelmes, tartalmas, pozitív célokat szükséges felmutatni a ma embere számára, hiszen csak ezek alkalmasak arra, hogy a nevelés céljává tegyünk. Ellen Gould White így ír erről: „Amire a világnak leginkább szüksége van, azok az emberek, akiket nem lehet sem eladni, sem megvásárolni. Emberekre van szükség, akik szívük mélyéig őszinték és igazságosak; Emberekre, akik nem félnek nevén nevezni a bűnt; Emberekre, akiknek lelkiismeretük úgy viszonyul kötelességükhöz, mint, ahogy az iránytű mutat a sarkok felé; Emberekre, akik a jogért, az igazságért síkra szállnak, még ha összedől is a világ.”¹⁵

A világos értékrenddel és erős erkölcsi tartással rendelkező polgárok nevelésében van óriási szerepe a keresztény oktatási rendszernek.¹⁶ Az evangéliumi alapokon és stabil értékrenden nyugvó keresztény nevelésben megtalálható a perspektíva és a cél. Az értelmes, valós és motíváló távlati cél, amely iránymutatást és reményt ad, amely megadja cselekedeteink, mindennapi életünk mélyebb értelmét, tartalmát.¹⁷ Ennek közvetítése olyan feladat, amelynek megvalósítása segíthet az európai embert sújtó értékorientációs válság megoldásában.

A mai kor embere számára talán nem mond sokat az igazság és igazságosság, az irgalom és irgalmasság fogalma. Sokaknak úgy tűnhet, hogy e fogalmak lejáratott, ódivatú, idejétmúlt szavak csupán. A keresztény nevelés azonban az objektív igazságon nyugvó stabil értékrend mellett az irgalmas és igazságos isteni szeretet közvetítője¹⁸ a társadalomban, a világban. Ennek a szeretetnek a közvetítése, az irgalmas és igazságos Isten emberre

¹⁰ *A katolikus iskola a harmadik évezred küszöbén – A Katolikus Nevelés Kongregációja*, Róma 1997, in FÜLÖPNÉ ERDŐ Mária (szerk.) *Az értékorientált nevelés alapjai*, Szent István Társulat, Budapest 2015.

¹¹ ERDŐ Péter, *A család Isten tervében*, Szent István Társulat, Budapest 2011, 61.

¹² LUKAS, Elisabeth, *A bölcsesség mint orvosság*, Jel Kiadó, Budapest 2014, 50–73.

¹³ POWELL, John, *Miért félek a szeretettől?*, Vigília Kiadó, Budapest 2001, 23–40.

¹⁴ BASSET, Lytta, *Túl a megbocsátáson*, Korda Kiadó, Kecskemét 2009, 45–50.

¹⁵ <http://white-konyvtar.hu/konyv/szemelvenyek-e-g-white-irasaibol-3-kotet-1> (Utolsó megtekintés: 2016. október 15.)

¹⁶ *Misericordiae Vultus*, Pápai bulla, Róma 2015.

¹⁷ CSANÁD Béla, *Keresztény valláspedagógia*, Jel Kiadó, Budapest 2004, 31–39.

¹⁸ BARSÍ Balázs, *Örökké megmarad*, Szerzői Kiadás, Sümeg 2003. 10.

vonatkozó üdvöztető tervének megismertetése, továbbadása¹⁹ az irgalmasság cselekedete és egyben missziós tevékenység is.²⁰

Ennek alapján nem csupán az egyes pedagógus, szülő, tanár, nevelő, pap gyakorolhatja az irgalmasságot vagy válhat az új misszió megvalósítójává munkája által, hanem mindazok, akik a keresztény nevelés és oktatás különféle szintjén közreműködnek az intézmények létrehozásában, működtetésében, fenntartásában.²¹ Mindazok, akik munkájukkal közvetve vagy közvetlenül hozzájárulnak a keresztény nevelés megvalósításához.

A fentiek fényében érdemes áttekinteni, mekkora, és milyen sajátosságokat mutat az egyházak által fenntartott oktatási-nevelési intézményhálózat hazánkban. Érdemes kitérnünk erre, hiszen ebből jól látható, milyenek a lehetőségeink arra, hogy a keresztény értékek megőrzésével és továbbadásával hatást gyakoroljunk a válságban levő Európa gondolkodásmódjára.

AZ EGYHÁZI FENNTARTÁSÚ ISKOLARENDSZER HAZÁNKBAN – MINT AZ EURÓPAI VÁLSÁGHELYZETEK MEGOLDÁSÁNAK ELŐSEGÍTŐJE

Az egyházi iskolák és a keresztény nevelés jelentőségéről így ír a II. Vatikáni Zsinat *Gravissimum Educationis* kezdetű deklarációja:

„Valamennyi nevelési eszköz között különleges jelentősége van az iskolának, mely küldetéséből fakadóan miközben kiműveli az értelmi képességeket, kifejleszti a helyes ítéletalkotást; bevezet az előző nemzedékek által megteremtett kulturális örökségbe: erősíti az értékek iránti fogékonyságot; előkészít az életpályára; növeli a kölcsönös megértéshez szükséges érzéket azaz, hogy a különböző természetű és származású növendékek között baráti közösséget alakít ki; ezen felül egy olyan középpontot jelent, melynek munkájában és fejlődésében részt kell vennie a családoknak, a nevelőknek, a kulturális, polgári és vallási szervezeteknek, a polgári társadalomnak és az egész emberi közösségnek. Szép és felelősségteljes mindazok hivatása, akik a szülők segítőként és a társadalom megbízottaiként nevelői feladatra vállalkoznak az iskolákban; e hivatás sajátos szellemi és szívbeli adottságokat, nagyon gondos fölkészülést, állandó megújulási és alkalmazkodási készséget kíván.”²²

Az egyházi iskolák nevelési feladata tehát az egyén és a társadalom jövője szempontjából egyaránt igen nagy jelentőségű. Érdemes számba vennünk, hogy a keresztény nevelés megvalósítására hazánkban jelenleg milyen intézményhálózat áll rendelkezésünkre, illetve mi jellemzi az intézmények számára és a tanulólétszám alakulására vonatkozó tendenciákat.

Az egyházi intézményekre vonatkozó adatokat szükséges tágabb dimenzióban szemlélni és más, nem egyházi fenntartók adataival egybevetve elemezni.

Megállapíthatjuk, hogy általános tendencia hazánkban, hogy noha a demográfiai hullámvölgy miatt az iskoláskorú népesség száma csökken, és ez az állami iskolákban erős létszámcsökkenés formájában érzékelhető, az egyházi intézményekben tanulók száma folyamatosan emelkedik. Ez azt mutatja, hogy erős igény mutatkozik arra, amit az egyházi iskolák tudnak nyújtani a fiataloknak.

A következő ábra az intézményekben tanuló gyermekek számának alakulását mutatja, a 2010/2011-es tanévtől 2015-ig, fenntartó típusok szerint:

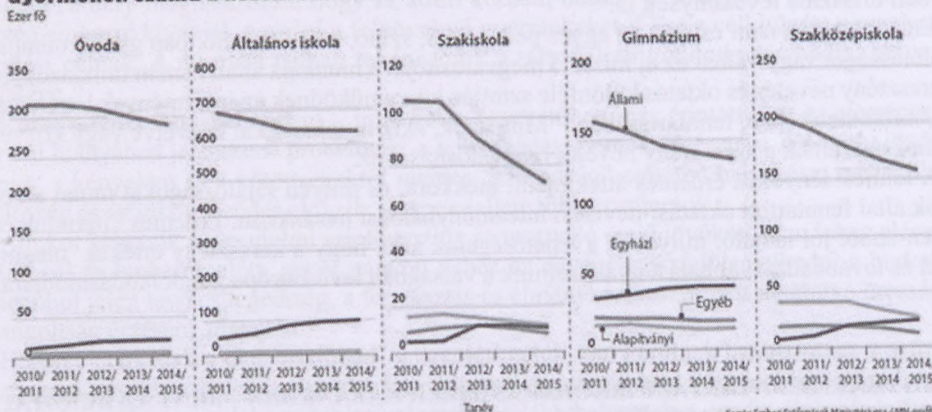
¹⁹ <http://www.magyarokurir.hu/hirek/az-irgalmassag-szentevet-meghirdeto-papai-bulla-az-irgalmassag-arca> (Utolsó megtekintés: 2016. október 4.)

²⁰ *Misericordiae Vultus*, i. m.

²¹ http://kgk.uni-obuda.hu/sites/default/files/01_Beran%20Ferenc.pdf (Utolsó megtekintés: 2016. október 4.)

²² *Gravissimum Educationis – A II. Vatikáni Zsinat deklarációja a keresztény nevelésről*, in FÜLÖPNÉ ERDŐ Mária (szerk.) *Az értékorientált nevelés alapjai*, Szent István Társulat, Budapest 2015.

Gyermekek száma a közoktatásban az intézményfenntartók szerint

1. sz. ábra: Gyermekek számának alakulása a közoktatásban fenntartók szerint 2010 és 2015 között²³

Az adatsor jól tükrözi azt a tendenciát, amely szerint egyrészt egyre több intézmény kerül egyházi fenntartásba, másrészt a szülők is bizalommal vannak az egyházi oktatás-nevelés iránt, és szívesen választanak gyermekeiknek egyházi intézményt, így egyre nő az egyházi fenntartású köznevelési intézményekbe járó gyermekek száma.

„Az egyházi óvodákat választó családok aránya 2010 óta megduplázódott, háromról hat százalékra nőtt. Míg a 2010–2011-es tanévben 12.450 gyerek járt valamilyen felekezeti óvodába, addig az elmúlt tanévben már 21.615 gyermeket regisztráltak, miközben az önkormányzati óvodákba járó kisgyermekek létszáma 316 ezerrel 290 ezerre csökkent. Az állami és önkormányzati fenntartású óvodákban 8 százalékos létszámcsökkenést mértek a fenti időszakban, ezzel szemben az egyháziakban 73 százalékos növekedés mutatkozott.”²⁴

„Hasonló változás figyelhető meg az általános iskolák esetében is: míg az állami intézményekben öt év alatt csaknem 55 ezerrel kevesebb lett a tanuló, az egyházi általános iskolákban 47 ezerrel nőtt a létszám. Az elmúlt tanévben így már az általános iskolások 13 százaléka (összesen 98 ezer gyerek) járt egyházi intézménybe, míg ugyanez az arány 2010-ben csak hat százalék volt (50 ezer). Mindez azt jelenti, hogy ebben az iskolatípusban az állami fenntartást választók nyolc százalékkal kevesebben lettek a vizsgált időszak alatt, az egyházi intézményekben viszont 93 százalékkal lettek többen. Ugyanez a tendencia az idősebb korosztálynál is: a középiskolák összes típusában visszaestek az állami létszámok, és emelkedtek az egyháziak. Az állami szakiskolákba járók létszáma 33 százalékkal csökkent, 108 ezerrel 72 ezerre apadt, ezzel szemben az egyházi fenntartásúakban több mint kétszer annyian lettek a diákok: a felekezeti oktatást választók aránya így 3,5-ről 10,2 százalékra nőtt 2010 és 2014 között. A gimnazisták körében 15-ről 20 százalékra emelkedett az egyházi iskolába járók aránya, a szakközépiskolákban pedig 2,6 százalékról 10,8 százalékra nőtt.”²⁵ – írja az EMMI adataira hivatkozva a *Magyar Nemzet*.

Az intézményrendszer bővülésének folyamata az utóbbi években erősödött. Az intézmények számának emelkedése, a tanulólétszám növekedése komoly lehetőséget nyújt és egyben fontos feladatot is jelent a keresztény értékek közvetítésére, az irgalmas és igazságos szeretet pozitív és motiváló légkörének egyre szélesebb rétegekhez történő eljuttatására.²⁶ A lehetősé-

²³ http://mno.hu/magyar_nemzet_belfoldi_hirei/felfutoban-az-egyhazi-iskolak-es-ovodak-1303255 (Utolsó megtekintés: 2016. október 6.)

²⁴ Uo.

²⁵ Uo.

²⁶ Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma, Az Igazságosság és Béke Pápai Tanácsa, Szent István Társulat.

gek bővülése azonban egyre több feladatot és ezen keresztül számos tekintetben kihívást is jelent az egyházi fenntartóknak, intézményvezetőknek és munkatársaknak.

FŐBB KIHÍVÁSOK A KATOLIKUS KÖZNEVELÉSI INTÉZMÉNYEK SZÁMÁRA²⁷

Gazdasági jellegű kihívások

Az egyházi fenntartók számára gazdasági kihívásként jelentkezhet az egyre újabb intézmények átvétele, hiszen gyakran leromlott állapotú, felújítandó épületekben működnek az átvett intézmények, melyek az esetenként alacsony tanulólétszám miatt sok esetben nem működtethetők gazdaságosan, ám az adott település szempontjából és a keresztyén értékek átadása tekintetében mégis fontos funkciót töltenek be. Az épületek felújítása gyakran jelentős költséggel jár, ami komoly áldozatot követel a fenntartótól, megterheli annak gazdálkodását. Egyes esetekben sikeres pályázatok oldják meg ezt a problémát.

A munkatársakkal kapcsolatos kihívások

Gyakran okoz nehézséget az intézmények átvételekor, hogy többnyire a korábbi nevelőtestület tagjaival, de immár katolikus szellemben kell folytatni a munkát. A gyakorlatban az intézménnyel együtt átvett oktatók sok esetben egyáltalán nem ismerik az egyház tanítását, gondolkodásmódjukban, életvitelükben nem képviselik azt az értékrendet, amelyet az iskola át akar adni a diákoknak. Bár sokan közülük kiváló szakmai munkát végeznek, általában nem bizonyulnak alkalmasnak a katolikus gondolkodásmód képviselésére, átadására, pedig az egyházi fenntartó számára ez fontos szempont, amelynek érvényesítéséről nem szabad lemondania, hiszen kűldetésének, társadalmi szerepvállalásának alapját adja.²⁸

További nehézségként jelentkezik az a körülmény, hogy nehezen lehet kellő számban vallásukat aktívan gyakorló, pedagógus diplomával rendelkező személyeket találni a katolikus iskolák tantestületei számára. A rendszerváltás előtt az egyetemeken és főiskolákon baloldali elvek alapján oktatták a szakmai és a pedagógiai jellegű stúdiumokat. Ez erősen hatott a tanítók és tanárok szemléletére, emberképére. Bár a katolikus felsőoktatás is képez pedagógusokat, az innen kikerülő diplomások létszáma jelenleg nem nő arányosan az intézmények pedagógus szükségletének növekedésével, ezért a megfelelő létszámú katolikus pedagógus képzése még most sem megoldott. Hazai és nemzetközi felsőoktatási együttműködésekkel lehetne pozitív irányú elmozdulást elérni.

A II. Vatikáni Zsinat *Gravissimum Educationis* kezdetű deklarációja hangsúlyozza az iskolák és felsőoktatási intézmények együttműködésének fontosságát: „Az iskolaügy terén is nagyon szükséges az összhang, amely egyházmegyei, nemzeti és nemzetközi szinten egyre sürgetőbb és egyre jobban meg is mutatkozik. Ezért minden eszközzel törekedni kell arra, hogy kiépüljön az egymásra hangolt katolikus iskolák rendszere; ezek működjenek együtt egymással és a többi iskolákkal is, mert ezt kívánja az emberiség közjáva. Az egybehangolt cselekvés és nagyobb együttműködés főleg az egyetemi intézményeknél jár gazdag eredményekkel. Az egyes karok az adott tudományág lehetőségei szerint minden egyetemen támogassák egymást. Maguk az egyetemek pedig szintén törekedjenek a kapcsolatok kiépítésére, rendezzenek nemzetközi összejöveteleket, osszák meg a tudományos kutatás területeit, közöljék egymással eredményeiket, bizonyos időre cseréljék ki a tanárokat, tegyenek meg ezeken kívül is mindent, amivel egymáson segíthetnek.” – szorgalmazza a zsinati atyák.²⁹

sulat, Budapest 2007.

²⁷ FÜLÖPNÉ ERDŐ MÁRIA, *A nevelés irgalmasságának társadalmi dimenziói in Irgalmasság és igazságosság a keresztyén nevelésben*, Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác 2016, 128–135.

²⁸ *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, i. m.

²⁹ *Gravissimum Educationis – A II. Vatikáni Zsinat deklarációja a keresztyén nevelésről*, in FÜLÖPNÉ ERDŐ MÁRIA (szerk.) *Az értékorientált nevelés alapjai*, Szent István Társulat, Budapest 2015.

A tanulók kiválasztásának és felvételének kihívásai

A személyi tényezők másik fontos összetevője a diákok kiválasztása. Ideális esetben egy katolikus iskolában a diákok többsége a vallásukat ismerő és aktívan gyakorló családokból kerül ki, így a családi hatások és az iskolai nevelés összhangban állnak egymással, ami nagyban elősegíti, hogy az értékek átadása hatékony és eredményes legyen.³⁰ Egy ilyen intézmény arra is alkalmas lehet, hogy azokat a tanulókat, akiknél a család nem aktív a vallásgyakorlásban, szellemisége, légköre által bevonja az egyház közösségi és hitéletébe. Ebben rejlik az egyházi oktatási intézmények missziós feladata, így terjeszthetik – az irgalmasság cselekedetét gyakorolva – az evangélium örömhírét.

Magyarországon nem mondható el, hogy az egyházi intézményekbe beiratkozó diákok többsége aktív hitéletet élő családból érkezik. Ennek oka, hogy a kommunizmus évtizedeiben az emberek túlnyomó többsége nem részesült hitoktatásban, sőt templomba sem járt, így két generáció szakadt el az egyháztól.³¹ Ők sem a hittani ismereteket, sem a vallás gyakorlatát, erkölcsiségét nem tudták továbbadni családjuk tagjainak, hiszen maguk sem ismerték ezeket. Tehát a katolikus intézmények tanulóinak többsége hitéleti alapok nélkül érkezett és érkezik ma is az iskolába.³² Meg kell jegyeznünk azt is, hogy a rendszerváltás óta eltelt időszakban lassú, folyamatos javulás mutatkozik ebben a tekintetben. A fentiek alapján a katolikus iskolának szükséges bizonyos missziós szerepet betölteni, közvetíteni a hitet, az egyház tanítását tanulóiknak és azok családjainak.

Szülői elvárások az egyházi iskolákkal szemben

Milyen motivációk miatt választják a hittől nemzedékek óta elszakadt emberek a katolikus iskolákat? Milyen elvárásokat támaszt a társadalom a katolikus intézményekkel szemben?

Gyakori, hogy a szülők azzal indokolják választásukat, hogy az egyházi intézményben kevesebb rosszat tanul egy gyermek a társaitól, mint a világi iskolákban. Sokan az oktatás magasabb színvonalát hozzák fel érvnek a katolikus intézmény választása mellett. Másoknak ezen iskolák hagyományosabb, kevésbé liberális légköre jelent vonzerőt. Ismét mások úgy érzik, hogy magatartási nehézségekkel, problémákkal küzdő gyermekükön talán ezekben az iskolákban tudnak leghatékonyabban segíteni. Számos szülő vár nagyobb gondoskodást, személyre szabottabb törődést a katolikus iskolától. Sokan várják, hogy az egyházi intézmény szinte a családot pótló, vagy azt alapfunkcióiban erősen támogató szerepet vállaljon.³³

A felsorolt indokokat akár úgy is összefoglalhatjuk, hogy a szülők arra számítanak, hogy megértőbb, szeretetteljesebb, támogatóbb, azaz irgalmasabb légkörű intézménybe kerülnek gyermekeik, ha egyházi iskolát választanak számukra. Tehát a szülők és a társadalom elvárja a katolikus iskolától-óvodától az irgalmas és igazságos szeretet gyakorlását, olyan légkör megteremtését, amelyben ez a mindennapok része.

Természetesen számos olyan család is választ egyházi iskolát, amely azt szeretné, hogy a saját családjában vallott és megélt katolikus értékrend szerinti nevelésben részesüljenek a gyermekei, illetve olyan társakra, barátokra találjanak, akik szintén ezeket a katolikus értékeket hiszik, élik és vallják. Sokféle okból érdeklődnek tehát az emberek a katolikus iskolák iránt, és sokféle elvárást támaszt a társadalom a katolikus iskolákkal szemben. Talán ez az oka, hogy ezekben jobb jelentkezési mutatókat találunk, mint az állami vagy magán fenntartók által működtetett intézmények többségénél.³⁴

A fenti tényezők együttes hatásaként jelentkezik a magyarországi katolikus iskoláknak az

³⁰ RANWEZ, Pierre, *A kisgyermek vallási nevelése*, Jel Könyvkiadó, Budapest 1994, 50.

³¹ BANDI István, *A katolikus egyházi társadalom helyzetstratégiái a felekezeti iskolák államosításának hatására*, in *Az Egyházi iskolák államosítása Magyarországon, 1948*, Lénárd Ödön Alapítvány, Budapest 2008.

³² MKPK adata, 2015. 08. 30.

³³ FÜLÖPNÉ ERDŐ Mária, *Elvárások a katolikus iskolákkal szemben*, előadás, Ruzomberok, 2015.

³⁴ Erről évről évre az OKM és az OKI közöl aktuális adatokat.

a problémája, hogy hogyan tudják biztosítani, hogy az intézmény minden tekintetben megfeleljen a vele szemben támasztott egyházi, társadalmi és szülői elvárásoknak. Ez a kérdés az óvodától az egyetemig minden intézményi szinten felmerül.

AZ EGYHÁZI OKTATÁSI-NEVELÉSI INTÉZMÉNYHÁLÓZAT LEHETŐSÉGEI A SZERETET GYAKORLÁSÁRA

Az irgalmasság lelki és testi cselekedetei között egyaránt találunk olyanokat, amelyeket az iskola, az oktatási-nevelési intézmény alaptevékenységének végrehajtása során, mintegy ebből levezethetően gyakorol. Ilyen például a „tudatlanok tanítása” vagy a „kétkedőknek jó tanács adása”, de ide tartozhat egy-egy hátrányos helyzetű térségben az „éhezőknek enni adni”, „szomjázóknak inni adni”, „ruhátlanokat felruházni” és más irgalmas cselekedetek gyakorlása is.

A katolikus iskolák oktatói, tanárai gyakorolhatják az irgalmasságot az oktatott tananyag tartalmán keresztül. Megfogalmazhatják, közvetíthetik a katolikus egyház tanítását, az evangélium üzenetét, a szép, a jó és igaz egyetemes és örök értékeit a tanítási órákon és egyéb foglalkozásokon. Irányíthatják a diákok érdeklődését, gondolkodását, véleményalkotását a keresztény tanításban megtalálható értékek és távlatok felé. Ezzel eligazodási lehetőséget nyújthatnak, támpontot és életcél adhatnak diákjaiknak.

A személyes odafigyelés, a segítségnyújtásra való készség, az empátia is közvetíti a keresztény tanítás tettekre váltott üzenetét, az irgalmas szeretetet, a jóindulatú odafordulást a diákok felé. Ezt nem csupán az oktatók és nevelők, hanem az intézmények valamennyi munkatársa megvalósíthatja.

Az intézmény légköre és az ott dolgozók személyes emberi példája nagyon jelentős hatást gyakorol a növendékekre, ezért ezzel a lehetőséggel is szükséges megfelelően élni az egyházi iskolákban.³⁵

Nem csupán a tanárok és az intézmény vezetői tehetnek sokat egy-egy iskola katolikus arculatának kialakítása, megélése érdekében, hanem akár az adminisztrációban, az épületek működtetésében vagy éppen az intézmény szociális feladatainak ellátásában és a mindennapi gondoskodás területén dolgozó munkatársak is. Egy iskola légkörének kialakulásában minden egyes kollégának fontos szerepe van, együtt alkotják azt az emberi közeget, közösséget, amely példájával és szellemiségével is nevel. Az ilyen indirekt nevelés hatása sokszor felülmúlja a szavak által közvetített direkt hatásokat. Ezért a jó tanárok kiemelkedő szerepe mellett nem elhanyagolható egyetlen munkatárs szerepe sem. Egy segítőkész, udvarias gesztus, egy jó szó egy szomorkodó gyereknek, egy tányér étel, amelyet mosolyogva, szeretettel adnak át, egy udvarias köszönés, egy tiszta tanterem – mind olyan mozzanat, mely észrevétlenül gyakorol hatást. Mindez hozzájárul ahhoz, hogy a diák, a szülő és a munkatársi közösség minden tagja számára élő valóság legyen az a megértő és gondoskodó szeretet, a megélt evangéliumi értékrend, amelyet egy katolikus intézmény közvetíteni hivatott.

Az egyházi iskolák egyre kiterjedtebb hálózata a reményteli és értelmes életúton történő elindulás lehetőségét adhatja meg a rábízottaknak, olyan intellektuális és hitbeli töltést és olyan példát nyújthat, amely hozzájárul egy pozitív jövőképpel rendelkező, boldogabb társadalom kialakulásához.³⁶ Így szolgálhatja a következő nemzedékek javát, lelki egészségét, üdvösségét és segítheti őket a hitben és igazságban megtalált maradandó boldogsághoz.

³⁵ *Gravissimum Educationis* – A II. Vatikáni Zsinat deklarációja a keresztény nevelésről, i. m.

³⁶ *A katolikus iskola a harmadik évezred küszöbén*, i. m.

SUMMARY**Crisis Situations in Europe as Moral Challenges and Tasks for Catholic Education**

21st-century Europe, which is struggling with crises, desperately needs Catholic education, Catholic educational institutions and the reliable knowledge and values they transmit. The network of church institutions is growing continuously in Hungary, and Christian values transmitted by Catholic schools reach ever broader circles of people. By their efficient and diverse cooperation, their high quality work and Christian trustworthiness these institutions play a significant evangelistic role. The study analyses the demands and expectations as well as the challenges Catholic institutions face today. The study sheds light on how the teaching and education of Christian spirituality can help overcome and solve crises and how it can help both the individual and the society emerge from it.

Dr. Nemes György, Sch. P.

PIARISTA TARTOMÁNYFŐNÖKSÉG,
VÁCI PIARISTA GIMNÁZIUM

A család az Egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásaiban¹ (Történeti áttekintés a mai problémák fényében)

Jézus az utolsó vacsorán megígérte a „más Vigasztalót”, a Szentlelket, aki tévedhetetlenül vezet az Egyházat. Ám az Egyházban is gyarló emberek vannak, az Egyháznak is van emberi arculata. Az Egyház részben állandó, az igazság birtokosa, amelyen a „pokol kapui sem vesznek erőt”, részben változó, azaz a változó világban újra meg újra keresi megszólalási lehetőségét. Ez a történelem folyamán mindig így volt, de fokozottan így van ez a mai *szekularizált világban*,² ahol csakugyan a „só és a kovász” szerepét tölti be. A II. Vatikáni Zsinat meg is fogalmazta a korszerűsödés igényét, amelyet szakkifejezéssel *aggiornamentonak* nevezett. „Az *aggiornamento* azonban nem azt jelenti, hogy mi válunk olyanná, mint a világ, hanem a világot tesszük olyanná, amilyenné Jézus kívánja tőlünk” (XXIII. János).³

Az Egyház lelkiismerete tehát úgy nyugtalan, mint az iránytű. Mindig más helyzetben van, de mindig keresi az igazságot. Különösen megfigyelhető és tanulságos ez a keresés a házasságról szóló tanítás vizsgálatában.

Az Egyház, illetve a pápa viszonylag ritkán mond ki *ex cathedra* tanítást, azaz tévedhetetlen és visszavonhatatlan dogmát. Tanítói feladatát azonban folyamatosan betölti, s erre a katolikus embernek engedelmességgel kell odafigyelnie és reagálnia. A családdal kapcsolatos megnyilatkozások mind ilyenek.

A házasság és a család problémája természetesen mindig időszerű volt. A Szentírás már az első lapon foglalkozik vele, és az Ószövetség is sokszor említi. Az Újszövetségben elsősorban a tanító részek foglalkoznak vele. Itt rendkívül fontosak az evangéliumok és Szent Pál tanítása. Természetesen a Szentírás nyomán az erkölcsoteológiai eszmélkedésnek is állandó témája volt (vö. patrisztika, skolasztika, reformáció, katolikus megújulása). Szerepel a Trentói Zsinat dogmatikus és egyházfegyelmi döntéseiben⁴ is. A hagyományos kézikönyvek (pl. Vermeersch,

¹ Ez a tanulmány az *Erkölcsteológiai Tanulmányok* (ETT) 2003. évi számában megjelent tanulmány (*A házasság és a család az Egyház tanításában*) bővített változata.

² A mai erkölcsoteológia így nevezi a mostani világot, amely úgy rendezkedett be, mintha Isten nem lenne. (A jogállamok természetesen a vallásszabadságot biztosítják, de törvényhozásukban nem jelennek meg a keresztény értékek.)

³ TÖRÖK József, *Egyetemes egyháztörténet II.*, Szent István Társulat, Budapest 1999, 326.

⁴ A házasságról *dogmaként* kimondja, hogy Krisztustól alapított szentség, amely felbonthatatlan. Az újszövetségben a többnejűséget isteni jog tiltja. Az Egyháznak felhatalmazása van arra, hogy érvénytelenítő akadályokat állítson fel. Az új világ felfedezése szükségessé tette, hogy az Egyház a titkos házasságok megakadályozása céljából a házasságkötés érvényességének feltételéül a plébános és két tanú jelenlétét írja elő. Ezt az *egyházfegyelmi határozatot* a *Tametsi* kezdetű dokumentum tartalmazza. (FILA Béla – JUG László, *Az Egyházi Tanítóhivatal megnyilatkozásai*, Örökmécs Alapítvány, Budapest 199, 7 369–371.)

Noldin, Prümmer) akkoriban a papoknak, illetve a papnövendékeknek íródtak. Ezek tanításában is szerepelt. Mivel abban az időben a katekézis oroszlánrészét a papok végezték, a kézikönyvek nagy befolyással voltak a hitoktatásra.

Ennek ellenére tényként kell elkönyvelnünk, hogy korunkban még jobban feléje fordult az érdeklődés. Az erkölcssteológiai kézikönyvek mellett rengeteg tanulmány foglalkozik ezzel a témával. Fokozottan figyelt erre a Tanítóhivatal is. Az elmúlt több mint száz év pápai megnyilatkozásai nagyon sok témakört érintettek, de a leggyakoribb témák a következők voltak: a *szociális kérdés* és a házasság. Ennek a jelenségnek sok oka lehet, de a legfőbb talán az, hogy a család helyzete is sokat változott, elsősorban az ipari társadalom kialakulásával.

BEVEZETŐ SZEMPONTOK

A *patrisztika* korában a szentírási tanítás alapján hangsúlyozták a szüzesség értékét, de kiemelten hangsúlyozták a házasság szentségi jellegét. A dogmatikai tisztázás és az erkölcsi fejlődés ebben a korban karöltve járt együtt. A házasságkötés mint világi cselekmény a keresztény ember szemében természetfölötti történés színhelye lett. Szent Ágostonnál már szerepel a házasság *hármass java: a gyermek („bonum proles”), a hűség („bonum fidei”) és a szentség („bonum sacramenti”).*⁶

A középkor idején az Egyház tiltja a titkos házasságkötést, de még nem teszi az érvényesség feltételévé a plébános és két tanú jelenlétét. Hangsúlyozza, hogy a házasság a jegyespár szabadon megvallott beleegyezésével jön létre. Hosszas jogi viták után IX. Gergely pápa (1227–1241) a következő megoldást szentesítette: a házasság a felek egyetértő kijelentése által azonnal érvényes, de felbonthatatlanná csak az első szexuális egyesüléssel, az ún. elhálással válik.⁷ A középkor *skolasztikus* teológusai hangsúlyozzák, hogy a kegyelem segíti arra a házastársakat, hogy megfelelő módon éljék házaseletüket.

A Trentói Zsina (1545–1563) fontos esemény volt az Egyház történetében, de legalább ekkora jelentőséggel bírt az erkölcsi eszmélkedés terén. A házasságról szóló tanítással sokat foglalkozott a zsinat, hosszú és sok töprengést hozó viták után hozta meg az erről szóló határozatot, amely a *Tametsi* kezdetű határozatban látott napvilágot. Ez a tanítás kifejti, hogy a házasság örök és felbonthatatlan, monogám (a többnejűséget az újszövetségben az isteni jog tiltja), és Krisztus kegyelme tökéletesíti a házastársak szeretetét. A dokumentum felsorolja a tévedéseket, és a kánonok között el is ítéli azokat.⁸ A zsinat azt is elrendeli – mint láttuk –, hogy a házasság érvényességéhez szükséges, hogy azt a plébános és két tanú előtt kössék meg. Ez a *Forma Tridentina*.

A történettudomány a 1789-től 1914-ig terjedő időszakot „*hosszú tizenkilencedik századnak*” nevezi. Ennek analógiájára a magisztrérium (= Tanítóhivatal) megnyilatkozásainak történetét az 1870-es évszaktól (IX. Piusz), vagy még inkább a századvégtől (XIII. Leó) mindmáig tartó időszakot nevezhetnénk „*hosszú huszadik századnak*”. Tény, hogy ebben az időszakban, a történelemben eddig nem ismert új helyzet állott elő, új problémák léptek fel.⁹

⁵ A 19. és 20. század szociális enciklikái magyarul is többször megjelentek. A Szent István Társulat gyűjteményes kiadásban is megjelentette ezeket, *Az Egyház társadalmi tanítása* címmel. (TOMKA Miklós – GOJÁK János [szerk.], Budapest é.n.)

⁶ Ezt a kérdést részletesen tárgyalja ALSZEGHY Zoltán, *A házasság* című könyve (Detti, Róma 1982.) A gondolatmenetet jól összefoglalja KOVÁCS Tünde: *A katolikus házasságesszmény és a valóság ütközéspontjai a korszerű erkölcssteológia és a kánonjog megvilágításában* című szakdolgozata (Egri Hittudományi Főiskola Váci Levelező Tagozata, Vác 2003).

⁷ Kovács Tünde szakdolgozatából, 17.

⁸ Az 1. kánon például így fogalmaz: „*Si quis dixerit, matrimonium non esse vere et proprie unum ex septem Legis evangelicae sacramentis, a Christo Domino institutum, sed ab hominibus in Ecclesia inventum, neque gratiam conferre: anathema sit.*” (DS 971.)

⁹ Más szempontból a történészek beszélnek „*rövid huszadik századról*” is, hiszen az 1914 és 1990 közötti időszak valóban jelenthet önálló történeti egységet: az első világháború kitörésétől a totalitárius rendszerek bukásáig.

Amikor a Tanítóhivatal megnyilatkozásaira figyelünk, akkor egy kicsit áttekintjük a tárgyalta időszak történetét is. Meglátjuk, hogy mire reflektálnak a pápai megnyilatkozások, milyen veszélyekre utalnak, illetve milyen eligazításokat adnak. Az 1981-ben megjelent *Familiaris consortio* és a jóval később, 2016-ban megjelent *Amoris laetitia* kifejezetten a házassággal foglalkozik. E kettő nem új tudományos nézeteket közöl vagy hagy jóvá, nem új erkölcsi direktívákat ad. Inkább összefoglaló jellegűek. Szintézisek, több mint egy évszázad útkeresésének az eredményei, amelyek az Egyház tanításának szellemében válaszolnak a napi problémákra.

A TANÍTÓHIVATAL MEGNYILATKOZÁSAI IX. PIUSZTÓL XII. PIUSZIG

IX. Piusz volt az első pápa, aki kénytelen volt szembenézni a 19. században elterjedő liberális eszmékkel. Az ő működésére jellemző, hogy még nem tud különbséget tenni a valóban negatív tendenciák (ilyen például az elvallástalanodó világ) és a szükségszerű fejlődés rövid távon kellemetlen mozzanatai között (például a történelmi Pápai Állam megszűnése az olasz egység megvalósulása, a *risorgimento* folytán). A pápa a kor liberális eszméinek hatására adta ki hosszas előkészítés után a *Quanta cura* kezdetű enciklikáját és a hozzá kapcsolódó *Syllabust*, amely jegyzékbe foglalja az elítélendő tételeket. Ezek közül a házassággal kapcsolatban elítéli azt a nézetet, miszerint „a házassági és eljegyzési ügyek természetüknél fogva a polgári joghatósághoz tartoznak”.¹⁰

A teológusok többsége XIII. Leótól számítja a modern pápák sorát. XIII. Leó figyelembe veszi a kor jelenségeit és lelkipásztori buzgósággal reflektál rájuk, ugyanakkor minden változást a meglévő struktúrákon belül akar végrehajtani. A házasságról szóló enciklikáját kezdő szavairól *Arcanum Divinae Sapientiae* címmel emlegetjük (1880). A pápa küzd a házasság szekularizációja ellen. Ez a küzdelem, ha a világtörténelmi távlatot tekintjük, eredménytelen volt, hiszen éppen akkor kezdődött meg minden téren az elvilágiasodás. A pápa tanítása, hogy a házasság, főként a keresztények közt kötött házasság kizárólag az Egyházra tartozik. Elítéli tehát a polgári házasságot és a válást. John O’Riordan¹¹ morálteológus kimutatja, hogy a pápa két tendenciával áll szemben: a *vallástól független*, autonóm morál kialakulásával és a *nők társadalmi egyenjogúságának* előmozdításával. Természetes, hogy az utóbbit azért nem támogatja, mert félti a női hivatást. Ebben a korban, mint láttuk, még nem mindenben ismeri fel az Egyház a ténylegesen káros jelenségek és a rövid távon kellemetlen, de szükségszerű történelmi folyamatok közti különbséget. Az előbbire példa az elvallástalanodás, az utóbbira pedig az olasz egységmozgalom, amely végül a pápa világi hatalmát megszüntette. Ez utóbbit 1929-ben már másként látta az akkori pápa, és a Lateráni Egyezményvel létre is jött a szimbolikus területű Vatikán Városállam. Am a polgári házasság megítélése is változott azóta.

Az enciklika tanításából a következőket érdemes kiemelni: a házasság *természetes intézmény*, de a keresztények számára egyúttal *szentség*, amelynek lényeges eleme az *egység* és a *felbonthatatlanság*. Az enciklika a házasság céljaira nem tér ki, mégis kitűnik a tanításból, hogy az emberi nem (és keresztények esetében az Egyház) fennmaradásának biztosításáról van hivatva gondoskodni, de arra is szolgál, hogy a házastársakat boldoggá tegye. A házastársak egymás *iránti szeretete* egyszerre természetes és természetfölötti (*divina caritas*). Az asszony köteles *engedelmeskedni* férjének, de ez nem lehet önkényeskedés eredménye, az engedelmeség „*társ módjára*” valósul meg (latin szakkifejezéssel „*in more sociae*”). Végül a házasság *szentségi kegyelmet* közvetít, és a megkötött és elhált (*ratum et consummatum*) házasság keresztények között mindig felbonthatatlan.

¹⁰ FÜSSY Tamás, *IX. Pius pápasága III.*, Pest 1880, 519.

¹¹ O’RIORDAN, John, *Evoluzione della teologia del matrimonio*, Cittadella, Assisi 1974, 9–20.

1917-ben jelent meg az Egyház kodifikált törvénykönyve, a *Codex Iuris Canonici*.¹² Mi vel itt jogi dokumentumról van szó, csak arra a két mozzanatra figyelünk, amely a teológiára befolyással volt. A kódex meghatározza a házasság céljait: az elsődleges cél az *utódok nemzése és felnevelése* (*finis primarius: procreatio et educatio proles*), a másodlagos cél pedig a *rosszra hajló természetünk orvoslása* (*finis secundarius: mutuum adiutorium et remedium concupiscentiae*).¹³ Ezek a fogalmak azután bekerültek az erkölcsstani kézikönyvekbe és nagy hatással voltak a hittankönyvekre. A kódex természetesen részletesen tartalmazza a házassági akadályokat.¹⁴ emellett hangsúlyozza, hogy a *jogvédelem* mindig a házasság érvényessége mellett szól, az esetleges érvénytelenséget bizonyítani kell.

A *fogamzásgátlás* témája a teológusoknál ismételten előkerült a múltban is, de nagyobb figyelem támadt a 20. század elején, amikor a gyermekszám hanyatlása drámaivá vált. 1909-től a különböző országok püspökei egymás után minduntalan közös pásztorlevelekben foglaltak állást a fogamzásgátlás problémájáról, végül maga a pápa, XI. Piusz is állást foglalt ebben a kérdésben.¹⁵

A következő jelentős dokumentumot tehát XI. Piusz pápa adta ki 1930-ban, *Casti Connubii* kezdőszavakkal. Hangneme még nem mai, de nem vitatható a lelkipásztori buzgóság, az evangélium iránti elkötelezettség. Összefoglalja a házasság méltóságáról szóló tanítást, kifejti a házasság javait, majd rátér a kor megítélésére és elítélésére. A pápa a következőkben mutatja be a házasság *javait: a gyermek, a hűség* (vagyis a házasság egysége) és a *szentségi jelleg*.

Bevezetesként éppen a keresztény értékrendtől való eltérésre mutat rá. „Minden gonoszának gyökere annak tagadása, hogy a házasságot a természet Ura alapította és Krisztus Urunk valódi szentség rangjára emelte, s az az állítás, hogy a házasság emberi találmány”.¹⁶ Ezekből az alapelvekből következnek szerinte az *egybekelésnek új módjai*, az ideiglenes házasság, a próbaházasság és a baráti házasság. Ezeket a pápai enciklika elítéli.

Az anyaság elleni támadással kapcsolatban szól a *születésszabályozás* módszereiről. Ez egyúttal válasz is volt az anglikánok lambethi konferenciájára, amely megengedhetőnek vélte a fogamzásgátló eljárásokat. „A házassági jognak olyan használata, amely azt a gyermeknemzés természetes hatásától megfosztja, Isten és a természet törvényének súlyos megsértése, s akik ilyet követnek el, súlyos bűnnek szennyezik be magukat”.¹⁷ A pápa egyúttal nyomatékosan hangsúlyozza a gyóntatók felelősségét, melynek értelmében nem elégséges felvilágosítás esetén súlyos számadás vár a gyóntatóra. Tudomásul veszi az ipari társadalommal jelentkező nehézségeket, de megoldásként a *trentói hittételt* idézi, mely szerint „Isten lehetetlen nem parancsol, hanem parancsával arra int, hogy tedd meg, amit bírsz, kérd, amit nem bírsz, megsegít, hogy bírjad”. Az enciklika kitér még az *abortusz* tilalmára, s arra, hogy az állam „*fajnemzési célból*” senkinek sem tilthatja meg a házasságkötést.¹⁸ A *hitvesi hűség* elleni támadásként értelmezi a már akkoriban is felbukkanó szabadosságot, valamint a női emancipáció helytelennek tartott értelmezését, ismét hangsúlyozva az asszony engedelmességét. A *szentség* elleni támadás címén elítéli a polgári házasságot, a válást, valamint a válást elősegítő polgári törvényeket. Különösen veszélyesnek tartja a *vegyes házasságot*. (Jegyezzük meg, hogy az 1983-as *Egyházi Törvénykönyv* szerint a vegyes házasság nem tiltott, hanem engedélyhez kötött. Erre a kérdésre tanulmányunkban a későbbiekben még visszatérünk.) A keresztény házasság megújításában

¹² A házasságról szóló jogi tudnivalókat az 1012–1143. kánonok tartalmazzák.

¹³ Ezt az 1013. kánon tartalmazza.

¹⁴ Ezeket az 1035–1080. kánonok sorolják fel.

¹⁵ WEBER, Helmut, *Speciális erkölcssteológia*, Szent István Társulat, Budapest 2001, 389.

¹⁶ *Ami Isten egybekötött. Pápai megnyilatkozások a házasságról 1880–1981*, Szent István Társulat, Budapest 1986, 30.

¹⁷ Uo, 34. Az eredeti latin szöveg így hangzik: „...matrimonii usum, in quo exercendo, actus, de industria hominum, naturalis sua vitae procreandae vi destituitur; Dei et naturae legem infringere, et eos, qui tale quid commiserint, gravis noxae labe commaculati”. (DS 3717).

¹⁸ Ezzel reflektál az akkor már csírájában kibontakozó fasiszta gondolkodásra is.

elsősorban a mély vallásosságra figyelmeztet, utal a kegyelmi vonatkozásokra, de felhívja a figyelmet az Egyház iránti engedelmisségre is.

XII. Piusz a szakirodalom értékelése szerint azon iparkodott, hogy az Egyház hagyományos tanítását úgy alkalmazza a modern korra, hogy azon ne kelljen változtatni. Az ő tanítói megnyilatkozásainak kedvelt formája volt a különböző csoportokhoz intézett beszéd, témánkban az 1951-es beszéde az olasz szülésznek. Újra leszögezi, hogy a házasság elsődleges célja az utódok nemzése és felnevelése, a születésszabályozás hagyományos tanításához pedig hozzáfűzi, hogy néha szükség van heroikus magatartásra, de Isten nem parancsol lehetetlent.

A II. Vatikáni Zsinat és az utána következő korszak

A II. Vatikáni Zsinat olyan fontosnak tartja a házasság és a család témáját, hogy a *Gaudium et spes* konstitúcióban a különösen égető problémák között tárgyalja. A tanítás lényege, hogy a legfontosabb a nagylelkű áldozatkészség, amellyel megvalósítható a "bensőséges házastársi élet- és szeretetközösség", a „Teremtő műve”, amelyet „Krisztus Urunk bőségesen megáldott, (...) amely az isteni szeretet forrásából eredt, s Krisztus és Egyháza egyesülésének mintájára jött létre” (48). A nők szerepével kapcsolatban már nem beszél rangkülönbségről, hanem inkább a szerepek (illetve hivatások) különbözőségéről, s nem az asszony engedelmisségét hangsúlyozza, hanem azt, hogy az anya „otthonának élhessen (...) de úgy, hogy az asszony jogos társadalmi felemelkedése is biztosítva legyen” (52). Ezt hangsúlyozza később II. János Pál pápa is.

A VI. Pál pápa által 1968-ban kiadott *Humanae vitae* enciklikát hosszú előkészítő munka előzte meg. Ennek során sok teológus a hagyományos álláspont ellen foglalt állást. A pápa nem engedte meg, hogy a zsinat tárgyaljon a születésszabályozásról, amely akkor már az érdeklődés középpontjában állt. A közvéleményt foglalkoztatta, a teológusok egy részének pedig – mint láttuk – a hagyományos felfogással ellentétes volt a véleménye.

A születésszabályozás kérdése általában az eddigi megnyilatkozásokban is szerepelt, ennek azonban ez áll a központjában. A pápa – népszerűségét hősiesen kockáztatva – a hagyományos tanítás mellett foglalt állást. A dokumentum hangsúlyozza a házastársi szeretet fontosságát és a szülői felelősséget. A családtervezés megengedett eszközének azonban csak a női ciklus termékeny és terméketlen periódusához való alkalmazkodást tartja megengedhetőnek, a fogamzásgátlást nem. Az előző dokumentumokkal ellentétben azonban indokolja is az állítását. Éppen az ellentétes várakozások miatt azután a dokumentumnak nagy volt a visszhangja a „világban” és a különböző püspöki karok és a teológusok körében.¹⁹ Voltak, akik a körlevél tanításának szellemében az *abszolút engedelmisséget* kívánták. Mások a tanítást nem *normának*, hanem *eszménynek* fogták fel, amelyre törekedni kell, de megfontolt egyéni lelkiismerettel el lehet térni tőle. Voltak végül olyan értelmezések is, amelyek szerint *végző szükség* esetén, vagyis ha egy házasság felbomlana, az enciklika tanításától eltérni nem súlyos bűn. Így nyilatkozott például a francia és az osztrák püspöki kar.²⁰ A részletesebben bemutatandó *Familiaris consortio*

¹⁹ A reakció azonnal megkezdődött, és időnként roppant heves volt. A hivatalos egyházi szövegek és az egyes teológusi értelmezések közötti különbség félreérthetetlenül megmutatkozott. (WEBER, Helmut, i. m., 391.; vö. O’RIORDAN, John, i. m., 83–85.)

²⁰ BAGI István – DIÓS István, *Erkölcsteológia VII., A mértéktartás erénye, II. rész*, Katolikus Teológiai Főiskolai Jegyzetek, Budapest 1980. A jegyzet részletesen ismerteti a püspöki karok állásfoglalását ebben a kérdésben (91–97.). A franciák úgy látják, hogy a házastársaknak néha választaniuk kell a házastársi szeretet kifejezésének és a szülői szerep felelős vállalásának kötelessége között, noha az enciklika a kettő lényegi összetartozását tanítja. „Azok a keresztyének, akik nem tudnak eleget tenni az enciklika követelményeinek és bűnösnek érzik magukat, hitükből és alázatukból merítsenek erőt. Legyenek meggyőződve arról, hogy az ő hibáik – akik egyébként személyes életükben és apostoli tevékenységükben nagylelkűek – súlyosságában nem hasonlíthatók össze azokéival, akik megvetik az enciklika tanítását, és az önzésnek meg a gyönyörkeresésnek adják át magukat. Ne távolodjanak el a szentségektől, hanem inkább gyakrabban éljenek velük.” (94.) Az osztrák püspöki kar azt mondja: ha valaki nem az enciklika útján jár, nem kell, hogy minden esetben súlyosan bűnösnek érezze magát, „hogy eltávolodott Isten szeretetétől”, tehát gyónás nélkül is

enciklika ebben a kérdésben ragaszkodik a *Humanae vitae* tanításához: „A teológiai megfontolás felfoghatja és egyre mélyebben fel kell fognia azt az antropológiai és erkölcsi különbséget, amely a fogamzásgátlás és a terméketlen időszakok megtartása között van”.²¹ Érdekes azonban, hogy ez az enciklika nem foglalkozik a *Humanae vitae* tanításától eltérő „reflexiókkal”, el sem ítéli őket, tehát olyan komolysággal kell megítélni azokat, mint ahogy eddig tettük.

II. JÁNOS PÁL PÁPA MEGNYILATKOZÁSAI

Az 1981-ben megjelent *Familiaris consortio* kezdetű apostoli buzdítás tágabb előzménye az egész évszázad közvetlen előzménye pedig a VII. Püspöki Szinódus, amelynek témája: „a keresztény család feladatai a mai világban”.²² A szinódus a helyi egyházakban történt előkészítő szakasz után 1980. szeptember 26-tól október 25-ig tartott, 200 püspök, 11 szakértő és 43 „megfigyelő” vett részt rajta. Javasataikat 43 pontban foglalták össze, és kérték a pápát, hogy „arra alkalmas időben készítsen az egyetemes Egyház számára a család feladataival foglalkozó dokumentumot”. A *Familiaris consortio* tehát egyenes folytatása a II. Vatikáni Zsinat, a *Humanae vitae*, valamint a két előző szinódus (1974: evangelizáció, 1977: katekézis) munkájának. Az enciklika jegyzetapparátusából látjuk, hogy gazdagon hivatkozik is ezekre.

A dokumentum célját talán az utószó alapján lehetne legjobban összefoglalni. A buzdítás lelkipásztori üzenet, „amely arra irányul, hogy mindenki lelkét felébresszük a keresztény család problémáinak – amelyek nehezek ugyan, de vonzóak – figyelmes vizsgálatára”.

Általános jellemzőül annyit lehet megállapítani, hogy nem pusztán tanítani akar, hanem lelki olvasmányul is szolgál. A témában a teljességre törekszik, nagyon sok problémára, feladatra kitér. Maximálisan figyelembe veszi a kort, amelyben élünk. Nem zárkózik el a hibák észrevételétől sem, hangneme azonban mértéktartó. Segíteni akar, nem korholni, buzdítani akar, nem pedig kollektív elkeseredést előidézni. A házasságról tanít, de közben szemléletmódunkat is neveli.

Josef Tomko bevezetője szerint: „A pápa buzdítása mélységesen evangéliumi és emberi beszéd. (...) váltogatja benne egymást az Evangélium és az emberiség (...) szól az egész Katolikus Egyháznak és minden jóakarátú embernek (...) új lendületet adva a család alapvető küldetésének megvalósításához a felhívással: Család, légy az, ami Isten tervei szerint vagy!”

A körlevél felépítése bonyolultabb az eddig tárgyaltakénál. Bemutatja a mai helyzetet, ezt követően korszerű terminológiával megfogalmazza a házasság teológiáját (Isten terve a családról és a házasságról), utána pedig rámutat a házassággal kapcsolatos erkölcsi kérdésekre (a keresztény család feladatai). Részletesen tárgyalja a családdal kapcsolatos lelkipásztori feladatokat is.

A családdal kapcsolatos nehézségek elől sem tér ki. Rámutat azokra a problémákra, amelyek eddig is szerepeltek, de most a mai kornak megfelelő köntösben jelentkeznek, és az eddig nem szereplő problémákat is feltárja.

A problémák közül lehetetlen mindet megemlíteni. Itt a legjellemzőbbeket tekintjük át. Ezek jól mutatják a pápa lelkipásztori tisztánlátását és segítőkész aggódását.

Az elszemélytelenedés a mai társadalom egyik nagy veszélye, amely „sok embert menekülésbe (alkoholizmus, kábítószer) kerget. (...) A családnak ma is nagy ereje van ahhoz, hogy kiragadja az embereket a névtelenség homályából, tudatosítsa bennük személyi méltóságukat, gazdagítsa emberségüket, rádöbentse őket egyszeri és megismételhetetlen voltokra, és így szője őket bele a társadalomba.”

járulhat szentálódáshoz. Aki azonban merő önzésből akadályozza meg a gyermekáldást, nem menthető a súlyos bűn alól. (i.h.)

²¹ *Amit Isten egybekötött*, i. m., 58.

²² A házasságról szóló enciklikák szövegét olvashatjuk az *Amit Isten egybekötött* című gyűjteményes kiadásban, amelyre már hivatkoztunk.

A körlevél érdekes és fontos mondanivalója a *család jogainak* a bemutatása, amelyek között a legalapvetőbb, hogy „családként létezzen”, joga van továbbá a gyermekeveléshez, a saját bensőséges életének megvalósításához, valamint a társadalom és a jog által megadott-megadandó mindennemű védelemhez. A pápa problémalátásán, de még szóhasználatán is látszik a harmadik világ ismerete is.

Megszívlelendő az is, amit a *megkeresztelt, de nem hívő* jegyesekkel kapcsolatosan mond: ha a házasulandók nem csupán a társadalmi hagyomány követése miatt akarnak keresztény házasságot kötni, hanem azzal az elhatározással, amelyet az Egyház kíván, akkor ez „magában foglalja az Isten akarata iránti szüntelen engedelmes lelkületet”, az ilyen embereket tehát a *szentségi házasság* *kegyelme* viheti el egyszer az üdvösség útjára, nem szabad megtagadni tőlük az egyházi házasságot.

A pápa arra is rámutat, hogy maga a család is lelkipásztorkodó közösség, amely kapcsolatban van egyéb közösségekkel, például plébániai keretben. „A család apostolkodása aztán az irgalmasság testi és lelki cselekedetei által sugárzik tovább más családok felé, különösen a szegények, a betegek, az öregek, a nyomorékok, az árvák, az özvegyek, az elhagyott házastársak, a leányanyák és azok felé, akiket nehéz helyzetüknél fogva az abortusz kísért”. Rendkívül bátor szembefordulás ez a mai (és nem csak a mai) közvéleménnyel, amely nem a bűnt (parázsnaság) bélyegzi meg, hanem a következményt (leányanyaság), és ezzel szinte predesztinál az újabb bűnökre (hazudozások, abortusz, elhamarkodott házasság).

A körlevél külön fejezetet szentel a *családi pasztoráció* nehéz eseteinek.

Együttérzéssel szól a rendkívüli körülmények között élő családokról (vendégmunkások, lakás nélkül élő családok, csonka családok stb.), hozzátéve, hogy az idegenben élő, társadalmilag gyökértelen családoknak az Egyházban kell hazát találniuk.

A pápai körlevél ismertetésekor nem kerülhető meg bizonyos összehasonlítás a *Casti connubii* enciklikával, hiszen több problémát ennek a módszernek a segítségével tudunk bemutatni.

A *vegyes házasság* megítélésénél az előbbi körlevél így ír: „...nagyon vétenek, akik vakmerően vegyes házasságokat kötnek, amittől az Egyház anyai szeretete és féltő gondja súlyos okból óvja övéit...”. Az utóbbiban viszont ez áll: „A vegyes házasság sajátos nehézségekkel jár, mégis több olyan tulajdonsággal rendelkezik, amelynek ápolása és támogatása mind belső jelentőségük, mind az ökumenikus mozgalomra való hatásuk miatt hasznos.”

Vegyünk még egy összehasonlítást! A régebbi enciklika a következőket írja az úgynevezett *próbaházasságról* „...vannak, akik az effajta förtelmeknek törvényes elismerését és polgárjogát követelik (...) Ezek a művelt népeket is a vad népek barbár szokásaihoz süllyesztenék.” És mit mond az utóbbi megnyilatkozás? Ez is utal arra, hogy a próbaházasság (vagy más szóval *kísérleti házasság*) rendellenesség, hiszen éppen a személyi méltóság miatt az emberekkel nem szabad kísérletezni, és a hitből fakadó érvek alapján is megérthető, hogy a „nemi egyesülés (...) az egész személy odaadásának a jele”. Ez az odaadás pedig csak a fölbonthatatlanság esetében valósul meg. Mindkét megszólalás hű az evangéliumhoz, de az egyik elítél, a másik pedig meggyőz. Tudomásul veszi a mai ember ösztönös szorongását a végső elkötelezettségtől. Ez utóbbihoz sokszor a nehéz szociális helyzet is hozzájárul. A rendellenességet nem mondja helyesnek, hanem – szóval és tanúságtétellel – rámutat a helyes cselekvés útjára.

Az előbbi témához kapcsolódva a pápa megemlíti a *szabad szerelem* kérdését is. Itt is az erkölcsi normákat komolyan vevő, de mégis inkább meggyőzni akaró szándék mutatkozik. Érdekes, hogy szinte definiálja a jelenséget (kapcsolat minden polgári vagy egyházi kötelék nélkül), de mindjárt rámutat a jelenség társadalmi hátterére is, ilyenek például a szorongás, bizonytalan félelem a jövőtől. Rámutat arra, hogy itt bűnökről van szó, de nem mindenkinél egyforma súlyú bűnről, van, aki – nehéz helyzete okán – szinte belesodródik egy ilyen kapcsolatba. Itt is a *meggyőzésben* jelöli meg a lelkipásztor feladatát: „Okosan és tisztelettel közeledjenek az így együtt élőkhöz, hogy türelmes és szeretetteljes felvilágosításuk a keresztény családok tanúságtételével együtt utat nyithasson kapcsolatuk rendezéséhez”.

Gyakori eset az is, hogy a keresztények csak *polgári* házasságban élnek. Ezek vállalnak valamiféle elkötelezettséget, de ez nem elég. Itt is a meggyőzés a legfontosabb: „az életforma megválasztása szükségszerűen összetartozik a vallott hittel”. Szeretettel kell kezelni az ilyen életformában élő embereket, de szentségekhez nem szabad bocsátani őket.

Egyáltalán nem ritka probléma a *válás* sem. Ha – végső szükségből – elvált valaki, de újra *nem* *házasodott*, azt szeretettel kell kezelni, hiszen az ilyen állapot szenvedést jelent. Hangsúlyozza a pápa, hogy az ilyen ember „hűségének és keresztény állhatatosságának példája különleges erejű tanúságtétel lesz a világ és az Egyház előtt, ezért az Egyháztól fokozottan igényli a szeretetet és a szükséges támogatást.”

Az enciklika foglalkozik az *elváltak* és *újra házasodottak* problémájával is, mint egyre aktuálisabb kérdéssel. Itt mutatkozik meg igazán, hogy mennyire az evangelizáció és a meggyőzés a cél, nem pedig az ítélezés. „Az Egyház ugyanis, amely arra alapított, hogy minden embert, de elsősorban a megkeresztelteket elvezesse az üdvösségre, azokat sem hagyhatja magukra, akik egy szentségi házasság megkötése után újabb házasságra akarnak lépni. Ezért fáradozik azon, s anélkül hogy belefáradna, a jövőben is törődik azzal, hogy ezeknek az embereknek is rendelkezésére álljanak az üdvösség eszközei.”

A körlevélre egyébként is jellemző fogalmi pontosítás itt is megvan. Meg kell különböztetni az ártatlanul elhagyottakat, akik megpróbálták megőrizni első házasságukat, azokat, akik „súlyos bűnükkel feldúlták kánonilag érvényes házasságukat” és azokat, akik új életközösséget kezdtek gyermekeik neveléséért, és jó lelkiismerettel úgy gondolják, hogy előző házasságuk soha sem volt érvényes.

Ezzel kapcsolatban ezt olvassuk: „...buzdítjuk a pásztorokat és az egész hívő közösséget, hogy támogassák az elváltakat: gondoskodásukkal és szeretetükkel óvják meg őket az Egyháztól való elszakadás érzésétől, hiszen megkeresztelt emberek, részesei lehetnek az Egyház életének (...) hallgassák az Isten igéjét, vegyenek részt a szentmisén, működjenek együtt az igazságosság megvalósításáért, a gyermekeket a keresztény hitben neveljék, éljen bennük a bűnbánat lelkülete (...) Az Egyház imádkozik értük, megerősíti őket, s mint irgalmas Anyjuk, támogatja őket a hitben és a reményben”. A pápa megemlíti viszont, hogy az Egyház hű marad a hagyományához, amikor nem engedi szentségekhez járulni az ebben az állapotban élőket. Erre a gondolatra utal vissza az 1983-ban megjelent *Reconciliatio et poenitentia* kezdetű enciklika is.

Szól a pápa azokról is, akik önhibájukon kívül kénytelenek *család nélkül élni*. Ez nagy *szenvedést* jelent nekik, de az egyházi közösségekben ők is megtalálhatják a helyüket. „Azok számára, akik természetes család nélkül élnek, szélesebbre kell tárni az Egyház, e nagyobb család kapuit, amely szinte megtestesül az egyházmegyei és plébániai családban. (...) E földön senki sem él család nélkül, az Egyház ugyanis mindenkinek, elsősorban azoknak, akik fáradoznak és meg vannak terhelve, otthona és családja.” Az önkéntesen és szeretetből vállalt nőtlenység is erőt és reményt adhat azoknak, akik önhibájukon kívül nem köthetnek házasságot.²³

A pápa a női méltóságról és a nők hivatásáról további enciklikákban is beszél.

ÁTTEKINTŐ ÉRTÉKELÉS

A mai erkölcszociológiának két jelentős irányzata van: „az erősebben világ felé forduló (...) és az erősebben szentírási tájékozódású”.²⁴ A pápa „mélységesen emberi és evangéliumi beszéde” ezt is szintézisbe foglalja. Ez a lelki olvasmánynak is alkalmas apostoli buzdítás felhívja rá a figyelmet, hogy a család két nagyobb közösségnek a kis modellje: az Egyháznak és az emberi társadalomnak. Konklúziója, hogy *az emberi nem jövője a családtól függ*. Ezért a keresztények működjenek együtt minden jó szándékú emberrel, akik felelősséget éreznek a család iránt.

²³ BODA László, *Emberré lenni vagy birtokolni*, Szent József Kiadó, Budapest 1994, 133.

²⁴ BODA László, *A keresztény nagykorúság erkölcszociológiája*, Ecclesia Kiadó, Budapest 1986, 7.

A házasság jogi vonatkozásait tartalmazza az 1983-ban megjelent új *Egyházi Törvénykönyv* (*Codex Iuris Canonici*)²⁵, *dogmatikai és erkölcstani* tudnivalóit pedig kifejti a *Katolikus Egyház Katekizmusa*²⁶, amely 1992-ben jelent meg. Ez nem új tanítást ad, hanem az Egyház hagyományos álláspontját tartalmazza. A házasságról a hatodik parancsolattal kapcsolatban ír. Bevezetőben a következő alapszempontot fogalmazza meg: „A nemiség az emberi személy testi és lelki egységének minden összetevőjére kihat. Különösen érinti az érzelmi életet, a szeretet és az élet továbbadásának képességét és tágabb értelemben azt a készséget, hogy közösségi kapcsolatot teremtsen másokkal”. (2332) A témában teljességre törekszik, a hagyományos álláspontot képviselve mind az értékek, mind pedig a nemiséggel kapcsolatos bűnök tekintetében.

1999-ben jelent meg a Magyar Katolikus Püspöki Kar körlevele *A boldogabb családokért!* címmel, mely „a hívekhez és minden jóakarátú emberhez” szól. Ennek befejező sorai: „Ahogy a II. Vatikáni Zsinat meghirdette a szegények melletti kiállást, úgy *szólítunk fel mindenkit a házasságok és a családok védelmezésére* és erősítésére. Azért is, mert napjainkban ők sodródtak a leginkább válságos helyzetbe, ők tehát a mi korunk »szegényei«, de azért is, mert ők a legnagyobb kincsei a társadalomnak és az egyháznak: a család megújításával remélhetjük a megújulást korunk emberétől és társadalmától. II. János Pál szavai szerint »a család az egyház első és legfontosabb útja«, a társadalom emberiségének az alapja. Amikor a házasság és a család védelmében szeretnénk mozgósítani minden jóakarátú embert, elsősorban híveinket, akkor ezzel társadalmunk legigazibb javát kívánjuk szolgálni.” (153)

Úgy tűnik, hogy az egyházi Tanítóhivatal és a helyi egyházak megfogalmazásában a tekintélyi érvelést, illetve az érvelés hiányát végképp felváltotta a hívőt nagykorúnak tekintő, meggyőző érvelés. – Tőlünk függ, figyelünk-e rá.

FERENC PÁPA MEGNYILATKOZÁSA A HÁZASSÁGRÓL²⁷

Már az előző enciklikákból és egyéb megnyilatkozásokból láttuk, hogy az utóbbi másfél évszázad pápai mennyire törekedtek arra, hogy a házasság hagyományos értékeihez hűségesek legyenek, ugyanakkor felfigyeljenek a kor jellegzetes problémáira, kihívásaira. Ferenc pápa különösen nagy szociális érzékenységet mutat az egyes emberi problémák iránt.

Ferenc pápa az *Amoris laetitia* kezdetű apostoli buzdításában foglalkozik a családdal. A dokumentum a 2014 októberében tartott rendkívüli és a 2015 októberében tartott rendes szinódus eredményein alapszik. Látjuk, hogy a *Familiaris consortio* után ez már a második olyan pápai megnyilatkozás, amelyet komoly szinódusi munka előzött meg. A dokumentumot 2016. március 19-én, Szent József főünnepén jelentette meg.

A dokumentum kilenc fejezetből és 325 pontból áll. A dokumentumot Bíró László tábori püspök, a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia családreferense mutatta be 2016. április 8-án Budapesten.²⁸ Nyilatkozott róla Erdő Péter bíboros is.

Mivel a dokumentum elég hosszú, és tanítása rendkívül gazdag, a rövid tartalmi áttekintés után csak néhány gondolatot tudunk bemutatni belőle.

Az első fejezet (*Az Ige fényében*) a szentírási alapokat mutatja be. A második fejezetben a családok aktuális helyzetéről, és az azzal kapcsolatos néhány kihívásról szól. A harmadik fejezet a család hivatásáról szól (*Jézus felé fordított szeretet*). A negyedik fejezet Szent Pál szeretethimnuszának fényében mutatja be a házasságot. Az ötödik fejezet a házassági szeretet ter-

²⁵ A házassági jogi tudnivalókat az 1055–0065. és az 1671–1707. kánonok tartalmazzák.

²⁶ A hatodik parancsolattal kapcsolatos tanítást a 2331–2400. artikulások tartalmazzák.

²⁷ Rómában, az irgalmasság rendkívüli szentévében, 2016. március 19-én, Szent József főünnepén jelent meg Ferenc pápa *Amoris laetitia* kezdetű szinódus utáni apostoli buzdítása a családban megélt szeretetről. A magyar kiadást fordította Diós István, kiadta a Szent István Társulat (Budapest, 2016). Tanulmányunkban a magyar fordítás oldalszáma szerint idézzük.

²⁸ Erről részletesen beszámol a *Magyar Kurír*: <http://www.magyarkurir.hu/hirek/budapest-is-bemutattak-ferenc-papa-csaladi-szeretetről-szolo-apostoli-buzditas-at-2016> (Utolsó megtekintés: 2016. december 7.)

mékenységéről szól. A hatodik fejezet címe kissé sablonosnak mondható (*Néhány lelkipásztori távlat*), de tartalma annál gazdagabb. Itt esik szó a jegyesek kíséréséről, valamint a házassélet első éveiben szükséges kísérésről, és ez a fejezet világítja meg a válságok, félelmek és nehézségek valóságát is. A hetedik fejezet a gyermekek neveléséről szól. A nyolcadik fejezetben olvashatunk a legkényesebb kérdésekről, címe: *A törekenység kísérése, megkülönböztetése és integrálása*. A kilencedik fejezet a házastársi és családi lelkiiség témáját tárgyalja.

A bevezető sorok a házasság magasztosságát mutatják be. „A családokban megélt szeretet öröme az Egyháznak is ujjongása. Amiként a szinódusi atyák jeleztek, a házasság válságának számos jele ellenére a család utáni vágy továbbra is eleven és ösztönzi az Egyházat, főként a fiatalok között. E vágy válaszáként a családra vonatkozó keresztyén üzenet valóban örömhír.”²⁹

A körlevél elején a pápa utal arra, hogy a szinódus eredményes munkát végzett, és ezt foglalja össze a dokumentum. „Az atyák felszólalásainak összessége – melyeket állandó figyelemmel hallgattam – értékes sokszögtestnek látszott számomra, mely sok jogos aggódból, valamint becsületes és őszinte kérdésből állt össze. Ezért megfelelőnek tartottam, hogy egy szinódus utáni apostoli buzdítást írjak, mely összegyűjti a családról szóló két utóbbi szinódus eredményeit; összekapcsolva más megfontolásokkal, melyek a gondolkodást, a párbeszédet és a lelkipásztori gyakorlatot irányíthatják; ugyanakkor bátorítást, ösztönzést és segítséget nyújtanak a családoknak elköteleződésük és nehézségeik terén.(...) E buzdításnak különös jelentősége van az Irgalmasság Jubileumi Évében. (...) javaslatnak számom a keresztyén családok számára, amely arra irányul, hogy becsüljék meg a házasság és a család ajándékait, és őrizzék az erős s az olyan értékekben gazdag szeretetet, mint a nagylelkűség, az elkötelezettség a hűségben és a türelemben.”³⁰

Az apostoli buzdítás természetesen elsősorban a házasság szépségét mutatja be, de szól a nehézségekről is. A nyolcadik fejezet címe: *A törekenység kísérése, megkülönböztetése és integrálása*. Ebben a fejezetben olvashatunk korunk kihívásairól. „A szinódusi atyák megállapították: annak ellenére, hogy az Egyház a házassági kötelék minden megszakadását Isten akaratával ellenkezőnek tartja, ugyanakkor tudatában van sok gyermeke törekenységének. Magának Krisztusnak a tekintetétől megvilágosítva az Egyház szeretettel fordul azok felé, akik nem teljes módon részesednek életében, elismerve, hogy Isten kegyelme az ő életükben is működik, megadva nekik a bátorságot a jó megtételére, az egymással való szeretetteljes törődésre és hogy szolgálatára legyenek a közösségnek, amelyben élnek és dolgoznak. Másrészt ez a magatartás erősebben lép előtérbe az Irgalmasság Jubileumi Évében. Jóllehet mindig előtárja a tökéletességet, és meghív, hogy egyre teljesebb választ adjunk Istennek, az Egyháznak figyelemmel és törődéssel kell kísérnie leginkább törekeny gyermekeit, akiket a megsebzett és zátonyra futott szeretet jelölt meg. Vissza kell adnia nekik a bizalmat és a reményt, mintha egy kikötő világítótornya lenne, vagy az emberek közé vitt fáklya, hogy világosságot adjon azoknak, akik elvétették az irányt vagy viharban vannak. Ne feledjük, hogy az Egyház munkája sokszor hasonlít a tábori kórházhoz.”³¹

Ferenc pápa írása részben azokat a nehéz helyzeteket vizsgálja, amelyekről már a *Familiaris consortio* is említést tesz, de a mai, még nehezebb idők problémáinak figyelembe vételével. A lelkipásztori buzgóság tekintetében, éppen a házastársak javának szempontját figyelembe véve, némelyik vonatkozásban tovább is megy, mint az azóta szentté avatott elődje.

A *vegyes házasságról* szólva idézi a *Familiaris consortio* kezdetű buzdítást. „A vegyes házasságokhoz kapcsolódó nehézségek különleges figyelmet igényelnek. A katolikusok és más megkereszteltek közötti házasságok »több olyan tulajdonsággal rendelkeznek, melyeket értékelni és gerjeszteni kell; mind belső értékük, mind az ökumenikus mozgalomhoz való hozzájárulásuk miatt«. Ezért »törekedni kell arra, (...) hogy a katolikus pap és a nem katolikus lelkész

²⁹ *Amoris laetitia*, 1. Az idézett szinódusi jelentéseket nem jelöljük külön, hiszen most már benne vannak a pápai dokumentumban, az érdeklődők ott nézhetnek utána.

³⁰ *Amoris laetitia*, 4–5.

³¹ *Amoris laetitia*, 168. A dokumentum több helyen is idézi a szinódusi jelentést.

között már a házasságra való felkészítés alkalmával jóakarátú együttműködés alakuljon kik (*Familiaris consortio*, 78). Az Eucharishtiában való közös részesedést illetően emlékezni kell arra, hogy »a döntést, hogy a nem katolikus házastársat engedik-e áldozni vagy sem, mind a keleti keresztényekre, mind a többi keresztényre vonatkozó általános szabályok megtartásával, és e különleges helyzet – tudniillik, hogy a keresztény házasság szentségét két megkeresztelt veszi fel – figyelembevételével kell meghozni. Jóllehet a vegyes házasságban élő házastársak közösen részesültek a keresztség és a házasság szentségében, az Eucharishtiában való részesedésük csak kivételes lehet, és minden esetben be kell tartani a fentebbi rendelkezéseket.«³² A valláskülönbséggel, vagyis a keresztény és nem keresztény ember közt kötött házasságoknál több a probléma és a feladat, főleg olyan országokban, amelyek nem ismerik a vallásszabadságot.³³ A katolikus félnek ilyen esetekben különleges kötelessége a hitéről és erkölcsi értékeiről való tanúságtétel. – Érdekes egyébként, hogy a vegyes házasságról nem a törekenység kíséréséről szóló fejezetben ír, hanem ott, ahol Néhány lelkipásztori távlat címen a különböző helyzetekben lévő házastársak kíséréséről szól.³⁴

A legnehezebb, legkényesebb kérdéseket a nyolcadik fejezet tárgyalja. Alapvetőnek tartja a fokozatosság és a türelem elvét. Ide tartozik a pusztán polgári házasságban élőknek a *szentségi házasság felé való kísérése*.

Fontosnak tartja a „szabálytalannak” nevezett helyzetek megkülönböztetését. Az Egyház történelmében áthúzódó két logika, a kirekesztés és a reintegráció közül a második mellett foglal állást. „El kell kerülni az ítéleteket, melyek nem számolnak a különböző helyzetek összetettségével, és figyelembe kell venni, ahogyan az emberek élnek és szenvednek állapotuk miatt.”³⁵

II. János Pál pápa nagy szeretettel beszél az *elváltakról* és az *újraházasodottakról*, biztatva őket, hogy annyiban vegyenek részt az Egyház életében, amennyire az ő állapotukban lehetséges. Szeretettel kell kezelni az ilyen életformában élő embereket, de szentségekhez nem szabad bocsátani őket.³⁶

Ferenc pápa egy gondolattal tovább lép ezen is. Azt írja: „Annak megfelelő megértéséhez, hogy miért lehetséges és szükséges különleges megkülönböztetés néhány ’szabálytalannak’ mondott helyzetben, van egy kérdés, amelyet mindig szem előtt kell tartani, úgy, hogy soha nem gondoljuk, ezáltal redukálni akarjuk az evangélium követelményeit. Az Egyháznak szilárd elgondolása van az enyhítő feltételekről és körülményekről. Ezért többé nem mondható, hogy mindazok, akik valamely úgynevezett ’szabálytalan’ helyzetben vannak, halálos bűn állapotában élnek, meg vannak fosztva a megszentelő kegyelemtől.”³⁷

A nyolcadik fejezet a következő mondatokkal zárul: „Az előzőleg ismertetett tanítás (...) olyan kereteket és klímát teremt számunkra, amely megakadályozza egy hűvös íróasztal-erkölcsstan kidolgozását a legkényesebb témákkal kapcsolatban, és inkább az irgalmas szeretettel áthatott lelkipásztori megkülönböztetés szövegkörnyezetébe helyez bennünket, amely mindig készséggé tesz a megértésre, a megbocsátásra, a kísérésre, a remélésre, s főként az integrálásra. Ennek a logikának kell érvényesülnie az Egyházban ahhoz, hogy megnyílják a szívünk azok felé, akik a legreménytelenebb egzisztenciális periférián élnek. Hívom a hívőket, akik összetett helyzetben élnek, hogy bizalommal közeledjenek a lelkipásztoraikkal vagy az Úr iránti odaadásban élő világiakkal való beszélgetéshez. Nem fognak mindig megerősítést kapni saját

³² *Amoris laetitia*, 247.

³³ „Néhány országban, ahol nem létezik vallásszabadság, a keresztény félnek ahhoz, hogy megházasodhasson, kötelező áttérnie egy másik vallásra, nem köthet valláskülönbséggel egyházjogilag érvényes házasságot, és gyermekeit sem kereszteltetheti meg. Ezért hangsúlyoznunk kell annak szükségességét, hogy tartsák tiszteletben a vallásszabadságot minden embert illetően.” (*Amoris laetitia*, 247.)

³⁴ *Amoris laetitia*, 199–258.

³⁵ *Amoris laetitia*, 296.

³⁶ Egy későbbi, kisebb körnek íródott levelében azt írja, hogy nem szabad szentségekhez bocsátani azokat, akik „állapot szerinti bűnben” élnek.

³⁷ *Amoris laetitia*, 301.

elgondolásaikhoz és vágyaikhoz, de bizonyos, hogy olyan világosságot kapnak majd, mely lehetővé teszi számukra az események jobb megértését, és képesek lesznek felfedezni a személyes érlelődés útját. És hívom a lelkipásztorokat, hogy szeretettel és derűs lélekkel, az emberi drámák szívébe való belépés és nézőpontjaik megértésének őszinte vágyával hallgassák meg a hozzájuk fordulókat, hogy a jobb életre és az Egyházon belüli helyük felismerésére segíthessék őket.³⁸

A dokumentumról nyilatkozott Erdő Péter bíboros is. Ő kiemelte: „a dokumentum – miként azt a bevezető kifejezetten említi is – az egyensúlykeresésre törekszik, és igyekszik elkerülni a szélsőséges interpretációk lehetőségét. Ugyanakkor azt is hangsúlyozza, hogy miközben nagyon fontos az Egyház hitének és fegyelmének egysége, ezt a hagyományt a különböző helyi körülményeknek, kultúráknak megfelelően kell értelmezni és alkalmazni. (...) Nem arról van tehát szó, hogy valamiféle külső nyomásnak vagy igénynek akarna megfelelni az Egyház, hanem a saját örökségünket és a kinyilatkoztató Isten szavát akarjuk alkalmazni az élet különböző helyzeteire. Ez kétségtelenül szándéka volt a két színódusnak és a Szentatyának is. A dokumentumban gyakran szereplő két fogalom, a »kísérés« és az »integrálás« nagyon világosan rámutat a közösségek fontosságára. Az utóbbi feltételezi a közösséget, amelybe integrálni lehet. Olyan közösségekre van szükség, amelyek az élet minden területén képesek a hitnek megfelelően cselekedni, képesek segíteni, kísérni a tagjaikat, de van kisugárzásuk a világ felé is. Ezek a csoportok fel tudják készíteni a fiatal párokat a házasságra, a házassági nehézségek leküzdésében segíteni tudják őket, de képesek befogadni és erősíteni azokat is, akiknek a »házassági állapotuk rendezetlen vagy rendezhetetlen« – fogalmazott a bíboros, aki mindkét színóduson főrelátorként vett részt. (A főrelátor a színóduson a témákat felvezető és az azokat összegző feladatokat látja el.)³⁹

Ismertetésünket fejezzük be a dokumentum záró szavaival!

„A Mester és Szent Pál házasságról szóló szavai (vö. Mt 22,31; 1Kor 7,2931) bele vannak írva – és nem véletlenül – létezésünk végső és definitív dimenziójába, amelyet vissza kell hódítanunk. A házastársak így felismerhetik az út értelmét, amelyen haladnak. Ugyanis, ahogy többször említettük e buzdításban, egy család sem tökéletes valóság, és nincs készen egyszer s mindenkorra, hanem fokozatosan ki kell bontakoztatnia szeretőkéességét. Állandó meghívás ez, amely a Szentháromság teljes közösségéből, Krisztus és az Egyház csodálatos egységéből, a názáreti Szent Család szép közösségéből és abból a szeplőtelen testvériségből fakad, amely az égi szentek között létezik. Mindazonáltal a még el nem ért tökéletesség szemlélése lehetővé teszi a családként bejárt történeti út viszonylagossá téételét, hogy ne követeljünk olyan tökéletességet, szándékbeli tisztaságot és koherenciát a személyek közötti kapcsolatokról, amelyet csak a végérvényes országában lehet majd megtalálni. Ezen túlmenően meggátol abban, hogy keményszívú ítéletet mondjunk azok fölött, akik nagyfokú törekenység állapotában élnek. Mind arra vagyunk hivatottak, hogy elevenen tartsuk a feszültséget olyasvalami felé, ami meghalad bennünket és korlátainkat. Minden családnak ebben a szüntelen törekvésben kell élnie. Menjünk csak, családok, folytassuk az utat! Amire ígéretet kaptunk, mindig több. Ne veszítsük el a reményünket a korlátaink miatt, de ne is mondjunk le a szeretet és a közösség teljességének a kereséséről, amelyre ígéretet kaptunk.⁴⁰

Az egész körlevelet a lelkipásztori irgalmasság logikája hatja át. A tekintélyi érvelést még inkább felváltotta a híveket testvérnek tekintő, meggyőző érvelés. – Tőlünk függ, figyelünk-e rá!

³⁸ *Amoris laetitia*, 312.

³⁹ <http://www.magyarokurir.hu/hazai/budapest-is-bemutattak-ferenc-papa-csaladi-szeretettel-szolo-apostoli-buzditasat-2016> (Utolsó megtekintés: 2016. november 17.)

⁴⁰ *Amoris laetitia*, 325.

SUMMARY

Family as Reflected in the Statements of the Magisterium – A Historical Overview in the Light of Today's Problems

This essay aims at presenting the Teaching Office of the Church from Pope Leo XIII to Pope Francis. The estimation of marriage and family had changed considerably in the evolving industrialised society, and this called for several papal announcements. The most significant announcements were the following: Pope Leo XIII's *Arcanum divinae sapientiae* (1880), Pope Saint Pius X's *Singulari quadam* (1912) and *Codex Iuris Canonici* (canons about marriage, 1917), Pope Pius XI's *Casti connubii* (1930), Second Vatican Council: *Gaudium et spes* (47-52), Pope Paul VI's *Humanae Vitae* (1968), Pope Saint John Paul II's *Familiaris consortio* (1981), *Condex Iuris Canonici* (the canons dealing with marriage, 1983), *Catechism of the Catholic Church* (the related chapters), *For Happier Families* (1999) by the Hungarian Catholic Bishops' Conference, and Pope Francis's *Amoris laetitia* (2016). All these memorandums were based on serious pastoral considerations.

Earlier memorandums were characterised by rigid legalism and the severe judgement of sins, whereas the later ones by the attitude of pastoral mercy. This is especially true of the announcements of Pope John Paul II and Pope Francis. They take the messages of the gospel seriously, but they also regard God's mercy in the case of people facing difficulties.

Dr. Gloviczki Zoltán, PhD

MAGYARORSZÁG

PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEM, VITÉZ JÁNOS TANÁRKÉPZŐ KÖZPONT

*Legyetek mindnyájan egy!
A Fokoláre lelkeség pedagógiája*

„Mint a történelemben szinte mindig, lesznek csoportosulások, melyeket egy meghatározó karizma, egy alapító személyiség, egy sajátos lelki út tart össze. (...) Aki körülnéz, a keresztény életformának csodálatos sokféleségét láthatja, melyekben a holnap Egyháza már világosan köztünk van”. Így szól a jelen és jövő egyházának egy aspektusáról még az ezredforduló előtt Joseph Ratzinger bíboros.¹ Kétségtelen tény, hogy a 20. század második felében kibontakozó lelkeségi mozgalmak, melyek sajátosan ötvözik a II. Vatikáni Zsinat laikusok felé fordulásának és a szerzetesi közösségeknek a hagyományát, az 1960-as, 70-es évektől kezdve meghatározó színeit adják a katolikus egyháznak. Egy részük a lelki és közösségi élet egy-egy aspektusára koncentrál, egyes mozgalmak pedig a lelki élet alapjainak megközelítésében találják meg karizmájukat, s így – elvileg – emberségünk és Istennel való kapcsolatunk teljes spektrumára hatással lehetnek. Ahogy a szerzetesrendek és azok alapítói is legtöbbször egy-egy meghatározott történelmi kor kérdéseinek megválaszolásából indultak útjukra, méltán várhatjuk napjaink lelkeségi mozgalmaitól is, hogy a ma emberét és társadalmát foglalkoztató kérdésekre, jelenségekre különös érzékenységgel adjanak sajátos válaszokat. E mozgalmakat a családi élet és a nevelés 20–21. századi paradigmaváltása (melyet aktuálisan kétségtelenül válságnak nevezhetünk, történelmi, üdvtörténeti szempontból inkább változásnak és kihívásnak) ezzel együtt inkább a házasság – családi élet – családi (kisgyermekkor) nevelés területén foglalkoztatja – sok esetben központi problémaként. A pedagógia mint professzió és önálló társadalmi jelenség kizárólag annak a Fokoláre Mozgalomnak tematizált kérdése, mely általában is komoly hangsúlyt fektet karizmájának beültetésére az emberi, közösségi, társadalmi élet minden területére.

Banálisnak tűnhet, de e sajátos figyelem részben a mozgalom alapítójának, Chiara Lubichnak tanítói pályakezdéséből fakad, s talán nem véletlen, hogy Lubich – karizmájának ismertté válása után – 1996-ban éppen a békére nevelésért kapott UNESCO díjat, majd – számos hasonló kitüntetés mellett – 2000-ben Washingtonban az észak-amerikai katolikus egyetemek szövetségére éppen pedagógiából adományozott számára díszdoktori címet.

Chiara Lubich (1920–2008), aki 18 évesen a trentói Tanárképző Intézetben kapta meg első diplomáját, 1943-ban a II. világháború alatt ostromolt szülővárosában alapította meg társnőivel kis közösségét, melyet a családi tűzhely melegéről Fokoláre-nak neveztek el². A kicsiny mag-

¹ RATZINGER, Joseph, *A föld sója* (ford. Diós István), Szent István Társulat, Budapest 1997, 216–217.

² A mozgalom történetének számos forrása közül a legátfogóbbak LUBICH, Chiara, *Legyenek mindnyájan egy*, (ford. Szendy József, Tomka Ferenc), Ecclesia Kiadó, Budapest 1986; LUBICH, Chiara, *Az egység kalandja*, (ford. Tóth Pál, Tóth Ilona), Új Város, Budapest 1992; ZANZUCCHI, Michele – PALIOTTI, Oreste, *Chiara Lubich, a menny és az*

ból kinőtt mozgalmat ma 182 országban több mint 2 millióan követik, lelkesége pedig további 5 millió emberhez jut el. Magyarországra a 60-as évek végén érkezett el; ma 900 tagot számlál és mintegy 10.000-en kapcsolódnak hozzá különböző formában.

Chiara Lubich karizmájából egy új, jellegzetesen közösségi lelkeség, saját megfogalmazása szerint az „egység lelkesége” rajzolódik ki, mely „új embereket” formál: az evangéliumi kölcsönös szeretet kiüzi a szívekből a gyűlöletet és a neheztelést, ledönti az önzés falait, és meghív, hogy kinyíljunk a másik felé anyagi és lelki javaink közösbe tétele által. A „kölcsönös szeretetnek” azonban nála egy új dimenziója jelenik meg, a Szentháromság egység-ideáljának igénye személyek között és ezen keresztül kisebb-nagyobb csoportokon belül. A „tolerancia” helyett az egyének teljes kiüresedéséről és egymásnak való öntadásáról van itt szó, mely az „Ahol ketten vagy hárman összejönnek az én nevemben, ott vagyok köztük” (Mt.18,20) ige üzenete szerint a krisztusi szeretet élő hordozását jelenti a világban.

E lelkeségi törekvés nyilvánvalóan nem elszigetelt jelenség egyházunkban, hiszen szervesen kapcsolódik korunk communio-egyháztanához.³ Ahogyan Szent II. János Pál pápa fogalmaz: „Valóban, az egyház lényege szerint a közösség misztériuma, »az Atya és a Fiú és a Szentlélek egysége által egyesített nép«. A testvéries élet azáltal akarja tükrözni e misztérium teljességét és mélységét, hogy a Szentháromság lakóhelyéül szolgáló emberi teret alkot, mely ily módon a három isteni Személy közösségnek szóló, sajátos ajándékait behozza a történelembe. Az egyház életének sok területe és megnyilvánulása van, melyek kifejezik a testvéri közösséget.”⁴

A teljes befogadásra törekvés a testvéri kapcsolatok építésének és az evangelizációnak is új utakat mutat. A lelkeséget különböző módon magukénak vallják katolikusokon kívül más egyházakhoz tartozó keresztények, más vallások követői és nem vallásos meggyőződésű emberek is.

Egyetlen lelkeségi karizmáról és közösségről van szó, mely a tagok sokfélesége miatt (különböző társadalmi rétegekből származó családok, fiatalok, gyerekek, valamint papok, különböző rendekhez tartozó szerzetesek és szerzetesnők, püspökök) 18 ágra tagolódik. Ezek között található 5 széleskörű mozgalom is, mely különböző területeken működik: az „Új Család Mozgalom” a családok egységéért, az „Új Plébánia Mozgalom” egyházi környezetben, illetve a „Fiatalok az Egyesült Világért” és a „Gyerekek az Egységért” pedig a fiatalok körében tevékenykedik. Számunkra azonban ezúttal az ötödik, az „Új Emberiség a társadalom megújulásáért” nevű platform a legérdekesebb. Alapelve, hogy az egységre vezető kölcsönös szeretet, mely az „egység paradigmájaként” jelenik meg, olyan szabályrendszerre nőhet, mely átalakítja a társadalmat, hatást gyakorol a gazdaság, a munka, a politika, az igazságszolgáltatás, az egészségügy, a kultúra és a tömegkommunikáció és nem utolsósorban a pedagógia világára. A széleskörű társadalmi törekvés egyfajta modelljei a Fokoláre-városkák. Egy új társadalom mintavároskái ezek, házakkal, iskolákkal, cégekkel. Törvényük az evangéliumi kölcsönös szeretet, az ebből következő kulturális, lelki és anyagi közösséggel. Évente több tízezer látogatót fogadnak. 32 ilyen városka található az 5 kontinensen. Mindegyiknek megvannak a sajátos jellemzői. A legrégebbi Loppianóban, Firenzéhez közel fekszik, és nemzetközi jellegű, 70 országból érkezett 750 lakosa van. Az egyesült világ olyan kis modellje ez, amelyben kifejeződik annak az új világméretű kultúrának a kreativitása, mely különböző népek és fajok gazdagságaiból ötvöződik. Kamerunban, Kenyában és Elefántcsontparton ezekben a városkákban különösen törekszenek az evangéliumnak az afrikai társadalmakba történő inkulturációjára. Brazíliában és Argentínában a városkák a születő ipari negyedeikkel az új, szabadságban megvalósuló „közösségi gazdaság” úttörői. A Fülöp-Szigeteken a nagy keleti vallásokkal folytatott párbeszéd jel-

emberiség (ford. Bernáth Mária), Új Város, Budapest 2011. Az adatok forrása: www.focolare.org, és www.focolare.hu (Utolsó megtekintés: 2016. július 4.)

³ TOMKA Ferenc, *Lelkipásztori teológia és új evangelizáció Ferenc Pápa szellemében*, Szent István Társulat, Budapest 2015, 69–8.

⁴ II. JÁNOS PÁL, *Vita Consecrata. Apostoli buzdítás a megszentelt életről és annak küldetéséről az egyházban és a világban*, 1996. március 25., 41.

lemzi őket. A németországi városka ökümenikus: evangélikusok és katolikusok élnek itt együtt. A New-York közeli városka egy új Amerikát teremtett. Hozzánk legközelebb Horvátországban, Cseh- és Lengyelországban van a mozgalomnak városkája. A kísérletek és törekvések mögött komoly társadalomtudományi elméleti háttér is áll. A lelkiségből új teológiai, filozófiai és szociológiai irányzatok kezdenek kirajzolódni. A mozgalom számos kiadványa közül 1996-tól a kéthavonta megjelenő *Nuova Umanità* (Új Emberiség) kulturális folyóirat publikálja ezeket a munkákat. 2002-től magyarul is olvashatók e tanulmányok a negyedévenként megjelenő *Az Egység Kultúrája*-ban. A lelkiség társadalomtudományi elméleti kapcsolatrendszerének kidolgozója Európa és az amerikai kontinens kiváló akadémiai szakemberei.

A pedagógia területére mind a városkák kísérleti működése, mind a szaktudományos megközelítés kiemelten koncentrált. Előbbi nem csupán az ott élő gyermekek nevelésén keresztül, de az itáliai Loppianóban működő saját egyetem, a Sophia által is, melynek saját pedagógiai éthoszában túl elméleti pedagógiai képzése is létezik. A neveléstudománnyal való kapcsolódás kidolgozóinak között a vezető szerepet Michele de Beni és Giuseppe Milan, a veronai, illetve a padovai egyetem professzorai játszották. A mozgalom könyvkiadásának neveléstudományi könyvsorozata is létezik.⁵ A neveléstudomány és a gyakorlati pedagógia kapcsolatában azonban a Fokoláre lelkiség ugyanolyan egységre törekszik, mint amilyen a teológia elmélete és a hit mindennapi megélése között létezik. A párbeszéd elmélet és gyakorlat között mintaszerű. A mozgalom központi honlapján a nyolc kiemelt téma egyike a nevelés, és 2013-ban Castel Gandolfóban a változó társadalom nevelési kihívásairól és a közel-keleti válsághelyzet tanulságairól nagyszabású nemzetközi szakmai konferenciát is rendeztek,⁶ 2016 februárjában pedig 39 ország 400 fiatal pedagógusának részvételével a pedagógus pályáról értekeztek.⁷

Hogyan vezetnek el a Fokoláre lelkiség alapelemei a pedagógiai kérdésekig?⁸ A közösségi lelkiségek azt kívánják, hogy a többi ember mellett haladjunk. Az egység lelkisége ezen túl azt állítja, hogy a *testvér által* jutunk el Istenhez. Az individuális lelkiség eszközei az Istenhez való eljutáshoz: a magány, egyesülés Istennel a szívünk mélyén, klauzúra, penitencia, böjt, virrasztás, engedelmesség, szegénységi és tisztasági fogadalom, ima, elmélkedés. A közösségi lelkiesség útjai a testvér szeretete és Isten (közös) szeretete. Isten szeretete pedagógus és pedagógus, pedagógus és gyermek-diák közt eredendő egységet teremt, feltéve, ha ezt az egységet nyíltan és őszintén meg is éljük. Isten közös szeretetének hagyományos dimenziói, az egyház, az Eucharisztia és a szentek tisztelete mellett a mozgalom különös hangsúlyt fektet az „elhagyott Jézus” szemlélésére és szeretetére, vagyis a fájdalom, a nehézségek megváltó erejére, amelynek pedagógiai jelentőségét nem kell magyaráznunk. Ugyancsak fontos szerepet kap a Szentírás egyes igéinek rendszeres és közös megélése és az ebből fakadó tapasztalatok megosztása is – ami újabb szál a nevelés folyamatában részt vevők között. Mint láttuk, az igazi kulcs azonban a személyek közötti kapcsolat, s annak ideális formája, a szentháromságos egység. A katolikus pedagógiában az esetleges közös lelkigyakorlatok, a létező közösségi imák világán túl magasabb dimenzióba emeli a pedagógus-gyermek kapcsolatot az a szilárd hit, hogy bármely két személy közötti szeretet-egység út Jézushoz. És ennek a szeretet-egységnek az első lépése, társadalmi szerepektől függetlenül, a teljes kiüresedés és az önátadás, ha kell, akár a kisgyermeknek is. E transzcendens dimenzióba vezető szál érdekes módon egyúttal a világi környezetben dolgozó pedagógusoknak is segítséget nyújthat, hiszen a kapcsolatteremtés, a párbeszéd, a kommuniká-

⁵ <http://editrice.cittanuova.it/UserFiles/Cataloghi/PERCORSIEDUCARE-esterno-internos.pdf> (Utolsó megtekintés: 2016. április 2.)

⁶ <http://www.focolare.org/en/news/2013/09/05/learning-fraternity-al-cuore-delleducazione/> (Utolsó megtekintés: 2016. április 2.)

⁷ <http://www.focolare.org/en/news/2016/02/17/in-cammino-educarsi-per-educare/> (Utolsó megtekintés: 2016. április 2.)

⁸ A lelkiség alapelveinek tömör összefoglalását lásd LUBICH, Chiara, *Új úton* (ford. Lisztovszki Tünde, Prokopp Katalin), Új Város, Budapest 2003.

ció a pedagógiának általában is legelemibb, leghatékonyabb, s egyúttal legégetőbben hiányzó elemei. A más vallásúakkal és nem hívőkkel való párbeszédre érzékeny mozgalomban nem véletlenül áll a pedagógiai gondolkodás centrumában az egység megteremtésének két olyan eszköze, mely a szekuláris neveléstudománynak is kortárs kulcsproblémája: a proszocialitásra nevelés és az interkulturális nevelés.

A mozgalom életének alapvető mozgó gondolatait az alapító és a mozgalom belső köre a szírvány színeihez hasonlította-hasonlítja. A hét aspektus a szeretet hét megközelítése.

A szeretet tényleges közösség. A javak közössége. Vagyonközösség, de közös döntéssel. Az adás, az örömszerzés révén a munka jelentőségének jele. Emellett készség az elszakadottságra, a szegénységre. Sajátos kísérlete a közösségi gazdaság. Az emberi közösség e materiális jellegének összekapcsolása a szeretet-egységgel, s kiemelése a szerzetes közösségek szegénységi fogadalmának és vagyonközösségének misztikus világából a hétköznapi világi élet legtermészetesebb közegebe a nevelésnek is fontos aspektusát adja. A szekuláris neveléstudományban és pedagógiai gyakorlatban alkalmazott „tudatos állampolgárságra nevelés”, „proszocialitás” és más, hasonló fogalmakat céllal és ezáltal tartalommal tölti meg.

A szeretet kisugárzás. Vagyis apostolkodás. A legfőbb apostolkodás maga a szeretet. A mozgalom megjelenési formái is evangelizálnak, elsősorban a megélt egység által. Nem a formákkal, az elvekkal, hanem egy-egy nevelőtestületben akár két személy, egy kisebb-nagyobb csoport teljes szeretet-egységével, mely hasonlóan létrejöhet diákokkal-gyermekekkel megélt sugárzó és vonzó egységként. Ez az egység láthatóan transzcendens. Nem veszélyeztet pedagógiai szerepeket és feladatokat, és ráirányítja a figyelmet arra a nem egyszer hiányzó emberi kapcsolatra, mely nevelő és nevelt között nélkülözhetetlen.

A felemelő szeretet: az ima. Az előkészület az imára: a mindentől elszakadás szépen terem párhuzamot ember- és Istenszeretet között. A szüntelen emberszeretet összekapcsolódik a folyamatos imával – imaként látva és láttatva a testvérben élő Jézus imádatát, egyúttal az emberi nehézségeket is azonnal imába transzponálva, az „elhagyott Jézus” dimenziójába helyezve.

A gyógyító szeretet. A lét, az egészség, az emberi élet egész íve, a betegség, a halál, a feláldozás, valamint a teremtett világ tisztelete és szeretete. Egészség, alvás, étkezés, napirend. A katolikus egyházban néhány éve központi szereppel bíró kérdéskör egyúttal a világi gondolkodásnak és nevelési tematikának is középpontjában áll. Ahogy a társadalom szemlélete és megélése, úgy a természet szemlélete és kezelése is itt nyer értelmet és távlatot.

A szeretet otthont teremt. Az egyház otthonosságát – de a tényleges fizikai otthont is, annak harmóniájával. Lakhelyünk a szeretet kifejeződése testvéreink felé. A ház, a lakóhelyi, munkahelyi, intézményi környezet fenntartása, szépsége – adott esetben egyúttal megint lehetőségként az elszakadottságra is. A szeretetnek ez a kapcsolata a földi szépség harmóniájával a mozgalomban a városok struktúrájától az egyéni öltözködésig hangsúlyt kap. Ebben is Isten szépségének, harmóniájának, de egyúttal az emberek iránti szeretetnek a megnyilvánulását, lehetőségét látva. Újabb fontos kulcs a nevelésben ennek a dimenzióknak, távlatnak az ismerete, tudatosítása.

A szeretet mint a bölcsesség forrása. Mária a „bölcsesség széke”, miközben a földi, emberi bölcsesség megszokott elemei nem kapcsolhatók hozzá. Ehhez a bölcsességhez ima, a Szentlélek által jutunk. Ha szeretjük Istent és felebarátainkat. De ugyanígy fontosak az ismeretek, a tudás. A tanulás. Hiszen „a bölcs keresztény ember elméjében szinte teljesen összeáll ugyanaz az ideális rend, ami Isten elméjében van jelen.”⁹ Szeretetből tanulunk. Isten művének megismerésére vágyunk. Újabb hétköznapi pedagógiai cél emelkedik transzcendens magasságba. Ám „A tanulás számunkra semmit sem ér, ha nem szeretetünk gyümölcse. Ahogy a mondás tartja: *surgunt indocti*, jönnek majd a tudatlanok, és elragadják Isten országát, mi pedig tanulmányainkkal együtt a pokol mélyére kerülünk. Így történt azokkal, akik túl nagy

⁹ LUBICH, Chiara, *Új úton*, i. m., 143.

hangsúlyt fektettek a tanulásra az imaélettel, az imádságos lelkülettel szemben”¹⁰ – figyelemztet ismét Chiara Lubich napjaink égető problémájára, az önmagáért való ismeretközlésre, tanulásra.

A szeretet, mely egységbe forraszt: a kommunikáció. A mozgalom fontosnak tartja a tömegkommunikáció felhasználását. Előbb az újságét, majd a televízióét, az internetét. Ezekben a testvéri egység megvalósításának egyik leghatékonyabb eszközét látják a nevelés és a „pedagógiai” munka gátja helyett. A kommunikáció azonban természetesen interperszonális kommunikációt is jelent. A Fokoláre Mozgalom a közösségteremtő, s ezáltal szeretetet teremtő kommunikációnak számos olyan apró gyakorlati eszközét tette magévá vagy fejlesztette tovább, mely adott esetben nem tűnne meglepő újdonságnak, rendszeres alkalmazásuk azonban lényeges segítséget jelent. Ilyen az úgynevezett „életige” használata, havonta egy-egy szentírási hely kiválasztása és – nemzetközi szinten – egységes értelmezése (generációként különböző stílusban és megközelítésben), elmélkedés róla, majd hétköznapi tettekre váltása és legfőképpen az ezekből fakadó tapasztalatok, élmények rendszeres megosztása. Folyamatos, biztos téma ez, mely nemtől, kortól, társadalmi szereptől függetlenül – így a pedagógiai közegben is – folyamatos lehetőséget ad a kommunikációra, az egymáshoz való közelebb kerülésre. Ilyen a – főként kisebb gyerekek hitre-szeretetre nevelésében alkalmazott úgynevezett „szeretet dobókocka”, mely hat oldalán a szeretet cselekedetek egy-egy lehetőségét villantja fel, s a reggeli, hétközdő közös elhatározásnak ad játékos formát – amely azután szintén a közösség egységét, közös élményeit és fejlődését gazdagítja, egyúttal újra lehetőséget adva a minderről folytatott kommunikációra is. Ilyen az úgynevezett „igazság órája”, az az alapelv és gyakorlat, hogy a párbeszédben a negatív közlendőket nem a résztvevők első indulata fogalmazza meg, hanem kitűzött időpontban, átgondolva és szelektálva, előbb a pozitív megerősítéseket közölve adunk helyt kritikáinknak. Fontos eszköze ez az önnevelésnek és a valóban építő kritikus nevelésnek is.

Mindez pedig, mint láttuk, nem csupán egy lelkiség ad hoc alkalmazása a pedagógia világára, hanem magát a mozgalmat is élénken foglalkoztató párhuzam. Ahogyan Chiara Lubich a washingtoni katolikus egyetemen történő díszdoktorrá avatásakor megemlítette, „mozgalmunkat akár úgy is tekinthetjük, mint egy különleges nevelési kísérletet”¹¹.

A Fokoláre lelkeség három elsődleges pedagógiai elve – a jelenlét bátorsága, az öröm hirdetése és a közösségre nevelés – általában is sajátja a katolikus oktatásnak-nevelésnek. Napjaink deprimált, értékvesztett világában, fragmentált társadalmában önmagában is üzenet mindehárom. A hitet, reményt és általában a jövőképet is érintő krízishelyzeteikben mintha ezt mondanák a fiatalok szüleiknek, tanáraiknak, nevelőiknek: „ne hagyjatok magunkra!”. XVI. Benedek pápa szerint a hit válsága egyúttal az életbe vetett hit válsága, mely elkerülhetetlenül vezet a nevelés kríziséhez is¹². A Fokoláre lelkeség az evangélium örömhírének sajátos hordozójaként a kapcsolat kultúráját, reményét és örömet állítja szembe az értékválsággal. A kapcsolat azonban túllép a gyermekek-fiatalok közösségeit generáló és segítő intézmény vagy pedagógus paradigmáján, s a pedagógus-gyermek kapcsolatban is megjelenik. A pedagógus hivatását nem a fiatalokon keresztül, hanem a fiatalokkal együtt teljesíti be.

A közösség trentói születésekor még távoli volt az inkluzív iskola képe. A tanulási nehézségekkel küzdő, sőt akár csak szociális szempontból hátrányos helyzetű gyermekek elkülönített osztályokban tanultak. Chiara Lubich első pedagógiai kísérlete e gyermekek befogadása, s az ennek megfelelő differenciált, egyénre szabott oktatás-nevelés megkezdése volt. A kísérletnek hamar megmutatkozott az egész közösségben érvényesülő didaktikai és nevelési hatékony-

¹⁰ Uo. 144.

¹¹ LUBICH, Chiara: *Lectio doctoralis, laurea honoris causa in pedagogia*, Università cattolica di Washington, 2000. November 10. in VANDELEENE, M. (szerk.), *La dottrina spirituale*, Città Nuova, Roma 2009, 313–319.

¹² BENEDETTO XVI, *Lettera alla diocesi e alla città di Roma sul compito urgente dell'educazione*, 21. Gennaio 2008, in DE BENI, M., *La sfida e il coraggio*, Città Nuova, Roma 2011, 11.

sága is.¹³ Nevelési szempontból a szolgálat jelentőségére mutatott rá. A konkrét, valódi szolgálatra, mely nem egyszerűen a karitás irgalma, hanem a közösség vállalása. Vagyis nem csupán tevékeny szeretet, a közösségi szolgálat szeretet cselekedete és az abból fakadó öröm megtapasztalása, nem is a Dewey-féle „learning by doing” metodikája, hanem egygyéválás a másikkal – valami hasonlót tükröz a kortárs Jean Vanier közösség-képe is.¹⁴ Ennek az egységnek a nevelő ereje pedig nem egyszerűen erkölcsi jellegű. A szolgálat ösztönzi a motivációt a kreativitást, kezdeményező készséget, az interperszonális intelligenciát, s ezzel segíti az operatív tanulást. A szekuláris neveléstudomány a személyiség fejlesztésének ezt a módját és célját a proszocialitásra nevelés fogalmával írja le.¹⁵ Az antiszociális ellentétként értelmezhető proszocialitásban az altruisztikus és az erkölcsös viselkedés párosul. E kettő metszete azonban minőségileg túllép a lojalitás szintjén, melyen a személy – alapvetően önérdékből: a hátrányok, szankciók elkerülése, csökkentése érdekében – az öröklött szociális hajlamoktól, a saját szokásrendszerétől, erkölcsi értékrendtől eltérő elvárásokat, szokásokat fogad el és követ, ezzel egyúttal elősegítve, hogy a másik fél, felek érdekei is érvényesüljenek. A proszocialitás szintje a szekuláris megközelítésben¹⁶ az önérdék és a másik fél érdekeinek kölcsönös, arányos érvényesülését szolgáló, szükség esetén a másik felet segítő aktivitás. A modern neveléstudomány belátja, hogy a társadalom, az emberi közösségek egészséges működésének elősegítéséhez elsőrendű pedagógiai feladat a proszocialitásra nevelés, ugyanakkor azt is megállapítja, hogy „az intézményes nevelés általában nem működtet olyan szociális közeget, amely számottevően hozzájárulhatna a tapasztalati szintű proszocializációhoz”¹⁷. A Fokoláre Mozgalom egység-karizmája ezzel szemben nem csupán megteremti ezt a szociális közeget, hanem transzcendens szintre emelve újra is értelmezi a proszocialitást, megnevezve azt a közös jót, melyet ez a szociális aktivitás célba vesz: Krisztus szeretetének valóságát. A szekuláris megközelítés ezt a közös célt megfogalmazható módon legfeljebb a globális társadalom fenntarthatóságában és az ökológiai egyensúlyban találja meg, melyek értéke vitathatatlan, ám a pedagógia hétköznapi valóságában távolinak bizonyulnak és élményszerűen nem tapasztalhatók meg. A Fokoláre azonban kézzelfoghatóvá teszi ezt a planetáris megközelítést is, amikor kontinenseken, vallásokon, kultúrákon átívelő közösséget épít, és ezek valóságát és konkrét tapasztalatait folyamatosan kommunikálja valamennyi résztvevője felé. Az emberiség egységének keresztény ideálja ezzel az interkulturális nevelés jelentését és jelentőségét is átszínezi.

Világválság vagy a sokszínűség egyfajta új reneszánsza a globális posztmodern kultúra? Mindenképpen valóság, melyet a magát értéksemlegesnek mondó neveléstudomány a leendő felnőttek „felvevő piacaként” interpretál, azaz alkalmassá kívánja tenni a gyermekeket, a fiatalokat arra, hogy szerves alkotói legyenek ennek a világnak. Kulturális szempontból e valóságot a multikulturalizmus szóval írja le. A multikulturalizmus – ahogyan azt napjainkban látjuk – nem feltétlenül a kulturális sokszínűséget segíti, hanem paradox módon inkább homogenizál.¹⁸ A multikulturális társadalomra, melyben a globalizációs tendenciák fokozottan hatnak, egyre inkább a kulturális egyformaság válik jellemzővé, s ez veszélyezteti a „sokféleség az egységben” elvét. Az egyformaság hamis eszméje egyúttal konfliktusokat gerjeszt, és éppen a társadalmi kohéziót rombolja. A Fokoláre lelkiesség, kapcsolódva a Katolikus Nevelés Kongregációja által közzétett *Az interkulturális dialógusra nevelés a katolikus iskolákban* című

¹³ DE BENI, M., i. m., 32.

¹⁴ VANIER Jean, *A közösség* (ford.: Kaposiné Eckhardt Ilona), Vigilia, Budapest 1995.

¹⁵ A fogalom első és legteljesebb kibontását lásd STAUB, Erwin, *Positive Social Behaviour and Morality I-II.*, New York 1978–1979. A továbbiakban Nagy József monográfiáját veszem alapul: NAGY József, *XXI. század és nevelés*, Osiris Kiadó, Budapest 2002.

¹⁶ Uo. 184–185.

¹⁷ Uo. 187.

¹⁸ A Fokoláre viszonyáról e jelenséghez lásd GUASTI, L., *Nuovi saperi e nuove competenze*, in DE BENI, M., *Essere educatori. Coraggio di una presenza*, Città Nuova, Roma 2013, 64–71.

dokumentumhoz¹⁹ is ezzel szemben a kultúrák közötti párbeszédet javasolja, amelyben mindenkinek lehetősége van saját vallását és hagyományait jól megismerni s nyilvánosan gyakorolni – majd ennek alapján keresni a kölcsönös tanúságtétel lehetőségeit más vallások és hagyományok képviselőivel, elősegítve így a kölcsönös gazdagodást, a megértés és szeretet civilizációjának építését.

Ki az iskola? Krisztusé, az ő keresésének helye. Ő az igazi tanító is, akit a Lelkeség szerint nem közvetít a pedagógus, hanem aki az iskola lakója, az ő megélt szeretetkapcsolatukon keresztül jelenik meg. Chiara Lubich kezdettől ennek a gondolatnak és lehetséges gyakorlatának a modelljét kereste, a kapcsolat elsőségének ontológia jelentőségét hangsúlyozva. A két vagy több személy közötti kapcsolatot nem egyszerűen a két vagy több személy hagyományos szempontjából, vagyis az emberi közösség felől szemlélte, mely önmagában is értéket hordozó nevelési tér és eszköz²⁰: a közösség a gyermeket körülvevő háló, a közösség mediációs szerepe már a felnőtté nevelés aspektusát megelőzve fontos az elismerés, a megerősítés, az érzelmi válaszok gyermeki keresésében. Számára a lényeg mindig a harmadik elem: ahogyan Jézus jelenik meg ott, ahol ketten vagy hárman a nevében összegyűlnek.

E kapcsolat első kulcsa a párbeszéd. A 20. század második felének pedagógiai gondolkodásában több ponton is felbukkan a párbeszéd fontossága, Lubich művein túl elsősorban Martin Buber és Paolo Freire írásaiban²¹. Hármójuk közös álláspontja: a monológ üresség, a párbeszéd teremtő erő. A másik meghívása, elfogadása és befogadása önmagában is szeretet cselekedet, egyúttal kölcsönös reményt szül a másik félben. Buber a két fél kontextusában fogalmazza meg ennek a kapcsolatnak az éltető erejét – „én a másikban élek és a másik által vagyok” –, Lubich azonban mindenhol a két személy kiüresedéséről és kapcsolatukban a harmadik elem megjelenéséről ír, ebben hisz. Ez egyúttal a pedagógus-diák kapcsolat teljességének hétköznapi paradoxonját is feloldja. Nyilvánvaló, hogy a szerepek, feladatok, vagy akár csak életkorok különbözősége nem teszi lehetővé, hogy egyforma, egyenlő felek alkossanak itt közösséget. A párbeszéd alapja, témája és célja ebben az esetben nem az emberi közeledés, hanem Jézus keresése a másikban, s ezáltal közös keresés. Közös lépések, élmények, tapasztalatok ezen az úton és ezek rendszeres megosztása egymással. Chiara Lubich pedagógiájában tehát a hagyományos tanár diák kapcsolat természetesen nem kielégítő, de a megoldás nem a tanár és a tanítvány személyiségének és szerepének levetkőzése, hanem egy komplex folyamat tanításban és tanulásban. Ebben a tanítás és a tanítás tárgya nem a célja, hanem az eszköze a személyiségfejlődésének. A tanítás e megközelítés szerint alapvetően együttműködésen alapul. A tanítás fő eleme a tanulási folyamat aktiválása, természetesen minden egyes tanítvány esetében személyre szólóan. A tanár vezető, segítő. Szerepe elsősorban a párbeszéd megindítása és fenntartása, valamint mederben tartása, hogy az se passzivitásba, se lázadásba ne torkolljon. E viszonyrendszer egyfelől világos szerepkiosztást kíván. Szó sincs a pedagógus és a tanítvány egyformaságáról, félreérthető „partnerségről”. A pedagógusnak ez a munkája céltudatos, konstruktív és felelősségteljes tevékenység, amely azonban nem önmagáról és nem a megtanított anyagról szól. Másfelől viszont nem is a humanisztikus pedagógia gyermek-központúsága ez, amelyben a pedagógus szerep célja kizárólag maga a gyermek. Itt a cél mindkét résztvevő számára a másik fél el- és befogadása, a párbeszéd, az egység, s ezáltal a szeretet-közösség megteremtése.

Végül a hagyományos kultúráközvetítés eleme is fontos szempont ebben a pedagógiai rendszerben. A természet mint teremtett világ megismerésének felelőssége kézenfekvő – a humaniorák területén. A történeti-kulturális örökség interpretációjában a Fokoláre nézetei szerint a főszerep a személy szabadságának és szabadságában döntési felelősségének jár. A döntés és annak perspektívája pedig a társadalom kisebb-nagyobb metszeit, vagyis a közösséget érinti.

¹⁹ *Educare al dialogo interculturale nella scuola cattolica. Vivere insieme per una civiltà dell'amore* (2. ottobre 2013.)

²⁰ DE BENI, M, i. m., 51–55.

²¹ MILAN, Giuseppe, *Maestri di dialogo*, in DE BENI, M., *Essere educatori*, i. m., 57–63.

Ezzel a perspektívát kínál a posztmodern kor nárcizmusával, apátiájával és pesszimizmusával szemben. Megközelítésében egyfajta cinikus empirizmus helyett az igazság és az értelem keresését részesíti előnyben.²² E tudatos perspektíva és rendező elv egyúttal lehetőséget ad arra is, hogy napjaink fragmentálódó szakmai ismereteivel szemben valóban egyfajta „reneszánsz” műveltséget keressen.²³

SUMMARY

“That all of them may be one” – The Pedagogy of Focolare Spirituality

The spiritual movements in the second half of 20th century are a kind of laic heirs of orders conceiving over and over our Catholic Church. But is there any heir of teaching orders which have been searching answers to pedagogical challenges of every single period? Among the modern spiritual movements there is only one that has a mature, complex and well-founded pedagogical theory and practice. This is the Focolare Movement of Chiara Lubich. Its keywords like prosociality and intercultural pedagogy are in the focus of secular pedagogical research as well, but the new Catholic framework of Focolare gives new meaning to these ideas.

²² DE BENI, M., *Essere educatori*, i. m., 52.

²³ Uo. 18.

Bethlenfalvyné Dr. Streitmann Ágnes, PhD

MAGYARORSZÁG,
APOR VILMOS KATOLIKUS FŐISKOLA

Values and Education – Role of Folktales in Value Transmission

I. DEFINITION OF VALUES – IS IT POSSIBLE?

In my paper I aim at emphasizing how important it is for educational institutions to offer reference values to the students they can rely on, what great responsibility these institutions have in supporting their students to become aware of the values of their own religion, cultural tradition, and how folktale tradition of different nations can contribute to this mission. Young people who are robbed of clear guidelines concerning evaluation, the values of their faith and culture “risk dehumanizing life itself, in various ways.”¹ Furthermore awareness of one’s own tradition and culture is the first necessary step to be able to start a dialogue with a person of other tradition and culture.

But first of all it is necessary to define what is meant by the concept of value nowadays, and what kind of value system we would like to apply as the basis of education and to convey to our students. Nowadays it is really a difficult task to uphold clear definitions of values. In our western culture, which is still marked by postmodern sensibility, the concept of value is not clear and univocal at all. There is a wide range of opinions as to which action is right and which is wrong, what kinds of targets can be assigned and what expectations are to be drawn. Postmodernism favours subjectivity in each field of our life, and it asserts that there is no such a thing as objective truth, that truth is relative, that nothing is truly knowable. Postmodern thought excludes unambiguity, it is hostile to all kinds of rules, confinement, to any kind of well-defined logical system and solid value system.

One of the basic characteristics of postmodern sensibility dominating the last quarter of the 20th century, and even the beginning of the 21st century, is that the meaning of “value” is open to various interpretations of equal validity. There is value-relativism as a result of which the earlier seemingly safe traditional societies based on universal solid values have disintegrated, splitted up. The main slogan of the postmodern era is tolerance and by accepting a kind of cultural and moral multiplicity, the issue of values has lost its significance. But although postmodern ideology denies the existence of universal truths and consequently is suspect of all kinds of moral categories and values – which form the very foundations of a human community, society – these categories, values based on truth and, moreover, universal evidently do exist in each human culture. “There are values which are common to all cultures because they are rooted in

¹ Congregation for Catholic Education (for Institutes of Study). *Educating to Intercultural Dialogue in Catholic Schools Living in Harmony for a Civilization of Love*, Vatican City 2013. http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc_con_ccatheduc_doc_20131028_dialogo-interculturale_en.html (Accessed 5 September 2016)

the nature of the person (...) It is necessary to foster people's awareness of these shared values, in order to nurture that intrinsically universal cultural 'soil' which makes for fruitful and constructive dialogue."² So one of the main tasks of pedagogical institutions is to make their contribution to promoting awareness of these common values.

These commonly shared universal values are rooted in the ethical and religious dimension of Man's life, and they reflect Man's desire to define himself in relation both to his own life, and to the surrounding world, his environment, his communities. They are the precious products of Man striving to find answers to the fundamental existential questions: "Who am I?" "Where do I belong to?" "What are my goals?" If we want to answer these questions, we unavoidably meet the concepts which are essential for learning and understanding the world. Such concepts are as follows: right – wrong, good – bad, true – not true, valuable – not valuable, important – not important, safe – dangerous, life – death, family, love, community, belonging, support, joy – sorrow. Although these concepts, can be interpreted in different way in different cultures, their importance in lives of people everywhere in the world is out of question.³

Although there are universal values common to the entire human race contributing to a broader awareness of humanity, we should bear in mind that "culture has necessarily a historical and social aspect, and according to this sense we speak of a plurality of cultures. (...) It is the definite, historical milieu which enfolds the man of every nation and age and from which he draws the values which permit him to promote civilization".⁴ It means that there are not only the fundamental universal values determining basically Man's life, but we also have values – built upon the fundamental ones – which are shaped also by the community we belong to. Consequently, we can speak about values having been produced by the European history, culture, way of life, which are obviously more characteristic of the so-called European sensibility, than for example of the Oriental way of thinking. Most of these European values – solidarity, high appreciation of peace and individual freedom, the dignity of the human person, freedom of conscience and of religion, tolerance, mercy and sacrifice – are rooted in the Christian humanist culture. The idea that "a struggle against severe difficulties in life is unavoidable, (...) but if one does not shy away, (...) can emerge victorious"⁵, is also a constituent feature of Western culture, rather than for example the Oriental one. It is the Protestant work ethic which highly appreciates "success and wealth coming from private enterprise and personal initiative; and "honest toil", which is in itself and for itself morally admirable".⁶

The different styles of life, customs and traditions of different nations also function as effective ways of conveying values and cultural heritage. Those habits, tastes and traditions that we experience and acquire in our early childhood at home, in our home country, deeply and intensively infiltrate into our personality and become parts of it. We make them our own, internalize them, that is they actually become constitutive parts of our identity. Every aspect of our life should be imbued by what is our own: people, landscapes, holidays that are unique and important to us. We should know what we possess, what to adjust our behaviour and actions to, both as individuals and also as members of a community. Only by possessing this knowledge can we define ourselves and can answer the fundamental question, who we are.⁷

² *ibid.*

³ FÜLÖPNÉ DR. ERDŐ Mária, *Értékelvű kisgyermeknevelés multikulturális közegben*, in *Katolikus Pedagógia*, 2015/3–4. (Translated by the author of the present study.)

⁴ *Congregation for Catholic Education*, paragraph [33]

⁵ BETTELHEIM, Bruno, *The Uses of Enchantment. The Meaning and Importance of Fairy Tales*, Alfred A. Knopf, Inc. New York 1989, p. 14.

⁶ See WOOD Robin, *Ideology, Genre, Auteur* in BRAUDY Leo and COHEN Marshall. (eds.), *Film Theory and Criticism*, Oxford University Press, New York and Oxford 2004, 717–726. p. 720.

⁷ FÜLÖPNÉ DR. ERDŐ Mária

II. INTERCULTURAL DIALOGUE AND THE RESPONSIBILITY OF FAITH-BASED EDUCATION

Educational institutions have a great responsibility in making their students familiar with these fundamental values: universal, European, national ones. It is essential that they make young people “aware of their own roots and provide points of reference which allow them to define their own personal place in the world.”⁸ Teachers are supposed to support their students’ desire to enhance their knowledge of their own tradition, culture, religion. Firstly because they should respect “the human person who seeks the truth of his or her own being”,⁹ secondly because self-awareness, an awareness of one’s own tradition and culture is the first step towards recognizing the equal dignity of the other person and starting a dialogue with him/her. „Neutral societies and schools, which lack reference values and are uninvolved with any moral formation, do not develop participation. Nor, at the other extreme, does participation develop in societies or schools permeated by fundamentalist viewpoints. Rather, it flourishes in a climate of dialogue and mutual respect, in an educational setting where all are assured of being able to increase their capacities to the full, with the constant aim of pursuing the good of all”¹⁰ Consequently in value-oriented education students should be offered the opportunity to know and respect the values of their own tradition, faith, culture, to learn and respect the values other person’s culture and faith, and on the basis of this knowledge they should be encouraged to start a dialogue with the person of different faith and culture. While the knowledge of one’s own religion, culture, national heritage provides him with self-confidence, openness to other cultures and religions conquers fears and promotes confidence towards people with different cultural background. Faith-based pedagogical institutions are called to give their contribution in this field: they are supposed to provide their students with the necessary theoretical and practical tools to be able to acquire knowledge of the values of their own faith, culture, tradition, and to open towards the cultural heritage of other nations as well. As a faith-based pedagogical institution Apor Vilmos Catholic College faces the very same challenges and opportunities. It offers value-oriented education, which means that it conveys traditional European values based on Christianity and also emphasizes the importance of the values of Hungarian national culture. Nevertheless, it promotes openness to other traditions and national values. Although it draws its inspiration from the values of the Catholic faith, it welcomes students belonging to other denomination or professing no religion at all, and encourages international relations providing students with opportunities to learn abroad and get familiar with the cultural values of other nations.

III. FOLKTALES ARE UNIQUE WAYS OF CONVEYING VALUES

Folktales represent a literary genre which abounds in all kinds of values – both on universal and national levels – and addresses commonly shared psychological, moral and cultural issues in a delightful imaginative way. They are works of art which can foster personality development, can make significant contribution to a child’s moral education, and they offer delightful, enchanted literary patterns to express the values of our cultural heritage worth being shared.

First I intend to outline those positive psychological aspects, values, contributions which folktales make to our personality development, and which enrich a child’s inner growth everywhere in the world. “When we think of the practical possibilities of conveying values, we should know that especially in early childhood, but of course later as well, informal educational influences are more effective than formal efforts (...) Imagination plays a decisive role

⁸ *Congregation for Catholic Education*, paragraph [22].

⁹ *ibid.*

¹⁰ *ibid.*

in interpreting one's experiences, so tales are excellent possibilities for shaping the personality especially in early childhood. (...) A folk tale in which the good and the bad are clearly defined and we are totally aware who is the positive and who is the negative character, can be a really useful tool for achieving a value-based education, as it deeply infiltrates into the child's thinking and consciousness."¹¹ Folktales offer solutions suggestions, how to "grow safely into maturity (...) they confront the child squarely with basic human predicaments", and assert that struggling courageously he can overcome the obstacles, he can defeat the "monsters", the dragons", the witches", that is the difficulties of life.¹² Furthermore, folktales both address, express and satisfy the basic needs of the human psyche. They not only serve as an outlet for expressing the child's formless anxieties, and his violent fantasies, but they also make children aware that people all around the world share the same universal feelings such as love and hate, envy, and pride, joy and sorrow.

Folktales are marked by a kind of abstracted style: their flat and one-dimensional characters are typical rather than unique. Descriptions are really basic, details are usually eliminated. Plot developments are formulaic, situations are simplified. But it is exactly this "abstraction" and "sublimation" which make folk tales „into a genre that is capable of addressing fundamental human experiences at a basic and 'universal' level."¹³ As Max Lüthi, the famous German scholar asserts the generalizing style of folktales, "... is the prerequisite for the folktale's ability to encompass the world. Only thus is the epic-like short form of the folktale able to become all-inclusive. No realistic, individualising portrayal would be able to achieve such universality."¹⁴

In folktales important existential issues, problems are conveyed in a brief and pointed way, which makes children able to grasp the meaning of these issues, problems in their most essential form. Several scholars argue that the universal, regular, recurrent themes of folktales are due to the fact that they are rooted in rituals of tribal cultures, which addressed the significant moments of transition in human life. These moments of transition concern such crucial issues of life as for example birth, becoming a young adult, courtship, love, marriage, giving birth, aging and death, and speak about them in a symbolic form. Arnold van Gennep, the famous folklorist, depicts these moments of transition as 'rites of passage' and argues that these transitions of human life have the same structure all around the world: separation – transition – incorporation.¹⁵ These moments of transition are usually accompanied by serious existential anxieties, and folktales, which can be considered "encoded representations" of these tribal rituals also offer solutions and suggestions how to deal with the problems accompanying these moments of transitions.

If we consider only the psychological, anthropological aspects of folktales mentioned above, we can say that they represent universal issues, which do not relate to time and place, that they express universal feelings and address basic human themes. Although it is true, paradoxically the opposite of it is true as well. As Andrew Teverson asserts "... fairy tales like myths and legends, take different forms at different times, and the forms they take reflect the places in which they have settled, and the particular historical moments in which they have been recorded, interpreted and preserved. Fairy tale is not universal or timeless; neither is it innocent of history and politics. On the contrary, it speaks powerfully of the times in which it has been told."

¹⁶ And we can add that it speaks powerfully of the places in which it has been told. Although due to, for example, the commercial activities of merchants in the Mediterranean world in the

¹¹ FOLÓPNÉ DR. ERDŐ Mária

¹² BETTELHEIM, p. 14.

¹³ TEVERSON, Andrew, *Fairy Tale*, Routledge, London and New York 2013, p. 34.

¹⁴ LÜTHI, Max, *The European Folktale: Form and Nature* (Trans. John D. Niles), Indiana University Press, Bloomington 1986, p. 79.

¹⁵ See VAN GENNEP, Arnold, *The Rites of Passage*, Routledge, Psychology Press, London 2004.

¹⁶ TEVERSON, p. 7.

Middle Ages, tales from the East blended into the European tradition, and there are affinities between Oriental and European tales, we can state that there are significant differences between them. Despite “crosscultural contamination”¹⁷ we can definitely distinguish the typical motifs, meanings, plots, characters and settings of European folk tales from those of the Oriental ones.

As Ildikó Boldizsár, a leading Hungarian folklore scholar and editor of best-selling fairy-tale anthologies asserts Arabian, Persian, Cashmere, Egyptian, Japanese, Chinese, Hindu tales for example are more pointedly educational than the European ones. Their moral message is exact, the meaning is often conveyed through fables and novelles containing wise pieces of advice. They are usually allegorical stories designed to teach wisdom. They are similar to parables aiming at conveying some religious principle or moral lesson how to lead a righteous life. Intuition, fantasy, imagination, which are characteristic features of European fairy tales, are not common in Oriental folk traditions. Magic, as it is presented in European fairy tales is not normative at all. While European tales can be regarded more of a kind of “psychological documents” working with symbols, Oriental tales are more educational, even didactic in their way of teaching moral. Furthermore, they are more historically, culturally bound. It is really a great help when reading for example a Chinese tale to have some knowledge of the religious, philosophical tradition of Taoism, or in the case of a Japanese tale, if we know something about the Buddhist view of life.¹⁸

The heroes of the European and Oriental tales are also significantly different. While in Oriental tales the typical leading character is very often a merchant accumulating, then losing, finally regaining wealth, and the plot is centered around his adventures, the most popular heroes of European fairy tales are princes or poor lads saving princesses killing dragons and giants. While in Oriental tales the hero's life, his fortune is largely determined by his fate and not by his own free will, decisions and deeds, in European tales determination, dedication, courage and achievement are important traditional tale motifs. While the hero of Oriental tales considers the magic of words as one of his most effective weapon in achieving his goal, out of European folktales emerges the figure of “the virile adventurer, the potent, untrammelled man of action”,¹⁹ who becomes the hero of a coherent, linear narrative based on clear, unambiguous patterns of cause-and-effect. The folktale narrative is organized around the actions of goal-driven characters seeking to overcome a variety of obstacles.

Obviously there are different types of fairy tale heroes in the European folktale traditions. Fairy tales feature not only fearless knights but also unheroic folktale heroes, marginalized characters: poor lads, underdog heroes triumphing against all odds, or tricksters drawing on their wit and cleverness rather than their courage, and simpletons “who happen upon their good fortune through no apparent merit of their own”.²⁰ But I do not agree with Maria Tatar's statement that “Mostly absent from the fairy tale, (...) are the unequivocally exemplary characters that we commonly associate with the word ‘hero’ – those who possess superhuman strength, courage, or nobility of soul, and who offer an irreproachable moral compass for the wider community.”²¹ Having studied quite a few fairy tales of the European folk tale tradition I assert that a lot of fairy tales center around the values of true love and these tales feature heroes who possess “nobility of soul”, which provides them with necessary courage, perseverance they need to overcome obstacles, to vanquish dragons, kill giants and finally to win the beautiful princess. These “active heroes” are not only courageous but also unself-

¹⁷ ZIPES, Jack, “Cross-Cultural Connections and the Contamination of the Classical Fairy Tale”, in ZIPES Jack (ed.), *The Great Fairy Tale Tradition: From Straparola and Basile to the Brothers Grimm*, W. W. Norton and Company, New York 2001, 845–69. p. 847.

¹⁸ See BOLDIZSÁR Ildikó, *Meseterápia: Mesék a gyógyításban és a mindennapokban*, Magvető, Budapest 2015.

¹⁹ WOOD, 717–726. p. 719.

²⁰ CANEPA, Nancy, *Trickster heroes in „The Boy Steals the Ogre's Treasure”*, in TATAR Maria (ed.), *The Cambridge Companion to Fairy Tales*, Cambridge University Press, Cambridge 2015, 117–134. p. 120.

²¹ *ibid.*

ish, and caring, ready to bring sacrifice for the beloved person. European folktale themes often center around the duality of virtues, such as compassion, generosity, and humility, and vices such as greed, selfishness and pride. They abound in traditional Christian values such as mercy, sacrifice, love, perseverance, faithfulness. While in Oriental tales it is fate which plays the most important role, in European tales it is goodness triumphing over evil which is the most significant issue. Unlike in quite a few modern literary tales written for children, “in fairy tales evil is as omnipresent as virtue. In practically every fairy tale good and evil are given body in the form of some figures and their action, as good and evil are omnipresent in life and the propensities for both are present in every man. It is this duality which poses the moral problem, and requires the struggle to solve it”.²² Due to the fact that in fairy tales it is the hero who embodies good against evil, and children easily identify with heroes, who are the most attractive tale characters for them, fairy tales are especially suitable to promote morality. It is this identification with the hero which provides children with sources of moral strength, which inspires them to become good.

IV. CHRISTIAN VALUES IN THE ENGLISH FAIRY TALE THE GOLDEN BALL”

To illustrate how fairy tales can promote such traditional Christian values as sacrifice, mercy, true love, perseverance, and faithfulness I have chosen an English fairy tale entitled *The Golden Ball*. This tale tells about how temptation can imperil us, it asserts that separation from the parents is painful but unavoidable, that all our deeds, sins and errors have consequences, and naturally it centers around true love, which faces all dangers, endures all trials, and is ready for all sacrifice.

The beginning of the tale addresses two types of temptation: the craving for beauty and the craving for money and wealth. It highlights how superficial things these are, how easy it is to lose them, and what high price we are often forced to pay for them.

“Once upon a time there lived two lasses, who were sisters, and as they came from the fair they saw a right handsome young man standing at a house door before them. They had never seen such a handsome young man before. He had gold on his cap, gold on his finger, gold on his neck, gold at his waist! And he had a golden ball in each hand. He gave a ball to each lass, saying she was to keep it; but if she lost it, she was to be hanged.

Now the younger of the lasses lost her ball, and this is how. She was by a park-paling, and she was tossing her ball, and it went up, and up, and up, till it went fair over the paling; and when she climbed to look for it, the ball ran along the green grass, and it ran right forward to the door of a house that stood there, and the ball went into the house and she saw it no more.

So she was taken away to be hanged by the neck till she was dead, because she had lost her ball.”²³

But luckily enough the maid had a sweetheart, who was ready to go to get the ball and to save the beloved girl. He had to sleep three nights in a haunted house, where at night bogles²⁴ flooded the yard and huge giants turned up in his room. The lad courageously stood up to his adversaries, cut the giants in twain, maimed and chased out the bogles, who “all went off, crying and wailing, and forgot the ball!”²⁵ Having acquired the golden ball this way the lad left the haunted house to seek and save his true love.

²² BETTELHEIM, p. 9.

²³ *English Fairy Tales* retold by Flora Annie STEEL, Wordsworth Editions Limited, London 1994, p. 82.

²⁴ “In general bogies, bogles, bug-a-boos and so on are frightening and mischievous spirits—minor devils, if they are devils at all. They sometimes appear as black dogs, but they have the power of shape-shifting, which the black dogs have not. The mildest of them are bog-garts, which are brownies gone to the bad.” BRIGGS Katharine, *British Folk-Tales and Legends*, Routledge, London and New York 2002, p. 141.

²⁵ *English Fairy Tales*, p. 84.

Meanwhile the maid had been taken to York to be hanged. She was standing on the scaffold with the noose around her neck as her family members – mother, father, brother, sister, uncle, aunt, cousin – all came in succession to see her. Supposing that they had come to save her life, she begged her executioner for some time each time she glimpsed one of her family member, and she cried out:

“Stop, stop, I think I see my mother coming!
O mother, hast thou brought my golden ball
And come to set me free?”

But again and again she got disappointed because her relatives had come to see her hang rather than rescuing her. Even her mother answered:

“I’ve neither brought thy golden ball
Nor come to set thee free,
But I have come to see thee hung
Upon this gallows-tree.”

This scene is repeated painfully with each member of his family, and the executioner is about to lose his patience. Finally, however, the maiden’s sweetheart appears with the golden ball, and she cries out:

“Stop, stop, I think I see my sweetheart coming!
Sweetheart, hast thou brought my golden ball
And come to set me free?”

And this time the answer is positive, and the lad holds up the golden ball and cries:

“Aye, I have brought to thee thy golden ball
And come to set thee free,
I have not come to see thee hung
Upon this gallows-tree.”²⁶

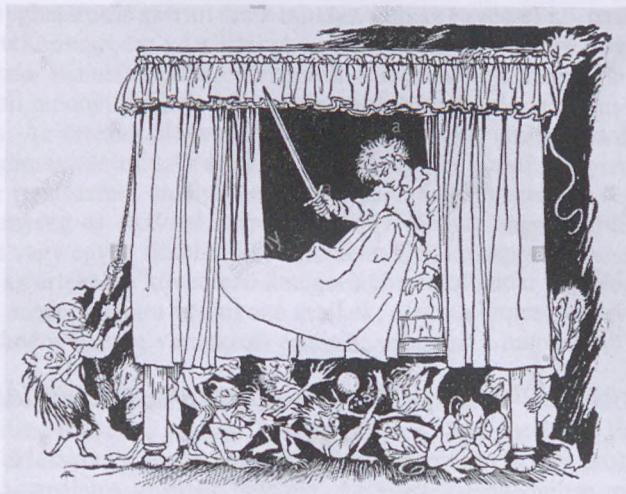
So he sets free the maid and they live happily ever after.

This fairy tale addresses two crucial issues concerning our anxieties and fears. Firstly, it emphasizes that young people who are about to start an independent adult life, cannot escape separation anxiety haunting them by holding on to their parents eternally. They have to leave their parents, the parental home and they have to go out into the world. As Bruno Bettelheim asserts, “if we try to escape separation anxiety and death anxiety by desperately keeping our grasp on our parents, we will only be cruelly forced out, like Hansel and Gretel.”²⁷ Secondly, the tale points out that it is possible to decrease our mortal anxiety if we are able to find true adult love and can form a truly satisfying bond to another person. All of us fear death, loneliness and isolation. But if we can reach a permanence of relation then we can acquire emotional security and “this alone can dissipate the fear of death”.²⁸ Folk tales address directly the difficulties of growing up, they take human existential anxieties very seriously; but they also offer solutions to these psychological problems and point out that they can be cope with and it is worth struggling.

²⁶ *English Fairy Tales*, p. 85.

²⁷ BETTELHEIM, p. 14.

²⁸ *Ibid.*

ÖSSZEFOGLALÓ

Az értékek és az oktatás – A népmesék szerepe az érték közvetítésben

A 21. század fejlett társadalmában nem könnyű az „érték” fogalmát definiálni. A posztmodern gondolatiság, mely a XX. század utolsó negyedét uralta, és napjainkban is jelentős hatással bír, kizárja az egyértelműséget, ellenséges a kötött morállal és általában minden szabállyal szemben, tagadja az örökérvényű igazságok létét. A korunkat sújtó értékrelativizmus következtében felbomlott, darabjaira hullott a korábbi állandó értékekre alapozott, biztonságosnak tűnő világ. Ezért a keresztény pedagógusképző intézményeknek igen nagy felelőssége van abban, hogy referenciapontokat, egyértelmű értékrendet képviseljenek, mely lehetővé teszi a fiatalok számára, hogy meghatározzák helyüket a világban. Feladatuk, hogy lehetőséget biztosítsanak diákjaik számára saját vallásukat és kulturális hagyományaikat jól megismerni és nyilvánosan gyakorolni – majd ennek alapján keresni a kölcsönös tanúságtétel lehetőségeit más vallások és hagyományok képviselőivel. Ebben a küldetésben a különféle nemzetek népmeséi hagyományainak megismerése hatékony szerepet játszhat. A népmesékben felfedezhetjük azokat az egyetemes értékeket, univerzális igazságokat, melyek az emberiség közös kincsét képezik, amelyeken mindannyian osztozunk. Az európai népmesékben a hagyományos, kereszténységen alapuló európai értékrend gazdagságával találkozhatunk, a különféle nemzetek meséi pedig az adott nemzeti kultúra átadásában töltenek be értékátadó, kultúra közvetítő szerepet. Tanulmányomat egy angol népmese elemzésével zárom, mely bővelkedik az olyan hagyományos, keresztény értékekben, mint például az önfeláldozás, a hűség, irgalom, és az igaz szeretet/szerelem.

Gál Judit

ROMÁNIA

ÁLTALÁNOS ISKOLA ERDŐFÜLE

KOVÁSZNA MEGYE

Gondolatok az értékekről és az értékek átadásáról

„Ahol a kincsöd, ott a szíved is.”

Máté evangéliuma, 6, 21

Az elmúlt néhány évtized alatt az emberi értékrend alaposan átalakult, túlzás nélkül megállapíthatjuk: a „feje tetejére állt”. Válságba kerültek az értékeink: az alázat, irgalmasság leértékelődött, helyébe az öndicsőítés, énközpontúság került. Valaha tűrhetetlennek és szégyenletesnek számított, ha valaki „szájára vette” Isten nevét, mára ez már megszokottá vált; minden további nélkül elfogadott a médiában vagy akár a munkahelyeken is, és ezen a legtöbb ember nem ütközik meg. Az emberek közti megállapodásra régen elég volt, ha szavukat adták az emberek, ma részletesen kidolgozott szerződéseket írunk alá, mégis gyakorta megesik, hogy törvényszéknek kell döntenie az igazságról. A gyermeket régen Isten áldásának tekintették, ma a leendő édesanya könnyedén dönt arról, hogy „megtartsa” vagy elvetesse a magzatát. Valaha léteztek általánosan elfogadott abszolút erkölcsi értékek, mára az emberiség elutasítja azokat.¹

A tanulmányom megírása során, az előbbi tényeket szem előtt tartva, az értékek témakörében néhány alapvető kérdésben foglalkozom állást. Az érték fogalmát próbálom körülhatárolni néhány szakember értelmezése alapján, majd többek közt olyan kérdésekre keresek választ, mint: létezik-e hiteles mérce? milyen szerepe van az értékrend közvetítésében az erkölcsi nevelésnek? ki méltó arra, hogy az értékeket közvetítse? milyen lehetőségek adóttak erre? mi a keresztény pedagógus küldetése?

MI TEKINTHETŐ ÉRTÉKNEK?

Akár világi, akár keresztyén szemszögből vizsgáljuk a kérdést, megállapíthatjuk, hogy mindaz, ami az ember és az emberiség javát szolgálja, értéknek minősül. Ami kárt okoz, akár az egyén, akár a közösség életében, nem lehet érték. Semmiképp nem lehet érték például az olyan cselekedet, amely a személyes érdeket szolgálja, bár az érdek és az érték a hétköznapi életben gyakran összemosódik. Az ember döntéseit, cselekedeteit az értékek határozzák meg. Éppen ezért az embernek szükséges rendelkeznie azzal a képességgel, hogy különbséget tegyen a valódi értékek és hamis értékek között.

¹ STEPHENS, Larry, *Gyermekek hite*, Harmat Kiadó, Budapest 2002, 15.

Szótárszerű meghatározás szerint érték mindaz, ami az egyén és közösség számára fontos, becses. Fisher értelmezésében: „Az értékek alapvető meggyőződések vagy alapelvek, amelyek meghatározzák szemléletünket és vezérlik döntésünket a magatartással és azzal kapcsolatban, hogy mi mennyit ér, beleértve azt is, mi helyes és helytelen, jó vagy rossz, fontos vagy lényegtelen. Az értékek alapvető kifejeződései annak, amit gondolunk és hiszünk.”² Lappints megfogalmazásában: „Az értékek olyan elvont, kultúrafüggő eszmei objektívációk, sőt objektívációs rendszerek, amelyek a legszélesebb értelemben vett dolgok osztályainak az emberi tevékenység és életvitel szempontjából felismert vagy tulajdonított jelentősége tárgyiasult nyelvi vagy egyéb szimbolikus formában.”³ A Lappints által meghatározott értékstruktúra szerint az értékek a következő kategóriákba sorolhatók: a biológiai lét értékei; az én harmóniájára, autonómiájára vonatkozó értékek; a társas kapcsolatra vonatkozó értékek; a társadalmi eredményességre vonatkozó értékek; valamint a humanizált társadalom és világkép értékei.

Köznapi megítélésben is különféle kategóriákba sorolják az értékeket. Léteznek anyagi, szellemi, kulturális, művészi, vallási, esztétikai, erkölcsi értékek. Értékről beszélünk anyagi javak birtoklásakor, a gazdasági életben (pl. pénz mint értékmérő), de a matematika tudományban is használatos az érték fogalma. Az értékek rangsorában magasabb rendűnek tekintjük a szellemi, művészi, kulturális értékeket. A pedagógiai gondolkodók az értékeket többféleképpen osztályozták. Megkülönböztettek abszolút és relatív értékeket, természeti és kultúrértékeket, objektív és szubjektív értékeket, reális és ideális értékeket. Weszely szerint az ideális értékek a jó, az igaz és a szép.⁴ A reális értékek a hasznos, a szükséges és az élvezetes. Az ideális és reális értékek kapcsolatban állnak egymással. Sok esetben a reális értékek az ideális értékek építőkövei.

Egy stabil erkölcsi értékstruktúra létezésével kapcsolatosan megoszlanak a nézetek: sok ember véleménye szerint nem létezik olyan abszolút mérce, amellyel az értékeket rangsorolhatnánk, mások viszont azt vallják, hogy van időtálló, jól körülhatárolható abszolút értékstruktúra, amely a nevelés alapjául szolgálhat. Kultúránként, koronként eltérések mutatkoznak az értékek vonatkozásában, de léteznek olyan alapvető értékek, amelyeket a civilizált társadalom egyik rétegében sem kérdőjeleznek meg. Ide sorolható az emberi élet, a becsület, hűség, őszinteség és egyebek. Vannak olyan erkölcsi elvárások, amelyek egyes közösségekben fontosak, máshol nincs jelentőségük. Általában a fő szabályzó az ember emberhez való viszonyulása. Keresztény ember számára azonban elsődleges fontossággal bír az ember Istenhez való viszonyulása, sőt az ember emberhez való viszonyulása is az Isten által adott mérce alapján valósul meg. Az értékeknek a meghatározásában a keresztény ember számára Isten igéje a mérce. A keresztény ember nem igazodhat a világ változó értékrendjéhez, a korszellemhez, bár nem is tudja teljesen függetleníteni magát attól. A Szentírásban olvassuk: „Ne hasonljatok a világhoz, hanem gondolkodástokban megújulva alakuljatok át, hogy felismerjétek, mi az Isten akaratja, mi a helyes, mi a kedves előtte és mi a tökéletes.”⁵ Elsődleges fontosságú követelmény a keresztény pedagógus személyiségét illetően, hogy isteni mérce alapján felállított erkölcsi értékrendet tudjon a magáénak és ennek átadására törekedjék hitvitásának gyakorlása során.

² FISHER, Robert, *Tanítsuk gyermekeinket gondolkodni erkölcsről és erényekről*, Budapest, Műszaki Könyvkiadó, 2003, 5.

³ LAPPINTS ÁRPÁD, *Az értékekre alapozott nevelési modell megalkotásának szükségessége és esélyei*, in *Új Pedagógiai Szemle*, 1998/június.

⁴ WESZELY ÖDÖN, *Bevezetés a neveléstudományba*, Budapest, 1923, idézi LAPPINTS ÁRPÁD (szerk.), *Érték és nevelés*, Comenius Bt. Kiadó, Pécs 2002.

⁵ Róm 12, 2 (*Szent István Társulati Biblia*)

MILYEN SZEREPE VAN AZ ERKÖLCSI NEVELÉSNEK AZ ÉRTÉKEK ÁTADÁSÁBAN?

Az erkölcsi nevelés előtérbe helyezése napjainkban igen időszerű, mivel tapasztalhatjuk, hogy „érzelmileg kihűlő” korban élünk, amikor az emberi kapcsolatok megromlottak, a rohanó életmód miatt nincs idő azok ápolására. Ez családon belül is jellemző, hiszen a szülők nem töltenek elegendő időt gyermekeikkel, a meghitt családi együttlétek egyre ritkábbá váltak. A családi kapcsolatok fellazulása igen súlyos problémát jelent társadalmi szinten is, mivel az értékek átadásának kisgyermekkorban, a családban kell elkezdenie. Később igen fontos szerepet kapnak ebben az oktatási intézmények, amelyekre még nagyobb felelősség tevődik, ha a családban lerakandó alapok hiányosak. Ennek a feladatnak a megvalósítása az erkölcsi nevelés keretében történik.

MILYENNEK KELL LENNIE EGY IDEÁLIS ÉRTÉKRENDNEK, AMELYET EGY INTÉZMÉNY – ÉS AZON BELÜL A PEDAGÓGUS SZEMÉLYESEN – KÖZVETÍT?

Pálvölgyi szerint: „Elbizonytalanodó erkölcsű, plurális szemléletű korunkban a neveléstudománynak olyan pedagógiai értékrepertoárra van szüksége, amelyben az értékek maradandóknak bizonyulnak, minden pozitív filozófiai rendszer elfogadja őket, a keresztény vallások tanításaival sem ellenkeznek, s amelyekre egy stabil, időtálló nevelési modell építhető.”⁶ Társadalmunk elvárásainak csak akkor tud megfelelni a nevelés, ha olyan értékrendet dolgoz ki, amelynek nem áll ellentétben egyetlen tradicionális értékrenddel sem.

Ahhoz, hogy egy ilyen stabil értékrendet fel tudjunk állítani, szükséges meghatározni az erkölcs fogalmát és megvizsgálni az erkölcs keletkezésével kapcsolatos különböző nézeteket. Ezek alapvetően két csoportra oszthatók. A tapasztalati út képviselői szerint az ember fejlődése során fokozatosan alakultak ki bizonyos belső törvények, amelyek kezdetben a létfenntartáshoz kapcsolódtak, később pedig már közösségi szinten is létrejöttek bizonyos szabályok, amelyek szükségesek voltak ahhoz, hogy az ember közösségben élhessen.

A kereszténység az erkölcs keletkezésével kapcsolatosan azt vallja, hogy az erkölcsi normák nem emberi eredetűek, nem a tapasztalat formálta azokat, hanem Istentől származnak. Ezek a normák a Tízparancsolatra épülnek, amely az emberiség számára a mai napig a legfontosabb erkölcsi törvényeket fogalmazza meg. A keresztény etika normái a Szent Bibliában vannak összefoglalva, a törvényeket Isten kőtáblákra írta, de ráírta az „élő szív lapjaira” is, amelyek tulajdonképpen az ember lelkiismeretét jelképezik.⁷

Ha az ember bizonyos törvényekhez, szabályokhoz igazítja cselekedeteit, annak minden esetben valamilyen belső indítéka van. Ez az indíték lehet félelem (büntetéstől, az emberek megvetésétől, az el nem fogadástól), az emberi méltóság megőrzésére való törekvés, de cselekedhet az ember szeretettől indítva, Istennek való engedelmségből is. Nagy különbség van aközött, amikor az ember keményen küzd azért, hogy betarthassa a Szentírás szabályait, miközben elnyomja vágyait, elfojtja érzelmeit, vagy Jézust követi, ami szívből jövő cselekedet.

Miután felvázoltuk az erkölcs kialakulásával kapcsolatos kétféle szemléletmódot, megállapíthatjuk, hogy a kétféle nézet sok ponton tartalmaz közös elemeket, bár az alapjaikban különböznek egymástól, valamint hogy az ember erkölcsi élete nem csak kívülről van szabályozva, hanem belső alapja is van: az emberi lélekbe Isten által elhelyezett lelkiismeret, amely figyelmezteti az embert, ha valamilyen helytelen cselekedetet áll szándékában elkövetni, illetve vádolja, ha már elkövette azt.

Bármilyen szemszögből vizsgáljuk is az erkölcs gyökereit, megállapítható, hogy szükség van mércére, amely irányítja cselekedeteinket, döntéseinket, ítéleteinket és egy olyan erkölcsi értékrendre, amelyhez igazíthatjuk életünket.

⁶ PÁLVÖLGYI Ferenc, *Az erkölcsi nevelés új perspektívái*, in *Mester és tanítvány*, Konzervatív pedagógiai folyóirat, 2004/1, 83.

⁷ 2Kor 3.3 (Szent István Társulati Biblia)

HOL TALÁLHAT AZ EMBER HITELES MÉRCÉT? LÉTEZIK-E ERRE VÁLASZ?

Hiszem, hogy létezik. A válasz nem embertől származik, hanem maga Isten mondja: „Szíved minden bizalmát Istenbe vedd, saját értelmekre ne igen hagyatkozz. Minden utadon próbáld fölismerni, akkor egyenessé teszi ösvényedet.”⁸ A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a helyes mércét az ember egyedül Isten Igéjében, a Szentírásban találja meg.

KI MÉLTÓ ARRA, HOGY ÁTADJA AZ ERKÖLCSI ÉRTÉKEKET A FIATAL NEMZEDÉKNEK?

Nevelési intézményen belül az a pedagógus képes helyes erkölcsi értékeket átadni, aki maga is minden helyzetben – iskolán kívül is – tiszta lelkiismerettel képviseli ezeket az értékeket. A diákok addig nem számíthatnak iránymutatásra, amíg a pedagógus ki nem alakítja saját erkölcsi filozófiáját, amely hitbéli meggyőződésből fakad, és amelynek szellemében igyekszik helyesen cselekedni, és ezzel pozitív példát mutatni. „A szülők, dajkák, tanítók és tanulótársak mintaszerű életének példái állandóan előttünk fényeskedjenek. A gyerekek (...) előbb tanulnak meg valamit utánozni, mint felfogni.”⁹ Növekedése során a gyerek számára azok a személyek, akikkel legtöbb időt tölt, és akikhez érzelmileg is kötődik, mintaképpé, modellé válnak. A tettek sokkal inkább megmutatják a gyereknek, mint a szavak, hogy mi az érték a szülei és tanítói számára. Az a felnőtt, aki saját értékrendje szerint él, már pusztán ezzel is tanítja a gyermeknek ezeket az értékeket. Ha a pedagógus becsületes, őszinte gyerekeket akar nevelni, magának is ilyennek kell lennie. Teljes mértékben hatástalan a szabályok és erkölcsi normák tanítása, ha a tanító áthágja ezeket. Ahhoz, hogy a gyermek belső késztetést érezzen arra, hogy a pedagógust példaképnek tekintse, több feltételnek kell teljesülnie. Elsősorban a gyermek és a pedagógus között jó kapcsolatnak kell lennie. A pedagógus őszinte érdeklődést kell tanúsítson minden tanítványa iránt, figyelemmel kell kísérje annak munkáját, fejlődését, türelemmel, szeretettel kell viszonyuljon hozzá. Továbbá: a nevelőnek következetesnek, határozottnak kell lennie az elvárásait illetően. A jó pedagógus tapintatos, megjelenése kulturált, minden helyzetben igazságos és irgalmas is. Ha mindenképpen szükséges fegyelmeznie, esetleg büntetnie is, azt szeretettel, irgalommal, sohasem haraggal tegye. A megbánás jeleit látva minden alkalommal bocsásson meg a gyermeknek, és ha lehetséges, adjon esélyt a hibák jóvátételére. A fentiekből látható, hogy az iskolai erkölcsi nevelés sikeressége nagymértékben függ a pedagógus magatartásától, személyiségétől. „Nem is annyira azzal hatunk gyermekünkre, ahogyan nevelünk, hanem amilyenek vagyunk.”¹⁰ Ha a nevelő erkölcsi magatartása kifogásolható, minden erőfeszítése kudarcra van ítélve a gyermekek erkölcsi nevelését illetően.

HOGYAN VALÓSÍTHATÓ MEG AZ ERKÖLCSI NEVELÉS?

„Az erények alakítása kezdődjék meg a zsenge gyermekkorban, mielőtt még a bűn megfertőzné a lelket. (...) Sokat jelent az, ha fiatalon szoktatjuk a gyerekeket: a cserépkorsó is sokáig megőrzi annak illatát, amivel legelőször töltötték meg.”¹¹ Ahhoz, hogy helyes erkölcsi értékrend alakuljon ki, és ezáltal maga a személyiség is megfelelő módon fejlődjön, kora gyermekkortól szükséges, hogy a személy erkölcsi nevelésben részesüljön. Az erkölcsi nevelésnek majdnem minden korban és társadalmi rendszerben nagy jelentőséget tulajdonítottak, és napjainkban

⁸ Példabeszédek könyve, 3,5–6. Szent István Társulati Biblia

⁹ COMENIUS, Johannes Amos, *Az erkölcsök módszertana. Didactica magna*, in *Mester és tanítvány*, Konzervatív pedagógiai folyóirat, 2004/1, 112–113.

¹⁰ STEPHENS, Larry, i. m., 40.

¹¹ COMENIUS, Johannes Amos, i. m., 112–113.

még inkább indokoltta vált fokozott figyelmet fordítani a fiatal generáció erkölcsi nevelésére, hiszen az erkölcsi zűrzavar, amely az élet minden területét jellemzi, hosszú távon akadályozza a személyiség és az egész társadalom egészséges fejlődését is. Az erkölcsi nevelés hatására tudatosul a gyermekben a jó és a rossz fogalma, a helyes és helytelen magatartásformák megismerése, ezáltal pedig a nem kívánt magatartástól való tartózkodás és a helyes magatartás megerősítése.

Az erkölcsi nevelés sajátos nevelésforma, amely meghaladja a tantárgyi kereteket, az iskolai pedagógiai folyamat egészét átszövi. Nincs olyan tantárgy az iskolai oktatásban, amelynek tananyagában ne találánánk erkölcsi fejlesztés vonatkozásában használható elemeket. Emellett játék közben, szünetekben és iskolán kívüli tevékenységek során is történik erkölcsi nevelés. Tulajdonképpen a nevelés – ezen belül az iskolai nevelés – az erkölcsi értékekre alapozva valósulhat meg.

Az erkölcsi nevelés gyermekeink erkölcsi fejlődését hivatott szolgálni, de számolnunk kell azzal a ténnyel is, hogy az iskolában és otthon történő, tudatosan megtervezett nevelői tevékenységen kívül számos más hatás is éri a gyermekeket. Ezeket a környezetünkben levő eszközöket és elemeket, amelyek hatást gyakorolnak a gyermekek erkölcsi fejlődésére, Schaudé és Bormuth „titkos nevelőtársaknak” nevezik, és ezekkel kapcsolatosan figyelmeztetnek: „Akinnek határozott célja van a neveléssel, annak ébren kell ügyelnie azokra az erőkre és áramlatokra, amelyek ettől el akarják téríteni.”¹² A „titkos nevelőtársak” jelentős táborához tartoznak a televízióadók által sugárzott bizonyos műsorok, a világháló negatív információhalmaza, folyóiratok, újságok, poszterek, falfeliratok, barátok vagy akár negatív példát mutató felnőttek, akiknek a társaságában sokat tartózkodik a gyermek.

MIT TEHET A PEDAGÓGUS A NEGATÍV HATÁSOK ELLEN?

A 17. század híres pedagógusa, Comenius nagyon fontosnak tartotta a gyermekek távolfartását minden olyan hatástól, amely kárt okozhat a lelki fejlődésében, és helyette olyat kínál, ami értékkel bír. „Természetünk megromlása következtében a rossz könnyebben és mélyebben meggyökerezik. Minden módon távol kell tehát tartanunk az ifjúságtól a romlás valamennyi lehetőségét, amilyenek az erkölctelen baráti társaság, trágár beszédek, tartalmatlan és értéktelen olvasmányok (mert a bűnös példa méreg a lélek számára, akár fül útján éri), végül pedig a tunyaságot, mert a semmittevés rosszra tanít, vagy a lélek kábultságára vezet. Hasznos lesz tehát, ha mindig elfoglaljuk valamely, akár komoly, akár szórakoztató dologgal, s nem engedjük, hogy eltespedjen.”¹³ Comenius megállapítása ma is megállja a helyét: ha hasznos időtöltést kínálunk fel a gyerekek számára, az távol tartja őket az értéktelen és káros hatásoktól.

Nagyon fontos a nevelés során felhívni a gyerekek figyelmét a veszélyekre, de még ennél is fontosabb jó példával járni elől. „A legfőbb alapelv ez: a jó megmutatása többet ér minden tilalomnál. Ha a világ sokféle csábító ajánlata helyett, amelyek elárasztják gyermekeinket, jó családi légkört, hasznos és értékes időtöltést, jó olvasmányt kínálunk fel nekik, és mindenekelőtt, ha időnk van a számukra, akkor döntő módon fölfegyverezzük őket az ellenőrizhetetlen titkos nevelőtársak ellen.”¹⁴ Mindazok a tevékenységek és az a hozzáállás, amelyet a szerzők a családi élet színterén sikeresnek tartanak, az iskolában is hasonlóképpen eredményesek, ha a pedagógus következetesen törekszik az erkölcsi nevelés területén kitűzött célok elérésére.

¹² SCHAUDE, Otto – BORMUTH, Lotte, *Hinni, tanítani, nevelni*, Evangéliumi Kiadó, Budapest 1993, 33.

¹³ COMENIUS, Johannes Amos, i. m., 112–113.

¹⁴ SCHAUDE, Otto – BORMUTH, Lotte, i. m., 47.

MILYEN ERÉNYEKET ÉS ÉRTÉKEKET ADJON ÁT A PEDAGÓGUS?

A gyereknevelést kutató szakembereket minden korban foglalkoztatta az erények alakítása, így már a legrégebbi időktől kezdve születtek olyan művek, szakkönyvek, leírások, amelyek, a kialakítandó erények meghatározását tartalmazzák. A Szentírás ezeket az erényeket a „Lélek gyümölcseinek” nevezi: „A Lélek gyümölcse viszont: szeretet, öröm, békesség, türelem, kedvesség, jóság, hűség, szelídség, önmegtartóztatás.”¹⁵ Comenius szól sarkalatos erényekről és testvér-erényekről, utalva ezzel egy-egy bizonyos erény alapvető vagy kiegészítő volta: „Mindenekelőtt alapvetőek azonban az úgynevezett sarkalatos erények, azaz a bölcsesség, mértékletesség, lelkierősség és igazságosság. Nem emelhetünk ugyanis épületet alap nélkül, és a részek nem fognak összetapadni, ha nem támaszkodnak alapjaikra.”¹⁶ Más szerzőknél az értékek és erények számos más csoportosításával találkozhatunk. Ha a pedagógus céltudatosan törekszik a tanítványai erkölcsi fejlesztésére, először tisztáznia kell magában, hogy milyen értékeket szükséges átadnia, és annak megfelelően válassza ki a témákat és tanulási tartalmakat.

Néhány téma, amely erkölcsi nevelés órán feldolgozásra kerülhet: bölcsesség, türelem, engedelmesség, önfegyelem, mértékletesség, szorgalom, hűség, önzetlenség, megbízhatóság, felelősség, megfontoltság, segítőkészség, nagylelkűség, szeretet, tisztelet, irgalom, őszinteség, becsületesség, igazságosság, elégedettség stb.

MILYEN LEHETŐSÉGEK ADOTTAK AZ ISKOLÁBAN AZ ERKÖLCSI NEVELÉS MEGVALÓSÍTÁSÁRA?

Az erkölcsi nevelés az iskolában zajló pedagógiai tevékenységek egészét átfogja. Megvalósítható különböző tantárgyak tanítási óráin, szünetekben, más iskolai vagy iskolán kívüli tevékenységek közben, valamint választott tantárgy oktatása során. Sokrétűségénél fogva nincs olyan tantárgy, amelynek tananyagában ne találánánk olyan elemeket, amelyek alkalmat adnak erkölcsi nevelésre. Az osztályfőnöki vagy polgári nevelés órák és a hittanórák kifejezetten alkalmasak erkölcsi témák célirányos feldolgozására. A testnevelés órák is kiváló alkalmakat biztosítanak erkölcsi nevelésre, mivel a sportversenyek kitartásra nevelnek, edzik az akaratot, a csapatjátékok együttműködésre, a szolidaritás megélésére nevelnek, s egyúttal az ellenfél tiszteletét és a veszíteni tudást is megtanulhatják általuk a gyerekek. Az anyanyelv, és az idegen nyelvek tanítása során szintén lehetőség adódik erkölcsi nevelésre különböző erkölcsi tanulsággal szolgáló irodalmi művek feldolgozása által. Az iskolai tevékenység ideje alatt sokszor kerülhet sor olyan nevelő jellegű játékok alkalmazására, amelyek erkölcsi fejlesztés céljából nagyon hasznosak. Kirándulások és más szabadidős tevékenységek is kiváló lehetőséget nyújthatnak a nevelő számára. Ezek a lehetőségek minden pedagógus számára adóttak, ha viszont szeretnénk ennél többet tenni a gyerekek erkölcsi fejlesztéséért, akkor választott tantárgyként taníthatunk erkölcsant, etikát, illemtant stb.

A választott tantárgyként tanított erkölcsi nevelés órán lehetővé válik olyan témák feldolgozása, amelyekkel viszonylag ritkábban találkozunk a gyerekek, emellett lehetőség van a szerzett ismeretek alaposabb elmélyítésére, erkölcsi gyakorlásra, erkölcsi viták szervezésére. A témák kiindulópontja minden esetben az egyén viszonya önmagához, embertársaihoz, Istenhez, a környezetéhez. A témák sokféleképpen konkretizálódhatnak a gyerekek életkorától, érdeklődésétől, fogékonyságától, valamint a különböző problémák meglététől, esetleg különböző viselkedéselemek hiányától függően. A pedagógus leleményességén múlik a témákhoz kapcsolódó megfelelő tanulási tartalmak kiválasztása, amelyek lehetnek irodalmi művek, filmek, rajzok, képek, bibliai történetek és példázatok stb.

¹⁵ Gal5 22–23 (Szent István Társulati Biblia)

¹⁶ COMENIUS, Johannes Amos, i. m., 112–113.

MI A KERESZTÉNY PEDAGÓGUS KÜLDETÉSE?

Bár a tantervi követelményrendszer sokféle kisebb és nagyobb feladat elé állítja a pedagógust, életfeladata legtágabb értelemben: a gyermeki lélek formálása. Óriási felelősség ez! Nem mindegy, hogyan és milyen irányba történik! Ha a gyermekek sikeresen magukévá teszik a megfelelő erkölcsi ismereteket, szabályokat és építenek ezekre, nemcsak minőségileg lesz jobbak az életük, hanem új irányt, új tartalmat is kaphat, és ezen túlmenően viselkedésükkel, cselekedeteikkel, szavaikkal hatni fognak szűkebb és tágabb környezetükre egyaránt. Előfordulhat, hogy a pedagógus odaadással és szeretettel foglalkozik a gyerekekkel, sok erőfeszítést tesz tanítványai erkölcsi fejlesztéséért, és mégis helytelen utat választanak egyes tanítványok. Ennek ellenére a nevelőknek bízniuk kell benne, hogy munkájuk nem hiábavaló, s az elhintett mag a maga idejében meghozza majd termését.

SUMMARY

Values and the Transmission of Values

The paper deals with values and the transmission of values in the light of school activity. As a teacher the author finds it very important to work on her students' moral development and to show them which the right way is in accordance with the will of God. Examining the theoretical and practical sides of this, she searched for answers to questions like: What is considered a value? What is the role of moral education in the passing on of values? Which is the ideal value system? Where does man find a valid measure? Who is worthy of transmitting moral values and how does that happen in practice? – and, to the basic question of what the life task of a Christian teacher is.

Dr. Lazsádi Csilla, PhD

ROMÁNIA,

BABEȘ-BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM / UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI

Óvodások szociális kompetenciájának nemek közötti eltérései¹

A szociális kompetencia kutatások egyik sajátos vonulata arra hívja fel a figyelmet, hogy a szociális készségek kialakulására a kora gyermekkorban szükséges odafigyelni. Különösen érzékeny az óvodás korosztály, ebben a korban ugyanis a gyermek bio-pszicho-szociális érése és az óvodai mikrokörnyezet adta változatos kapcsolatok együttesen nagy fejlődési lehetőséget biztosítanak a gyermek társas fejlődésére. Számos kutató eredményei utalnak rá, hogy az óvodás korban kialakuló társas kompetencia előrejelzi az iskolaérettséget, hiányosságai pedig, beavatkozás nélkül, akár serdülőkori devianciákhoz vezethetnek. Mivel a statisztikák értelmében a fiúk érintettebbek a magatartásproblémák, bűnözés, iskolaelhagyás terén, felmerül a kérdés, hogy a személyiségformálódás korai szakaszában, a nemi identitás kialakulásának időszakában hogyan képződnek le a nemi sajátosságok a társas viselkedésben, annak hatékonyságában.

Dolgozatunkban az óvodáskorú gyermekek szociális kompetencia-mutatóinak nemek közötti eltéréseit vizsgáljuk. Az érdeklődés felkeltésére saját óvónői tapasztalatot szolgált: a hétköznapi óvodai helyzetben megfigyelt különbségek tudományos igazolására voltunk kíváncsiak. A lányok és fiúk társas készségeinek különbségeiről a szakirodalomban sok tanulmányt olvashatunk, a jelenség értelmezésében eltérőek a vélemények: némelyek azt igazolják, hogy adottak a nemek közötti társas interakciók különbségek,^{2,3} mások úgy vélik, hogy ezek az eltérő szocializáció eredményei.^{4,5} Néhány kutató abban lát jelentős eltérést, ahogyan ezeket a megnyilvánulásokat értelmezzük.⁶

Mielőtt felvázolnánk néhány gondolatindító kutatást, röviden konceptualizáljuk a szociális kompetencia általunk használt fogalomkörét.

¹ A tanulmányban leírt eredmények részét képezik egy megjelenés alatt levő szövegnek, mely a POSDRU/159/1.5/S/132400 projekt konferenciakötetében fog publikálásra kerülni angol nyelven. Egyúttal köszönöm a POSDRU 132400 ösztöndíját, mely hozzásegített a kutatás megvalósításához.

² OLÁH Attila, *Érzelmek, megküzdés és optimális élmény: Belső világunk megismerésének módszerei*, Trefort Kiadó, Budapest 2005.

³ D. PARKE, ROSS – McDOWEL, David J., *Parental Control and Affect as Predictors of Children's Display Rule Use and Social Competence with Peers*, in *Social Development*, 14, 2005/3, 440–457.

⁴ MATUD, M. Pilar, *Gender differences in stress and coping styles*, in *Personality & Individual Differences*, 37, 2004/7, 1401–1415.

⁵ BUSSEY, Kay – BANDURA, Albert, *Social-cognitive theory of gender development and differentiation*, in *Psychological Review*, 106, 1999, 676–713.

⁶ DUFY, Mignon, *Making Care Count: A Century of Gender, Race, and Paid Care Work*, New Brunswick, NJ, New York 2011.

A SZOCIÁLIS KOMPETENCIA FOGALMA ÉS MUTATÓI

Semrud-Clikeman meghatározása szerint szociális kompetenciának nevezhető az egyénnek az a képessége, hogy „adott helyzetben megértse a másik perspektíváját, tanuljon előzetes tapasztalatokból és alkalmazza tudását a mindig módosuló szociális térben. (...) Az a képesség, hogy kezelni tudja a társas kihívásokat”⁷. A társas kihívásokra való reakció azt feltételezi, hogy az egyén szabályozza érzelmeit és cselekedeteit, interperszonális stresszhelyzetben pedig hatékony megküzdési stratégiákat alkalmaz. A megküzdést a szociális kompetenciához tartozó folyamatként ismerik el a kutatók.^{8,9} Piaget szerint fontos, hogy a gyermekek játék közben társas konfliktusos helyzetekbe kerüljenek és így gyakorolják a problémamegoldást, melynek feltétele a szempontváltás: a másik gondolatainak, érzéseink, szükségleteinek megértése.¹⁰ A kortárs kapcsolatok jelentősége abban is áll, hogy elfogadás vagy elutasítás által megerősítést nyernek bizonyos viselkedési mechanizmusok, a gyermekek megtanulják, hogy a dinamikus környezetben hogyan lehetnek hatékonyak.¹¹

A szociális kompetenciát, az elméleti modellek ismeretében (melyeket helyszűke miatt nem fejthetünk ki) három mutatóban ragadjuk meg, ezek: a megküzdési mechanizmusok, a társas készségek és képességek fejlettsége és a kortárs csoportban való elfogadottság, hatékonyság. Úgy véljük, hogy a felsorolt mutatók egymást kiegészítő információkkal szolgálnak a gyermekek szociális kompetenciájáról.

A megküzdési mechanizmusok átfogó szakirodalmából csak a sajátosan interperszonális szituációkban vizsgált megküzdési formákat tárgyaljuk. Fabes és Eisenberg a gyerekek módszeres és hosszú távú megfigyelése alapján hat megküzdési típust különített el társas akadályba ütközés esetén, ezek: *segítségkérés felnőtt személytől, agresszió – fizikai vagy verbális – kifejezése, elkerülés, egyezkedés, ellenállás, érzelmi ventilálás*.¹² Zsolnai Anikó és munkatársai az óvodásoknál ugyanezt a hat megküzdési készséget vizsgálják, de megneveznek egy hetedik készséget is, amelyet csak azokban a szituációkban feltételeznek, amikor a gyermek társa kerül bajba, ez a *segítségnyújtás*.¹³ Kutatásunk ez utóbbi felosztás szerint és az ennek megfelelő mérőeszközzel történt.

A szociális kompetencia fejlettségét a különböző irányzatok függvényében eltérő készségek és képességek mentén mérik, dolgozatunkban a *szabályokhoz való alkalmazkodást, a szociális kapcsolatteremtés készségeit és a proszociális magatartást* vizsgáljuk.

A megküzdési mechanizmusok, a szociális kompetencia fejlettsége és a szociometriai csoporthelyzet egymás közötti kapcsolatát korábbi tanulmányunkban fejtettük ki. Eredményeink szerint a szociális kompetencia fejlettségével pozitívan korrelál a segítségkérés és az egyezkedés megküzdési forma, negatívan korrelál az agresszív megnyilvánulás és az érzelmi ventilálás (sírás) – mindez olyan helyzetekben, melyekben a vizsgált gyerek kerül társas frusztrációs helyzetbe. Azokban a szituációkban, amelyekben a vizsgált gyermek csoporttársa kerül bajba, a szociális kompetencia fejlettségével növekedik a segítségnyújtó magatartás gyakorisága,

⁷ SEMRUD-CLIKEMAN, Margaret, *Social Competence in Children*, Springer US, New York 2007, 1.

⁸ LIEW, Jeffrey – EISENBERG, Nancy – REISER, Mark, *Preschoolers' Effortful Control and Negative Emotionality, Immediate Reactions to Disappointment, and Quality of Social Functioning*, in *Journal of Experimental Child Psychology* 89, 2004/4, 298–319.

⁹ SAARNI, Carolyn, *The Development of Emotional Competence. The Guilford Series on Social and Emotional Development*, The Guilford Press, New York City, 1999.

¹⁰ PIAGET, Jean, *Piaget's theory*, 4th ed. vol. *Handbook of child psychology*, Eds. P. MUSSEN, 1 vol., Wiley, New York 1983.

¹¹ SAARNI, Carolyn, i. m.

¹² FABES, Richard A. – EISENBERG, Nancy, *Young childrens' coping with interpersonal anger*, in *Child development*, 63, 1992, 116–128.

¹³ ZSOLNAI ANIKÓ – KASIK LÁSZLÓ – LESZNYÁK MÁRTA, *Az agresszív és a proszociális viselkedés alakulása óvodás korban*, in *Iskolakultúra* 18, 2008/5–6, 40–49.

csökken az elkerülés és az agresszív válaszreakció mértéke. A kortársak pozitív szociometriai értékelése szintén nő a szociális kompetencia fejlettségével, az agressziót alkalmazó megküzdés gyakorisága azonban a kortársak elutasításával jár együtt.¹⁴ A statisztikai kapcsolatok alátámasztják a három mutató együttes vizsgálatának létjogosultságát, és hatékony copingként tüntetik fel a segítségkérést, az egyezkedést és a segítségnyújtást, negatívként az agresszivitást, az elkerülést és az érzelmi ventilálást.

ELŐZETES KUTATÁSOK A SZOCIÁLIS KOMPETENCIA NEMEK KÖZÖTTI ELTÉRÉSEI KAPCSÁN

A függő változók rövid konceptualizálása után bemutatunk néhány olyan empirikus eredményt, amely előrejelzi a nemek közötti várható különbségeket.

A társas viselkedés és az azzal összefüggésben feltárt érzelmi-motivációs különbségek eltérést mutatnak – pl. a proszociális viselkedés szintjén – lányok és fiúk között. Gyermekekori és felnőttkori kutatások egyaránt igazolják, hogy a lányok segítőkészebbek,¹⁵ együttműködőbbek és nagyobb fokú emocionalitás jellemző rájuk.^{16,17} Szükséghelyzetben gyakrabban alkalmazzák a támaszkeresést.¹⁸ A negatív társas interakciók közül leginkább a passzív coping és az ehhez kapcsolódó szorongás¹⁹, vagy az indirekt verbális vagy kapcsolati agresszió jellemző a lányokra.^{20,21} A fiúk gyakrabban alkalmaznak aktív problémamegoldó megküzdést, a maladaptív stratégiák közül pedig nagyobb valószínűséggel jellemző rájuk az externalizálás és a fizikai agresszió.^{22,23} A kutatások arra is reflektálnak, hogy a fiúkat alacsonyabb szociális kompetenciával illetik az értékelők.²⁴

A felsorolt eredmények csupán néhány elemét képezik a nagyon népszerű gender-kutatásoknak, melyek során azzal is szembesülünk, hogy a társas készségekre vonatkozó kimenetek kulturális összehasonlításokban vagy alkalmazott módszerek függvényében eltérnek, ezért indokoltnak látjuk megvizsgálni a nemek közötti különbségeket saját mintán is. Az előző kutatások alapján azt feltételezzük, hogy: (1) a lányok és a fiúk eltérő megküzdési stratégiák

¹⁴ LAZSÁDI Csilla, *The relation of social competence, coping mechanism and the peer-perceived popularity of preschool children*. *Psychology & Psychiatry, Sociology & Healthcare, Education. Conference Proceedings*, Book Series: International Multidisciplinary Scientific Conference on Social Sciences and Arts. Vol. II., STEF92 Technology Ltd., Albena 2015, 1061–1069.

¹⁵ VAHEDI, Shahrum – FARROKHI, Farahman – FARAJIAN, Fathemeh, *Social Competence and Behavior Problems in Preschool Children in Iranian Journal of Psychiatry*, 7, 2012/3, 126–134.

¹⁶ ZSOLNAI Anikó és mtsai., i. m.

¹⁷ PARKE, ROSS D. – McDOWEL, David J., i. m., 440–457.

¹⁸ THOMPSON, Robert B. – ARSENAULT, Stacie – WILLIAMS, Dabra, *The Effects of Preschool Girls' and Boys' Help Seeking on Adult Evaluations of Dyadic Problem Solving*, in *Journal of Language and Social Psychology*, 25, 2006/2, 146–166.

¹⁹ MOLNAR WARCHOLA, Johanna, *Cognitive-behavioral therapy for depressed girls: a qualitative analysis of the ACTION program*, Dissertation, The University of Texas at Austin, 2007, <https://repositories.lib.utexas.edu/handle/2152/3344> (Utolsó megtekintés: 2016. február 12.)

²⁰ FISKE, Susan T., *Social beings: core motives in social psychology*, Hoboken, Wiley, New York 2004.

²¹ MEICHENBAUM, Donald, *Comparison of aggression in boys and girls: A case for gender-specific interventions*, FI, Melissan Institute for Violence Prevention and Treatment, Miami 2006, <https://melissainstitute.org/author-index/>, (Utolsó letöltés: 2015. december 15.)

²² MEICHENBAUM, Donald, i. m.

²³ OSTROV, Jamie M. – KEATING, Caroline F., *Gender differences in preschool aggression during free play and structured interactions: An observational study*, in *Social Development*, 13, 2004/2, 255–277.

²⁴ SEBANC, Anne M. – PIERCE, Susan L. – CHEATHAM, Carol L. – GUNNAR, Megan, *Gendered social worlds in preschool: Dominance, peer acceptance and assertive social skills in boys' and girls' peer groups*, in *Social Development*, 2003/12, 91–106.

giákat alkalmaznak társas konfliktus esetén: a lányoknál gyakoribb segítségkérésre, érzelmi ventilálásra és elkerülésre számíthatunk, a fiúknál nagyobb mértékű agresszióra és egyezkedésre; (2) a lányok szociális kompetenciája magasabb értékelést nyer a felnőtt értékelők által; (3) a lányok a kortárs csoportban több pozitív értékelésben részesülnek, mint fiú társaik.

A KUTATÁSI MINTA, MINTAVÉTELI ELJÁRÁS

A vizsgált alapsokaságot a marosvásárhelyi magyar tananyelvű csoportokba beíratott óvodások képezik. A felmérést a 2012/2013-as tanévben végeztük. A gyermekek városi környezetben, romániai állami óvodában, de anyanyelven tanultak. A kutatási mintában összesen 26 óvodai csoport vett részt, 537 óvodás gyermeket vizsgálunk, akiket csoportos véletlenszerű mintavétellel választottunk ki.

A csoportos mintavétel véletlenszerűségének köszönhetően a tanulmányunk számára fontos szempont, hogy a nemek szerinti megoszlás, reprezentativitás teljesült. Az óvodások megyei szintű populációja a nemek szerint a 2012/2013-as évben a következőképpen oszlik meg: 51,55%-uk fiú és 48,45%-uk lány,²⁵ ehhez hasonló a marosvásárhelyi 5 év alatti és 5–9 éves gyermekekre kimutatott arány: az 52% – 48% a fiúk javára²⁶. Az 537 fős mintánk 280 fiút (52,23%) és 256 lányt (47,7%) vizsgált. Életkori megoszlás szempontjából a vizsgált gyermekek 49%-a 5–7 éves, 28%-a 4–5 éves és 23% képviseli a 3–4 éves korosztályt.

A gyermekek fluktuáló óvodai jelenléte miatt nem sikerült minden módszert minden egyes gyermek esetében alkalmazni. A következőkben részletesen bemutatott mérési eszközökkel eltérő számban nyertünk eredményeket a szociális kompetencia három vizsgált mutatójáról: *a gyermekek társas megküzdéséről* 459 pedagógus töltött ki kérdőívet, 360 gyermektől kaptunk önértékelést, *a gyermekek szociális kompetencia fejlettségét mérő kérdőív* alapján 446 pedagógustól és ugyanennyi szülőtől kaptunk visszajelzést, *szociometriai eljárással* 196 gyermekről szerzetünk adatot a társas közkedveltségre nézve. A nemek aránya minden eljárás esetén megőrizte a közel fele-fele arányt.

A KUTATÁS MÓDSZEREI

A kutatásban három módszert alkalmaztunk, melyek az alábbiakban kerülnek bemutatásra.

I. A megküzdési stratégiák kérdőív negatív, frusztrált társas helyzetekben méri a szociális és az érzelmi készségek működését. A mérőeszközt korábban Zsolnai Anikó és munkatársai²⁷ alkalmazták magyar gyermekek társas megküzdésének vizsgálatára. Két változatát alakították ki: az egyik a vizsgált gyermeket kérdezi, a másik a pedagógust, mindkét változatot használtuk. A kérdőív megbízhatósági mutatói jók (Cronbach- $\alpha > 0,78$).

A kérdezetteknek kilenc óvodai társas szituációra kellett válaszolniuk, például „Mit csinál a gyerek, ha egy kispajtása szándékosan bosszantja?”. Hét kérdés olyan helyzetre vonatkozik, amelyben a kérdezett/értékelt gyermek maga kerül konfliktushelyzetbe, másik két szituációban arra kell választ adnia, hogy miként cselekszik, amikor egy társa ütközik akadályba. A kérdőívet

²⁵ Maros Megyei Statisztikai Hivatal, Institutul Național de Statistică, Direcția Județeană Mureș, *Anuarul Statistic al Județului Mureș*, 2014-es kiadás, http://www.mures.insse.ro/phpfiles/Anuarul_Statistic_al_judetului_Mures_2014.pdf, (Utolsó megtekintés: 2015. február 24.)

²⁶ Maros Megyei Statisztikai Hivatal, *Comunicat de presă privind rezultatele definitive ale Recensământului Populației și al Locuințelor – 2011 în județul Mureș*, <http://www.mures.insse.ro/main.php?id=496>, (Utolsó megtekintés: 2015. február 24.)

²⁷ ZSOLNAI ANIKÓ – KASIK LÁSZLÓ – LESZNYÁK MÁRTA, *A szociális és az érzelmi kompetencia néhány készségének fejlettsége óvodás korban*, in *Magyar Pedagógia*, 107, 2007/3, 233–70.

alkalmazó kutatócsoport úgy véli, hogy a két szituációban eltérő viselkedés jellemző, ezért a válaszokat a szituáció típusa szerint külön szükséges értelmezni.²⁸ Szakmai véleményük megegyezik a pedagógusi tapasztalatunkkal, ezért alkalmasnak találjuk az eredmények szituációfüggő elemzését, és a továbbiakban ennek megfelelően járunk el. Az egyértelműség kedvéért megjegyezzük, hogy a feldolgozás során azokat a szituációkat, amelyben a felmért gyermek a szenvedő alanya a társas frusztrációnak, *én-helyzetek* nevezzük, azokat a szituációkat pedig, amelyekben egy csoporttárs akadályaira felel a gyermek sajátos megküzdéssel, *társ-helyzetként* jegyezzük.

A kérdőív kitöltésének módja a felnőttek esetében önálló, papír alapú, és egyetlen választ kellett megjelölni a felsoroltak közül. A gyermekeket a kutató vagy a kutatóasszisztens kérdezte, a kérdésre adott szabad felelet alapján jelöltük be a megfelelő az előre megadott válaszlehetőségek közül. Minden válaszlehetőség egy megküzdési reakciónak felel meg, például a fentebb említett kérdés esetében a válaszlehetőségek: Szól az óvó néninek – (1) *segítségkérés*; Mondja neki, hogy ne csinálja... – (2) *egyezkedés*; Veszekedni kezd vele – (3) *ellenállás*; Otthagyja őt – (4) *elkerülés*; Mérges lesz és megveri – (5) *bántalmazás*; Sírni kezd – (6) *érzelmi válasz*. A társra vonatkozó helyzetekben a (7) *segítségnyújtás* is bekerül az elemzésbe (pl. felemeli és megvigasztalja a társát), mint társas coping mechanizmus, az *ellenállás* azonban nem szerepel, hiszen nem a gyerek maga az, akire nyomást gyakorolnak, így nem indokolt az ellenálló viszonyulás.

A pedagógus és a gyermekek válaszai közötti interkorreláció *én-helyzetben* szinte minden változó mentén szignifikáns (0,1-0,2 közötti korrelációs értékkel), egyetlen változó kivételével, ez az *elkerülő megküzdés*. *Társ-helyzetekben* ellenkezőleg, csak az *elkerülés* esetén van megegyezés a pedagógus és a gyerek válasza között ($r_s=0,231$, $p<0,01$). Szakirodalmi magyarázat hiányában az óvónői tapasztalatra építünk az *elkerülő magatartás helyzetének* értelmezésben: azokban a helyzetekben, amelyekben a gyermek maga kerül frusztrációs helyzetbe, a pedagógus számára az *elkerülés* válaszreakció a legkevésbé látványos, *társ-helyzetben* azonban a segítségre szoruló felhívja magára a figyelmet, és amennyiben a vizsgált gyermek *elkerüli* azt, feltűnést kelt, ugyanis fennmarad a probléma.

II. A gyermekek társas készségeinek fejlettségét a Cognitrom PedA Szociális kompetencia kérdőívvel²⁹ mértük fel. A kérdőív három – korábban már említett – korcsoportban három alskálát vizsgál: *a szabályokhoz való alkalmazkodást, szociális kapcsolatteremtést, proszociális magatartást*.

A kérdőív – amelynek van egy szülők által kitöltendő és egy pedagógus által kitöltendő része – külön van kidolgozva az óvodai korcsoportokra: 3–4, 4–5, 5–7 évesek számára, a szociális készségek fejlődésének életkori sajátosságai alapján. A kérdőíveket a kutatás érdekében román nyelvről magyar nyelvre adaptáltuk. Megbízhatósági mutatói jók (Cronbach-alfa: 0,7-0,9). A szülők és a pedagógusok értékelései közötti megegyezés szignifikáns a 4–5 ($r_s=0,326$, $p>0,01$) és az 5–7 éves ($r_s=0,362$, $p>0,01$) gyermekek esetén. A legkisebb óvodai korosztályban a két értékelő válasza között nem mutatható ki szignifikáns egyezés, ezt a szülő nagyobb szubjektivitása indokolhatja, valamint az, hogy a pedagógusnak még nincs sok ismerete a gyerekről.

A kérdőív válaszaira adható pontszámok alapján három fejlettségi szint különíthető el, tanulmányunkban azonban nem a kategóriákat, hanem a nyers pontszámok standardizált változóit használjuk, ezek ugyanis alkalmasabbak összehasonlító elemzések végzésére.

III. A szociometriai vizsgálatot a Denham és McKinley³⁰ nyomán kialakult óvodai változattal készítettük, amelyben a gyermekek társaikat szimbólumok segítségével értékelték: ☺ – jelentése: „Kedvelem, szeretek játszani vele”; ☹ – jelentése: „Nem kedvelem, nem szívesen játszom vele”; ☹ – jelentése: „Kedvelem is meg nem is”. A továbbiakban a mosolygós

²⁸ Uo.

²⁹ MICLEA, Mircea – BALAI, Anca – PORUMB, Mihaela – ALBU, Monica, *Cognitrom, PEDa: platformă de evaluare a dezvoltării : 3-6/7 ani*, ASCR Kiadó, Cluj 2010.

³⁰ DENHAM, Susanne A. – MCKINLEY, Marcia – COUCHOUD, Elizabeth A. – HOLT, Robert, *Emotional and Behavioral Predictors of Preschool Peer Ratings*, in *Child Development*, 1990/4.

arc választását pozitív jelölésnek nevezzük, a legörbülő szájjal illetett arcot negatív jelölésnek hívjuk, és az egyenes szájjal megrajzolt emotikont, semleges jelölésnek említjük.

Mivel több csoportban előfordult, hogy nem sikerült minden gyermekkel elkészítenünk a szociometriai értékelést, százalékban fejeztük ki a jelölések arányát: kiszámoltuk, hogy egy gyermek értékelőinek 100%-ból hány százaléktól kapott pozitív, hány százaléktól semleges és hány százaléktól negatív jelöléseket. Csak azoknak a csoportoknak a szociometriáját dolgoztuk fel, amelyekben a teljes csoportlétszámnak minimum a 2/3-a válaszolt.

AZ ADATOK FELDOLGOZÁSA

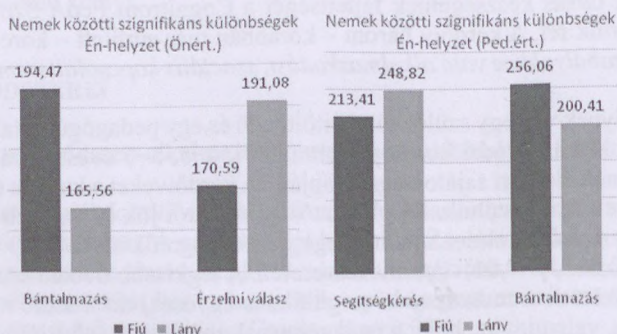
Az adatok feldolgozása SPSS program alapján történt. Mivel egyik változó sem felelt meg a normál eloszlás feltételének, nem paraméteres, Spearman-féle rangkorrelációs együtthatót használtuk (r_s , p), a kategóriák közötti különbségek kimutatására a Mann Whitney U (U , p), és Kruskal–Wallis H ($\chi^2(df)$, p) nem paraméteres próbákat alkalmaztuk.

EREDMÉNYEK

A társas megküzdési mechanizmusok alkalmazásának nemek szerinti eltérései

Én-helyzet

A saját frusztrációs helyzetekre adott önértékelések alapján a bántalmazás és az érzelmi ventiláció esetén találtunk különbséget a nemek szerinti megoszlásban (1. ábra). A fiúk gyakrabban választják a fizikai agressziót konfliktushelyzetek megoldására ($U=13582$; $p=0,003$), a lányok viszont többször válaszolnak érzelmi reakcióval ($U=14340,5$; $p=0,015$) az akadályra.

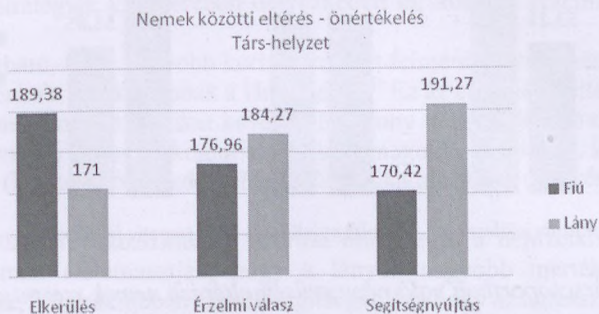
1. ábra: A megküzdési mechanizmusok nemek szerinti szignifikáns különbségei én-helyzetben önértékelés és a pedagógus értékelése alapján (életkor szerinti differenciálás nélkül)

Az ellenállás esetén is találtunk különbséget, de ez csak akkor mutatkozott szignifikánsnak, amikor a két kisebb korcsoportot kizártuk az elemzésből. Így az 5–7 évesekre nézve azt találtuk, hogy a lányok gyakrabban alkalmazzák az ellenállást a velük egykorú fiúknál ($U=4707$; $p=0,023$).

A pedagógus megítéléséből az derült ki, hogy én-helyzetben a lányok többször kérnek segítséget a fiúknál ($U=6685,5$; $p=0,003$). Az óvónők válaszai megegyeznek a gyerekek önértékelésével abban, hogy a fiúk gyakrabban reagálnak az őket akadályozóra fizikai agresszióval ($U=5911$; $p=0,000$) (1. ábra).

Társ-helyzet

Önértékelés szerint azokban a szituációkban, amikor egy másik gyermek ütközik akadályba, az elkerülés, az érzelmi reakció, és a segítségnyújtás esetében jelentősek a nemek szerinti különbségek (2. ábra). A fiúk gyakrabban választják az elkerülést, mint a lányok ($U=14529,5$; $p=0,009$). A lányoknál többször előfordul, hogy sírva fakadnak a problémahelyzet láttán ($U=15525$; $p=0,014$), de segítségüket is gyakrabban ajánlják a védelemre szorulóknak ($U=14307,5$; $p=0,014$).

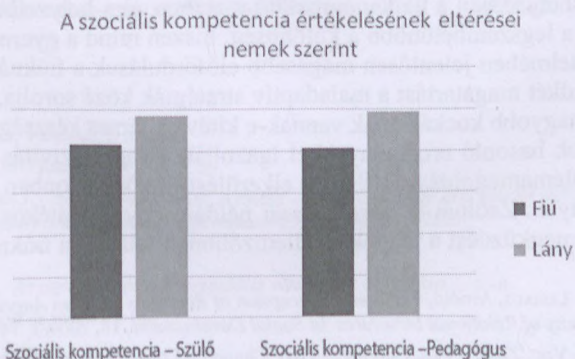

2. ábra: A megküzdési mechanizmusok nemek szerinti különbségei társ-helyzetben önértékelés alapján (korcsoporttól függetlenül)

Társ-helyzetben a pedagógusok válaszai a nemek közötti különbséget a legfiatalabb korosztály elkerülő magatartása esetén igazolják ($U=747$; $p=0,038$). A korábban bemutatott, az értékelők közötti korrelációt igazoló eredményeink is arra utaltak, hogy társ-helyzetben az elkerülés megküzdéséről hasonló a vélekedése a pedagógusnak, illetve a gyermekeknek önmagukról.

Nemek szerinti különbségek a szociális kompetencia kérdőív alapján

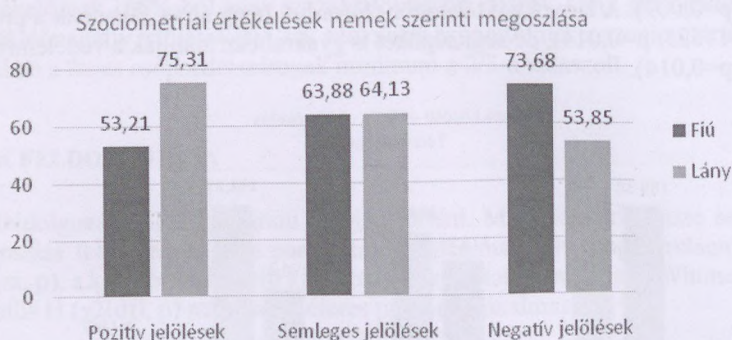
A szociális kompetencia kérdőív kitöltése során elért pontszámok alapján a nemek szerinti eltérések relevánsak voltak: a lányok magasabb pontozást nyertek a fiúknál, úgy a szülők, mint az óvónők értékelése szerint (Szülő: $U=21092$; $p=0,004$, Pedagógus: $U=20177$; $p=0,000$) (3. ábra).

3. ábra: A szociális kompetencia fejlettség eltérése nemek szerint a szülő és a pedagógusok értékelése alapján

Nemek szerinti különbségek a szociometriai értékelésben

A kortársak megítélésében a lányok több pozitív értékelést kaptak ($U=4652,5$; $p=0,003$), a fiúk több negatív jelölésben részesültek ($U=4688$; $p=0,004$) (4. ábra).

4. ábra: A kortárs csoportban való népszerűség eltérése nemek szerint a szociometriai értékelés alapján

AZ EREDMÉNYEK ÖSSZEFOGLALÁSA, ÉRTÉKELÉSE

Eredményeink értelmében a szociális kompetenciát kifejező változók mentén jelentős különbségek mutathatók ki az óvodás fiúk és lányok társas viselkedésében, illetve annak értékelésében. Bár a több szempontú értékelés csökkenti a szubjektív torzító hatásokat, eredményeink nem adnak arra választ, hogy ezek milyen mértékben a társas magatartás objektív mutatói és milyen mértékben tükrözik az értékelők szempontjait, illetve azt, hogy ezek egymásra hatásáról van-e szó, de az eltérések mindenképp figyelemre méltóak.

Első hipotézisünket igazolva összefoglaljuk a különböző értékelők és szituációk szerinti eredményeinket a megküzdési mechanizmusokra nézve. Azt találtuk, hogy a lányok többször folyamodnak segítségért, gyakrabban válaszolnak érzelmi ventilálással vagy verbális ellenállással a társas frusztrációra, a fiúk pedig több esetben alkalmaznak fizikai agressziót, ha személyközi konfliktusba keverednek. Társ-helyzetben a fiúk elkerülőbbek a lányoknál, akik nagyobb segítőkészségről tanúskodnak, de gyakoribb az érzelmi reakciójuk ezekben a helyzetekben is. En-helyzetben a fizikai agresszió esetében, társ-helyzetben pedig az elkerülő magatartást illetően a legszembetűnőbb a különbség, hiszen mind a gyermekek, mind a pedagógusok válaszai értelmében jelentősen magasabb előfordulásuk a fiúknál, mint a lányoknál. A szakirodalom mindkét magatartást a maladaptív stratégiák közé sorolja,^{31,32} ezért felmerül a kérdés, hogy a fiúk nagyobb kockázatnak vannak-e kitéve a társas készségeik fejlődése során.

Korábbi kutatások hasonló eredményekkel igazolják az agresszivitás jelentős túlsúlyát a fiúknál a társas problémamegoldásban.^{33,34} Az elkerülést illetően azonban nem ennyire egyértelműek az eredmények. Zsolnai és munkatársai például egy bábjátékos szituáció-gyakorlat során³⁵ az elkerülés megküzdést a lányokra jellemzőbbnek találták a fiúknál, és hasonló ered-

³¹ VIERHAUS, Marc – LOHAUS, Arnold, *Children's Perception of Relations between Anger or Anxiety and Coping: Continuity and Discontinuity of Relational Structures*, in *Social Development*, 18, 2009/3, 747–763.

³² ZHANG, Fengjuan – YOU, Zhiqi – FAN, Cuiying, – GAO, Chuang – COHEN, Robert – HSUEH, Yeh – ZHOU, Zongkui, *Friendship quality, social preference, proximity prestige, and self-perceived social competence: Interactive influences on children's loneliness*, in *Journal of School Psychology*, 52, 2014.

³³ MEICHENBAUM, Donald, i. m.

³⁴ OSTROV, Jamie M. – KEATING, Caroline F., i. m.

³⁵ ZSOLNAI és mtsai., *Az agresszív és a proszociális viselkedés alakulása...*, i. m.

ményekre jutott Molnar Warchola is,³⁶ aki a lányokat elkerülőbbnek ítéli meg. Az eltérések egyik lehetséges oka, hogy kutatásunkban az elkerülésre vonatkozó eredményünk kimondottan a társ-helyzetre vonatkozott. Ebben a szituációban az elkerülés megküzdés a segítségre szoruló gyermek figyelmen kívül hagyását, elutasítását feltételezi, és ez a passzivitás akár ártalmasnak, antiszociálisnak is minősülhet. Klaszterelemzésünk, melynek részleteit jelen tanulmányban nincs alkalmunk bemutatni, alátámasztja ezt a kapcsolatot – az elkerülés társ-helyzetben egy csoportot képezett a bántalmazással, én-helyzetben azonban élesen különvált attól, és olyan non-konfrontatív stratégiák klaszterében helyezkedett el, mint az érzelmi ventiláció vagy a segítségkérés.

A fiúk javára írható, hogy nagyobb korban végzett felmérések eredményei szerint a stratégiák racionálisabbak és proaktívabbak a lányokénál.³⁷ Ez az eredmény ellensúlyozza kissé azt az aggodalmat, amely szerint a fiúkat kevésbé hatékony megküzdési stratégiák jellemeznék. Óvodáskorban azonban, amikor a kognitív problémamegoldó készségek, képességek még fejlődésben vannak³⁸ (kb. az iskolakezdéssel egyidőben alakulnak ki), ez a készség-képesség nem jut érvényre.

A többi megküzdési változó nemek szerinti eltéréseiről a nemzetközi kutatások is hasonlóan tanúskodnak: alátámasztják, hogy a lányok nagyobb mértékben adnak hangot emocionálisuknak,^{39,40} gyakrabban kérnek segítséget,⁴¹ és hogy az agresszió náluk inkább verbális vagy kapcsolati formában jelentkezik^{42,43,44} – ez kutatásunkban az ellenállás megküzdési formának felel meg. Társ-helyzetben a lányok a nemzetközi viszonylatban is segítőkészebbnek mutatkoznak,⁴⁵ az értékelők rendszerint magasabbnak ítélik meg proszociális készségeiket.⁴⁶

Második hipotézisünk az előzővel egybehangzóan igazolódott: a lányok szociális kompetenciája magasabb értékelést nyer a felnőtt értékelők (szülők, pedagógusok) által. Egybehangzó abban az értelemben, hogy a maladaptívnek minősülő stratégiák – az agresszivitás, az elkerülés – a fiúk sajátjai, a proszociális megküzdéseket – a segítségkérést, társ-helyzetben pedig a segítségnyújtást – a lányok alkalmazzák gyakrabban, ez pedig korábbi kutatások szerint is a pozitív értékelést vonja maga után.⁴⁷ A lányok mechanizmusai ugyanakkor több olyan verbális és non-verbális közlést tartalmaznak, amelyek válasza szolítja a felnőttet vagy a társat: segítséget kérnek, segítséget nyújtanak, probléma-helyzetben sírni kezdenek. A fiúk válaszai kevésbé együttműködőek: ők elkerülőbbek, figyelmen kívül hagyják a társ reakcióját, vagy pedig agresszívabbak, amivel tehetetlenségbe sodorják a társat vagy a felnőttet, így negatív értékelést váltanak ki.

A harmadik feltételezésünk a csoporttársak értékelését veszi számba, melynek alapján a lányok, a felnőtt értékeléshez hasonlóan, a gyermekek részéről is több pozitív megítélésben részesülnek. A kutatók ezt a gyermekek viselkedésének és a kortársak viszonyulásának köl-

³⁶ MOLNAR WARCHOLA, Johanna, i. m.

³⁷ D. PARKE, ROSS – McDOWEL, David J., i. m.

³⁸ D'ZURILLA, Thomas J. – MAYDEU-OLIVARES, Alberto – KANT Gail, *Age and gender differences in social problem-solving ability*, in *Personality and individual differences*, 25, 1998/2, 241–252.

³⁹ OLÁH Attila, i. m.

⁴⁰ ZSOLNAI és mtsai., *Az agresszív és a proszociális viselkedés alakulása...*, i. m.

⁴¹ B. THOMPSON, Robert és mtsai., i. m.

⁴² FISKE, Susanne T, i. m.

⁴³ MEICHENBAUM, Donald, i. m.

⁴⁴ OSTROV, Jamie M. – KEATING, Caroline F., i. m.

⁴⁵ ZSOLNAI és mtsai., *Az agresszív és a proszociális viselkedés alakulása...*, i. m.

⁴⁶ VAHEDI, Shahrum és mtsai., i. m.

⁴⁷ Uo.

csönhatásával magyarázzák,^{48,49,50} mivel a lányok viselkedésében több a proszociális elem, a fiúkban több az agresszív elem, a lányok nagyobb népszerűségnek örvendenek, a fiúknak pedig gyakran elutasításban van részük. A visszajelzések aztán megerősítik a viselkedés megismétlésére való szándékot, az értékelés így hat vissza a cselekvésre.

KÖVETKEZTETÉSEK

Eredményeink arra hívják fel a figyelmet, hogy a lányok gyakrabban alkalmaznak olyan társas megküzdési mechanizmusokat, amelyek a másik személyre irányulnak, és ettől valószínűleg nem független az a tény, hogy a lányok már az óvodában több pozitív visszacsatolást nyernek, ami további előnyös lehetőségeket nyújt a társas, hosszú távon pedig az iskolai érvényesüléshez. Az iskola ugyanis szintén azokat a magatartásformákat értékeli pozitívabban, amelyek eredményeink szerint inkább a lányokra jellemző. Erre a problémára azok a kutatások is felhívják a figyelmet, amelyek igazolják, hogy az iskolát korán elhagyó gyermekek között, illetve a későbbi antiszociális magatartással jellemzett gyermekek, serdülők között magasabb a fiúk aránya.⁵¹ Ezek alapján mégis szembetűnő ellentmondás, hogy bár a lányok az oktatás területén előnyt élveznek, végül a munkapiac területén hátrányt szenvednek.

A társas készségek fejlődésének nem eltéréseit tovább árnyalja Meichenbaum több kutatási eredményét összefoglaló írása.⁵² Holott a tanulmányban több szempontból is a fiúk a hatékony társas mechanizmusokkal és a pozitív visszajelzések védőburkával kevésbé felvértezettnek, Meichenbaum arra a társadalmi jelenségre hívja fel a figyelmet, mely azt mutatja, hogy a veszélyeztető tényezők – pl. abúzus, elhanyagolás – jelentősebb kárt tesznek a lányok személyiségfejlődésében. A lányok ugyan kevésbé agresszívak egy a társas probléma-helyzetben, ám azoknak a lányoknak az életében, akik bántalmazó, impulzív mechanizmusokat alkalmaznak, sokkal több környezeti kockázati faktort értek tetten, mint az agresszív fiúknál. A lányok sokkal érzékenyebben reagálnak a környezeti befolyásra, ezért átlagosan sikeresebb az alkalmazkodásuk, de szélsőséges helyzetekben nagyobb a veszélyeztetettségük is. Meichenbaum protektív faktorként sorolja fel a szociális kompetencia alakulására nézve a jó egészségügyi állapotot, a szociális támaszt és a vallásosságot.

A megküzdési mechanizmusok nemek szerinti eltérései, illetve a környezeti hatások különbségeire utaló kutatások fontos differenciáló szempontokat vetnek fel úgy a további kutatáshoz, mint a nevelő-fejlesztő tevékenységek differenciált megszervezéséhez. A fentiek értelmében azt a társadalmi kihívást szeretnénk megfogalmazni, mely szerint a társas készségek óvodáskori kutatása és fejlesztése szükséges, ennek hatékonysága érdekében pedig nem elhanyagolható szempont a nemek közötti különbségek objektív és szubjektív tényezőinek figyelembevétele.

⁴⁸ DUFFY, Mignon, i. m.

⁴⁹ D. PARKE, ROSS – McDOWEL, David J., i. m.

⁵⁰ DENHAM Susanne A. és mtsai, i. m.

⁵¹ MEICHENBAUM, Donald, i. m.

⁵² Uo.

SUMMARY

Gender Differences in Preschoolers' Social Competence

The study investigates the gender differences in preschoolers' social competence determined by three indicators: interpersonal coping mechanisms, social skills and peer acceptance. The investigation took place in Romania, but in Hungarian-speaking kindergarten groups in a town where almost half of the city's population belongs to the Hungarian minority. We obtained measures from the teachers, parents and the children, using a Coping Mechanism Questionnaire, Social Competence Screening and sociometry. Study reveals that girls choose the emotional response, help seeking or opposition more frequently than boys, they are more helpful in situations when a classmate gets into a frustrating situation. The boys use more physical aggression or they tend to avoid situations when a peer encounters a problem. Girls' social skills are assessed to be higher by adult evaluators, but they receive more peer acceptance as well. More knowledge about gender differences in social competence could inform intervention to promote early social development in kindergarten.

Dr. Nagy Adrienn, PhD

MAGYARORSZÁG

MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR ORSZÁGOS LEVÉLTÁRA

Katolikus női kereskedelmi szakoktatás Budapesten a 20. század első felében

A tanulmány célja, hogy bemutassa a Katolikus Tisztviselőnők és Női Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetségének kezdeményezésére 1914-ben alapított budapesti katolikus női felső kereskedelmi iskola sorsának alakulását, valamint általa a katolikus egyház szakoktatásban betöltött szerepvállalását a 20. század első felében. Az intézmény alapítása – mely a főváros első, és az 1911-ben létrejött kolozsvári Marianum női kereskedelmi iskola után az ország második önálló, római katolikus női felső kereskedelmi iskolája – a középfokú érettségit adó leányiskolák sorába illeszkedve fontos állomása volt a szakirányú képzések iránt kevesebb érdeklődést mutató, a magát elsősorban a középszintű oktatásban (gimnáziumok) képviseltető katolikus egyház szakoktatásba való bekapcsolódásának. A kutatás során egyrészt arra kerestünk választ, hogy a katolikus női kereskedelmi iskola az iskolatípus elsődleges célját követve a munkaerőpiacra vagy elsősorban a családi életre készítette-e fel növendékeit, másrészt vizsgálatunk tárgyát képezte a tanulók társadalmi összetételének és pályaválasztásának feltérképezése.

KÖZÉPFOKÚ KERESKEDELMI LEÁNYISKOLÁK MEGSZERVEZÉSE HAZÁNKBAN

Mielőtt a fentiekben említett iskola alapításának körülményeit és sorsának alakulását boncolgatnánk, érdemes röviden áttekinteni, hogy hol helyezkedett el a női felső kereskedelmi iskolatípus a 19-20. század iskolai piacán. Az 1913/14-es tanévben mindössze hat három évfolyamos, érettségit adó női felső kereskedelmi iskola működött az országban, miközben a 19. század második felében bekövetkező gazdasági és társadalmi változások eredményeként egyre több nő kényszerült arra, hogy kilépjen a munkaerőpiacra. Így a 19-20. század fordulóján egyre gyakrabban fogalmazódott meg, hogy szükség lenne egy a fiú felső kereskedelmi iskolákhoz hasonló¹ (ezek száma ekkor 37)² három évfolyamos, érettségit adó, önálló női kereskedelmi

¹ A kereskedelmi iskolák negyedik szervezetét tartalmazó rendeletet (1895. évi 44.001. sz.), bevezetve a szaktanrendszert közelített a klasszikus középiskolák gyakorlatához, és a tanulmányaikat a diákok már nevében is érettségivel zárhatták. *A felső kereskedelmi iskolák hivatalos szervezete*, Kiadta a kereskedelemügyi m. kir. miniszter hozzájárulásával a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1895. évi augusztus hó 20-án, a 44.001. sz. alatt kelt rendeletével, M. kir. Tud. Egyetemi Nyomda, Budapest 1895, 60.; NAGY P. T., *A húszas évek középiskola-politikájának kialakulása*, in *Századok*, 2000/6, 1313–1334.

² *Magyar Statisztikai Évkönyv* (MSÉ), Új Folyam IX, 1901. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Athenaeum, Budapest 1902.

iskolára is. A pozsonyi kereskedelmi és iparkamara 1908. július 8.-án tartott ülésén Jabowetz Zsigmond kamarai beltág a helyi nőtisztviselők kamarának küldött indítványára reagálva az elsők között javasolta a már működő fiúiskolával kapcsolatosan egy női kereskedelmi szakiskola megnyitását, melyre 1909 őszén Pozsonyban került sor.³ A pozsonyi, majd az elkövetkező években megnyíló női felső kereskedelmi iskolák működését – 1918-ig 15 női iskola létesült – az 1895-ben, a 44.001. sz. rendelet nyomán érvénybe lépett (fiú) felső kereskedelmi iskolákra vonatkozó szervezeti szabályzat határozta meg. Ennek értelmében a leányiskolákban tanított tantárgyak és azok heti óraszámja megegyezett a fiúiskolákéval.

A női felső kereskedelmi iskolák engedélyezése jelentős előrelépést jelentett egyrészt a középfokú kereskedelmi szakoktatásban, másrészt a lányok középfokú intézményes oktatásában. A már működő felsőbb leányiskolák és leánygimnáziumok mellett ugyanis egy újabb középfokú iskolatípus állott a továbbtanulni szándékozó lányok rendelkezésére. Ráadásul a leánygimnáziumokban tanított tananyaggal ellentétben – mely 1934-ig eltért a fiúgimnáziumokétól, így a megszerezhető érettségi sem biztosított egyenlő továbbtanulási esélyeket – a női felső kereskedelmi iskolákban tanított tananyag és a megszerezhető kereskedelmi érettségi megegyezett a fiúkéval. Itt azonban feltétlenül meg kell jegyezni, hogy a kereskedelmi iskolai érettségi elsősorban a kereskedelmi főiskolákra (akadémiákra, kereskedelmi tanárképzőre, majd a közgazdaságtudományi karra) biztosított továbbtanulási lehetőséget. Ez az iskolatípus az általános műveltség mellett leginkább szakmát kívánt adni a nők számára. Az első világháborút követően 1920-tól a női felső kereskedelmi iskolák is négy évfolyamossá váltak.⁴ A lányok oktatásának kérdése a kereskedelmi leányiskolák esetében is állandó vita tárgyát képezte az 1920-as években. Többek által megfogalmazódott, hogy ugyan a fiú és női kereskedelmi iskolák tanításterve nem különbözik, céljuk, a két nem eltérő sajátosságait is figyelembe véve nem egyezhet meg. Ugyanis amíg a fiúiskolák célja, hogy a fiúkat jövőre hivatásukra készítsék fel, arra hogy képesek legyenek eltartani családjukat, addig a nők hivatása, hogy jó feleséggé és anyává váljanak. Az 1920-as években az iskolatípus céljai között szerepelt az egyetemes jellegű gyakorlati szaktudásnak, az intelligencia általános művelésének, a nyelvtudásnak biztosítása, előkészítés a sajátos női hivatásra, elmeélesítés és erkölcsi, nemzeti nevelés, valamint a jó modor és az egészséges életmód szabályainak elsajátítása.

Az iskolatípus – tanárai által évtizedeken át óhajtott – törvényi szabályozására csak a gyakorlati irányú középszintű képzést szabályzó 1938. évi XIII. tv. elfogadása után került sor, így annak ellenére, hogy a felső kereskedelmi iskola érettségit adott, 1938-ig a korabeli iskola-rendszerben a középfokú szakiskolák közé sorolandó, szemben a középszintű leánygimnáziumokkal. Az 1938. évi XIII. tv. értelmében a női felső kereskedelmi iskolák kereskedelmi leány-középszintű elnevezéssel működtek tovább. Új tantárgyként került beemelésre a háztartástan, mellyel nem titkolt célja volt a korabeli oktatáspolitikának, hogy „új” alapokra helyezze a kereskedelmi leányiskolákat: „Lehetővé kell tenni ugyanis, hogy a nő, még ha kenyérkereső pályára is készül, minden körülmények közt megfelelhessen eredeti hivatásának. Meg kell kedveltetni a családi kötelességből származó feladatokat, munkákat, hogy adott viszonyok közt szívesen vállalja őket és ne forduljon el a családi élettől.”⁵ Az 1940-es évektől az államhatalom igyekezett fokozatosan háttérbe szorítani a kereskedelmi leány-középszintű iskolák gyakorlatias voltát.

³ KÖRSHÁK E. (szerk.), *A Pozsonyi Kereskedelmi és Iparkamara Három Évfolyamú Női Felső Kereskedelmi Iskolájának Értesítője az 1909/10-es tanévről*, Wigand F. K., Pozsony 1910, 23.

⁴ Haller István vallás- és közoktatásügyi miniszter 1920. augusztus 12-án *A négyévfolyamú felső kereskedelmi iskolák tanításterve és tanítás irányítására szolgáló módszeres utasítások* címen kiadta az új tanítástervet, melynek a kultúrflény megvalósításának szellemiségében fontos célja a keresztény erkölcsi és nemzeti meggyőződésre való nevelés. (1920. 72.000. VI. b. sz. rendelet. MNL OL VKM K503. – 1920 – 51. cs. – 18. t. – 99775. a. – 826. ikt.)

⁵ LOCZKA L., *Szakoktatásunk és nemzetépítés, Tanulmányok a gazdasági szakoktatás köréből*, Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest 1944, 73.

A BUDAPESTI KATOLIKUS KERESKEDELMI LEÁNYISKOLA ALAPÍTÁSÁNAK KÖRÜLMÉNYEI (FENNTARTÓ, SZÉKHELY, IGAZGATÁS)

A fővárosi katolikus női felső kereskedelmi iskola alapításának gondolata az első középfokú, érettségit adó, három évfolyamos pozsonyi női felső kereskedelmi iskola megnyitásának évében (1909) megalakuló Katolikus Tisztviselőnők és Női Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetségének alapítói részéről 1910-ben megfogalmazódott meg.

A Szociális Missziótársulat alapításáról ismert Farkas Edit 1908-ban az Országos Katolikus Nővédő Egyesület ügyvezető elnökeként az egyesület alapítójával, Gróf Pálffy Pálnéval együttműködve kezdeményezte a nőtisztviselők és kereskedelmi alkalmazottak országos érdekvédelmi szövetségének a létrehozását, melyre 1909-ben, a Katolikus Tisztviselőnők és Női Kereskedelmi Alkalmazottak Budapesti Egyesület alapításának évében került sor.⁶ Az 1909-ben alapított katolikus tisztviselőnők egyesülete azzal a céllal jött létre, hogy intézményes keretek között segítséget és támogatást nyújtson a munkaerőpiacra kilépő, önálló kenyérkeresetre kényszerülő, kereskedelemi, tisztviselői pályákon alkalmazott, illetve elhelyezkedni vágyó nők számára. A szövetség gyors- és gépipar, varró, csipke- és kalapkészítő, nyelvi, illetve egyéb tanfolyamokat szervezett, illetve az általa alapított Edina-otthonban a vidékről Budapestre érkező nők számára igyekezett ideiglenes elhelyezést biztosítani, valamint ingyenes állásközvetítést ajánlott az arra igényt tartó nőknek.⁷ A szövetség 1918-ban csatlakozott a 1903-ban alapított Katholischer Frauenbund mintájára szerveződő Magyar Katolikus Nőegyesületek Országos Szövetségéhez – 1923-tól egyúttal a Katolikus Női Ligák Nemzetközi Szövetségének is tagja volt⁸ – mely 1924-től a mindenkori hercegprímás védnöksége alatt állt. Elsődleges feladatának tekintette a különböző céllal létrejött katolikus nőegyesületek és a katolikus nők – tervszerű együttműködés céljából – közös ernyőszervezet alá való tömörítését (1942-re a 22 vidéki városi központ – egyházmegyei fiókközpontok – mellett 13 országos testület 1844 egyesülete is a szövetség alá tartozott).⁹ Itt azonban megjegyzendő, hogy amíg a német nőszövetség erős kézzel fogta össze a vidéki központjait és a közel 205 fiókszövetségét, addig a hazai egyesületeknek az ilyen jellegű központi, szervezett összefogása a szövetség törekvései ellenére nem valósult meg.¹⁰

A szövetség elnöki tisztségét 1910-től betöltő Zichy Rafaelné Pallavicini Edina ögrófnő¹¹ és az alelnöki teendőket ellátó Korányi Sarolta kezdeményezte a kereskedelmi ismeretek magasabb fokú, iskolai keretek között történő oktatását, megnyerve ehhez a katolikus egyház támogatását is, mely a fővárosi leánygimnáziummal párhuzamosan a szövetség javaslatára egy női felső keres-

⁶ BALOGH M., *Slachta Margit*, RUBICONline, 2009/4, http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/slachta_margit/ (Utolsó megtekintés: 2016. július 9.)

⁷ A szövetség székhelye és átmeneti otthona a IV. kerület Kossuth Lajos u. 1. sz. alatt működött. *A katolikus női kereskedelmi alkalmazottak budapesti egyesületének alapszabályai*, Budapest 1909. MNL OL VKM K503 – 1916 – 18. t. – 50480. a. – 33655. ikt.

⁸ Szegedy-Maszák Aladárné előadása az 1921. évi szociális kurzuson. MNL OL P1605 – 1921 – 1.d. – 4/A. t – 775. ikt.

⁹ *Magyar Katolikus Nőegyesületek Országos Szövetségének 1920. évi alapszabálya*, MNL OL P1605 – 1920 – 1.d. – 1/A. t.; *Magyar Katolikus Nőegyesületek Országos Szövetség XXIV. közgyűlése, jegyzőkönyv*, 1942. MNL OL P1605 – 1920 – 1.d. – 2/A. t.

¹⁰ GERGELY J., *A katolikus egyház története Magyarországon, 1919–1945*, Pannonica, Budapest 1999, 139; Szegedy-Maszák Aladárné előadása az 1921. évi szociális kurzuson. MNL OL P1605 – 1921 – 1.d. – 4/A. t – 775. ikt.

¹¹ Zichy Rafaelné Pallavicini Edina ögrófnő (1877–1960) 1909-től a Katolikus Tisztviselőnők és Női Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetségének, majd 1915-től az 1908-ban, Gróf Pálffy Pálné által alapított Országos Katolikus Nővédő Egyesület elnöke, 1918 decemberében megalakította a Katolikus Nőszövetséget, mely később Magyar Katolikus Nőegyesületek Országos Szövetségként működött és 1921-ben csatlakozott a Katolikus Női Ligák Nemzetközi Szövetségéhez, ez utóbbi szervezetnek 1925-től elnökségi tagja is volt. A Magyar Irodalmi Társaság kiadásában 1923 és 1940 között megjelenő *Napkelet* című folyóirat indulásában is fontos szerepet játszott. Sárszentmihályon – ahol férjével gróf Zichy Raffaellel és öt gyermekével élt – a falusi nők foglalkoztatására szövömműhelyt szervezett. 1946-ban hagyta el Magyarországot és fiához, Madridba költözött. TÓTH-BARBALICS V., *A Napkelet megalapítása*, in *Magyar Könyvszemle*, 2004/3, 241–242.

kedelmi iskola megnyitását is fontolóra vette. Itt megjegyzendő, hogy mind a fiú, mind a leányiskolák többsége állami, községi és társulati fenntartású volt, a római katolikus felekezet 1914 előtt nem tartott fenn középfokú kereskedelmi szakiskolát. Dr. Csernoch János bíboros, hercegprímás 1914-ben gróf Zichy Rafáelné, született Pallavicini Edina örgrófnőt, az angolkisasszonyok budapesti intézetének főnöknőjét, Almásy Máriát és Bakács Györgyöt (a IX. kerületi állami felső kereskedelmi iskola tanárát) kérte fel az iskola szervezetének kidolgozására.

A leendő szakiskola ügyét szintén pártoló Andor György prelátus-kanonok, miniszteri tanácsos által vezetett eredményes tárgyalásoknak köszönhetően Csernoch János bíboros, hercegprímás 2014. június közepén megküldte Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter 1914. június 17-én, a VKM 72.171. szám alatt kelt rendeletét, mely engedélyezte a kereskedelmi iskola megszervezését.¹² A rendelet értelmében Bakács György igazgatásával a Katolikus Tisztviselőnők és Női Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetsége a váci utcai angolkisasszonyok tan- és nevelőintézetéhez kapcsolódóan nyitotta meg a főváros második, érettségig adó, három évfolyamos *Katolikus Tisztviselőnők és Női Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetségének az Angolkisasszonyok Budapesti Intézetével kapcsolatos Női Felső Kereskedelmi Iskoláját*. Az intézmény 1925-ben felvette Zichy-Pallavicini Edina örgrófnő nevét (*Budapesti Római Katolikus négyévfolyamú Zichy-Pallavicini Edina örgrófnő Felső Kereskedelmi Iskola*, IV. ker. Irányi utca 3.).¹³ Bakács György igazgató feladatait 1929. június végén dr. Kontor Lajos, a jogtudomány doktora, valamint a szegedi állami felső kereskedelmi iskola tanára vette át.¹⁴ A tanítás helyhiány miatt a VII. ker. István út 75. szám alatt folytatódott, majd az 1930/31-es tanévtől három tanéven keresztül a városligeti Szent Szív zárdában (Ajtósi Dűrrer sor 21.), végül 1933 szeptemberében az iskola IX. kerület Lónyay utca 6. szám alatti elemi iskolában került elhelyezésre.¹⁵

Az iskola fenntartója a Katolikus Tisztviselőnők és Női Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetsége volt, az egyházi felügyeletet tekintve Magyarország bíboros, hercegprímásának joghatósága alatt állt, tanulmányi felügyeletet és az ellenőrzést pedig 1936-ig a tankerületi királyi főigazgató és a felső kereskedelmi iskolák mindenkor főigazgatója által a vallás- és közoktatásügyi miniszter gyakorolta. Az intézmény az iskolafelügyeleti törvény (1935. évi VI. tc.) életbelépésével az egyházi főhatóság rendelkezése alá került, végül 1941-től Serédi Jusztinián bíboros, esztergomi érsek felügyelete alatt állt, és közvetlen felettes hatósága a Katolikus Tanügyi Főigazgatóság lett.¹⁶

IDEGEN NYELVI KERESKEDELMI KÉPZÉS A KATOLIKUS NŐI FELSŐ KERESKEDELMI ISKOLÁBAN

Az iskola elsődleges céljának tekintette, hogy olyan nőket neveljen a magyar kereskedelemnek, akik általános és szakműveltségük, valamint gyakorlati képzettségük szempontjából a kor igényeinek megfelelnek. Az intézet feladata, hogy az általános műveltség mellett a kereskedelmi ismeretek és képességek elsajátítását lehetővé tegye azoknak a lányoknak is, akiket a családjuk nem a szorosan vett kereskedelmi pályára szánt, de a kor közgazdasági irányának megfelelően

¹² BAKÁCS Gy. (szerk.), *A Katolikus Tisztviselőnők és Női Kereskedelmi Alkalmazottak Országos Szövetségének az Angolkisasszonyok Budapesti Intézetével Kapcsolatos Női Felső Kereskedelmi Iskolájának értesítője az 1914/15–1929/30. iskolai évekről*, Stephaneum Nyomda, Budapest 1915, 9.

¹³ Uo., 1926, 3.

¹⁴ KONTOR L. (szerk.), *Budapesti Római Katolikus négyévfolyamú Zichy-Pallavicini Edina örgrófnő Felső Kereskedelmi Iskola 1930/31–1939/40. tanévek értesítője*, Budapest, 1930, 1.

¹⁵ Az elemi iskola mellett 1942-ig szintén ebben az épületben működött a dr. Kritsfalussy István vezette Budapesti Szállodások és Vendéglősök tanonciskolája is. Az elemi iskola a tanulólétszám csökkenése miatt 1940-ben zárta be a kapuit, és helyére fűzőkészítő és nőiszabó szakirányú ipari tanonciskola költözött.

¹⁶ KONTOR L., i. m., 1939. 5.

kereskedelmi szellemben óhajtott nevelni. Ura József hittantanár 1928 őszén a szülői értekezlet alkalmával az iskola célkitűzéseit a következőképpen fogalmazta meg a szülőknek: „A boldog, szerencsés és hasznos életnek kétféle alkotóeleme van, a belső lelki tartalom és a külső tevékenykedésre képesítő tehetségeknek megszokott ügyességekké való fejlesztése. A szellemi tehetség terén a középiskola legfőbb célja a gyermekek értelmét annyira fejleszteni, hogy az utolsó években már összegezni és magasabb szempontból áttekinteni tudjanak. A valláserkölcsei nevelés is felhasználja a szellemi kiképzésnek ezen irányát és arra törekszik, hogy a tanulók valláserkölcsei világnézetre és eredeti tárgyilagos elfogultság és félelem nélkül való történelemszemléletre tegyenek szert.”¹⁷

Az iskola második igazgatója, Kontor Lajos a korszakban az iskolatípust ért bírálatok kapcsán – amelyek szerint a kereskedelmi iskola nem a gyakorlati életre készít fel – hivatalos fórumokon is gyakran fogalmazta meg véleményét, felhívva a figyelmet a felső kereskedelmi iskolatípus megváltozott szerepére: „Az iskolánk iránti nagy érdeklődés közepette túllőnek azok a célon, akik azt szeretnék, hogy a kereskedelmi iskola bármely íróasztal mellé oda tudja teremteni az azonnal tökéletesen dolgozni tudó kereskedelmi alkalmazottakat. Mi igen is igyekszünk minél szigorúbb elbírálás után, minél több tudással kibocsátani tanulóinkat, de azt a tapasztalaton alapuló tudásbeli patinát nem varázsolhatjuk végzett tanuló kezdő munkájára, amit a gyakorlat hivatott minden pályán produkálni. Ma már nincs lezárva a női munkakör az írógépszobával. Az ország gazdasági helyzete nem csak a jövedelem megszerzésén, hanem elköltésén is múlik, ezért van nagy feladata a felső k. iskolának, tehát elsőrendű érdek, hogy a magyar nők a családi körön belül is minél tökéletesebb közgazdasági tudással vegyenek részt a jövedelemelosztás eme nekik jutó feladatának irányításában.”¹⁸ Mindemellett további célja, hogy a felső kereskedelmi iskola „a középosztály általánosan képző iskolájává váljon, mely hivatva van arra, hogy a tömeg nevelését a ma már tulajdonképpen szakiskolákká alakuló gimnáziumoktól átvegye.”¹⁹

Az első világháború és a forradalmi események következtében az iskolát veszteségek érték, 1919-ben meghalt az iskola létrejöttében és működésében jelentős szerepet vállaló Mater Almásy Mária főnöknő, utódja 1920-tól M. Ghimessy Mária lett.²⁰ Az iskola az 1920/21-es tanévtől négy évfolyammal működött tovább, tanárai a gyakorlatias képzés mellett a lányok vallásos nevelésére is nagy figyelmet fordítottak, így az iskola rendtartása szerint a tanulók minden hétköznap reggel a templomban gyülekeztek, és a közös ima után kezdték el a tanulmányokat. Az 1915/16-os tanévben alakult meg a „*harmonikus lélekképzés*” segítő gróf Zichy Rafaélné Önképző-kör,²¹ azzal a céllal, hogy az iskola kiváló szakképzettségű, de egyszerűsmind művelt lelkű, mélyen vallásos, „*minden szép és jó iránt fogékony*” nőket adjon a magyar társadalomnak. Az önképzőkörnek volt irodalmi, idegen nyelvi, fizikai, ének-zenei, sport- és gyorsíróköre. 1930-ban M. Vértessy Ilona szerzetesnő vezetésével megalakult a növendékek keresztény vallásos életének további elmélyítését célul kitűző Szent Angyalok Egylete és a Mária Kongregáció is.

Az iskola életében jelentős eseménynek számított, hogy az 1925 márciusában Gróf Mikes János szombathelyi püspök által szervezett zarándoklathoz az egri és a kecskeméti iskola mellett az angolkisasszonyok budapesti intézete is csatlakozott. A 162 növendéket március 31-én fogadta XI. Pius pápa, aki a következő szavakat intezte hozzájuk: „Szálljon áldásom leányokra, akiket a kedves nővérek, mint hazátok válogatott virágait és jobb jövő reményeit hozták magukkal.”²²

¹⁷ BAKÁCS Gy., i. m., 1929, 9.

¹⁸ KONTOR L., i. m., 1930, 6.

¹⁹ Uo., 1932, 4.

²⁰ BAKÁCS Gy., i. m., 1924, 1.

²¹ Uo., 1926, 19.

²² Uo., 1925, 9.

A fővárosi római katolikus női felső kereskedelmi iskola azon kevés kereskedelmi intézmények közé tartozott, melyek a párhuzamos évfolyamok indítását követően speciális nyelvi képzést is szerveztek, azzal a céllal, hogy az iskolát idegen nyelvi (francia és német) szakirányú felső kereskedelmi iskolává fejlesszék. A Szent Szív Társaság leánylíceumában zajló sikeres nyelvi képzés eredményei arra készítették Pallavicini Edina grófnőt, hogy hasonló nyelvi oktatást szervezzen a kereskedelmi iskola leányainak is, a női kereskedelmi iskolákat és tanfolyamokat ugyanis a korszakban gyakran illette a gazdasági szektor (vállalatok, cégek) azzal a bírálattal, hogy végzett diákjainak nyelvtudása olyannyira hiányos, hogy az egyszerűbb irodai, levelezői munkákra sem tudják alkalmazni őket. A Nőtisztviselők Országos Egyesülete is több fórumon hívta fel a figyelmet arra, hogy a nők tisztviselői, irodai elhelyezkedésének, így az üres álláshelyek betöltésének egyik legfőbb gátja a német nyelvtudás hiánya.²³

Hosszas tervezés után az 1932/33-as tanévtől – miután az iskola elnyerve a vallás- és közoktatásügy miniszter engedélyét – kísérleti jelleggel, heti hat órában indult meg a speciális német nyelvi képzés (kezdő és haladó csoportokba bontva a tanulókat), mely nemcsak magasabb nyelvi óraszámokat, hanem egyes tárgyak (így például a földrajz) idegen nyelven való oktatását is jelentette. Az első évfolyam haladó csoportját a német anyanyelvű M. Lederle Ludovikára, a Szent Szív Társaság szerzetesnőjére bízták, aki már az első tanév végére igen jó eredményeket ért el.²⁴ Hasonló célokkal szerveződött von der Vense Roza zárdai főnöknő kezdeményezésére 1930 szeptemberében a vallás- és közoktatásügy miniszter (622-38-1929. szám alatt kelt rendelet) által engedélyezett egyéves Érettségizett nők kereskedelmi és nyelvgyakorló tanfolyama a gimnáziumot végzett, de a gyakorlati pályákon elhelyezkedni kívánó nőknek, melynek délutáni képzésére az első tanévben 11 leány nyert felvételt, és amelyen 1931 és 1944 között összesen 516 fő fejezte be sikeresen tanulmányait.²⁵

Az általános műveltség megszerzését és az iskola gyakorlatias képzését rövidebb és hosszabb tanulmányi kirándulások egészítették ki. Ezek elsősorban az általános műveltséget szélesítették: a tanulók rendszeresen látogatták a Szépművészeti Múzeum, a Nemzeti Múzeum, a Mezőgazdasági Múzeum, valamint a Magyar Földrajzi Társaság kiállításait és a Nemzeti Színház előadásait. Mindemellát az iskola igyekezett a gyakorlati életbe is bevezetni tanulóit, akik e célból részt vehettek a Katolikus Tisztviselőnk Országos Egyesületének közgyűlésein, valamint ellátogattak a Magyar Általános Hitelbank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Corvin Áruház, a Goldberger textilgyár telephelyeire, és rendszeresen ellátogattak a Budapesti Nemzetközi Vásárra is. Emellett külföldi – párizsi és müncheni – tanulmányutakat is szerveztek nekik.

AZ ISKOLA TANULÓINAK LÉTSZÁMA ÉS TÁRSADALMI ÖSSZETÉTELE

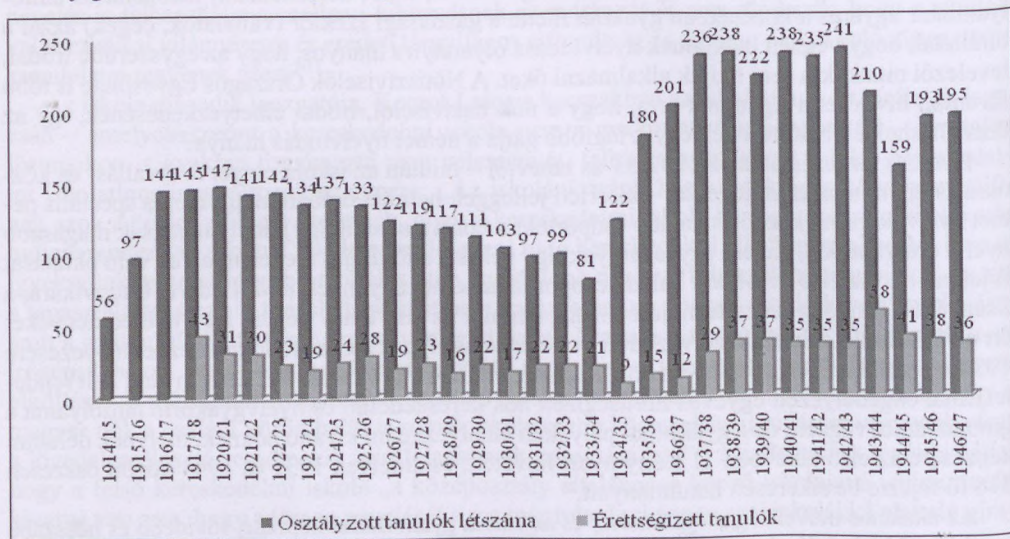
Az iskola átlagosan 50%-ban vidékről érkező tanulóinak többsége (70%-a) valamely polgári leányiskolából és csak csekély arányban felső leányiskolából (az 1920-as évek előtt) vagy gimnáziumból érkezett. Az ország különböző megyéiből felvételt nyert lányok 1936-ig az angolkisasszonyok budapesti B. Mariae Veni Sancte intézetének (IV. ker. Váci utca 47.) internátusában kaptak elhelyezést. Az 1940-es évektől már jóval kevesebb diáknak tudtak bentlakásos elhelyezést biztosítani, ők a Szent Anna Collegiumban, a Kis Szent Teréz Kollégiumban vagy a Collegium Marianumban lakhattak. A lányok és szüleik körében az iskola működése során

²³ A női kereskedelmi szakoktatás mai állása Magyarországon, Nőtisztviselők Országos Egyesülete, Budapest 1913, 4–5; GROSSMANN, J., *Nőtisztviselők és a német nyelv*, in *Nő és a Társadalom*, 1909/4, 57–58.

²⁴ KONTOR L., i. m., 1933, 4.

²⁵ Budapesti Római Katolikus négyévfolyamú Zichy-Pallavicini Edina örögrófnő Felső Kereskedelmi Iskola módosított szervezeti szabályzata (VKM 622-05-156/1931.), az érettségizett nők számára indítandó kereskedelmi szaktanfolyam. MNL OL VKM K503 – 1932–148. cs. – 5. t. – 41027. ikt.; *A női kereskedelmi szaktanfolyamok szervezete és tanításterve*, Királyi Magyar Nyomda, Budapest 1931, MNL OL VKM K503 – 1932–1936 – 157. cs. – 10. t. – 72471. a. – 699. ikt.

mindvégig népszerűségnek örvendett, a tanulói létszám az 1930-as évek első felében tapasztalható – a költözés miatti bizonytalanságból eredő – visszaesését a későbbiekben folyamatos növekedés követte. Megjegyzendő azonban, hogy amint az ország többi fiú és női felső kereskedelmi iskolájában, itt is magas volt a lemorzsolódás aránya, az iskola első osztályába beiratkozó lányoknak országos átlagban 40%-a nem jutott el a harmadik (majd 1920-tól a negyedik) osztályig, és nem tett érettségi vizsgát.

Forrás: Az iskola évente kiadott értesítői, anyakönyvei (BFL)

1. ábra: Az iskola tanulói létszáma az egyes tanévekben

A magas lemorzsolódás oka – hasonlóan a fiúiskolákban tapasztaltakhoz – egyrészt abban keresendő, hogy a szülők az első vagy a második év végén leányaikat kivették az iskolából, és dolgozni üzletbe küldték (nagyobb eséllyel férjhez adták őket), másrészt a magas tandíjban, amelyet sok család nem tudott három (majd négy) évig fizetni. A tandíjon felül – mely 1920-ig a fővárosi kereskedelmi iskola esetében évi 240 korona volt (a beíratási és egyéb díjakkal együtt összesen 285 korona) – a vidéki tanulók szüleinek az internátusi ellátásért is fizetni kellett. Ez évi 1060 korona volt, de ez az összeg nem tartalmazta a zongoraleckék (200-300 korona) vagy éppen a táncórák díját (25 korona), illetve az egyéb mellékes kiadásokra (tankönyv, írószer, cipőjavítás, kirándulás, orvosság) kért évi 200 koronát. Ráadásul az internátusba kötelezően bekért felszerelést (ágynemű, ruházat és egyéb) is biztosítani kellett a szülőknek. Amennyiben a szülő leánya számára az internátus mellett az egyéb említett szolgáltatásokat is igénybe kívánta venni, akkor évi 1790 koronát kellett három részletben befizetnie.²⁶ A tandíj összege 1935 és 1940 között évi 128, 1941-től 160, majd 1943-ban 200 pengő volt. Az intézet gondoskodott a lányok által kötelezően viselendő egyenruháról – mely két sötétkék ruhát, egy fehér ruhát, két nyári blúzt, két fekete kötényt, egy szalmakalapot és egy sötétkék téli kalapot foglalt magában – ezek szükségességét és szigorú ellenőrzését az iskolai rendtartása a következőképpen indokolta: „A felső kereskedelmi iskola egy komoly munkaiskola ahol a rövid kivágott ruhás divathóbortnak nincs helye. Éppen ezért kibodori-tott hajjal, ékszerekkel megjelenni tilos. Rövid hajjal felvettek hajukat tovább nem nyírathat-ják, hanem simára fésülve megnövesztik. (...) Kívánatos viselet a munkaköpeny, a sötétkék harisnya nem kivágott cipővel.”²⁷

²⁶ BAKÁCS Gy., i. m., 1915, 41.

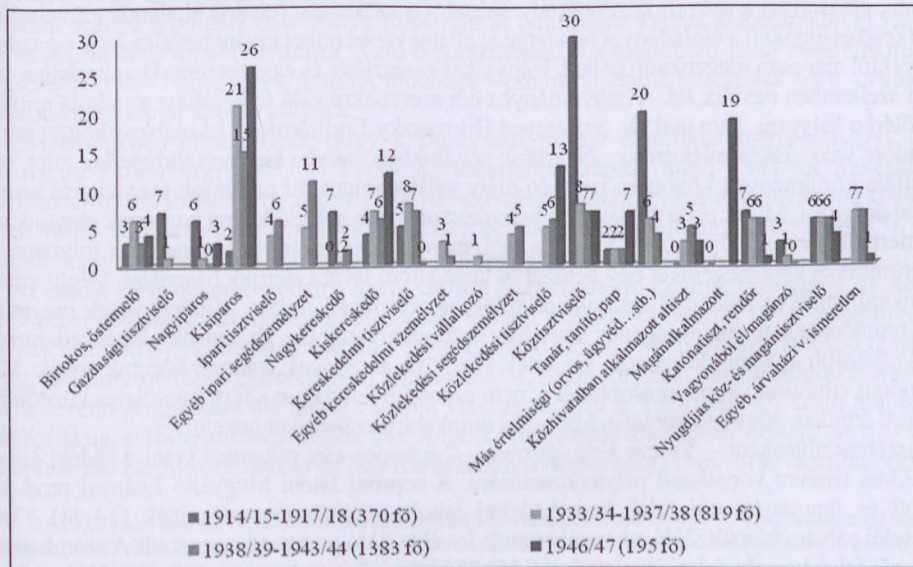
²⁷ KONTOR L., i. m., 1938, 32.

A katolikus fővárosi kereskedelmi leányiskola tanulóinak társadalmi összetételét tekintve az országos, illetve a fővárosi iskolákat jellemző tendencia figyelhető meg, így elsősorban a római katolikus felekezeti értelmiségi és köztisztviselői, majd az 1930-as évektől főleg kiskereskedő és iparos, valamint magántisztviselői állást betöltő apák leányai iratkoztak be a kereskedelmi iskolába.²⁸

Felekezet	1914/15- 1917/18 (435 fő)	1923/24- 1930/31 (978 fő)	1932/33- 1938/39 (1251 fő)	1939/40- 1943/44 (1142 fő)	1946/47 (196 fő)
Római katolikus	92,64	92,55	86,63	94,66	94,90
Görög katolikus	0,46	2,04	1,12	1,40	0,51
Görög keleti	-	-	0,16	-	-
Református	2,53	2,06	7,83	3,85	4,08
Evangélikus	2,53	3,25	1,65	0,09	0,51
Izraelita	1,84	-	2,88	-	-
Unitárius	-	0,10	-	-	-
Összesen	100	100	100	100	100

Forrás: Az iskola évente kiadott értesítői, anyakönyvei (BFL)

1. táblázat: Az iskola tanulóinak felekezeti megoszlása (%)

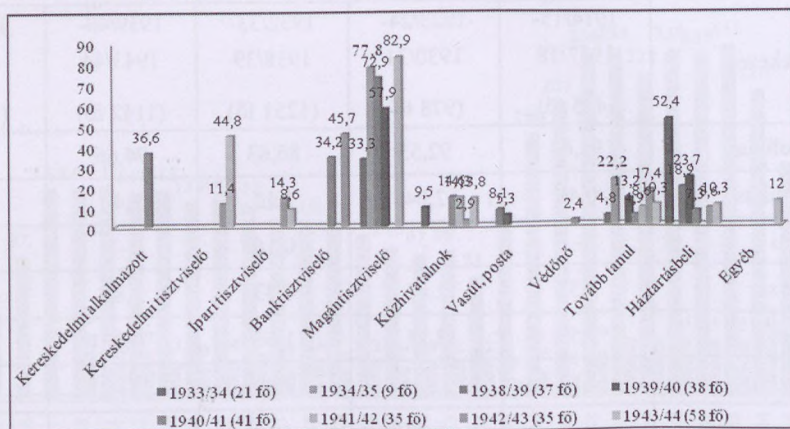

Forrás: Az iskola évente kiadott értesítői

2. ábra: Tanulók szüleinek foglalkozási megoszlása (%)

²⁸ Az országos statisztikákat lásd NAGY A., *A felső kereskedelmi iskolák fejlődéstörténete Magyarországon (1867–1945)*. Doktori disszertáció, PTE OTDI, Pécs 2014.

Az iskola a végzett tanulóinak pályaválasztását is igyekezett nyomon követni. Az iskolai értesítőkben feltüntetett adatsor alapján elmondható, hogy a Budapesti Római Katolikus négyévfolyamú Zichy-Pallavicini Edina örgrófnő Női Felső Kereskedelmi Iskola végzett leányainak többsége tisztviselőként – elsősorban magántisztviselőként (40.5%), az 1940-es évektől nagyobb arányban banktisztviselőként (10%) – kívánt elhelyezkedni, átlagosan 9-10%-uk tanult tovább, 15%-uk pedig otthon maradt.

Forrás: Az iskola évente kiadott értesítői

3. ábra: Az iskola tanulóinak pályaválasztása (%)

Amint a fentiekben említettük, az iskola igyekezett a szakmai képzésre hangsúlyt helyezni (az iskola végzett tanulóinak több mint 50%-a kilépett a munkaerőpiacra), a gyakorlatiasság mellett azonban, elsősorban a művelt középosztály számára a szükséges (elvárt) általános műveltséggel rendelkező és egyúttal a családjai feladatait is ellátni képes nőket kívánt nevelni, akik a gazdasági pályától már nem idegenkedő fiaikat, leányaikat keresztény és egyszersmind gyakorlatias, gazdasági szellemben nevelik fel. A hagyományos női szerepekre való felkészítést az iskola mindvégig előtérbe helyezte. Erre utal Dr. Szirmayné Biloveszky Emiliának az iskolában eltöltött három esztendőre való visszaemlékezése: „Nyertünk szívünkben mélyen bevésett törhetetlen hitet, soha semmiféle körülmények közt nem lankadó mély vallásosságot. Itt tanultunk meg kitartó szorgalommal dolgozni. Mikor ebbe az iskolába beiratkoztunk már sok előítéletet hagytunk magunk mögött, mert elhatároztuk, hogy nem fogjuk a régi, úgynevezett úrilányok henye életét folytatni, hanem erőnket és képességeinket egy nemzet és társadalom javára akarjuk használni. Végül vittünk magunkkal ebből az iskolából sok gyakorlatilag hasznosítható tudást. Mindegyikünk megtalálta célját, munkájának, tevékenységének terét. Egy részünk hivatalokba jár, mások a kereskedelmi élet legkülönbözőbb ágaiban dolgoznak. És lettek közülünk asszonyok, vannak közöttünk anyák. Most nem tudom elbírálni, vajjon az előbbinél is nem szentebb feladata-e a férfi becsületes küzdőtársának lenni ártatlan, gügyögő apróságokból erős munkabíró embereket nevelni.”²⁹

Összehasonlításként – Vincze Frigyes révén – érdemes egy pillantást vetni a vidéki lányok 1932/33-as tanévre vonatkozó pályaválasztására. A soproni Isteni Megváltó Leányai rend által alapított és fenntartott női felső kereskedelmi iskola végzett növendékeinek (14 fő) 57%-a tisztviselői pályára készült, 21%-uk továbbtanult, további 21% pedig otthon maradt. A szombathelyi állami női felső kereskedelmi iskola tanulói közül négyen (50%) magántisztviselői állást nyertek, ketten (25%) továbbtanultak, két fő (25%) otthon maradt. A pécsi iskola 10 tanulója közül ketten közhivatalban, négyen magánvállalatnál helyezkedtek el, a bajai állami iskola leányainak 31%-a iparos pályát választott, ami nyilván a térség fejlett iparával volt összefüggésben, mivel a szülőknek csak csekély része volt iparos, a többség, 35% köztisztviselő, értelmiségi és közhivatali altiszt

²⁹ BAKÁCS Gy., i. m., 1924, 12–13.

gyermek. A szegedi közszéki női felső kereskedelmi iskola leányainak 40%-a magántisztviselői pályára lépett, 13%-a közhivatalban kapott állást, 16%-a továbbtanult és 31%-a otthon maradt. A debreceni női iskola végzett növendékeinek 50%-a is tisztviselőként kívánt elhelyezkedni, 12%-a tanulmányainak folytatása mellett döntött, a többiek pedig háztartást vezettek otthon. Az angolkisasszonyok által fenntartott nyíregyházi iskola leányainak 36%-a a hivatalnoki pályát választotta, 16%-a továbbtanult, 24%-a az otthon és a hivatal között ingadozott, a további 24% pedig végleg otthon kívánt maradni.³⁰ A II. kerületi női kereskedelmi iskola 1930 és 1936 között érettségizett tanulóinak 26,3%-a kereskedelmi, 36%-a közhivatali pályára lépett, 11%-a továbbtanult, 22,5%-a pedig otthon maradt. Az I. kerületi Szent Gellért Női Kereskedelmi Középiskola 1939 és 1943 között végzett leány tanulóinak 55,3%-a kereskedelmi és ipari (alkalmazott, tisztviselő), 23,5%-a közhivatali állásban helyezkedett el, 26,7%-a a családi háztartást vezette.³¹ A munkaerőpiacra kilépő fiatal nők többsége tehát, mind az állami, mind felekezeti iskolák esetében, többnyire nem kereskedői, hanem hivatali, tisztviselői pályára lépett.

ÖSSZEGZÉS

A magyarországi római katolikus női felső kereskedelmi iskolák közül – a dualizmus idején öt ilyen működött (Budapesten, Veszprémben, Zomboron, Kolozsváron és Szabadkán), majd a két világháború között úgyszintén (Budapesten, Egerben, Nyíregyházán, Szegeden és Veszprémben) – az elsőként 1914-ben alapított fővárosi intézmény a leányait keresztényi és egyúttal gazdasági szellemben taníttatni kívánó – elsősorban római katolikus – szülők és gyermekeik körében mindvégig nagy népszerűségnek örvendett. Az iskolában 1914 és 1947 között több mint 4300 tanuló folytatta középfokú tanulmányait, melyeket 724 fő fejezett be érettségi vizsgával, és az iskolai statisztikák szerint ennek a 20%-nak a többsége vagy kilépett a munkaerőpiacra, vagy felsőfokon, illetve egyéb szakképzésben folytatta tanulmányait, így az otthon maradók aránya a polgári és a leánygimnáziumok tanulóihoz képest alacsonyabb (15%) volt. Bár az iskola célja a „női hivatásra” való felkészítésen túl a munkaerő-piaci feltételeknek való megfelelés volt, a beiratkozott tanulók többsége – pontos adataink nincsenek erről – valószínűsíthetően nem lépett kereső pályára.

Összességében elmondható, hogy a *Budapesti Római Katolikus négyévfolyamú Zichy-Pallavicini Edina örgrófnő Női Felső Kereskedelmi Iskola* (majd 1941-től *Kereskedelmi Leányközépiskola és vele kapcsolatos Női Kereskedelmi Szaktanfolyam*) azon kevés középfokú leányiskolák sorába tartozott, melyek a vallásos neveléssel egyidejűleg a „korszellem”³², illetve a mindennapi élet kihívásaira is igyekeztek tanítványukat felkészíteni.

Az iskola 1943 decemberében a Szent Gellért Kereskedelmi Leányközépiskola XI. kerületi, Mező utcai épületében került ideiglenes elhelyezésre, majd 1944 őszétől 1945 szeptemberéig a Lónyay utcában folytatódott az oktatás. 1946-ban, M. Gerzso M. Ilona szerzetesnő igazgatása idején az immáron teljes egészében a Dellmartina M. Anna főnöknő vezette angolkisasszonyok szerzetesrend fenntartása alá tartozó iskola visszaköltözött a Váci utca 47. szám alá, ahol az államosításig a leánygimnáziumhoz (*Az Angolkisasszonyok Budapesti Sancta Maria Intézet Kereskedelmi Leányközépiskola és Női Kereskedelmi Szakiskola*) kapcsolódva működött.

³⁰ Az 1932/33-as tanévre vonatkozóan jelzett női felső kereskedelmi iskolák tanulóinak pályaválasztási megoszlás forrásáról lásd: VINCZE F., *A középfokú kereskedelmi szakoktatásügy hazánkban és a külföldön a 19. század ötvenes éveitől napjainkig*, Studium, Budapest 1935, 327, 328, 332, 334, 335, 338.

³¹ Lásd bővebben NAGY A., *A felső kereskedelmi iskolák fejlődéstörténete Magyarországon (1867–1945)* i. m., 289–309.

³² „A korszellem lehet jó és akkor nagy segítsége a nevelésnek. Voltak – irigylésre méltó – korok, amelyekben a lelket emelte a korszellem. Nem akarjuk mondani, hogy a kor szelleme ma rossz, de nem is olyan lelketemelő tényező, mert nem befejezett, nem teljes, nem lendítő, nem tökéletesítő.” URA J., *Előadás a szülői értekezleten*, in BAKÁCS György (szerk.), *Budapesti Római Katolikus négyévfolyamú Zichy-Pallavicini Edina örgrófnő Felső Kereskedelmi Iskola XV. évi jelentése az 1928–29. iskolai évről*, Stephaneum Nyomda, Budapest 1929, 5.

SUMMARY**Catholic Female Trade Vocational Education in Budapest in the First Half of the 20th Century**

The aim of the study is to present the history of the Catholic female upper trade school founded by the initiative of the National Association of Catholic Female Clerks and Female Trade Employees in 1914 in Budapest, as well as to deal with the role-taking of the Catholic Church in vocational training in the first half of the 20th century. This institution was the first independent Roman Catholic female upper trade school in the capital and the second one in the country after the Marianum female trade school of Kolozsvár (today Cluj-Napoca, Romania) founded in 1911. It fit into the line of girls' schools giving secondary school leaving exam, and played an important part in the joining of the Catholic Church into vocational training. The Church showed less interest towards vocational trainings, and represented mainly the secondary education (the secondary grammar schools). The author was searching for the answer whether the Catholic female trade school prepared its students for the labour market thus following the primary goal of the school type or it prepared mainly for family life. The aim of the research was the mapping of the social composition of the students and their career choices.

Neumayerné dr. Streitman Krisztina, PhD

MAGYARORSZÁG,
BUDAPESTI GAZDASÁGI EGYETEM, KÜLKERESKEDELMI KAR

Inkulturáció és irgalom a jezsuita missziós tevékenységekben

A feltűnő különbségek ellenére Matteo Ricci 16. századi jezsuita misszionárius kora, annak problémái és a mai világunk súlyos gondjai közt számos hasonlóság ismerhető fel.¹ Multikulturálissá váló világunkban sokunkat foglalkoztat az a kérdés, milyen hozzáállást, magatartást tanúsítsunk más gondolkodású, kultúrájú, vallású tanítványunkkal, ismerősünkkel, munkatársunkkal, barátunkkal szemben. Matteo Ricci szellemi hagyatéka, újszerű hozzáállása ma is nagyon aktuális és példát adhat pedagógiai, kutatói munkánk során is.

INKULTURÁCIÓ A 16. SZÁZADBAN A TÁVOL-KELETEN

A 16. század második felében Ricci és társai nagy előrelátásról tanúskodva felismerték az inkulturáció jelentőségét, egymástól nagymértékben különböző kultúrákkal kerültek ugyanis kapcsolatba, olyanokkal, amelyek erős gyökerekkel kapcsolódtak az Indiától Kínáig terjedő hatalmas terület messzire visszanyúló ősi történelméhez.² Ricci fontosnak tartotta a helyi nyelv megtanulását és azt, hogy a misszionáriusok alkalmazkodjanak a helyi szokásokhoz; kiemelte a barátság, irgalmasság és a párbeszéd fontosságát. Írásom fő célja kiemelni az inkulturációs módszer történelmi újdonságát, kultúra- és vallásközi jelentőségét.

Az első jezsuita misszionáriusok közé tartozott Loyolai Szent Ignác egyik társa, a spanyol Xavéri Szent Ferenc.³ Ő tett először kísérleteket arra, hogy Kelet-Ázsiát a katolicizmus számára megtérítse: először Japánban fejtette ki missziós tevékenységét.⁴ A jezsuiták más rendektől eltérően új elképzelésekkel kezdték működésüket: a ma inkulturációnak nevezett megközelítéssel és stratégiával láttak neki a helyiekkel való kommunikációnak és térítésnek. Alessandro Valignano – a távol-keleti jezsuita missziók kinevezett vezetője – 1578-ban érkezett Makaóra, és a kezdetektől nagyon bátran hirdette az evangelizáció új politikáját. Ő volt az, aki először alkalmazta tudatosan a kulturális alkalmazkodás módszerét és inspirálta társát, Matteo Riccit is,

¹ A cikk első változata konferencia-előadásként hangzott el a Selye János Egyetem „Innováció és kreativitás az oktatásban és a tudományban” címmel megrendezett nemzetközi tudományos konferenciáján, és szövege megjelent a konferencia anyagából készült tanulmánykötetben (*Innováció és kreativitás az oktatásban és a tudományban*, Komárom, 2015. szeptember 16–17., (208–217.).

² BODA László, *Inkulturáció, egyház, Európa, Az Evangélium és a kultúrák átültetése*, Muecuc Kiadó, Budapest 1994.

³ O'MALEY, John, *The first Jesuits*, Harvard University Press, Cambridge 2006, 92–93.

⁴ BIKFALVY Géza, *Mindent Isten nagyobb dicsőségére. Tanulmányok a jezsuita rend történetéből*, Budapest METEM, Budapest 2011, 168–169.

hogy folytassa ezt az utat, ő kérte meg, hogy tanuljon meg kínaiul. Az új kísérlet megvalósulása egy harmadik jezsuita misszionáriusnak, Ricci barátjának, Michele Ruggierinek (1543–1607) is az érdeme, aki szintén kiválóan elsajátította a kínai nyelvet, és jó kapcsolatokat ápolt a kínai tudósokkal, tisztviselőkkel, udvari körökkel. Később a jezsuita kínai misszió teljes egészében erre a módszerre alapozódott. Ehhez szükséges volt minden misszionáriusnak megismerkedni a helyi társadalom viszonyaival, szokásaival és nyelvével is.⁵

RICCI ÉLETMŰVE, SZELLEMISÉGE

Matteo Ricci 1571-ben, 19 évesen lépett be a Jézus Társaságba, Rómában jogot tanult, majd Firenzeben matematikával, csillagászáttal és filozófiával foglalkozott. Alapos klasszikus műveltséggel rendelkezett: ismerte Homérosz, Platón, Arisztotelész, Quintilianus, Vergilius, Horatius és Plutarkhosz műveit, Cicerót pedig fejből idézte.⁶ Ricci 1578-ban érkezett Goába a kínai térítés indítására, itt először teológiai tanulmányokat folytatott és nyelvet tanult, majd korábbi tanára, Alessandro Valignano megbízására 1583-ban csatlakozott Michele Ruggieri makaói missziójához, s emiatt sok nehézséggel kellett szembenéznie. Hosszú éveken át tapasztalatokat gyűjtött és tanulmányozta a kínai kulturális környezetet. Csak 24 év türelmes felkészülés után jutott be Kína szívébe, Pekingbe, ahol kibontakoztathatta addig megszerzett tudását.⁷

Ricci arra törekedett, hogy minél alaposabban megismerje a kínai kultúrát és nyelvet, a társadalomilag elismert vezető réteghez illeszkedjen, és ezzel megkönnyítse a missziós munka folytatását. A többi misszionáriussal együtt Kínába érkezve a buddhista szerzetesek öltözködését és viselkedését követte, mert hozzájuk érezte hasonlónak a misszionáriusok tevékenységének célját és társadalmi helyzetét. Egy idő után azonban felismerte, hogy a buddhista szerzetesek a társadalom permén éltek, földrajzilag is a társadalmi közösségeken kívül, a lakott területektől távol; előfordult, hogy rossz híreket keltették, kétes varázslóknak is tartották őket. Ricci és társai viszont a társadalom középpontjában, az emberek között akartak tanúbizonyságot tenni hitükről. Így inkább a kínai tudósok életmódját és öltözködését követték, akik elismert tagjai voltak a kínai társadalomnak.⁸

Matteo Ricci elmélyedt a kínai kultúra, mindenekelőtt a bölcsélet szövegeiben, tanulmányozta a klasszikus irodalmat, európai és kínai műveltségét ötvözve annyira népszerű lett, hogy magasabb udvari körök is felfigyeltek rá. Arra tett erőfeszítéseket, hogy a keresztény dogmatikát és a konfucianizmus tanításait harmóniába hozza. Egyik legelismertebb munkája Euklidész *Geometriájának* kínai nyelvre fordítása.

Ricci leghíresebb műve az 1593-ban elkezdett keresztény apologetikai munkája, *A Menny Urának Tanítása*, amely olyan részleteket idézett hat kínai klasszikustól, amelyeket összeecsengőnek vélt a keresztény tanokkal. Konfuciusz ősi tanaira támaszkodva, melyek a hivatalos ideológia alapját képezték, ezen a módon kísérelt meg téríteni, olyan terminusokat használva, melyekben a lefordított katolikus alapfogalmak jelentését a hagyományos kínai értelmezés felé közelítette. A klasszikus kínai kultúrát olyan mélyrehatóan sajátította el, hogy személyét az európai és kínai kultúra között igazi hídnak tekinthetjük.⁹

A Matteo Ricci által gyakorolt inkultúráció nemcsak a tudományos munkáiban és missziós tevékenységében jelent meg, hanem életmódjában is. Jóindulatú nyitottság, irgalmasság és barátságosság jellemezte, és ezekre nagy hangsúlyt fektetett, sok időt és energiát áldozott barátaira, ismerőseire. Gyakran keresték fel kínai látogatók a misszionáriusok házát, ahol

⁵ VÁRNAI András, *Matteo Ricci és a korai jezsuita Kína-misszió* in *Misszió, globalizáció, etika*, JTMR Faludi Ferenc Akadémia – L'Harmattan Kiadó, Budapest 2011, 51.

⁶ Uo, 53.

⁷ BIKFALVY Géza, i. m., 183–184.

⁸ NEMESHEGYI Péter, *Mit mondtak Matteo Ricciről eddig a XXI. század pápái?* in *Misszió, globalizáció, etika*, JTMR Faludi Ferenc Akadémia – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2011, 97.

⁹ VÁRNAI András, i. m, 55–56.

Ricci és társai is mindig rendelkezésre álltak, ami önzetlenségüket, áldozatosságukat mutatja. Ricci – mivel nagyon jól ismerte a kínai nyelvet és kultúrát – különösen sok időt töltött kínai tudósokkal és állami tisztviselőkkel, akikkel baráti kapcsolatot alakított ki.¹⁰ Ezzel a hozzáállással és életmóddal összhangban dolgozta át kínai beszélgetőtársainak Ciceró *De amicitia* (A barátságról) című művét is, *Értekezés a barátságról* címmel.¹¹

Ricci szenvedélyes ember volt, erőteljes identitással és motivációkkal, aki minden erejével arra törekedett, hogy megvalósítsa álmait, de emellett teljesen tudatában volt a valóságnak is. Nem csupán kapcsolatban volt a valósággal, de tisztelte és teljesen el is fogadta. Attól sem riadt vissza, hogy elengedje az illúziókat. Ezek a személyiségjegyek segítették elő, hogy 1596-ban Ricci lett az első európai, akinek engedélye volt arra, hogy a kínai (déli) fővárosban tartózkodjék; ismertté vált a kínai értelmiség, a tudósok körében és a császár udvarában is. A missziós munkák és az idegenekkel való példás és türelmes bánásmód mellett Ricci arra is törekedett, hogy a tudományos tevékenységet is magas szinten és folyamatosan művelje, hiszen ez is segítette a beilleszkedésben, tekintélyének megszilárdításában. Matematikai, csillagászati és földrajzi-térképészeti kérdések vizsgálatával foglalkozott, számos kutatást segítő eszközt használt. Ezeket Európából hozatta és maga is épített néhányat.¹²

Előadásokat és vitákat tartott teológiai, filozófiai, történelmi, matematikai, csillagászati témákkal kapcsolatban. Felfedezte, hogy a művelt kínaiak számára a csillagászat, a naptár- és térképészeti összefügg a kormányzás szerepével. Ricci és társai fel voltak vértvezve a legmagasabb korabeli tudással, és sokszor felkészültebbek, tájékozottabbak voltak kínai tudóstársaiknál. A földgömbök, térképek, csillagászati eszközök, órák, naptárak, ágyúk, melyeket ők készítettek, valamint Ciceró, Euklidész és más klasszikusok fordítása is bizonyítja magas szintű felkészültségüket, amely elősegítette, hogy komoly tisztségeket, megbízásokat kapjanak a császári udvartól.¹³

Ricci 1601-től 1610-ig, haláláig erősítette a jezsuita misszió helyzetét az udvarban, s a tartományokban végzett missziós munkát Pekingből irányította. Kínai tartózkodása során több mint 20 művet alkotott „Az eredményeket azzal érte el, hogy erőfeszítéseit a művelt írástudó hivatalnokréteg »átalakítására« koncentrált, a térítést a tudományok, mindenekelőtt a természettudományok ismereteinek átadásával kezdte és a katolikus apologetika átnyújtásával folytatta.”¹⁴ Ricci sikerét a következő 150 év is bizonyította: ha időnként rossz körülmények között is, de folytatni tudták a jezsuita misszionáriusok térítő tevékenységüket.¹⁵

Ricci 1609-ben írt a pápának egy hosszú jelentést a kínai misszióról, *Della Entrata della Compagnia di Giesu e Christianita nella Cina* címmel. 1600 előtt az egész országban mindössze 400 keresztény élt, 1610-ben 2500 katolikus hívő volt, 1627-ben pedig már 13.000 keresztényt tartottak számon, és a katolikus hit – értelmiségi kapcsolatok révén – innen jutott el Koreába is. Ez alatt az idő alatt Matteo Ricci és utódai, Johann Adam Schall von Bell (1592–1666), Ferdinand Verbiest (1623–1688) és társaik a legmagasabb kínai udvari elismerésben részesültek.¹⁶

A feladat nehézségét Ricci már missziós tevékenysége kezdetén felismerte. A teljesen más mentalitás, éghajlat, szokások, ételek sok problémát és kellemetlenséget okoztak a mindennapi életben. Nagyon fájdalmas volt az is, hogy saját misszionárius társai közül is akadtak, akik nem értettek egyet új és szokatlan módszereivel, gyanakvással és ellenszenvvel fogadták.¹⁷ Ennek a bizalmatlanságnak a híre sajnos Rómába is eljutott, ott tovább erősödött és végül az ún.

¹⁰ O'MALEY, John, i. m., 378–379.

¹¹ VÁRNAI András, i. m., 59–61.

¹² BANGHA Béla, *A négyszázéves Jézus Társaság*, Pázmány Péter Irodalmi Társaság, Budapest 1940, 213.

¹³ TOMKA, Miklós, *A korai kínai jezsuita misszió (Matteo Ricci) és a körülötte kialakult „ritusvita”* in SZILÁGYI Csaba (szerk.), *A magyar jezsuiták küldetése a kezdetektől napjainkig*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Pilisecsaba 2006, 218–219.

¹⁴ BANGERT, William, *A jezsuiták története*, Osiris Kiadó, Budapest 2002, 167.

¹⁵ VÁRNAI András, i. m., 60.

¹⁶ TOMKA, Miklós, i. m., 220–222.

¹⁷ NEMESHEGYI Péter, i. m., 98.

„rítusvitát” eredményezte. (A vita lényegében arról szólt, vajon lefordítható-e a keresztény hit egy másik, eltérő kultúra nyelvére). Ricci tekintélye olyan komoly volt életében, hogy ellenzői nem tudták meggátolni inkultúrációs módszere kiterjesztésében, de halála után több mint egy évszázadon keresztül folyt a „rítusvita”, amelynek az lett a végeredménye, hogy 1742-ben XIV. Benedek pápa végleg betiltotta az evangelizációnak a kínai nyelvre, szokásokra és rítusokra építő módját.

Az inkultúrációs, akkomodációs hozzáállás pozitív eredménye az volt, hogy a kínai császár 1692-ben engedélyezte a katolikus vallást, bár 1706 után csak a Ricci szellemiségében működők vallásgyakorlást engedélyezte. Fia 1724-ben újra betiltotta és üldözni kezdte a kereszténységet. A római tiltás és a kínai üldözés együttesen hiúsította meg Ricciék kísérletét, mely kora előtt járt, és talán éppen ezért hiúsult meg.¹⁸

Riccit Kínában temették el, a császár adta a sírhelyet, és telket is ajándékozott a jezsuitáknak rendház és szentély építésére.¹⁹ Ricci, Schall, Verbiest és az őket követő nemzedék tagjai képviselték a jezsuita inkultúrációs szemléletmódot, amely eredményesnek bizonyult a Kelet és a Nyugat párbeszédében. Az ez után következő „rítusvita” és római tiltás viszont hosszú időre meghiúsította a jezsuiták működését Kínában.²⁰

AZ INKULTURÁCIÓ FOGALMA, AKTUALITÁSA

A 21. században két pápa: II. János Pál és XVI. Benedek is elismerő szavakkal méltatta Matteo Riccit és a nevéhez fűződő megközelítésmódot.²¹ Az akkomodáció vagy az alkalmazkodás módszere, melyet ma inkultúrációnak nevezünk, a más kultúrákkal való kapcsolat és speciálisan a missziós tevékenység során a másik ember kultúrájának tiszteletére, a vele való párbeszédre, az irgalmasságra és a toleranciára épül.²² Matteo Ricci és társai, követői számára a magas egyházi körök elismerése 1742 után sokáig váratott magára, pedig az irgalmas hozzáállás, a tolerancia és párbeszédre való készség a Ricci működése óta eltelt négyszáz év alatt nem vesztett jelentőségéből, és ma is égetően nagy szükség van rá.

Ricci és első követői nagyon eredményesek voltak missziós tevékenységükben. Minden napi munkájuk során olyan forradalmian új elveket vezettek be, melyek élesen különböztek az addigi missziós gyakorlattól. A legfontosabb gondolatok a következők: 1. a nem keresztény vallások is tartalmaznak olyan elemeket, amelyek értékesek, ezért nem vethetjük el az idegen kultúrákat és vallásokat; 2. az idegen kultúrák és vallások értékeinek felismeréséhez a nyitott emberi kapcsolatok, barátságok, az irgalmasság és a párbeszéd segítenek hozzá, ezért ezeket előtérbe kell helyezni; 3. mivel más kultúrákban és vallásokban is vannak Krisztus tanításával összeegyeztethető elemek, ezek felismerése után nyugodtan alkalmazkodhatunk hozzájuk.²³

„Kínaivá váltunk, hogy megnyerjük a kínaiakat Krisztusnak” – írta Ricci barátjának, rendtársának Michele Ruggierinek.²⁴ Ez a mondat azért olyan fontos, mert Ricci életprogramját ragadja meg, foglalja össze. Ricci jelmondata, életműve tükrözi leginkább az inkultúráció lényegét. A különböző vallások és kultúrák közti valódi párbeszéd, találkozás összetett, érdekeny folyamat. Az alkalmazkodás gyakorlása során felmerül a kölcsönösség kérdése: nem

¹⁸ TOMKA, Miklós, i. m., 220–223.

¹⁹ VÁRNAI András., i. m., 64.

²⁰ TOMKA, Miklós, i. m., 213.

²¹ NEMESHEGYI Péter, i. m., 93.

²² PATSCH Ferenc SJ, *A misszió mint transzkultúráció*, in *Misszió, globalizáció, etika*, JTMR Faludi Ferenc Akadémia – L'Harmattan Kiadó, Budapest 2011, 254.

²³ Uo., 260.

²⁴ RICCI, Matteo, *Lettera dalla China. Lettere del manoscritto*, Centro Studi Ricciani, Macerata 1985, 620.

egyszerűen külső alkalmazkodásról van szó, hanem arról, hogy az idegen közegben történő inkultúrálódás valódi kölcsönösséget is hordoz magában.²⁵ Matteo Ricci is bizonyára megtapasztalta ezt: befogadta azokat a pozitívumokat, amelyeket konfuciánus barátai körében látott, és elismerte azokat a kulturális és vallási értékeket, amelyeket az új közeg sugallt. Ricci és társai missziója főként meghallgatásból, odafigyelésből, kommunikációból, baráti beszélgetésből állt, de soha nem tévesztették szem elől önazonosságukat és igazi céljukat, az evangélium eredeti üzenetének hirdetését.²⁶

NEMESHEGYI PÉTER ÉS MATTEO RICCI

Nemeshegyi Péter jezsuita szerzetes, aki 30 évig Japánban élt misszionáriusként, Matteo Ricci szellemi hagyatékának hiteles magyar képviselője. Az inkultúráció fogalmát először ő használta Magyarországon.²⁷ Vele készített interjúmban az inkultúráció fogalmáról, történetéről, Japánban szerzett tapasztalatairól, a dialógus, nyitottság, irgalmasság és nagylelkűség eszményeiről beszélt, melyeket tanári pályáján Japánban és később Magyarországon is gyakorolt.

Röviden életútjáról: 1956-tól 1991-ig a tokiói Sophia Egyetemen teológia tanárként működött, közben dékán is volt néhány évig. Teológia tanárként sokat tett a katolikus egyházi tanítás inkultúrációjáért. Oktatóként szakterülete a kereszténységről a nem keresztények számára tartott oktatás, amelynek során számos japán ember számára hozta közel a kereszténységet és az európai kultúrát is, irgalmas és elfogadó hozzáállással, tudatosan támaszkodva a magyar és a japán lelki alkat és szellemiség közti párhuzamokra. Számos könyvet és cikket írt japánul, magyarul és más nyelveken. 1993-ban hazatért Magyarországra, teológia tanárként tanított több felsőfokú intézményben. többek között az Apor Vilmos Katolikus Főiskolán is. Jelenleg magas kora ellenére még mindig részt vesz a jezsuita Jézus Szíve plébánia életében.

Péter atya szerint a japánok gondolkodásmódja hasonlít a magyarokéhoz: remekül „gondolkodnak” a szívükkel. A magyar embernek minden más európai nép közül a legkönnyebb a japán nyelvet megtanulnia, mert a japán mondatszerkezet, a nyelvtan, gondolkodásmód és az érzésvilág hasonlít a magyarokéhoz. A japán közelebb áll a magyar nyelvhez és kultúrához, mint az indogermán nyelvek, melyek az analitikus racionalitás kifejezésére alkalmasak. A japán és a magyar viszont az érzelmi árnyalatok tolmácsolásában felülmúlhatatlanok, és rengeteg hangutánzó szót használnak. Mindkét nyelv a konkrét valóságokat jelentő szavakat kedveli. Mivel a japánok szeretik a konkrét példákat, Nemeshegyi Péter atya japán nyelvű könyvecskéiben, előadásaiban sok természeti képet alkalmazott a virágokról, a pacsirtáról, a hársfáról, a pityangról, a napraforgóról, a szivárványról, a búzavirágról.

Ricci úgy folytatott párbeszédet, hogy közben befogadó módon felismerte, milyen viszonyban áll azzal, akivel beszél, figyelmesen és irgalmas szívvel meghallgatott másokat, volt ideje a párbeszédre, más emberekre; teljes lényével élte meg tapasztalatait és a kommunikációs stratégiákat is magabiztosan alkalmazta. Erről a következőket mondja Péter atya: „A követendő kommunikációs technika a valódi dialógusban az, hogy hogyan és mit mondunk arról, amit sejtünk, hogy a Szentlélek megsúgott már az embereknek. Minden ember lelkének mélyén ugyanazok a közös vonások találhatók. Az emberek legmélyebb örömei, bánatai, kérdései, vágyai azonosak. A hasonlóságok felfedezése a fontos, és az, hogy a közös pontokat hogyan fejezzük ki, milyen példákat hozunk rájuk, mi érthető és mi nem egy nagyon különböző, más kultúrában. Tudatosítani kell azt is, hogy a valódi párbeszéd egy érzékeny és bonyolult feladat. Sajnos a teológiai könyvek legtöbbször tudományos, száraz szövegek, pedig Jézus is mindig

²⁵ PATSCH Ferenc SJ, i. m., 284.

²⁶ Uo., 284–286.

²⁷ A szerkesztő megjegyzése: Az inkultúráció fogalmának hazai megismeretében üttörő szerepe volt Boda László teológiai professzornak is. Lásd BODA László, *Inkultúráció, Egyház, Európa – Az evangélium és a kultúrák átültetése*, Mundecon Kiadó, Budapest, 1994.

egyszerűen, képekben beszélt. Fontos látni a lényegét, és figyelni kell annak különböző kifejezési formáira; elengedhetetlen a barátság sugárzása a beszélgetőpartner felé. Próbáljuk meg együtt keresni az igazságot, hiszen útítársak vagyunk, ezen az úton már járt valaki és jó helyre jutott. Az úton vannak szakadékok, de hidak is, amelyek segítségünkre vannak.. Nem egyedül járunk, ez egy közösségi út, amelyen megtart a reménység és a hűség lépésről lépésre. A hidak pedig lehetnek a jó barátok, akik felkarolnak, segítenek átkelni a szakadékon. Segíteni pedig jó, mégpedig azért, mert jónak lenni jó.”²⁸

Summary

Inculturation and Mercy in Jesuit Missionary Work

A Jesuit missionary, a great follower of St. Ignatius of Loyola, Matteo Ricci (1552-1610) was one of the founders of the method of “inculturation” (the gradual acquisition of the characteristics and norms of another culture; the adaptation of Christian liturgy to a non-Christian cultural background). Matteo Ricci made himself into “a Chinese man among the Chinese.” He became fluent in the language and he assumed the clothing of a Confucian man of letters; he wrote books in Chinese and lived in Peking from 1601 until his death in 1610. His interpretation of certain Confucian rites was impressive. Matteo Ricci used images to represent the Christian faith in its totality. The scholarly achievements of this Italian mathematician, geographer, theologian and linguist, include a small book entitled ‘Amicizia’ (Friendship). With his friendly approach he built bridges between the East and the West. Nemeshegyi Péter, a Jesuit missionary and theology professor, who lived more than 30 years in Japan, is a true follower of Matteo Ricci. The author has written down his thoughts about the history and meaning of inculturation, his experience living and teaching in Japan, the similarities between the Hungarian and Japanese language and mentality.

²⁸ NEMESHEGYI Péter, *Hogyan lehetünk boldogok?*, Korda Kiadó, Budapest 2007, 170.

Dr. Hajnal Géza, PhD

MAGYARORSZÁG,

BUDAPESTI MŰSZAKI ÉS GAZDASÁGTUDOMÁNYI EGYETEM, VÍZÉPÍTÉSI ÉS VÍZGAZDÁLKODÁSI TANSZÉK

Igazság és irgalom Gérecz Attila életművében

ÉLETE

Gérecz Attila, költő, válogatott öttusázó, szabadságharcos 1929. november 20-án, Dunakeszin született és 1956. november 7-én, Budapesten halt meg.¹ Hadapródiskolásként Németországba vitték, ahol francia hadifogságba esett. 1946-ban tért vissza Budapestre, majd a Kölcsey Gimnáziumban érettségizett. 1949-ben a magyar öttusa válogatott tagja lett. 1950-ben hűtlenség vádjával 12 évre ítélték. Rabságának hat évében ide-oda helyezték a politikai börtönökben. Vácott a Füveskert² néven ismertté vált költői csoport tagja lett. 1954. július 18-án, a nagy árvíz idején megszökött a börtönből, eljutott Budapestig, ahol három nap bujkálás után elfogták és újabb két évre ítélték. 1956. november 1-jén a forradalomnak köszönhetően szabadult, részt vett a fegyveres harcokban, november 7-én hősi halált halt.

Gérecz Attila élettörténete szorosan összefonódik a közelmúlt magyar történelmével, így annak minden ellentmondásával is. Egy világháború, egy forradalom, és két – milliók életét elpusztító – diktatúra kísérte a költő életét kevesebb mint harminc év alatt. Hiába telt el kétszer annyi idő halála óta, pontosan a világformáló események összetettsége is lehet az oka, hogy ez a korszak – tudományosan és a polgárok lelkében egyaránt – a mai napig feldolgozatlan. Gérecz életének egyes időszakáról (gyerekkor, öttusa válogatottság, első négy börtöneve) nagyon keveset tudunk, vagy csak egy-egy kortárs és szemtanú visszaemlékezése áll rendelkezésünkre.

GÉRECZ ATTILA KÖLTÉSZETE

Gérecz Attilának összesen 45 verse maradt ránk. Mind rabságban született, sok közülük rövidebb-hosszabb ideig csak a költő fejében létezett, hiszen nem volt lehetősége leírni sorait.

¹ Az életút egyes adatai sokszor tévesen szerepelnek a különféle kiadványokban, ezeket az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) végzett kutatásaimmal próbáltam tisztázni. Az ide vonatkozó dokumentumokat a www.igen.hu oldalon Gérecz Attiláról szóló sorozatomban közöltem.

² A csoporthoz bő tucatnyian tartoztak, de az utókor jellemzően hat költőt – Géreczen kívül Béri Gézát, Kárpáti Kamilt, Tollas Tibort, Tóth Bálintot és Szathmáry Györgyöt – sorol közéjük. A forradalom leverése után Béri, Kárpáti és Tóth maradt és alkotott itthon, Szathmáry szabadulása után hátat fordított a költészetnek. Tollas Tibor emigrált, előbb Bécsben, majd Münchenben telepedett le, onnan szervezte a magyar emigrációt, melyhez az általa alapított és szerkesztett *Nemzetőr* című lap jelentette a segítséget. Ebben az orgánumban, illetve a többször, több nyelven kiadott *Füveskert* kötetekben közölte a maga és barátai börtöneveik alatt született költeményeit.

Ha ez mégis sikerült, többnyire vécepapírra vagy fecnire írta le a költeményeket, jobb esetben ceruzával, sokszor azonban csak valamilyen élesebb eszközzel karistolta bele a papírba. A váci, a márianosztrai és a budapesti gyűjtőfogház különböző börtönrészlegeiben töltötte büntetését, s ennek megfelelően a versek kijuttatási lehetősége és módja is eltérő volt. Kérdéses, hogy fennmaradt-e egyáltalán a költőtől eredeti kéziratú költemény. Kárpáti Kamil³ cáfolja ezt, a Kráter Műhely *Így bocskorosan*⁴ című kötete viszont eredetinek vélt kéziratok alapján készült. Mivel erről érdemben csak az egyik fél (Kárpáti Kamil) nyilatkozott, ki kellett derítenem a másik fél (Turcsány Péter, Hiesz Győzőné Drechsel Mária⁵, a továbbiakban H. Drechsel Mária) álláspontját is. Ennek tisztázása nemcsak történeti szempontból izgalmas, hanem filológiai, verstani jelentősége is van. A felek között abban egyetértés van, hogy H. Drechsel Mária több példányban legépelte a teljesnek vélt corpust, 1957 januárjában kapott egy példányt Kárpáti Kamil, s egy gépirat vándorolt a nyugaton működő *Nemzetőr*-hez, Tollas Tiborhoz is, ez lett aztán később a kiindulópontja az első magyarországi kiadásnak.⁶ (Tóth Bálint külön ír saját füveskerti példányának elrejtéséről. A '90 után eszmélt generációknak már hihetetlen lehet, hogy akár már a versek őrzéséért börtön járt, és a személyes szabadság kockáztatásán túl a corpus örökre való eltűnése volt a tét.) Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában végzett kutatásaim segítségével egyértelműen sikerült bizonyítanom az eredeti kézirat meglétét.⁷

A Stádium Kiadó eddig három kötetel megjelent, *Sorsod művészete*⁸ címet viselő sorozatában (a cím egy Gérecz vers címe) a teljes versanyag közlése mellett irodalomtudósok elemzéseit tartalmazza. A leggyakrabban alkalmazott módszer ezekben a tanulmányokban az összehasonlítás. Ahogyan már jeleztem, Gérecz kimaradása az irodalmi kánonból így tűnhetett a legkönnyebben orvosolhatónak. Nem ismerünk valakit? Nézzük, kihez is hasonlít! A névsor impozáns: Petőfi Sándor (bár ő nem annyira a költészete, sokkal inkább életútja okán; szokás is Géreczet '56 Petőfijeként aposztrofálni), Kosztolányi Dezső, Radnóti Miklós, József Attila.⁹ Kétségtelenül erősen tetten érhető Gérecz költészetében a magyar líra legnagyobbjainak hatása, némelyek szerint még nem forrt ki a saját stílusa, de valamilyen természetes öserő, valamilyen magával ragadó energia, ott lappang minden sorában. „...lírája ugyan varázsosán egyéni, ám sokakra emlékeztetően, sokhangúan az. Tehetsége és büszkesége pedig a kezdetektől megkövetelte, hogy az esetleges minta csupán indíttatás, valamint az irodalom egészébe fűző szeretet szála legyen, de a kibontás már a saját eszközök birtokában, a preformációkat elvetve történjék.”¹⁰

³ KÁRPÁTI KAMIL, *Fehér könyv, Gérecz Attila (1929–1956) utóéletéről*, Stádium Kiadó, Budapest 2002. Kárpáti Kamil, József Attila-díjas író, költő, esszéíró, szerkesztő, egykori recski, váci, és márianosztrai rab (Nosztrán G. A. alkalmi cellatársa), a Stádium Kiadó alapítója és vezetője, Pesterzsébet díszpolgára.

⁴ GÉRECZ ATTILA, *Így bocskorosan*, (szerk. TURCSÁNY PÉTER, H. DRESCHEL MÁRIA), Kráter Műhely Egyesület, Pomáz 2001.

⁵ Gérecz Attila kamaszkori szerelme. A negyvenes évek végétől a Munkácsy Mihály utcában egy házban laktak. Gérecz halála után Drechsel Mária a költő édesanyjának segítője, támasza, később Gérecz hagyatékának gondozója, emlékének leghívebb őrzője lett. Visszaemlékezései pótolhatatlan értéket jelentenek a Gérecz-kutatásban.

⁶ *Gérecz Attila, a költő – 1956 mártírja*, KÁRPÁTI KAMIL (szerk.), Stádium Kiadó, Budapest 1991.

⁷ Erről bővebben a Kortárs Kiadó gondozásában idén októberben megjelenő monográfiában számolok be. (HAJNAL GÉZA, *Emlékezet-változatok Gérecz Attiláról és életművéről*, Doktorandusz Konferencia, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest, 2016. február 5.)

⁸ KÁRPÁTI KAMIL (szerk.), *Sorsod művészete 1 – Gérecz Attila versei és utóélete*, Stádium Kiadó, Budapest 2001; KÁRPÁTI KAMIL (szerk.), *Sorsod művészete 2 – Gérecz Attila versei és utóélete*, Stádium Kiadó, Budapest 2006; KÁRPÁTI KAMIL (szerk.), *Sorsod művészete 3 – Gérecz Attila versei és utóélete*, Stádium Kiadó, Budapest 2014.

⁹ TARJÁN TAMÁS, *A verőfény ittasa, A mintakövetéstől az öntörvényűségig, Levél*, in KÁRPÁTI KAMIL (szerk.), *Sorsod művészete 3*, i. m.; VILCSEK BÉLA, *Sorsod művészete, Gérecz Attila versei és utóélete*, in KÁRPÁTI KAMIL (szerk.), *Sorsod művészete 3*, i. m., 122–126.; SZÖRÉNYI LÁSZLÓ előadása, in KÁRPÁTI KAMIL (szerk.), *Sorsod művészete 2 – Gérecz Attila versei és utóélete*, Stádium Kiadó, Budapest 2006, 115–121.; RÓRAY LÁSZLÓ, *Csillagfény a börtönökben*, in KÁRPÁTI KAMIL (szerk.), *Sorsod művészete 2*, i. m., 140–157.

¹⁰ TARJÁN TAMÁS, *A verőfény ittasa, A mintakövetéstől az öntörvényűségig*, i. m.

GÉRECEZ, OTTLIK

„Mert nincs annál nagyobb szeretet, mint aki életét adja barátaiért.” (Jn.15.13)

Noha Gérecz egykori rab- és költőtársa, Kárpáti Kamil kérelhetetlen következetességgel követeli költőnk helyét a magyar líra képzeletbeli trónusán, valamiért még nem sikerült eljuttatni a köztudatba könnyen elmesélhető szökési történetét sem, nemhogy művészetének egyedülállóságát. Gödön járva évről évre újra felidéződik bennem Gérecz emléke; ha délnek hajózunk, Dunakeszinek, szülővárosának partjait nyaldossák a motorunk keltette hullámok, ha meg északnak, ott tornyosul időtlenül a váci börtön. Nem hagyott nyugodni a költő, verseit olvasgatva egy méltatlanul elfeledett grandiózus művész és egy végtelenül normális ember állt elém. S egyszerre világosan láttam rokonságát Ottlik Gézával.¹¹ Azzal az Ottlikkal, akit tényleg atyai barátunkként olvasunk eszmélésünk óta (az én nemzedékemnek az *Iskola a határon* olyan, mint az eggyel előttünk járóknak Hasek *Svejk*je, és apáméknak a *Huckleberry Finn kalandjai*), akinek minden sora vigasztal és megerősít, akit elismer az irodalomtudomány és az írótsadalom, és aki bekerült a kánonba. (Felvetődik a kérdés: jó dolog-e, ha valaki bekerül a kánonba? Tudnak-e úgy rajongani Ottlikért azok a tanulók, akiknek kötelező olvasmány, mint mi, akik elől a hivatalos irodalomkönyvekben eltitkolták a létezését?) Nem tudom, hogy verset vagy prózát olvasunk-e kevésbé, úgy sejtem az előbbi, ez is lehet oka a méltatlan feledésnek. Gérecz nem tud atyai barátta sem válni, mert annyira fiatal. Ott szalad huszonhét évesen, puskával a kezében 1956. november 7-én, fél órával alkonyat előtt a Dohány utcában, s hiába teríti le a sorozatlövés, mégis él. Ahogyan Petőfi és Radnóti is, akikkel a legtöbben rokonítják. A költők korán, a prózaírók későn halnak. Ilyen a munkájuk természete.

Nézzük a tényszerű hasonlóságokat az író és a költő között! Protestáns család, korán elhunyt, vitézi címmel kitüntetett édesapa, katonaiskola. Ottlik tizennyolc évvel idősebb Gérecznél, de már ez a három tényező, a hitbéli és vérbeli származás, valamint a neveltetés egy életre meghatározó azonosságot mutat. A Nagyváradról, a háború elől Sümegre költöztetett hadapródiskolában (ahová Gérecz is járt) nem sokban különbözhetett az élet a kőszegi alreálétól. Ezek az emberek mindig tudták, mi a dolguk, melyik oldalra kell állniuk. A kiváló alapiskoláztatás mellett¹² olyan tartást kaptak, amely a történelem legnagyobb viharaiban sem hagyta el őket. Ottlik a második világháborúban embereket mentett az élete kockáztatásával, Gérecz a túlerővel vívott szabadságharcban esett el. „Mert nincs annál nagyobb szeretet, mint aki életét adja barátaiért.” (Jn.15.13) Felebaráti és hazaszeretet. Újraélték az evangéliumot, mely ott búvik meg a műveikben mindenütt, de nem a neofiták vakbuzgóságával, hanem a hit izzó paraszával. Mindkét férfi életét meghatározta a sport, mely szintén elválaszthatatlan művészetüktől. Ottlik atléta, Gérecz öttusázó volt. Ép testben ép lélek – tarja a mondás. Mindezek felidézésével azt szeretném körüljárni, hogy azok az eszmények, amelyek mára sokak szemében komikussá váltak, mennyire megélhetőek és megérthetőek két ilyen ember példáján. Apjuk, hitük és iskolájuk mellett külön szót kell ejtenünk édesanyjukról. A szeretet olyan jelenvalóságát hordozták ezek az asszonyok, amely száz év múltán is átüt fiaik szövegeiből. Gérecz édesanyjához írt sorai különösen szívbemarkolóak, elemzésük újabb fejezetet érdemelne az irodalomtörténet lapjain.

¹¹ HAJNAL Géza, *Gérecz versek énekelve*, in *A vörös postakocsi*, 2015. június 25.

<http://www.avorospostakocsi.hu/2015/06/25/gerecz-versek-enekelve/> (Utolsó megtekintés: 2016. november 20.)

Nem tiltott célom volt tanulmányomban felhasználni Ottlik hallatlan népszerűségét Gérecz Attila meg- és elismertetésére.

¹² Lásd Ujászky István feljegyzéseit HARASZTY György (szerk.), *Vallomások a holtak házából*, című művében (Corvina, Budapest 2007).

IGAZSÁG, SZABADSÁG, BOLDOGSÁG

„Ha kitartotok tanításomban, valóban tanítványaim lesztek, megismeritek az igazságot, és az igazság szabaddá tesz benneteket.” Jn 8.31–36

„Boldogok, akik éheznek és szomjazzák az igazságot, mert majd eltelvek vele.” Mt 5.5.

Mindezeket túl mi még, ami a két szerzőt összeköti? A tematika: a szabadság. A szabadságból következik minden. Ha nincs, akkor az rabság, ha van, akkor boldogság. A hiány és a beteljesülés. A magány és a szerelem. És mindennek az origójában Jézus Krisztus. Róla beszélnek mindketten. Gérecz nyíltan, mert nincs veszténivalója, Ottlik szemérmesen, kódoltan szövegezve. „Ha pedig nincs benne a művemben mindez, anyám, az égből, Jézus, akkor semmi sincs benne.”¹³

A szabadság eszményét emeli ki H. Drechsel Mária is Gérecz verseiről írva:

„Versei az ember végtelen szabadságát sugározzák. Azt a szabadságot, mely a Jóra törekvés során nem ismer semmiféle akadályt! Felmerülhetnek nehézségek, lehetnek azok sokrétűek, a szenvedés mértéke lehet óriási, ezeket azonban az embernek szabadságában áll leküzdeni, elviselni.”¹⁴

Még elmélyültebben ír erről a költő a börtönből kijuttatott levelében:

„A rabnak egyetlen társa van, ami mindenben kerestül segíti: a fantáziája. És egyetlen soha le nem győzhető ellensége: a gondolatai. A boldogság nem külső tényezők eredménye, hanem belső lelki tulajdonság, mondhatnám közérzet. Rendszerint a külvilág segíti uralomra bennünk, de mindig csak relációkban, viszonyítva az előző szenvedéshez, vagy ha úgy tetszik vágyhoz, ami ennek csak benső megjelenése. Nincs olyan szenvedési állapot, melyben enyhülési folyamat ne szerepelne. És ez az enyhülési fok a boldogság. Ezért van az, hogy mindenkinek mást és mást jelent. Mindenkinek a legkínzóbb vágy megszűntét. Rabnál ezt a folyamatot egyedül a képzelet végzi.”¹⁵

Az idézetet nyugodtan tekinthetjük Gérecz ars poeticájának, amit verseiben tökéletesen megvalósít. Ennek egyik legszebb példája a *Van így néha*¹⁶ című költeménye:

Az ég ma fátyolos,
mint egy könnyes lányszem,
de lehajlik kéken,
hogy dalomat kezdem.

S mint te szoktál kedves,
ajkamra, úgy alél
nyakamba fonódó
szűz karokkal a fény.

Zárkám kopott falán,
nézd! nyüzsgő karnevál,
tréfás, víg álarcok
lekacagnak reám,

s a vasrácsok előtt
gomolygó porszemek
csillogó bohókás
körtáncot lejtenek.

¹³ OTTLIK Géza, *Körkérdés Jézusról*, in *Próza*, Magvető, Budapest 1980.

¹⁴ H. DRESCHSEL Mária, *Gérecz Attila 75. születésnapja alkalmából*, Kézirat, Budapest 2004.

¹⁵ GÉRECZ Attila, *Így bocskorosán*, i. m. Első levél a szökés után (amelyet sikerült kijuttatni a börtönből, a váci rabkórházból 1955 tavaszán). Ezek a sorok juttatták eszembe először Ottlikot és Medve Gábor szökését.

¹⁶ Uo. A verseket az egész cikkben innen idézem, a továbbiakban a versek után nem hivatkozom rá.

Hej! ma meghempergős
jókedvembe vagyok,
szemem is másképpen,
kisfiúsan ragyog.

Te se zokogj, kedves! –
lásd, átszövik a kint
minden valóságnál
igazabb álmaink!

(Gyűjtő, Kisfogház, 1954.)

Gérecz minden sora vígasztal, ahogy Ottliké. A „valóságnál igazabb álmaink” gyönyörű paradoxonába sűríti mindazt, amiről eddig szó volt. Ez a fajta igazság az, amely előbb szabaddá, majd boldoggá teheti a rabságba vetett embert. A szellem szabadságát éli Gérecz, ami szintén könnyen köthető a jézusi tanításhoz: „ne féljete azoktól, akik megölik a testet...” (Mt. 10,28.)

A jelenség – hogy a rácsok mögött sýnlódók milyen elfoglaltságot találnak maguknak, milyen módon tudják lekötni szabad vegyértékeiket – az emberiséggel egyidős. Számtalanszor kimutatták már, hogy a szellemi tevékenység művelésével, az azzal élni tudó rabok jóval könnyebben viselik a bezártságot, a kínzásokat, mert a belső szabadságukat nem tudják elveszíteni. Ellentmondásnak tűnhet, pedig így van: az írógépbillentyük ütéséhez vagy a tollforgatáshoz szokott ujjak hiába voltak csilletologatásra vagy szénlapátolásra kényszerítve, tulajdonosaik sokkal jobban viselték a megpróbáltatásokat, mint kérges tenyerű, ásóhoz, kapához szokott azon társaik, akik nem rendelkeztek szellemi tartalékokkal. Nemzetközi példákön túl erre utal a recski tábor „szabadegyetemi” köre és az egész ötvenes évek börtönvilága. A művészet gyakorlása vagy akár csak befogadása is fokozott gyógyírként hat bezártság idején.

GÉRECZ ATTILA ISTEN-ÉLMÉNYE

Gérecz Isten-élménye magával ragadó, sorain átsüt az érett ember hite. A rabság sokakat a hitre, másokat pedig a tagadásra vezet (a füveskertieknél is látok mindkettőre példát),¹⁷ Gérecz megtérése azonban egyértelműen a börtönhöz kötődik. Bár H. Drechsel Mária visszaemlékezései alapján¹⁸ gyakran beszélgettek hittel, vallással kapcsolatos kérdésekről és a fiatal férfi a Bibliát is jól ismerte, mégis amolyan „nyakas kálvinistaként” járt-kelt a mindennapokban, s talán leginkább a komolyzene iránti rajongásában jelent meg transzcendencia iránti érzékenysége.

Keveset tudunk arról, hogy a belső folyamatokon túl, melyekről a költeményei tanúskodnak, milyen külső tényezők vezették a lelkiélet útjára, de több visszaemlékezés szerint rövidebb időre papokkal és szerzetesekkel is egy cellába zárták. A Bácskai Ottóval együtt töltött idő után született a *Boldog Őszéb himnusz*.¹⁹ Gérecz költeményei bővelkednek a bibliai képekben és szimbólumokban, egész művészetét átjárja az evangélium szelleme, mintegy újraélt az evangéliumot, egyesül a szenvedő Megváltóval. Írt úgynevezett istenes verseket, de számos más témáról, rabságról, szerelemről szóló költeményében is megjelenik Krisztus, vagy a rá utaló cselekvéssor. Az a benyomásom, hogy költeményei nem születhettek volna meg a Biblia folyamatos forgatása és imádság nélkül.²⁰

¹⁷ Béri Géza például tagadó, Tóth Bálint és Tollas Tibor Istent elfogadó verseket írt. (*Füveskert*, 1954–1995)

¹⁸ H. DREXSEL Mária, i. m.

¹⁹ G. KOMORÓCZY Emőke, *Evangéliumi emblémák Gérecz Attila költészetében*, in KÁRPÁTI Kamil (szerk.), *Sorsod művészete*, 3. i. m., 158–166.

²⁰ E témakörben a legkézenfekvőbb összehasonlítást Gérecz verseivel Lénárd Ödön piarista szerzetes költeményei

Nézzük meg egy újabb idézet erejéig, hogyan emlékszik Gérecz hitére H. Drechsel Mária:

„A hit, melyre – meggyőződésem szerint – a börtönben, a szenvedések során talált rá, magának is döbbenetes újdonság lehetett, akár csodálatos költői tehetsége. Nagy felfedezése – mely megegyezik szándékával – az, hogy a szenvedés nem hiábavaló, nem öncélú kényszer, hanem érték, ami egyesíthető az emberiséget megváltó Krisztus szenvedésével. Ez óriási erőforrást nyit meg előtte, melyet szeretne azonnal minden embertársával megosztani.”²¹

S valóban, ezt visszhangozzák például a *Kenyéren és vízen* gyönyörű sorai:

A mocskos padlón fekszem,
hátam vetem a falnak.
– A fájdalom... lehet-e versem
hatalmad?

Próbálgatom Anyám mosolyát.
Lelkére még dalaim szórnám...
Könnyeket, mik már nem fagynak át
a formán.

Másom sincs, Uram. Beérem
azzal, hogy arcodat viszem;
csak így bírtam még el: kenyéren
és vízen.

(Márianosztra, szigorított, 1955. dec.)

A Megváltó arcát hordozó rab képeinek megrajzolásához nagyon erős kapaszkodót nyújt a kenyér és a víz, az emberi és az isteni alkotás és teremtés ősi szimbólumai, finoman utalva a keresztény börtönre, s egyben Krisztus testére is. Ilyen összesűrített képeket csak a legnagyobb költők képesek megjeleníteni. (A „Próbálgatom Anyám mosolyát” sor önmagában is gyönyörű! Gondoljunk bele, hogy ezt egy huszonéves fiatalember írja le, Rákosi börtönében!)

IRGALOM

„Boldogok az irgalmasok, mert majd nekik is irgalmaznak.” Mt. 5,6.

„Szeressétek ellenségeiteket, és tegyetek jót velük! (...) Legyetek ezért ti is irgalmasok és könyörületesek, ahogyan Mennyei Atyátok is irgalmas és könyörületes!” Lk 6.35–36.

A továbbiakban három versrészletet idézek az *irgalom* témakörében Gérecz Attilától. Az elsőben a rab megbocsátása szerepel őrzőjével szemben, a másodikban a rendőr irgalmassága a szökevény iránt, a harmadikban pedig Isten mindenekfelett álló megbocsátása, amely az emberek lelkében mélyen visszhangzik.

Az első idézet a *Daróc a szürkéhez* című vers részlete:

S mert téged is kohóba vetnek,
s a tűz mert mar és összeéget,

(LÉNÁRD ÖDÖN, *Összegyűjtött börtönversek*, Lämpás Kiadó, Abaliget 2003) szolgáltatják, akivel szintén ülhetek egy zárkában. Lénárd személye – mint a Magyarországon leghosszabb ideig bebörtönzött pap – legalább egyházi körökben ismert, versei kevésbé.

H. Drechsel Mária őrzi Gérecz hagyatékának egy részét, közte Attila bibliáját is.

²¹ H. DRESCHEL Mária, i. m.

s eszköze vagy egy zord istennek:
emberbajtársnak tartalak téged.

Az én sorsom is fájó, dőre;
ha fölizzom, pöröllyel vernek,
így leszek csikorgó küllője
vérpadra vivő szekereknek.

S hogy véres pénzért hited adod?
Mihaszna vagy csak; nem bánt senki.
Csak homlokod túl szűkreszabott
a mások sorsát elviselni.

Én köszönnék... s tán elűzné a
sok meleg száj a metsző fagyot,
csak ismernéd el néha-néha
a pusztá tényét, hogy ember vagyok.
(Gyűjtő, Kisfogház, 1954.)

Elemzéséhez segítségül hívom G. Komoróczy Emőke gondolatait:

„Hiszen a krisztusi parancs »szeressétek ellenségeiteket!« a megbocsátást is magába foglalja. Nem ismer(het)jük sorsunk magasabb összefüggéseit, így nem tud(hat)juk, mi miért történik velünk, mi vezet el bennünket önmagunk s a lét mélyebb, igazabb megértéséhez. Gérecz Attilának infernális mélységekbe kellett alászállnia, sokezer rabtársával együtt átélnie a pokol gyötrelmeit ahhoz, hogy tudatosodjon benne: őreik is foglyok – léthelyzetük rabjai. Csakhogy ők a Gonosz (pénz, hatalom, árusítás stb.) fogságában vergődnek – eladták lelküket, kényelemből, kényszerből, számításból, esetleg csak a jobb megélhetésért. Rab és őre tehát bizonyos értelemben egymásnak is foglya; így hát emberségese(bbe)k is lehetnének egymáshoz.”²²

Jogos felvetés lehetne a fenti strófák kapcsán, hogy azért ezek még nem a krisztusi gondolatvilágot tükrözik, de ne feledjük el: a vers születésekor egy négy éve rabságban sínylődő, rengeteg kínzást, éheztetést és magánzárkát elviselő fiatal férfi felismeréséről van szó.

Gérecz belátását, hogy valójában őreik is foglyok, segítette az az élménye, amikor vele szemben gyakorolt irgalmat egy rendőr. Az áradó, 14 fokos Dunát átúszó szökött fegyencet elengedi a járőr, amiről a prózai betétekkel tűzdelt *Töredék* című hosszú versében számol be a költő:

„Vácról szöktem az éjszaka”... – lentől
a szürke folyam kavarg... –
Álltunk szóval én meg a rendőr:
egymásra fogott magyarok,
s én néztem az álla-hegyét – belelendül
a váll –, hova majd lecsapok.

„Itt térjen a föld fele” mondta lefödve
a lángot. Az ökle kinyúlt.
S én néztem a hála szemével e rögre.
Hazánk csak a könnyteli múlt.
De vallja hazának az ember örökre,
hol két öklöl összesimult!

Az összesimuló öklök képének beégetése a lelkünkbe sok keserűségtől megóvna bennünket is!

²² G. KOMORÓCZY Emőke, i. m.

A Szentendrei-szigeten az árvíz okozta felfordulást (homokzsákolás, lakók kitelepítése) kihasználva Gérecz tovább menekülhetett. Bejutott Budapestre, ahol három nap bujkálás után fogták el. Minden rokonát és ismerőst figyelték, volt menyasszonyának udvarlóját is, akinek lakásán meghúzta magát. Szökését, elárulását és elfogását passziószerűen énekli meg, számos bibliai képet hintve el költeményében.

Szökéséért két év szigorított börtönbüntetést kapott, melynek egy részét Márianosztrán kellett letöltenie. Itt születtek talán a legnagyobb versei (a fentebb idézett *Töredék* is), köztük a *Karácsonyi ének a börtönben* című is:

Szürke falakon túl, messze, gyertyák gyúlnak,
Ünnepi harangok imára kondulnak.

Komor szájunk szélén keserű vonások

– Hallod, Názáreti?

Súlyosak a láncok.

Lüktető városok élete csendesül,

Millió gyűlölet könnyekké szelidül.

Kiegett szívünkön már nem csordul bánat.

– Hallod, Názáreti?

Megtörték a vágyak.

Kacagó kicsinyek ámuló szemekkel,

Derűs emberpárok zsolozsmás lélekkel.

Hajlott hátunk bűnös alázatra görnyed.

– Hallod, Názáreti?

Vedd el életünket!

Fia képe előtt leboruló asszony,

Drága vonásain torzul a fájdalom.

Könnybefúlt hangjában mély kínok zihálnak.

– Hallod, Názáreti?

Segítsd az anyánkat!

Nedves zárkák alján összeroskadt árnyak.

Fásult, néma vággyal szent csodára várnak.

Vasrácsokon átal halvány fényre néznek.

– Hallod, Názáreti?

Peregnek az évek...

Tágult pupillákon tébolyult kín lángja.

Négy zokogva készül a mártírhálálra.

Torkához kap, s felsír álmában a gyermek:

– Hallod, Názáreti?

„Apámat ne engedd!”

Megtiport országon dühöng szilaj átok.

Neved, rohadt dühvel ócsárló pofájok

Káromolva töri csendjét a szent éjnek.

– Hallod, Názáreti?

Megbocsátunk... – Érted!

Túl a szitok zaján felcsendül az ének.

Zúg, dagad, hömpölyög, felujjong a lélek.

Megrendül a börtön, recsegnek a záruk,

Rab torkok harsogják szerte a világnak:

Dicsőség Istennek, békesség a népek

– Hallod, Názáreti?

Hozzád száll az ének.

(Márianosztra, 1955. dec.)

Az első versszakban említett ünnepi harangokon kívül nem utal semmi a címbéli karácsonyra, egészen az utolsó versszak végéig, ahol viszont felcsendül a karácsonyi ének sora: *Dicsőség Istennek, békesség a népnek*. Egészen megrendítő a rabtörök éneke, mellyel a Megváltó világra jöttét ünneplik, s ünnepeljük velük mi is, kései csatlakozók az ünnepléshez. Az isteni kisdéd születése valóságos megváltást jelent az elgyötört emberiségnek, megszabadítva minden kínjától. Isten végtelen irgalma nyilvánul meg egy védtelen csecsemőben, aki a legkérgesebb emberi szívet is eléri és megváltoztatja.

Ferenczi György és a Rackajam megenésített egy tucatszámú Gérecz Attila verset,²³ közöttük az előbb idézetet is. A nyolc versszakos költeményből kettőt kihagytak a zenészek, s még valamit levágtak: a vers utolsó három sorát („*Dicsőség Istennek, békesség a népnek: / – Halld, Názáreti? / Hozzád száll az ének.*”). Ehelyett viszont refrénként éneklük az első versszak utolsó két sorát: „– *Halld, Názáreti? / Súlyosak a láncok.*” A megcsonkított utolsó strófa eléneklése után a refrén a súlyos bluesos dübörgésből hatalmas hallelujás spirituálévá dagad, magyarul zenével mondják el a kihagyott sorok tartalmát. Érdekes és eredeti megoldás, az egyéni feldolgozás nem megy szembe a vers lelkiületével, s szekularizált világunkban még talán erősebb hatást is válthat ki, mint a költő eredeti sorai.²⁴

„EZ KÖLTÉSZET, MINDENESTŐL, AZ EGÉSZ.”²⁵ – A FORRADALMI NAPOK

Gérecz édesanyjának leveleiből tudhatjuk, hogy Attila 1956. november 1-jén szabadult. „Barátai már türelmetlenül várták. Vác, Nosztra, Markó előbb szabadult, a Gyűjtő volt a legutolsó. A Vácról szabadultak a felkelőkkel együtt harcokcsikkal, tankokkal mentek értük. De akkor már folyt a szabadítás, betűrendben írták a szabadítóleveleket. A börtönben a felkelők és a rabok tartották fenn a rendet, a volt örök fegyver nélkül lapultak. Felejthetetlen perceket éltek. A sokszor megálmodott szabadulás beteljesedése álmaiknál is gyönyörűbb volt. A Himnusz, a Szózat ezer pol. rab ajkán zendült fel és harsogott, hogy csak úgy rázta a börtön vastag falait. Teherautókon jöttek be a Keletiig, akik csak megtudták, hogy szabadult rabok, integetéssel, éljenzéssel köszöntötték őket.”²⁶

Gérecz Attila életéből egy hét volt hátra, néhány nap boldogságban, éjjel-nappali szervezésben, irodalompolitikai nyüzsgésben, barátai körében, néhány pedig harcban, régi bajtársaival. A két időszakról természetüknél fogva is különböző forrásokkal rendelkezünk, s ezek sokszor ellentmondásban állnak egymással. A boldogabb napok krónikásai (a tőlük fennmaradt információk mennyisége szerint csökkenő sorrendben) Gérecz édesanyja, Kárpáti Kamil, H. Drechsel Mária és Basilides Aliz, a harcban telt időről, Attila elesteréről pedig Zsótér András és Csaszokóczy Emil²⁷ tudtak számot adni. A halála utáni órákról és az ideiglenes sírba temetésről ismét édesanyja és kedvese ír részletesen, egymással teljes összhangban.

Első szabad délutánján Gérecz Attila a Pofosz (Politikai Foglyok Országos Szövetsége) Benczúr utcai székházába ment, ahol még többször megfordult a következő napokban. Másnap délelőtt Tamási Áronéknál vendégeskedett néhány barátjával. Aznap este nem aludt otthon,

²³ FERENCZI György és a Rackajam, *Gérecz Attila*, Hangzó Helikon, Budapest 2012.

²⁴ HAJNAL Géza, *Gérecz versek énekelve* i. m.

²⁵ „S ki tudja nálunk jobban, hogy ez (mármint a szabadságharc) se nem politika, se nem történelem. Ez költészet, mindenestől, az egész.” Ottlik Géza örökre összekötötte az ötvenhatos forradalmat és a költészetet áthallásos mondataival, azokat ugyanis az 1989-es romániai felkelés kapcsán mondta. Sokkal fontosabb volt számára ötvenhat, mint azt sokáig gondolták, az *Iskola* a határonban számtalan utalást tesz erre. Gérecz Attila egyetlen költőként hősi halált halt.

²⁶ Gérecz Ödönne levele Gérecz Árpádnak a forradalomról (Hagyaték), 7. old. – továbbiakban: *Levél a forradalomról*.

²⁷ Csaszokóczy Emil hadapródiskolás volt, 1955-ben tartóztatták le. A Gyűjtőfogházból Csolnokra került, onnan szabadult október 31-én. A forradalom leverése után Németországba emigrált, a heidelbergi egyetemen végzett orvosként.

édesanyja másnap délelőtt, november 3-án sorban állt a boltnál, mikor meglátta hazafelé bakatató fiát.

„...csak pár szóban közölte velem, hogy nagyon siet, mert egy beszédet kell megírnia, amit du. felolvas a Pofosz-ban, és amit talán holnap a rádióban is felolvasnak.”²⁸

A kiáltvány szövege Gérecz Árpád hagyatékából került elő, teljes terjedelmében Gérecz-monográfiámban adom közre, itt terjedelmi okokból csak néhány betűhív részletét idézem:

Magyar Ifjak! Bajtársaink!

(...) Nem vagyunk ujszülöttje, sem megtalált gyermeke senkinek és semminek. Vagyunk ugyanaz az erő, amely ezer év óta fenntartotta és amelyik ma újra felemelte ezt az országot. Felemelte ezt a véres földet és zászlóba, piros-fehér-zöldbe borította, úgy, mint azt az agyonlőtt leányt emelte feje fölé a forradalmi tömeg a Szabad Nép székháza megrohanásánál. (...)

Nem tűrünk meg semmit, ami veszélyezteti kiharcolt szabadságunkat, semmit, ami szétbomlaszthatná végre igazán összeforrott nemzetünket.

(...)

Nem tűrünk meg eszmét, amelynek alapját bármiféle diktatura képezi. Diktatura – akár mi szép frázissal kendőzött is – mindig, mindenkor személyekhez kötött, tehát önkényuralom. A terrorból pedig elég volt. Pirossága nem az egészség színe, hanem a fekély gyuladtsága volt, kivágtuk, ha véreztünk is belé, és most a heget is be akarjuk gyógyítani. Tehát gyógyulni. Legyen elég végre a vérből és az örökös bosszuállásból. És ezt mi mondjuk, az ÁVH volt foglyai. Mi, akiknek kivégezték apját, testvérét, bajtársát. Mi, akiket gumibottal ütöttek és kurtavasba húztak éveken keresztül. Mi, akiket bitangnak és fasisztának szoltítottak, akik a börtönökben töltöttük ifjúságunkat és veszítettük el az egészségünket. Elég volt a gyűlöletből. Kezünket nyújtjuk mindenkinek, aki tévedett, akit félrevezettek, és aki tanult és belátott.²⁹

A szöveget egyszerre jellemzi a már jól ismert géreczi öntudat, valamint a krisztusi béke és megbocsátás eszméje. A mindenk felett álló, tiszta szabadság és a kivívóinak nevében szóló volt politikai fogoly megkérdőjelezhetetlen hitelessége. A fekély pirosságának költői képe és az ifjúság örök igazsága. A kiáltvány felolvasása után nagy valószínűséggel jártak még egyszer Basilides Aliznál (Tamási Áron felesége), mivel az idős asszony találkozásunkkor felidézte nekem „Gérecz felszólalását egy nagygyűlésen, ahol elutasította a megbélyegzést, és nem fogadta el, hogy a baloldali gondolkodású sorstársaikat ne tekintsék szövetségeseiknek a forradalomban”.

Gérecz éjszakára hazatért, édesanyjával és szerelmével boldogan töltötték el az estét, ám borzalmas hajnal virradt rájuk: mindenfelől dörögtek a fegyverek, dübörögtek a tankok. Édesanyja ettől kezdve folyamatosan kérlette Attilát, azonnal induljon Svájcba, testvérehez. Attila a börtön gondolatától is irtózott, legjobban attól tarthatott a többi politikai fogollyal együtt, hogy visszaviszik őket, a hazát azonban mégsem tudta elhagyni: „Külföldre menjek? Elvesztem az életem célját. Írni, dolgozni akartam.”³⁰

Ezekből a szavakból egyértelműen kiolvashatjuk, hogy ekkor már magyar költőnek tartotta magát, és ezen a pályán képzelte el a jövőjét is!

Gérecz harci tevékenységéről és haláláról tudomásom szerint csupán két szemtanú számolt be,³¹ s a két visszaemlékező – Zsótér és Csaszakóczy – nagyjából ugyanazt a történetet meséli

²⁸ *Levél a forradalomról.* Ez a részlet is azt igazolja, hogy Gérecz kiáltványa nem azonos Tamási Áronék nyilatkozatával, amely november 1-jén hangzott el a rádióban, november 4-én már nem volt erre mód a szovjet támadás miatt.

²⁹ A szöveg két példányban legépelve szerepelt a Gérecz Árpád hagyatékában talált iratok között. A szöveget betűhíven közlöm. Édesanyja középső fiának írt összefoglalójában a 9. lap alján szó szerint idéz belőle egy hosszabb bekezdést, ez bizonyítja, hogy ez az a szöveg, amit Gérecz Attila írt!

³⁰ *Levél a forradalomról*, 11. old.

³¹ Tollas Tibor beszélget Zsótér Andrással, aki 56-ban tanúja volt a fiatal költő halálának, in *Nemzetőr*, 1981; CSASZAKÓCZY Emil (Heidelberg), *Ahogy én láttam*, in *Nemzetőr*, 1981. Zsótér már itt is bizonytalanul emlékezett egy-egy részletre, ezt ő maga állítja.

el. November 4-én³² találkozott Zsótér András Géreczczel a Lövéldre téren, nem sokkal azután, hogy egy szovjet lövedék „huzatja” kiszakította tokjából a házuk kapuját. Innen elgyalogoltak a körútig, onnan meg a Szabad Nép székházáig. Körülöttük már mindenütt dübörgött a csatazaj. Fegyvereket szereztek valahol a Józsefvárosban. Első harcállásuk Zsótér szerint a Corvin áruházban volt, Csaszakóczy viszont a Szabad Nép székházát említi (ezek szomszédos épületek). November 5-én késő estig tartották magukat,³³ de a minden irányból érkező páncélosok kilátástalanná tették az épület védelmét, ezért az akkor még álló Nemzeti Színház mögött átszaladtak a Rákóczi úton, s bevették magukat a Dohány utca és a Nyár utca sarkán álló Continental Szállodába. Gérecz 6-án és 7-én is lement az utcára hazatelefonálni édesanyjának, az utolsó hívásról így emlékezik H. Drechsel Mária: „De aztán már csak november 7-én, kora délután, úgy szürkületkor jelentkezett egy Dohány utcai telefonfülkéből. Pár szót mondott csak, hogy jól van, nem kell nyugtalankodni. Én pedig kérve kértem, hogy jöjjön haza, hisz az édesanyja meg én is nagyon-nagyon aggódunk érte. Csak annyit válaszolt: »Jó, jó, Kicsi...« – és lassan letette a kagylót.”³⁴

Mivel az oroszokat a korábbi napokban komolyabb veszteség érte a kisebb utcákban, azt a taktikát választották, hogy a tankokkal végig beálltak a Rákóczi útra merőleges kis utcák torkolataiba is, és mindenre, a legapróbb rezzenésre is azonnal tüzeltek. Gérecz nem sokkal a telefonálás után – vagy éppen onnan jövet – át akart szaladni a Klauzál utcai kereszteződésen, hogy az onnan körülbelül nyolcvan méterre álló tankot egy közeli ház emeletéről Molotov-koktéllal kifüstölje. Még nem sötétedett be, így a szovjet páncélosban ülők rögtön észrevették, és futtában egy géppuskasorozatot adtak le rá. Több golyó is eltalálta, még átjutott a túloldalra, de ott összerogyott és meghalt. Holttestét a Dohány utca 39. számú ház kapualjába vitték alkonyat után a környékeliek. Másnap délután H. Drechsel Mária temette ideiglenes sírba alakalmi segítőivel a Klauzál téren.

EPILÓGUS

Szinte minden rabköltő alapvetően fejben alkotott, s elkészült verseik szájról szájra jártak. Az ősi népek mondavilágától, az ószövegségi szövegek terjedésén át a népköltészetig láthatjuk a történetek, érzések átadásának és befogadásának hallatlan erejét. Számomra az egész Gérecz-kutatás egyik legmegrendítőbb mozzanata az, amikor nyolcvanon túli emberek szavatait hallgatom: azokat a verseket mondják a beszélgetésből átváltó másféle hangszínnel, átszellemült tekintettel, amelyeket több mint hatvan éve írt le, vagy csak mondott el Gérecz Attila a börtönben, és a mai szavalkók hallás után szintén hatvan éve tanulták meg azokat.

Bízom benne, hogy ezzel a tanulmánnyal is hozzájárulhattam ahhoz, hogy minél többen megismerhessék Gérecz Attilát és egyedülálló csodálatos költészetét, melynek esszenciáját H. Drechsel Mária így fogalmazta meg:

„Attila belesodródott az embertelen kínzatosokat közvetlenül megtapasztaló és a mások kegyetlen szenvedéseit mély együttérzéssel átélő rab-sorsba, ami azonban nem tudta megtörni őt. Ott is felülről, kívülről szemlélte a világot. Mindent, mindennel összefüggésbe hozva, Jót, Rosszat mérlegre téve jutott el a végtelenség küszöbéig. Költészetével magasba emelte a börtönt, a szenvedés helyét, az elítéltek, a kifosztottak állapotát, tágabban az egész emberiséget.”³⁵

³² Gérecz valószínűleg 5-én csatlakozott bajtársaihoz.

³³ Tehát Zsótér szerint november 4-e délutántól egy bő napot töltöttek egy helyen, ezalatt Gérecznek ki kellett füstölnie két tankot, és még az átellenes épületből is lövöldözött a Blaha Lujza téren. Az eddig ismert teljesítménye alapján egyáltalán nem zárható ki, hogy képes volt mindezt, de furcsa, hogy ezek az események az első visszaemlékezésekben nem jelentek meg. Azóta pedig lépten-nyomon mindenki erre hivatkozik.

³⁴ H. DRESCHEL Mária, i. m. Csodálatos és egyben teljesen abszurd, hogy valaki a golyóüstítés közepette felhívja az édesanyját. Ezek a hívások és a telefonfülke Szentmártoni Jánost is meghílették *Fénykép* című verse írásakor.

³⁵ H. DRESCHEL Mária, i. m.

SUMMARY**Justice and Mercy in the Oeuvre of Attila Gérecz**

Attila Gérecz was a poet, a pentathlete of the Hungarian national team and a freedom fighter (1929-1956). As a cadet he was taken to Germany where he fell into French captivity. In 1946 he returned to Budapest and finished secondary education at Kölcsey Ferenc Grammar School. In 1949 he was chosen into the Hungarian national pentathlon team. In 1950 he was sentenced to 12 years for disloyalty. He served his sentence in different prisons for political convicts. In the Vác prison he joined the poets' circle called Füveskert [Herb Garden]. On 18 July 1954, in the time of a massive flood on the Danube he escaped from the prison to Budapest but after 3 days he was arrested again and sentenced to 2 more years. Owing to the events of the 1956 revolution he was released from prison on 31 October, joined the armed fights and was killed in action on 7 November.

His life history is closely intertwined with recent Hungarian history with all its contradictions. A world war, a revolution and two dictatorships with their devastating effects all had their impacts on the poet's life of less than 30 years. However much time has passed since his death, the complexity of world shaping events may explain that the era Gérecz lived in has not been processed to this day either scientifically or mentally. The concepts of justice and of mercy are constantly present in Gérecz's life history and poetry. This is illustrated in the analysis of his poems set parallel with quotes from the gospels.

Pázmány Ágnes

MAGYARORSZÁG,
APOR VILMOS KATOLIKUS FŐISKOLA

Szent Márton, az irgalmasság katonája

*Így szólt Jézus tanítványaihoz Máté apostol házában: „Menjetek és tanuljátok meg, mit jelent: »Irgalmasságot akarok, nem áldozatot«”
(Mt 9,10–13).*

AZ IRGALMASSÁG SZENT ÉVE ÉS A SZENT MÁRTON EMLÉKÉV

Ferenc pápa az elmúlt évben meghirdette az irgalmasság rendkívüli szentévé. A magyar kormány a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, illetve Szombathely város kezdeményezésére hazánk egyik védőszentje, pannóniai Szent Márton születésének 1700. évfordulóját, a 2016-os évet Szent Márton-emlékévként nyilvánította. A Szombathelyi Egyházmegye jelmondata – „*Felemelő szeretet!*” – utal Szent Márton gondolkodásmódjára, karitatív munkájára és kapcsolódik az irgalmasság évéhez is. A Szent Márton jubileumi év 2015. december 8-án, a Szeplőtelen Fogantatás ünnepén, a II. Vatikáni Zsinat lezárásának 50. évfordulóján kezdődött – amikor a pápa megnyitotta a Szent Péter-bazilika szent kapuját –, és 2016. november 20-án, Krisztus Király ünnepén zárul.

Az irgalmasság testi cselekedetei: az éhezők táplálása, a szomjazók megítatása, az idegen elszállásolása, a ruhátlanok felruházása, a betegek ápolása, a foglyok látogatása, holtak eltemetése. Az irgalmasság lelki cselekedetei: a bűnösöket meginteni, a tudatlanokat tanítani, a kételkedőknek jó tanácsot adni, a szomorúakat vigasztalni, a bántalmakat békével túrni, az ellenünk vétkezőknek megbocsátani, az élőkért és holtakért imádkozni. A keresztény művészetnek a késő középkortól egészen a barokkig témája az irgalmasság cselekedeteit ábrázoló képciklus.

Szent Márton számos csodáját a *Legenda Aurea*¹ írja le. Életének eseményeit a középkorban gyakran ciklusokká rendezve mutatták be. Később ezek közül az események közül a leggyakrabban azt az epizódot jelenítették meg, amelyben ifjú római lovas katonaként, szegény koldussal találkozva, köpenyének felét a fázó embernek adta. Ez a jelenet az egyházban a cselekvő felebaráti szeretet – az irgalmasság, az irgalmasság cselekedete – a késő középkorban a nemes

¹ VORAGINE, Jacobus de, *Legenda Aurea* (ford. Madas Edit), Helikon Könyvkiadó, Budapest 1990, 270–276. A középkor legismertebb legendagyűjteményének, a *Legenda Aurea*nak (lat. „arany legenda”) szerzője. Jacobus de Voragine (1230 k.–1298) OP, domonkos szerzetes, érsek, aki 1260 és 1667 között írott forrásokra, így Sulpicius Severus *Szent Márton élete* című művére és szájhagyományokra támaszkodva, a legendákat rövidítve a liturgikus naptár rendjébe rendezte. Gyűjteményében jelentős fejezetet szentel a hitvalló Mártonnak. A középkorban már több európai nyelvre is lefordították ezt a művet, és tartalmát kiegészítették nemzeti és helyi szentek élettörténetével. A *Legenda Aurea* jelentősen hatott az irodalomra és a szentek ikonográfiájára.

lovagiasság szimbóluma lett. A keresztény művészetnek a késő középkortól a barokkig témája az irgalmasság cselekedeteit ábrázoló képciklus.

SZENT MÁRTON ÉLETE

Burgenland, Franciaország, Magyarország védőszentje, a Római Birodalom területén, a pannóniai Savariában (Szombathelyen) született 316-317 körül. Születésének időpontját Sulpicius Severus,² majd az ő nyomán I. Szent Gergely (†594), Tours későbbi püspöke jegyezte fel.³ A hagyomány szerint a szülőháza felett a mai Szent Márton-templom áll. Gallia tartományban, Candes-ban halt meg és Tours-ban temették el, 397. november 11-én. Életének történetét nemcsak Kortárs, Sulpicius Severus, de a középkorban többek között Tours-i Szent Gergely, Venantius Fortunatus⁴ és Alcuin⁵ angol teológus is megírták.

Márton (*Martinus*) nevének jelentése: 'aki Marsot, azaz háborút visel' (*Martem tenens*) a vétkek és a bűnök ellen, illetve 'egy a mártírok közül' (*martyrum unus*), hiszen szándékában és testének sanyargatásában vértanú volt.

Még életében, 396-ban írta meg életrajzát az őt személyesen is ismerő tanítványa, Sulpicius Severus, aki alapvetően háromféle csodát tulajdonít neki: gyógyító csodákat, térítő csodákat és Márton küzdelmét a Sátánnal. A tematikus sorrendű mű részletesen elbeszéli a koldussal tett csodát, amely rávilágított Márton mélységes hitére. A *Legenda Aurea* révén a középkorban ismertté vált a szent élete, és tettei az ábrázolások fő forrásává váltak, emellett Savaria nevét is megismerhették az emberek a keresztény világban. A mű szerzője jelentős fejezetet szentelt a hitvalló Mártonnak, aki elszántan harcolt az ariánus eretnokség ellen, de szeretettel segítette a szegényeket és gyógyította a betegeket.

Szent Márton a Római Birodalom történetében alapvető változást jelentő milánói ediktum (313) után néhány évvel, Constantinus császár uralkodásának 11. évében született. Nagy Konstantin és Licinius társcsászárok a rendelet szerint biztosították a keresztények szabad vallásgyakorlatát, így a katolikus egyház terjeszkedését is.

A szent Pannóniában született, de gyermekkorában a családja Savariából az ókori Ticinumba (az itáliai Páviába) költözött. Szülei pogányok voltak, atyja a császári hadseregben tribunusként szolgált. A pogány környezet ellenére, keresztény ismerősei hatására tizenkét évesen katekumen lett. Mivel a császárok elrendelték, hogy a veteránok fiai kötelesek katonai szolgálatba lépni, Márton engedelmeskedett atyja óhajának, lovas testőrtiszt lett.

Életének sorsdöntő fordulata télvíz idején, Ambianumban (a franciaországi Amiens-ben) történt. A téli kemény hidegben a városkapu előtt szánta meg a fagyoskodó koldust. Katonaköpenye „kincstári holminak” számított,⁶ ezért csak fele volt a tulajdona, így azt kettéhasította, és egyik felét a fázó ember vállára terítette. Még azon az éjszakán álmában az ő fél köpenybe burkolózó Krisztus jelent meg előtte, és így szólt hozzá: „Márton, a hittanuló takart be engem ezzel a ruhával”. A látomás hatására Márton 18 éves korában megkeresztelkedett.

² SEVERUS, Sulpicius, *Szent Márton élete (Vita sancti Martini)*, Bencés Kiadó, Pannonhalma 1998. A szerző ezt a művet három levéllel és két *Dialogussal* egészítette ki.

³ TOURS-I SZENT GERGELY, *Korunk története. A frankok története* (ford. Adamik Tamás és Mezey Mónika), Kalligram, Pozsony 2010, 165.

⁴ FORTUNATUS, Venantius, *Szt. Honorius Clementianus* (530 k.– 600 után), püspök, költő. Ravennában jogot tanult. Szembajából való szabadulásért Tours-ba, Szent Márton sírházhoz zárandokolt. Tours-i Szent Gergely kérésére elbeszélő költeményt írt Szent Mártonról. <http://lexikon.katolikus.hu/V/Venantius%20Fortunatus.html>, (Utolsó megtekintés: 2016. október 15.)

⁵ Alcuin (730–806) Nagy Károly frank uralkodó főtanácsadója, a király palotájában működő akadémia vezetője. Idős korában Tours-ba vonult vissza. Lásd. KLANICZAY Gábor, *Európa ezer éve I–II.*, Osiris Kiadó, Budapest 2004.

⁶ LÖRINCZ Zoltán, *Szent Márton, Savaria szülötte* (Második, bővített kiadás), B.K.L. Kiadó, Szombathely 2014, 15.

Az amiens-i városkapu előtti cselekedete mint a keresztényi szeretetről és irgalmasságról szóló tanítás, művészeti alkotások fő témájává vált. A középkorban és később is a szent leggyakoribb ábrázolása a lovon ülő, vagy a földön álló, köpenyosztó Márton. Életrajzaiban a szentek ikonográfiájával foglalkozó könyvek szerint nem esik szó azokról a ludakról, amelyek püspökké választásakor gágogásukkal árulták el a megbízástól ódzkodó Márton rejtőzködési helyét. A szentet jellemző madár attribútum délnémet területről terjedt el Ausztriában és Magyarországon.

Márton a katonaságot elhagyva egy időre visszatért Savariába, hogy szüleit megtérítse, de csak édesanyját keresztelhetette meg, édesapja pogány maradt. További életében a keresztény egyházépítést szolgálta. Szent Benedek előtt a nyugati monaszticizmus első megvalósítója lett: az első galliai szerzetes közösséget a Poitiers melletti Ligugében szervezte meg, ahol tíz évig működött. Az igehirdetése és gyógyító tevékenysége révén híressé vált kolostor 1607-ig állt fenn, majd a 19. század második felében szervezték újjá. Később Marmoutiers monostorának megalapítása is Márton nevéhez fűződik. Kiváló egyéniségeket nevelt a szerzetesi életesmény, a karitatív szeretet gyakorlására. A tours-i püspök halála után, 371-ben a város népe és papsága erővel őt választotta meg püspökké. Püspöki szolgálata mellett szigorú szerzetesi életet élt. Apostoli hittérítő tevékenysége több tartományra, Touraine, Chartres, Párizs, Autun, Sens és Vienne városaira is kiterjedt. Halála után tours-i temetkezési helye zarándokhellyé vált.

SZENT MÁRTON TISZTELETE ÉS KULTUSZA

Élete és tettei révén példaképpé vált, pedig nem a kor jellemző galliai püspök-típusa volt. Halála után 100 évvel már Gallia, a Meroving, majd Karoling uralkodók védőszentje lett. Köpenyével mint harci zászlóval indultak a csapatok hadba. Köpenyének, a *cappának* őrzési helye lett a *capella*,⁷ amelyből a kápolna⁸ szó kialakult. Márton tisztelete halála után gyorsan terjedt. A tours-i zsinat 461-ben ünnepet rendelt számára. A Karolingok hatalomra jutásával Szent Márton a királyi hatalom védőszentjévé vált, köpenyét az aacheni palotakápolna kincstárába őrizték.

A Frank Birodalom terjeszkedésével tisztelete Európa keletebbi régióiba is eljutott. A Karoling dinasztia hanyatlása azonban a Márton-kultusz visszaszorulását is jelentette. Az Ottók dinasztiája a Német Birodalom létrehozásakor tudatosan vállalta fel a frank tradíciókat, így Márton tisztelete is megmaradt, de más szentek, Szent Mihály, Szent Lőrinc, Szent Móric és Szent Vitus tisztelete mögé került.

Szent Márton kultusza már a honfoglalás előtt is virágzott Pannóniában. Tiszteletét Szent István is felkarolta, zászlaira Szent Márton képét festette. 997-ben, a Koppány elleni hadjárata előtt Szent Márton segítségét kérte, s győzedelmeskedett a pogányság felett. Az akkori elképzelés szerint István és utódai neki köszönhették hatalmukat. Szent Márton a 997-es győzelem után az Árpádok és a keresztény Magyarország oltalmazójává vált. Szűz Mária mellett az Árpád-ház, majd a magyar királyok és az ország patrónusa (*patronus regni*) lett. A pannonhalmi bencés monostort és a bazilikát róla nevezték el, egyrészt azért, mert az akkori – ma már bizonyítottan nem elfogadott – hagyomány szerint a pannonhalmi várhegy mellett született, másrészt mert egy királyi védőszentnek, Szent Mártonnak való ajánlással fejezték ki, hogy királyi templomot építettek. 1073-ban Salamon király és a hercegek, Géza és Szent László Szent Márton napján kötöttek tűzszünetet. Salamon feletti győzelme után Szent László megvalósította fogadalmát, s az ütközet helyén Szent Márton tiszteletére bencés apátságot alapított, majd a szabolcsi zsinat (1093) Szent Márton ünnepét nyilvánossá tette. Az Árpád-háziak a későbbiekben is gyakran választották királyi templomaiknak védőszentjüket, Szent Márton titulását.

⁷ MAROSVÖLGYI Gábor, *Szent Márton vesszeje – Megjegyzések Szent Márton kultuszának pogány sajátosságaihoz*. http://sermones.elte.hu/?az=319tan_plaus_gabor (Utolsó megtekintés: 2016. október 15.)

⁸ BEKE László, *Műalkotások elemzése*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 2012, 163.; VÉGH János (szerk.), *Művészeti szótár*, Corvina Kiadó, Budapest 1997, 128.

Zsigmond király 1427-ben egy oklevelében Mártont az ország legfontosabb védőszentjének nevezte. A királyi reprezentációban és az ország kormányzatában oly fontos királyi társaskáptalanok közül három is (Pozsony, Arad és Szepes) védőszentjéül választotta Mártont, akinek neve összefonódott az *Athleta Christi*, a katonaszent, a lovagszent eszméjével, valamint az aszketikus életideállal.

Magyarországon Márton napjához, november 11-hez több népszokás kapcsolódik: egyrészt Szent Márton és a ludak legendájához, másrészt a mezőgazdasági munkák befejeződéséhez, illetve az advent közeledtéhez.

A középkor egyik legnépszerűbb szentjének a Kárpát-medencében számos helysége és templom-dedikáció, valamint szakrális mű őrzi emlékét.

A hagyomány szerint Nagy Károly frank király, a későbbi császár 791-ben Savariába látogatott, hogy Szent Márton születési helyén imádkozzon.

A szent emlékezetére Savariában templomot építettek. IX. Leo pápa 1051-ben kereste fel a szülőhelyet. Az elpusztult épület romjain a 17. században gróf Batthyány Erzsébet a domonkos rendnek építtetett templomot, melyben Szent Márton ujereklyéjét jelenleg is őrzik. A bejárat fölött *Hic natus est Sanctus Martinus*, (azaz *Itt született Szent Márton*) felirat olvasható. A templom előtt lévő régi közkút felett – ahol a hagyomány szerint megkeresztelte édesanyját – ma Rumi Rajk István *Szent Márton megkereszteli édesanyját* című szoboregyüttese látható. A 15–16. századi prédikációs irodalmunkban Laskai Osvát és Temesvári Pelbárt ferences szerzetesek gyakran szóltak a szent követendő példájáról. Zeneirodalmunkban is vannak utalások Szent Márton kultuszára: Kájoni János obszerváns ferences Csíksomlyón, 1676-ban nyomtatott énekeskönyvében egy magyar és egy latin nyelvű ének szól róla.

SZENT MÁRTON ÁBRÁZOLÁSOK

Európában Szent Márton életének történetét gazdag ikonográfiai változatokban számos mű ábrázolja. Mártont a különböző korokban a festményeken más-más ruhákban ábrázolták: római katonaként, középkorban lovagként, olykor magyar nemesi ruhában vagy katonaként, huszáruhában.

Ma ismert első megjelenítése a 6. században épített ravennai San Apollinare Nuovo⁹ templomban látható. Az apszis mozaikja elpusztult, de a főhajó oszlopsorok feletti mindkét falát mozaik borítja. Az északi oldalon Szűz Mária és a gyermek Jézus mellett vértanú nők, a déli oldalon Krisztus mellett vértanú férfiak sora látható. A mozaik képen a trónoló Krisztushoz Márton, s nem a vértanú szent vezet az üdvözült mártírokat.

Az oltárok, valamint a kódexek ábrázolásai leginkább a köpenycsodát jelenítették meg. A kódexek közül kiemelkedő a budai királyi udvarban, 1330 és 1340 között készített *Anjou-legendárium*, amelyben a Szent Márton életéről készült képek alapja a *Legenda Aurea*. Aquila János 1392-ben Mártonhely (Martjanci) falu védőszentjéről, Szent Mártonról nevezett templomába megfestette a szent csodáiról és haláláról szóló freskóit, amelyek a szentélyben szinte sértetlenül megmaradtak. A templom festményei között az apostolok és a női szentek mellett kiemelt helyet kap a Szent Márton életét bemutató sorozat. A szentély falán fennmaradt Aquila festő önarcképe is, amely az európai művészet legrégebbi festett önarcképei közé tartozik.

A közép-európai műkincsek közt az egyik legszebb az 1483-ban készült, Szent Mártont ábrázoló cserényi szárnyasoltár, amely Budapesten, a Magyar Nemzeti Galériában látható.

Pannonhalmán épségben maradt fenn a monostor templom déli mellékhajójában, a 13. században, egy korábbi kapubejárat helyén kialakított úgynevezett ékes kapu, a *Porta Speciosa*.¹⁰

⁹ ARADI Nóra, (szerk.), *A korai középkor*, Corvina, Budapest 1995, 30–32.; LÓRINCZ Zoltán, i. m., 10–12.; VANYÓ László, *Az ókeresztény művészet szimbólumai*, Jel Kiadó, Budapest 2010.

www.sacred-destinations.com/italy/ravenna-st-apollinare-nuovo (Utolsó megtekintés: 2016. október 15.)

¹⁰ ARADI Nóra (szerk.), *A művészet története Magyarországon*, Gondolat Kiadó, Budapest 1983, 21–46.

A kerengőfolyosóból a templomba vezető kapuzat a *Jelenések* könyvében leírt mennyei Jeruzsálem tizenkét díszes kapujának egyikét jelképezi, de Krisztus-szimbólum is. A szerzetesek Isten dicséretére ott vonultak be a mennyei Jeruzsálemet megjelenítő templomba. A kapu feletti ívben látható kőlapra festett Szent Márton köpenycsodája az 1875-ben befejeződött restaurálás emléket őrzi.

A szent tisztelete, kisebb mértékben ugyan, de a barokk kor idején is folyamatos. Ennek egyik kiemelkedő példája a pozsonyi Szent Márton koronázó templom főoltárán Georg Raphael Donner (1693–1741) által 1733–1735-ben készített *Szent Márton és a koldus* című szoborcsoport,¹¹ amely egyedülálló szobrászati alkotás Közép-Európában. A jelenet, amelyben Szent Márton megosztja köpenyét a koldussal, a késő középkorban a cselekvő felebaráti szeretet – az irgalmasság, az irgalmasság cselekedetei –, valamint a nemes lovagiasság szimbóluma lett. Az egykori koronázó templom baldachinos főoltárának középrészét Szent Márton lovon ülő alakja és a koldus tölti ki. A szoborcsoporttól jobbra és balra, az előtérben egy-egy adoráló angyal szobra kapott helyet. Donner szobrászatának sajátos vonásai, az erőteljes formaképzés és a mozgalmas kontrapoztos beállítás, valamint a szoborcsoport diagonális és párhuzamos formákból szerkesztett komponálása itáliai mintát mutatnak. A barokkos színpadiasságú és mozgalmas szoborcsoporton a korabeli magyar huszárruhát viselő szent, ágaskodó lován ülve kardjával levágja köpenye felét, hogy az előtte kuporgó koldusnak adhassa. A mű drámaisága a művészi megformálás és a tartalom közötti ellentétből fakad. Az alkotás a triumfáló uralkodói lovasszobrok ikonográfiai hagyományán alapul, de a ló lába előtt heverő emberalak nem a legyőzött ellenfél. Újdonságként hathatott, hogy Donner a hagyományos ikonográfiai ábrázolásoktól eltérően a korabeli magyar díszruhában ábrázolta a szentet. Technikailag és formailag szintén újításnak számított a közép-európai szobrászatban korábban alig alkalmazott, a szobrász által kedvelt, könnyen megmunkálható ólom-ön ötvözet használata is. A tompa fényű anyag alkalmas az emberi test lágy mintázására, a tömörszerű formák kialakítására. A barokkra jellemzően a formák erősen plasztikusak, a fény-árnyék viszonyok hangsúlyosak, a kompozíció diagonális, s mindez együttesen közvetíti a szobor mozgalmasságát. A két angyalalak felépítése nyitott, irányaik kifelé vezetve összekötik a főalakat a környezettel.

Donner Esterházy Imre esztergomi érseknek, Magyarország hercegprímásának, a kor szak jelentős mecénásának udvari szobrásza volt. Megrendelésére készítette a pozsonyi szoboregyüttest, és Szent Márton arcvonásaiban az érsek vonásai ismerhetők fel.

Az érett barokk jellegzetességű, Szent Mártont ábrázoló főoltárt 1865-ben szétbontották. A zártságot és mozgalmasságot megjelenítő, a mély emberi érzelmeket mértéktartóan kifejező szoborkompozíció¹² jelenleg a dóm egyik mellékkápolnájában látható, a két hatalmas adoráló angyal később Budapestre, a Nemzeti. Galériába került.

A VIA SANCTI MARTINI

Az Európa Tanács 2005-ben kulturális útvonallá nyilvánította a Szombathelyről Tours-ba vezető zarándokutat. Az egykori zarándoklatok mai változata, a *Via Sancti Martini* (Szent Márton Út) új lelkeségi programmal ajándékozza meg a résztvevőket Európa legnépszerűbb szentje életének, kultuszának, kiemelkedő emlékeinek bemutatásával. A *Via Sancti Martini* napjainkban is felhívja a figyelmet a Szent irgalmasságának, cselekvő szeretetének mindennapi aktualitására.

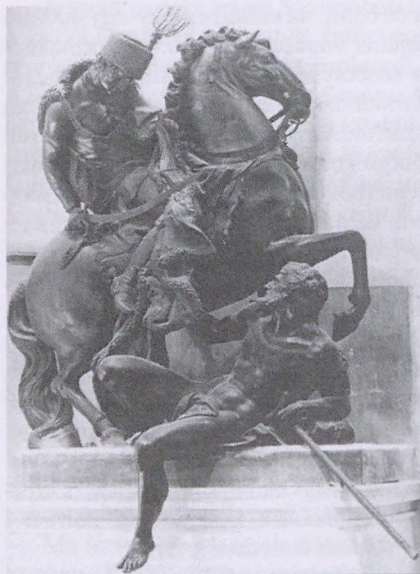
¹¹ GALAVICS Géza, *Barokk*, in GALAVICS Géza – MAROSI Ernő – MIKÓ Árpád – WEHLI Tünde, *Magyar művészet a kezdetektől 1800-ig*, Corvina Kiadó, Budapest 2001, 367–374.

¹² IGÁZ Rita, *A barokk Magyarországon*, Corvina Kiadó, Budapest 2007, 77–81.

SUMMARY

Saint Martin, a Soldier of Mercy

Last year Pope Francis announced an extraordinary Jubilee of Mercy. On the initiative of the Hungarian Catholic Bishops' Conference and the city of Szombathely the Hungarian government declared 2016 a Saint Martin memorial year to mark the 1700th anniversary of the birth of a patron saint of Hungary, St. Martin of Pannonia (St. Martin of Tours). The motto of the Diocese of Szombathely "Elevating love!" refers to St. Martin's way of thinking and charity, and it is also linked to the Year of Mercy. The study highlights mercy as contrasted to hatred; it highlights the virtue of love in action through the representations of Saint Martin in Christian art.

1. ábra Georg Raphael Donner: Szent Márton (1733-35) Ólom, magassága 275 cm.
Szent Márton koronázó templom, Pozsony – Bratislava

Dr. Mudriczki Judit, PhD

PANNON EGYETEM, GERMANISZTIKAI ÉS FORDÍTÁSTUDOMÁNYI INTÉZET,
FORDÍTÓ- ÉS TOLMÁCSKÉPZŐ INTÉZETI TANSZÉK

16. századi anglikán homiliák magyar fordításának elméleti és gyakorlati kérdéseiről

Annak ellenére, hogy napjainkban mind a vallás- mind a fordítástörténeti kutatások kiemelt figyelmet szentelnek a bibliafordítások elméleti és gyakorlati kérdésének,¹ a hitgyakorlatot, illetve a Szentírás értelmezését segítő vallásos szakszöveg fordításáról szóló tudományos reflexió viszonylag ritka a fordítástudományi témájú tanulmányok körében. Ha mégis találunk erre példát, az általában nem áttekintő vagy normatív céllal készül, hanem esettanulmányok sorával mutatja be a teológiai és hitéleti vonatkozású szövegek fordítása során felmerülő elméleti és gyakorlati nehézségeket és kihívásokat.² Jelen tanulmány is azt tűzi ki célul, hogy tudományos igényességgel mutassa be a 16. századi anglikán homiliák magyarra fordítása során felmerült elméleti és gyakorlati kérdéseket. Az összesen tizenhárom beszédet tartalmazó, *Tudor-kori homiliák* címmel 2010-ben megjelent magyar nyelvű homiliáskötet fordításainak túlnyomó többsége a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán, dr. Fabiny Tibor tanár úr vezetésével az 1999/2000-es tanév tavaszi félévében, egy speciális szeminárium keretében, az akkori angol tanszék hallgatóinak közreműködésével készült.³ Így voltaképpen elmondható, hogy jelen tanulmány⁴ közvetett módon betekintést nyújt a katolikus felsőoktatás és a tudományos utánpótlás nevelésének gyakorlatába is. A továbbiakban a

¹ Az utóbbi évtizedben az anglikán szempontból legjelentősebb nemzetközi kutatások összefoglalására a Jakab király Bibliája megjelenésének 400-ik évfordulója alkalmából, *The King James Version at 400: Assessing Its Genius as Bible Translation and Its Literary Influence* címmel 2013-ban kiadott könyv a legjobb példa, a magyar nyelvű vonatkozó kutatások közül pedig a *Felebarát vagy embertárs. Bibliafordítások és használatuk a mai Magyarországon* című 2014-es kötetet érdemes megemlíteni.

² A teológiai szakszöveg magyar fordításának tudományos értékeléséről összefoglaló és több felekezet gyakorlatát is áttekintő kötetre az utóbbi egy-két évtizedből nehéz példát találni, a nemzetközi szakirodalomban viszont kiemelkedik a David Jasper szerkesztésében megjelent *Translating Religious Texts* című tanulmánykötet.

³ MUDRICZKI J. (szerk.), *Tudor-kori homiliák*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba 2010. A kötet megjelenését az OTKA 62008. számú pályázata, valamint az Angol Intézet nagylelkű támogatása tette lehetővé. A kutatási projekt vezetői dr. Fabiny Tibor és dr. Tóta Péter Benedek voltak. A szeminárium keretében elkészült fordításokat Báthory Zsófia, Burits Eszter, Gáspár Piroska, Járfás Ágnes, Kordás Katalin, Lakatos Livia, László Erzsébet, Mózes Ambrus, Mudriczki Judit, Polyák Mariann és Rieger Anita készítették. A kötet megjelenése érdekében Gergely Zsuzsanna, Karáth Tamás és Palatinus Levente Dávid vállalták a hiányzó beszédek fordítását. Az elkészült kötetet dr. Fabiny Tibor és Mikesy András lektorálták. A továbbiakban a homiliákból vett magyar nyelvű idézetek kivétel nélkül ebből a szövegkiadásból származnak, és az idézetek végén zárójelben ennek a kiadásnak a vonatkozó oldalszámait találhatók.

⁴ Jelen tanulmány első, terjedelmileg jóval hosszabb változata, amely a fordításelméleti megállapítások helyett a homiliák egyháztörténeti jelentőségének részletes bemutatásáról szól, *A Tudor-kori prédikációs gyakorlat írásbeli emlékei Angliában* címmel a *Tudor-kori homiliák* bevezetőjeként olvasható.

fordítás során felmerült elméleti és gyakorlati kérdések Eugene A. Nida *The Sociolinguistics of Translating Canonical Religious Texts*⁵ című fordításelméleti tanulmányában ismertetett szempontok alapján kerülnek bemutatásra.

Szociolingvisztikai vizsgálódásának elméleti megalapozása érdekében Nida a „vallásos szöveg” (*religious texts*) fogalmának alapvetően két értelmezését különíti el: egyrészt olyan szövegre utal, amely a vallási közösség hitvallását és hitgyakorlatát mutatja be történeti vagy leíró megközelítésben, másrészt azonban vonatkozhat olyan szövegtípusra is, amelynek alapvető szerepe van a vallási közösség létrejöttében.⁶ A *Tudor-kori homíliák* forrásnyelvi szövege fogalmilag mindkét értelmezésnek megfelel. A Thomas Cranmer (1489–1556) érsek által összeállított és nyomtatásban legelőször 1547-ben megjelent, 12 beszédet tartalmazó gyűjtemény nemcsak egyháztörténeti szempontból kiemelt jelentőségű dokumentum, hanem az anglikán közösség számára fontos hitéleti szerepe is van, mert az 1571-ben kiadott, az anglikán hitvallást ismertető és a mai napig érvényben lévő 39 cikkely egyike előírja rendszeres felolvasását a közösségi hitgyakorlat során.⁷ Így talán nem meglepő, hogy a 20. századi teológus és irodalomtörténész, Ronald B. Bond egy rendkívül találó, bibliai eredetű hasonlattal élve kétélű kardnak⁸ nevezi a homíliákat, hiszen azok nemcsak a rendszeres prédikációs gyakorlat hiányát orvosolták a 16. században, hanem egyúttal az anglikán hit egységesítését is szorgalmazták.⁹

A vallásos szöveg fordításának **kilenc szociolingvisztikai szempontja** közül Nida elsőként a fordítás alapjául szolgáló **forrásnyelvi szövegkiadások eltérő változatainak problémáját** emeli ki.¹⁰ A VI. Edvárd idejében készült anglikán beszédgyűjtemény 1547-et követően már a 16. század során is több kiadást megélt, majd 1632-ben, I. Jakab utasítására egy kötetben jelent meg az 1562-ben kiadott, 21 beszédet tartalmazó gyűjteménnyel, amely két prédikáció kivételével John Jewel (1522–1571) püspök munkája. Az így létrejött 34 beszédből álló beszédgyűjtemény jelenti az anglikán homiletikai hagyomány alapját. Az egyes kiadások közötti kisebb-nagyobb szövegtani eltéréseknek a magyar fordítók is tudatában voltak, hiszen a magyar fordítások elkészítéséhez a Ronald B. Bond által szerkesztett 1987-es kritikai kiadás szolgált alapul, amelynek jegyzetanyaga jelöli az egyes szövegkiadások közötti eltéréseket.

Nida második szempontja a **helyes szövegértelmezés alapjának** tisztázására vonatkozik, amely kanonikus szöveg fordítása esetében megkívánja, hogy a fordító a szöveg jelentését azon hívő közösség értelmezői pozíciójából lássa és gondolja át, amely autentikusként fogadta el és tiszteli az adott forrásnyelvi szöveget.¹¹ A Thomas Cranmer által összeállított beszédgyűjtemény azon reformcsomag részeként jött létre, amely végül megeremtetette az anglikán egyház doktrinális alapjait a Rómától való elszakadás után.¹² Az anglikán homíliák a korabeli prédi-

⁵ NIDA, E. A., *The Sociolinguistics of Translating Canonical Religious Texts*, in *TTR: traduction, terminologie, rédaction*, 1994/7. 1, 191–217. <http://www.erudit.org/revue/ttr/1994/v7/n1/037173ar.pdf>. (Utolsó megtekintés: 2016. augusztus 25.)

⁶ Uo., 195–196.

⁷ *A Harminckilenc cikkely: az anglikánok hitvallása*, in SZÁNTÓ, Gy. T., *Anglikán reformáció, angol forradalom*, Európa, Budapest 2000, 465.

⁸ „Mert Isten igéje élő és ható, élesebb minden kétélű kardnál.” (Zsid 4,12) A továbbiakban minden bibliai idézet – hacsak a lábjegyzet másként nem jelöli – az alábbi kiadásból származik: *Biblia, Istennek az Őszövségben és Újszövetségben adott kijelentése*, Magyarázó jegyzetekkel a Magyar Bibliatársulat Szöveggondozó Bizottsága által szerkesztett kiadás, Kálvin, Budapest 1996.

⁹ BOND, R. B., *A Two-Edged Sword: The History of the Tudor Homilies*, in BOND, R. B. (szerk.), *Certain Sermons or Homilies (1547) and A Homily against Disobedience and Wilful Rebellion (1570) A critical edition*, University of Toronto Press, Toronto 1987, 10.

¹⁰ NIDA, E. A. i. m., 196.

¹¹ Uo., 197–198.

¹² A homíliákon kívül a Nagy Litánia (1554), az 1547-es Rendeletek, az Imádságoskönyv (1549), a Szertartás-könyv (1550) és a 42 cikkely (1553) képezte még részét a cranmeri egyházreformnak, amely az említett dokumentumok által egyúttal a szertartásrendet is meghatározta. Lásd STACEY, C. M., *Justification by faith in the two Books of Homilies (1545 and 1571)*, in *Anglican Theological Review*, 2001/83. 2, 256.

kációs gyakorlat szempontjából azért jelentettek számottevő változást, mert a szentek életéről szóló vagy más szórakoztató célzatú allegorikus történetek helyett a reformáció szellemében a szentírási alapú igehirdetést igyekeztek meghonosítani.¹³ Azonban az 1547-es kötet eredeti címe – *Prédikációk avagy homiliák könyve* (*Certain Sermons or Homilies*) – műfaji szempontból némi félreértésre adhat okot, hiszen ez esetben nem egy homiliariumról van szó. A korabeli homília vagy posztilla azt az előre megírt beszédet jelentette, amelyben az adott vásári, illetve ünnepnapra kijelölt evangéliumi részlet magyarázatára került sor,¹⁴ és amelyet a szószéken álló pap szinte szó szerint, vagy csak apróbb változtatásokkal olvasott fel. Ezzel szemben a prédikáció (*sermo*) a korabeli hallgatóság számára aktuálisnak számító kérdésekről szólt, és azt maga a prédikátor egyedül állította össze, különböző források felhasználásával.¹⁵ A Cranmer-féle gyűjtemény ilyen értelemben egyértelműen homiliának minősül, ahogyan azt az előszó szóhasználata is világosan tükrözi:

Öfelsége elrendeli és megparancsolja minden plébánosnak, vikáriusnak, kurátornak és minden más lelkipásztornak, hogy ezeket a homiliákat az év minden vasárnapján a nagymisén, mikor is a legtöbb hívő összegyűlik, olvassák fel és hirdessék ki a híveknek tisztán és érthetően olyan sorrendben, ahogyan e könyvben szerepelnek – hacsak nem egy prédikációt mondanak; és akkor, de csakis akkor az esedékes homília felolvasását az azt követő vasárnapra halasszák. (27–28)

A homiliáknak a *Harmínckilenc cikkelyben* elrendelt kötelező felolvasása azonban nemcsak a prédikációs gyakorlat, hanem a liturgikus rend módosításával is együtt járt, hiszen emiatt az imaórák számát jelentősen lecsökkentették: a kis órákat elhagyták, és csak a laudest és a matutinumot kellett mondani.¹⁶ Mindez jól mutatja, hogy az egyházi vezetők milyen komoly szerepet szántak ezeknek a beszédeknek. Az 1549-ben megjelent *Imádságoskönyv* két jelentős kiegészítő rendelkezéssel járult hozzá mindehhez: egyrészt két, illetve három részre bontotta az 1547-es könyv egyes szövegeit, másrészt egyértelműen kijelölte, hogy a vasárnapi liturgia keretén belül a credo elmondása után kellett az adott homiliarészlet felolvasni vagy prédikációt elmondani, amely így a communio előkészítését szolgálta.¹⁷

A harmadik szociolingvisztikai szempont, melyet Nida tanulmánya felvet, a **fordítói hagyomány erejének** figyelembevétele a fordítói munka során, amely főként a Szentírás létező célnyelvi szövegváltozatainak használatára és megítélésére vonatkozik.¹⁸ A *Tudor-kori homiliák* esetében ez elsősorban a vagy szó szerinti, vagy parafrázis formájában jelen lévő bibliai idézetek, valamint a más vallásos szövegekből átemelt vendégszövegek magyarra fordítása során jelentett kihívást. A Szentírásból származó szó szerinti idézetekhez felekezeti megfontolásból a fordítók a Magyar Bibliatársulat által kiadott újfordítású Bibliát (1990) használták. Ha azonban a forrásszövegben egy olyan bibliai könyvből származó idézet szerepelt, amely nem képezte részét a protestáns kánonnak, és így az említett bibliaiadás sem tartalmazza azt, mint például a Bölcsességek, Báruk, Judit vagy Sirák fia könyve esetében, stilisztikai megfontolások alapján a fordítók a magyar nyelvű idézeteket a Káldi György által készített 1626-os katolikus fordításból kölcsönözték.¹⁹ Az egyházatyák különböző írásaiból származó idézetek az elérhető magyar fordításokból kerültek beillesztésre, például Szent Ágoston esetében. Ha

¹³ WABUDA, S., *Bishops and the Provision of Homilies, 1520 to 1547*, in *The Sixteenth Century Journal*, 1994/25. 3, 552.

¹⁴ BOND, R. B., i. m., 3.

¹⁵ WABUDA, S., i. m., 553.

¹⁶ BOND, R. B., i. m., 5.

¹⁷ Uo., 5.

¹⁸ NIDA, E. A., i. m., 199–200.

¹⁹ *Szent Biblia. Az egész kereszténységben be-vőtt régi deák bötiüből magyarra fordította a Jésus-alatt vitézkedő társaság-béli nagy-szombati Káldi György pap*, Formika Máté, Bécs 1616.

nem állt rendelkezésre magyar változat, a fordító, az angol kritikai kiadás jegyzetapparátusára támaszkodva maga készítette el a fordítást.

Nida negyedik szempontként a **nyelvi megformálás és a szöveg tartalma** közötti kapcsolatra hívja fel a figyelmet.²⁰ Ezzel valójában arra utal, hogy éppen úgy, mint a Szentírás esetében, a vallásos szövegben az archaizálás az autentikus nyelvhasznált szerves része. Ahhoz azonban kiváló stiláris érzékre és nagy fordítói gyakorlatra van szükség, hogy a fordító a megfelelő regisztert találja meg, anélkül, hogy a célnyelvi változat anakronizmussá válna. Az erre való készséggel az egyetemi hallgatók általában még nem, vagy ha mégis, akkor nagyon különböző mértékben rendelkeznek, ezért a *Tudor-kori homiliák* kötet szerkesztői és lektorai úgy döntöttek, hogy szépirodalmi babérokra törekvő, értelmező fordítás helyett az angol forrás szövegszervezésének eredeti sajátosságait minél hívebben megtartó magyar változat készüljön. Lexikai szinten igyekeztek megtartani az angol forrásszöveg latinizmusokban bővelkedő terminusait: ezért szerepel például a „clergy” „klérus”-ként és nem „papság”-ként. Hasonló megfontolásból a különböző felekezetek megnevezésénél a fordítók az értelmezés helyett a szó szerinti fordításnál maradtak, így a „papis” szót „pápista”-nak és nem „katolikus”-nak fordították, a „christian” megfelelője pedig a „keresztény” és nem a „keresztény” lett, megelőzve ezzel, hogy akár a mai, akár a korabeli magyar nyelvhasználat felülírja és értelmezze a 16. századi Anglia felekezeti viszonyait. Ezzel magyarázható az is, hogy a „catholique” vagyis „katolikus” szó „egyetemes” értelemben jelenik meg, még akkor is, ha első olvasásra például az alábbi részlet a magyar változatban furcsának vagy némiképp idegennek tűnik:

Vajon mit szólna, ha a pártoskodás azon szavait hallaná, melyeket manapság majd minden ember a szájára vesz: ez farizeus, ez az evangélium hirdetője, emez az újak közé tartozik, ez a régi hitet vallja, ez meg az újító testvérekhez tartozik, ez jó katolikus atya, emez pápista, ez pedig eretnek? (123)

Napjaink fordításelméleti terminológiájával ezt úgy írhatnánk le, hogy a honosító törekvésekkel szemben a magyar változat szerkesztője és fordítója nem akarták a szöveg fordított voltát mindenáron leplezni, és így nem tekintik stilisztikai hiányosságnak vagy gyengeségnek, ha a magyar szöveg bizonyos esetekben az idegenszerűség érzetét kelti az olvasóban.²¹

Ötödik szempontként Nida a **szó szerinti fordítás** alkalmazásának szükségességét veti fel, amely a bibliafordítások történetének visszatérő és megkerülhetetlen kérdése, hiszen az egyes bibliafordítások nagyon eltérnek a tekintetben, hogy a forrásnyelvi szöveg szóképeit szó szerinti vagy átvitt értelemben adják-e vissza.²² Az anglikán homiliák magyar fordítása során ez néhány esetben kifejezetten nagy kihívást jelentett, hiszen a szónoki beszéd korabeli retorikai elvárásainak megfelelően egy adott bibliai idézet alapvetően meghatározza akár egy teljes bekezdés szerkezetét is. Az *emberiség nyomorúságáról szóló beszéd*ben például az alábbi szövegrész olvasható:

Nem véletlen, hogy az Istentől származó Írás oly sokszor a föld szóval nevezi meg az e világi embert. Ahogy Jeremiás mondja: „Föld, föld, föld! halld meg az Úrnak szavát!” (Jer 22,29) Ez a minket megillető név, megszólítás és elnevezés: föld, föld, föld, ahogy a próféta mondta, amely felfedi, hogy valójában mi vagyunk, még ha a többi ember más módon, más névvel és címmel illet is bennünket.²³ (38)

²⁰ NIDA, E. A., i. m., 200–202.

²¹ A honosító (*domestication*) és elidegenítő (*foreignization*) eljárás terminusa Lawrence Venuti 1995-ben jelent könyve által került be a tudományos köztudatba, és napjainkra már közismert szakszónak számít a különböző fordításelméleti fórumokon. Lásd VENUTI, L., *Invisibility*, in *The Translator's Invisibility*, Routledge, London and New York 1995, 1–42.

²² NIDA, E. A., i. m., 203–207.

²³ Vö.: “It is not without greate cause that the Scripture of God doeth so many tymes call all men here in this

A protestáns fordításban azonban a Jeremiás könyvéből idézett vers így hangzik: „Ország, ország, ország! Hallgass az Úr szavára!” Itt egyértelműen látszik, hogy az egész bekezdés szempontjából meghatározó súlyú lexikális problémát vetett volna fel, ha az „ország” szó szerepelne a magyar változatban is, ezért volt indokoltabb ez esetben a Káldi-féle katolikus fordításba található „föld, föld, föld” szóhasználatra hagyatkozni.

A hatodik szempont, amelyet Nida felvet, a vallásos szövegek **szóbeliségének** szövegformáló erejére utal, amely két értelemben is releváns kanonikus vallásos szöveg esetében. Egyrészt az isteni kinyilatkoztatás elve szóban és nem írásban történik, másrészt a vallásos szöveget a hívó közösség elsősorban hallás és nem olvasás útján fogadja be.²⁴ Kétségtelen, hogy a *Tudor-kori homiliák* mint a felolvasásra szánt, egyházi keretek között zajló prédikációs gyakorlat dokumentált gyűjteménye a korabeli nyilvános beszéd retorikai sajátosságaiiba enged bepillantást. A homiliák retorikai szerkezetét John Wall általánosságban úgy jellemezi, hogy felépítésük követi a klasszikus szónoki beszéd hét elemű felosztását, amelyben a második részt a *refutatio* foglalja el, és ez alól csak az utolsó, vagyis a Hugh Latimernek tulajdonított *Homília a viszály és veszekedés ellen* a kivétel, amelyben a bibliai példák *compendiuma* biztosítja az *argumentum* alátámasztását.²⁵ Ezzel szemben W. F. Mitchell arra hívja fel a figyelmet, hogy a cranmeri gyűjtemény beszédei nem hagyatkoznak mereven a korabeli prédikációs kézikönyvek által felajánlott retorikai sémákra, hanem egy rendkívül következetes, az adott témából szervesen kibomló érvelési struktúrára épülnek.²⁶ Beszédmódjukat tekintve a homiliák sajátos átmenetet jelentenek a középkori prédikációk morális buzdításon alapuló szövegszervezése, illetve a protestáns prédikáció bibliai alapokon álló egyszerű (*plain*) stílusa között. Nagyon jó példa erre az alábbi idézet, amelyben az érzelmi kitörést és költői kérdést a szöveg írója egy bibliai részlettel tereli racionális síkra, s így teljesíti azt az általános célkitűzést, hogy a Szentírás magyarázatára irányítsa a figyelmet:

Ó, mily megosztott a szent egyház! Ó, mennyire megrészegültek és felbolydultak a városok! Ó, mily hasadozott s megtépázott ama krisztusi köntös, melyen pedig egy öltés sem volt! Ó, Krisztus titokzatos teste: hol van az a szent és boldog egység, melyen ha bárki kívül reked, nem lehet Krisztusban? Ha az egyik tagot elválasztod a másiktól, hol van a test? Ha a fejtől lementszed a testet, hol a test élte? Csakis akkor tartozhatunk Krisztushoz, a fejhez, ha egymáshoz is az egyetértés és szeretet kötelékével ragaszkodunk (Ef 4,15–16). Mert ha valaki nem része eme egységnek, az nem tartozik Krisztus egyházához, mely egység és közösség, nem pedig megosztottság. (123)

A beszédek szintaktikai szerkezetét a többszörösen alárendelt, vonatkozó mellékmondatok határozzák meg, amelyek között általában az ismétlés különböző formái biztosítják a lineáris kohéziót. Az alábbi példa azt szemlélteti, hogy a fegyelmezett mondat szerkezet miként tükrözi az egész beszéd végtelenül következetes felépítését és tematikáját, és ezt a magyar fordításban miként lehet megtartani. Az anafóra, vagyis a tagmondat eleji szóismétlés jelen esetben egy szintagma szintű izokolon szerkezettel párosul, és szervesen az adott témából, illetve egy szentírási idézetből bomlik ki:

world by this woorde: yearh. O thou yearh, yearh, yearh, sayth Jeremie: heare the Worde of the Lord. This our right name, vocation and title, yearh, yearh, yearh, pronounced by the prophete, sheweth what wee bee in deede, by whatsoever other stile, title or dignitie men do call us.” (BOND, R. B. [szerk.], *Certain Sermons or Homilies*, i. m., 71).

²⁴ Nida, E. A., i. m., 207.

²⁵ WALL, J. N., *Godly and fruitful lessons: the English Bible, Erasmus' Paraphrases, and the Book of homilies*, in BOOTY, J. E. (szerk.), *The Godly Kingdom of Tudor England: Great Books of the English Reformation*, Wilton, Morehouse-Barlow 1981, 47–138. idézi STACEY, C. M., *Justification by faith in the two Books of Homilies (1545 and 1571)*, in *Anglican Theological Review*, 2001/83. 2, 270.

²⁶ MITCHELL, W. F., *English Pulpit Oratory from Andrewes to Tillotson*, Russell and Russell, New York, 1962, 63; idézi BOND, R. B., „Lean and Flashy Songs”: *The Themes, Organization, and Style of the First Book of Homilies* in BOND, R. B. (szerk.), *Certain Sermons or Homilies (1547) and A Homily against Disobedience and Wilful Rebellion (1570) A critical edition*, University of Toronto Press, Toronto 1987, 32.

A szeretet azt jelenti, hogy szereted Istent *teljes szivedből, teljes lelkedből és teljes elmédből* (Mt 22,37); *teljes szívükből*, vagyis szívünket, lelkünket és tudásunkkal arra kell irányítsuk, hogy higgyünk az ő Igéjében, bízunk benne és jobban szeressük őt minden másnál, amit égen s földön leginkább szeretünk; *teljes lelkükből*, vagyis elsősorban benne és az ő tiszteletében kell lelnünk örömünket és gyönyörűségünket, és mindenek előtt az ő szolgálatának kell szentelnünk egész életünket, és inkább minden más dolgot el kell hagynunk, mintsem, hogy őt hagynánk el, mert „aki jobban szereti apját vagy anyját, mint engem, az nem méltó hozzám; aki jobban szereti fiát vagy leányát, mint engem, az nem méltó hozzám” (Mt 10,37) – mondja Krisztus; *teljes elmékből*, vagyis kezünkkel és lábunkkal, szemünkkel és fülünkkel, szájunkkal és nyelvünkkel, azaz testünk és lelkünk minden porcikájának erejével arra kell törekednünk, hogy megtartsuk és teljesítsük az ő parancsait. (72)

Az *epiforára*, vagyis a mondat végén ismétlődő kulcsszóra talán a legjobb példa *Az üdvös rendre és az uralkodók és elöljárók iránti engedelmessegre való buzdítás* első bekezdésében található, melyben szinte minden mondat a *rend (ordre)* szóra végződik, ahogyan azt a magyar szöveg is követi:

A Mindenható Isten megteremtette és kijelölte minden dolog helyét a mennyben, földön és vizekben csodálatos és tökéletes *rendben*. A mennyben arkangyalok és angyalok különböző rendjeit és karait alkotta meg. A földön királyokat és fejedelmeket jelölt ki, szolgálatukra kormányzókat rendelt, mindent a jó és szükséges *rendben*. A felső vizet boltozat tartja, ahonnan az csak kellő időben és évszakban hull alá. A Nap, a Hold, a csillagok, a szivárvány, a dörgés, a villámlás, a felhők és az ég madarai a nekik kijelölt *rend szerint léteznek*. A föld, a fák, a magok, a növények, a gyógyfűvek, a gabona, a fű és az összes állat is abban a *rendben* él, mely nekik adatott. Az év nagy szakaszai, mint a tél, a nyár, a hónapok, az éjszakák és nappalok is a maguk *rendje szerint váltakoznak*. A tenger összes halai, a folyók és vizek, a források és kutak, sőt még a tengerek is megszabott ciklusnak és *rendnek engedelmeskednek*. És az ember részei is – kívül és belül –, a lélek, a szív, az elme, az emlékezet, a felfogás, az értelem, a beszéd, valamint testének minden egyes tagja is üdvös, szükséges és hasznos *rendbe rendeződik*. Az emberek minden rangjának hivatása, feladata és hivatala szerint meg van szabva a maga kötelessége és *rendje*. (103)

Érdemes még az a stilisztikai kettősséget is kiemelni, hogy a doktrinális kérdések és bibliai idézetek által meghatározott formális beszédmódot helyenként a hallgatóság megnyerése érdekében az élőbeszédre jellemző szófordulatok tarkítják. Az *emberiség nyomorúságáról szóló beszéd*ben például a következő intés olvasható: „Hajtsuk meg fejünket és félre a pávatollakkal, a büszke szívvel és gyalró porhüvelyünkkel, hisz valójában csak törekeny cserépedények vagyunk!” (40)

A Nida által megadott hetedik szociolingvisztikai szempont a vallásos szöveg *formázása*, amely paralingvisztikai és hangsúlytani elemmel gazdagíthatja a beszélt szöveg írott változatát.²⁷ A *Tudor-kori homiliák* kötetben ezen formai elemek közül a fordítók leggyakrabban a kurzív szedéssel éltek, és ezzel jelölték a Szentírásból származó szó szerinti idézeteket, illetve zárójelben pontosan megadták az idézet helyét. Amennyiben a forrásszövegben nem közvetlen idézet, hanem csak parafrázis volt található, a magyar változat nem kurzíválta az adott szakaszt, csupán zárójelben adta meg a forrást. Továbbá a Ronald B. Bond által szerkesztett angol kritikai kiadáshoz hasonlóan a homiliák magyar fordításában a szögletes zárójelbe helyezett szövegrészek jelölik az 1549-es kiadásban megjelenő betoldásokat, melyeket az egyes homiliák részekre bontása tett szükségessé.

A nyolcadik szociolingvisztikai szempontot a szöveg *kiegészítői elemei* jelentik, úgymint a lábjegyzet, a bevezetés, a melléklet és az esetleges illusztráció, amelyek segíthetik a befogadót

²⁷ NIDA, E. A., i. m., 208.

az értelmezés során.²⁸ Az anglikán homiliák magyar fordításában ezek közül leggyakrabban a lábjegyzettel találkozhat az olvasó, amely elsősorban az egyházatyák különböző írásaiból származó vendégszövegek bibliográfiai adatait tartalmazza, és az angol kritikai kiadás jegyzetapparátusára támaszkodva a *Patrologia Graeca* és a *Patrologia Latina* adott kötetében található görög, illetve latin nyelvű forrást tünteti fel.

Nida utolsó szempontként a **fordításváltozatok** szükségszerűségére hívja fel a figyelmet, hiszen egyetlen bibliafordítás sem képes megfelelően visszaadni a forrásnyelvi szövegre jellemző horizontális, vertikális és valláspolitikai dialektusok sokszínűségét.²⁹ A Tudor-kori homiliák magyar fordítása során mindez azért is releváns, mert nemcsak a fordítást készítették többen, hanem magát a forrásnyelvi szöveget is több szerző írta. Mivel a cranmeri egyházreformnak az volt a célja, hogy kijelölje az anglikán egyház főbb irányvonalát a radikálisabb protestantizmus és a korabeli katolicizmus között, egyáltalán nem meglepő, hogy ennek érdekében a 21. századi fogalmaink szerint katolikusnak és protestánsnak tekinthető egyházi személyek egyaránt hozzájárultak a beszédek elkészítéséhez. Bár az angol forrásszöveg nem tünteti fel egyértelműen a szerzőket, a rendelkezésre álló szakirodalom alapján³⁰ valószínűsíthető, hogy maga Thomas Cranmer írta a legelső (*A Szentírás olvasására és ismeretére való hathatós buzdítás*), illetve a harmadik (*Homília az emberiség megváltásáról a bűntől és az örök haláltól egyedül Krisztus a mi Megváltónk által*); a negyedik (*Rövid beszéd az igaz, élő és keresztény hitről*); és az ötödik (*Homília avagy prédikáció a jó cselekedetekről, amelyek hitből fakadnak*); Thomas Becon³¹ a tizenegyediket (*Homília a szajhaságról és a tisztátalanságról*); Edmund Bonner³² a hatodikot (*Homília a keresztény szeretetről*), amely egyébként 1555-ben némi változtatással³³ megjelent egy katolikus homiliariumban is; John Harpsfield³⁴ pedig a másodikat (*Homília az egész emberiség nyomorúságáról és bűnei miatt az örök halálra való kárhozzátáról*). Akad olyan elképzelés, amely a kilencedik beszédet (*A halálfélelem ellen való buzdítás*) szintén Cranmernek, a hetediket (*A szitkozódás és a hamis eskü ellen*) pedig Beconnek tulajdonítja, a tizenkettedik homília (*A viszály és veszekedés ellen*) kapcsán viszont Hugh Latimer³⁵ püspök neve merült fel lehetséges szerzőként. Arról azonban még találgatások sem ismeretesek, hogy ki írhatta a nyolcadik (*Prédikáció arról, hogy milyen veszélyes dolog elfordulni Istentől*) és a tizedik (*Az üdvös rendre és az uralkodók és előljárók iránti engedelmességre való buzdítás*) homíliát. Természetesen a homiliák magyar fordítói maguk is több különböző célnyelvi stílust és regisztert használtak, de a kötet szóhasználatát mégis egységesíteni kellett, hogy a forrásnyelvi szövegalkotás sajátosságainak következetességét meg lehessen tartani. A szöveg globális ko-

²⁸ NIDA, E. A., i. m., 211–212.

²⁹ NIDA, E. A., i. m., 212–215.

³⁰ Lásd STACEY C. M., i. m. 256; BOND R. B., „Lean and Flashy Songs”, i. m., 26–28; LANCASHIRE, I., *The Elizabethan Homilies 1623: Editor's Introduction*, in *Renaissance Electronic Texts 1, Version 2*, 1997, Department of English and Web Development Group, University of Toronto Library, <http://www.library.utoronto.ca/utel/ret/homilies/elizhomi.html> (Utolsó megtekintés: 2016. augusztus 25.)

³¹ Thomas Becon (1512–1567) a homiliáskötet keletkezésekor Cranmer káplánja volt. Teológiai tanulmányait Cambridge-ben végezte, és itt ismerte meg Luther teológiáját. Legnépszerűbb műve, az ars moriendi műfajába sorolható *The Sick Man's Salve* (A beteg ember üdve) a 17. század közepéig legalább tizenhét kiadást ért meg.

³² Edmund Bonner (1500?–1569) több mint tizenöt éven át London püspöke volt. VIII. Henrik uralkodása alatt aktívan támogatta az anglikán egyház leválását Rómáról, VI. Edvárd idején azonban újra katolizált. Az 1550-es években az eretneküldözés élére állt, s ezért a mai napig „Véres Bonner”-ként él az angol történelmi köztudatban.

³³ A változtatás lényegében abból állt, hogy az angol nyelvű bibliai idézeteket visszafordították latinra. BOND, R. B., „Lean and Flashy Songs”, i. m., 27.

³⁴ John Harpsfield (1516–1578) tanulmányait Oxfordban végezte, majd Londonban Bonner püspök káplánja lett. Főként elszánt katolicizmusáról volt híres, hiszen I. Mária uralkodása alatt az eretneküldözésben rendkívül aktív szerepet vállalt.

³⁵ Hugh Latimer (1490?–1555) már VIII. Henrik korában is vezető egyházi szerepet töltött be Worcester püspökéként, azonban az anglikán reformáció igazi vezéregyéniségévé VI. Edvárd uralkodása alatt vált. Thomas Cranmer társaként I. Mária uralkodása alatt máglyán megégették, így az anglikán egyház a mai napig híres mártírjai között tartja számon.

héziójának megőrzése és az anakronisztikus szóhasználat elkerülése érdekében elengedhetetlen volt figyelembe venni és egységesíteni a korabeli kötött szófordulatokat, még akkor is, ha ez az egyes fordítók kreativitásának korlátozását jelentette. Ilyen megfontolásból lett például a „good people” megszólításból minden esetben „testvéreim”. Korábban már utaltunk rá, hogy a szöveg kohéziójának fenntartásához is jelentős mértékben hozzájárulnak az ismétlések, melyeket a magyar változat következetesen megőrzött, dacára annak, hogy ezt műfordítói körökben időnként stilisztikai hibának tekintik. Ennek megfelelően szándékosan tartotta meg a magyar változat például a korábban már hosszabban is idézett bekezdés első mondatában a „rend” szó mondatvégi pozícióját, amely ugyan némileg ellentmond a magyar hangsúlytani szerkezetnek, ám a forrásnyelvi szöveg retorikai struktúráját mégis pontosabban tükrözi: „A Mindenható Isten megteremtette és kijelölte minden dolog helyét a mennyben, földön és vizekben csodálatos és tökéletes rendben” (103).

Bár kétségtelen, hogy az Eugene A. Nida által felvetett szociolingvisztikai meglátások eredetileg a bibliafordítások vizsgálatát segítették, objektív szempontként jól alkalmazhatóak a vallásos szakszöveg fordítások összetettségének bemutatására is. A *Tudor-kor homiliák* magyar fordításának azonban a 16. századi anglikán vallástörténeti kutatások eredményeinek gyakorlati felhasználásán túl még az a hozadéka is volt, hogy magyarul is elérhetővé tett egy mind teológiai, mind művelődéstörténeti szempontból jelentős prózai szöveget. Annak köszönhetően ugyanis, hogy ezek a kanonizált és a vasárnapi istentiszteletek során hosszú évszázadokon át felolvasott prédikációk beivódtak az angol emberek emlékezetébe és gondolkodásmódjába, Cranmer része lett azon írók körének, akik William Tyndale-től William Shakespeare-ig alapvetően meghatározták az angol nyelv alakulását.³⁶

SUMMARY

Theoretical and Practical Questions Concerning the Hungarian Translation of 16th-century Anglican Homilies

The paper presents both theoretical and practical concerns that Hungarian translators of early modern English religious texts address. The Tudor book of *Certain Sermons or Homilies*, a historic collection of Anglican preaching, was published in 2010 as *Tudor-kori homiliák* translated into Hungarian by the students of Pázmány Péter Catholic University. The paper applies Eugene A. Nida's nine sociological aspects of translating canonical religious texts to explain the translation strategies and editorial decisions of this translation project. Thus the significance of notions such as textual variants, interpretive basis, the power of tradition, form and content, literalness, orality, format, supplements to the text, and varieties of translation are discussed in details.

³⁶ MACCULLOCH, D., *Thomas Cranmer: A Life*, Yale University Press, New Haven and London 1996, 631–632.

Dr. Tóth Noémi Kinga, PhD

MAGYARORSZÁG

GÖDÖLLŐI REFORMÁTUS LÍCEUM GIMNÁZIUM

*Egy herceg nevelőiskolája
Igazságosság és irgalmasság a nevelésben keresztény
szemmel Shakespeare IV. Henrik-jében*

1. ábra Hal herceg (Jamie Parker) és Falstaff (Roger Allam) a londoni Shakespeare's Globe Színház előadásában, 2010

„Ha levetem majd léhaságotat
S beváltom azt, amit meg sem ígértem
Megcáfolom a világ véleményét
Azzal, hogy jobb leszek saját híremnél.”¹

Hal herceg, a leendő dicső király, V. Henrik monológja – melyben züllött viselkedése felől elmélkedik – a darab elején hangzik el, s a rendkívül összetett, több témát boncolgató két-részes mű egyik alaptémáját adja: a herceg tudatában van annak, hogy előbb vagy utóbb, de változtatnia kell magatartásán ahhoz, hogy nemzete ünnepeit uralkodója lehessen. Királlyá kell tehát érnie, felnőni a feladathoz, amihez elengedhetetlen a jó nevelőiskola. Afféle fordított III. Richárdként elhatározza, hogy megváltozik, ám majd csak ha eljön az ő ideje. A darabot nem ismerő olvasó, színházlátogató számára tehát a *IV. Henrik* cím kissé megtévesztő lehet, a mű ugyanis sokkal inkább IV. Henrik koráról, mintsem magáról a címszereplő királyról szól. Kétségbe vonják benne IV. Henrik uralkodásának legitimitását, teljes joggal, hiszen a király elődjétől, II. Richárdtól hódította el a koronát, s a trónbitorlásnak mindig zűrzavar, lázadás, erőszakosság és önkényeskedés lesz a következménye. Emiatt gyötrődik maga a címszereplő uralkodó, IV. Henrik is, valamint fia trónra való alkalmatlansága – illetve annak vélelme – miatt. A központi téma azonban minden kétséget kizáróan Hal herceg jellemfejlődése: a Falstaffal és cimboráival való kapcsolat ábrázolása, az agg király fiával szembeni elégedetlenkedése, valamint az ellenzékhez tartozó Hővér vitézségének, hősiességének szembeállítás a herceg gyávaságával egyaránt ennek bemutatására szolgál.

Feltehetjük a kérdést, miért éppen Shakespeare-t és egy királydrámát – ráadásul nem is a legismertebbet – hívunk segítségül egy effajta kérdés tárgyalásához. A választ nagyon sokan nagyon sokféleképpen megfogalmazták már. Egy szemléletes leírás szerint „Shakespeare olyan, mint egy Dior kosztüm, amely ellenáll a történelmi idők változásának.”² Sándor János magyar rendező megfogalmazásában a drámaköltő művei olyanok, mint egy öt megfjtéses rejtvény³, azaz számtalan értelmezésre adnak lehetőséget. Kerényi Imre pedig így érvel: „Szerintem ez a végtelenség. A végtelen lehetőségek tere, ott minden nyitva van.”⁴ Közismert tény az is, hogy Shakespeare darabjai bármely érában aktualizálhatóak, s minden kor megtalálhatja benne a választ saját problémáira. A *IV. Henrik* életkori változásokról is szól, hiszen legfőbb szereplői fordulóponton vannak. A mához szóló üzenet értelmezhető úgy, hogy a királynak, azaz az idősödő generációnak át kell adnia a (törvénytelenül szerzett) hatalmat, a stafétabotot és az ország vezetését az ifjú hercegnek, az új generáció képviselőjének. Az ifjú Henrik azonnal felhagy meghosszabbított kamaszkorával, könnyelmű életformájával és csínytevéseivel, amint ráköszönt a Nagy Feladat. A darab tehát mai gondjaink egyikét, az ifjúság megkésett vállalkozó kedvét és ezért megnyújtott kamaszkorát is bemutatja. Az ifjúkor azonban a felnőttkorra, s az életre nevelődés időszaka is.

A Shakespeare ikerdrámájaként is aposztrofált, kétrészes *IV. Henrik* – melyben a verses és prózában írt részek aránya csaknem azonos – tehát fejlődésregény, *Bildungsroman* és pikareszk kalandregény. Hőse a tehetséges, ám kezdetben feladat és felelősség nélküli trónörökös, Hal herceg, aki pozitív példa híján egyelőre inkább a rossz társasághoz csapódik. Jan Kott, a híres Shakespeare-kutató megfogalmazásában a helyzet, legalábbis kezdetben, meglehetősen kiábrándító: „A feudális nagyurak kölcsönösen irtják egymást; a fiatal trónörökös kirabolja az országúton a kereskedőket, s az akasztófavirágok bandájával kocsmáról kocsmára járva vígan mulatja idejét. A *IV. Henrik* apologetikus dráma. (...) Az ifjú hercegből okos és vitéz király lesz.”⁵ A műben az alvilág és a magas politika jelenetei váltogatják egymást, s Géher István

¹ SHAKESPEARE, W., *IV. Henrik* I. rész, in *Shakespeare összes művei*, Európa Könyvkiadó, Budapest 1964, 1.2.

² HOWARD, J. E. – O'CONNAR, M. F., *Shakespeare Reproduced*, Routledge, New York 1987, 6.

³ TÓTH N. K., *Magáninterjú Sándor Jánossal*, Szeged, 2010. április 9.

⁴ TÓTH N. K., *Magáninterjú Kerényi Imrével*, Budapest, 2010. február 16.

⁵ KOTT J., *Kortársunk Shakespeare*, Gondolat, Budapest 1970.

szavaival szólva „a változatosság nemcsak szórakoztató, hanem tanulságos is, mivel a két színtér együttesen alkotja az uralkodás össznépi nevelőiskoláját.”⁶ Még pontosabban fogalmazunk azonban talán akkor, ha három színtérről beszélünk, hiszen a királyi udvar és Falstaff körén kívül ott az ellenzék is, a lázadók tábor, melynek hőse az ízig-vérig katona, forrófejű Hővér.

A herceg tehát ezen három táborral való kapcsolat révén nevelődik királlyá a darabban. „A példa az egyik leghatásosabb tanító, noha szavak nélkül tanít.”⁷ – olvashatjuk Samuel Smiles 19. századi (1812–1904) angol szerző és reformer bölcs megfogalmazásában. E tekintetben Hal herceg közvetlen környezete, a királyi udvar nem bizonyul hatékony nevelőerőnek, hiszen a rendszer rosszul működik: feje, az uralkodó, IV. Henrik öreg, beteg és kedvetlen, hosszú betegsége egyben a gyengélkedő nemzet jelképe. Lelkiismeret-furdalása a trónbitorlás miatt és fia felelőtlensége, trónra való alkalmatlansága miatt érzett aggodalma még megkeseredettebbé teszi. Ehhez a táborhoz tartoznak még a hű főrendek, a főbíró, az összevonható csapatok és az engedelmes hercegfiai is, ám ez a világ a legkevésbé sem vonzó az ifjú trónörökös számára. A gépezet működik ugyan, de ha szükséges, a hatalom nem riad vissza a csalástól és hiteztetéstől sem. Hal herceg nem híve a rendszernek, s apjában sem lát követendő példát. Vele való kapcsolata és annak fejlődése, változása azonban a nevelőiskola részét képezi. „Apák, ne keserítsétek meg gyermekeiteket, hanem neveljétek őket fegyelemben az Úr útmutatása szerint.”⁸ – olvashatjuk a Bibliában. E tekintetben úgy tűnik, az agg király nem a leghatékonyabb tanítómester, hiszen hasznos tanácsok adása és az uralkodásra való felkészítés helyett legtöbbször inkább fia léhaságát kéri számon. Elégedetlenségét így fejezi ki: „Nem tudom, Isten akarja-e így, / ... Hogy rejtett végzete bosszút meg ostort / Saját véremből terem ellenem” (1.2) Később így folytatja: „... Korod várakozása és reménye / Romokban hever, és mindenki lelke / A bukásodat prófétálja már.” (1.2) A herceg jobb híján megígéri apjának: „Ezentúl, háromszor kegyes uram, / Magamba szállok.” (1.2) Hal herceg tehetséges ugyan, de még nem jött el az ő ideje, erre apja haláláig várnia kell. Egyelőre tehát tüntetőleg kibuktatja magát a koronatanácsból, s feladata nem lévén maga is zülléssel tiltakozik a közállapotok züllöttsége ellen. Modern szóhasználatnál élve, Sándor János rendező tolmácsolásában a herceg „látszólag lump haszonleső, valójában azonban reálpolitikát tanul, ellesi majd elsajátítja az egyszerű melósok nyelvét.”⁹

Az agg király és fia, a herceg közötti feszültség mindvégig megmarad a darabban, egészen az idős uralkodó haláláig. A végkifejlethez közeledvén a Jeruzsálem-teremben találjuk a királyt, aki szomorúan értesül róla, hogy fia újra tivornyázik. Újabb roham tör rá, átviszik egy másik terembe, a megérkező herceg pedig saját fejére teszi a koronát, mivel apját halottnak hiszi. A magához térő király nem találja a koronát, s keserűen megjegyzi: „Milyen hirtelen tör ki lázadásba / A természet, ha tárgya az arany!” (II. 4.5.) A visszatérő herceget megint megdorgálja apja, ezúttal türelmetlenségéért, és azon kesereg, mi lesz Anglia sorsa fia uralkodása alatt. A herceg bocsánatot kér, s azt mondja, csupán azért vette kézbe a koronát, hogy megszidván azt, kifejezze: a hozzá kapcsolódó gond okozta apja halálát. Az agg király halála előtt megbocsát a fiának, és utolsó, őszinte beszélgetésükben megvallva bűnét, s egyfajta megbocsátást érezvén nyugodt szívvel bízza utódjára az uralkodói jelvényt: „Ó, Isten a tudója, / Milyen mellékös-vényen, görbe úton / Szereztem koronámat, ... De nyugodtabban s tisztább hírű fénnel / És nagyobb biztonsággal száll terád, / Mert a megszerzés minden mocsa vélem / A föld alá jut.” (II. 4.5) Utódjára azt a tanácsot adja a leendő királynak, hogy Angliában tartsa meg a békét, s inkább „idegen harccal” kösse le a haderőket. Ezután a Jeruzsálem-terembe viteti magát, hogy beteljesedjen a jóslat, miszerint Jeruzsálemben hal meg. Halálában tehát irgalmat nyer, a trónörökös pedig most már tényleg elnyeri a koronát. A király és a trónörökös kapcsolata bizonyos tekintetben párhuzamba állítható a Bibliában, Lukács evangéliumában olvasható tékozló fiú

⁶ GÉHER I., *Shakespeare-Olvásokönyv. Tükörképünk 37 darabban*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest 1991, 73.

⁷ <http://www.econlib.org/library/YPDBooks/Smiles/smlSH12.html> (Utolsó megtekintés: 2016. március 30.)

⁸ Ef 6,4, *Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás*, Szent István Társulat, Budapest 1976.

⁹ N. I., *Nem csak jellemgrófok. Shakespeare IV. Henrikjét rendezi Sándor János*, in *Dél-Magyarország*, 1985. december 4.

történetével, hiszen a fiú a tivornyák világa után ott is visszatér apjához, s méltóvá válik az örökségre.

A másik tábor, az ellenzék talán még kiábrándítóbb, mint maga a rendszer. Idegen erőkkkel szövetkezik, kétszínűen taktikázik, s még az országot is szétdarabolná. Shakespeare jelzi, hogy a lázadás erkölcstelen és komolytalan, tehát nem tekinthető alternatívának.¹⁰ Az egyetlen érdekes és figyelemreméltó karakter az ifjabb Henry Percy, Hővér, a daliás vitéz. IV. Henrik király is vele hasonlítja össze saját semmirekellőnek vélt fiát, Hal herceget, és az összehasonlításban természetesen az utóbbi marad alul: „Elszomorítasz ezzel s bűnre csábítasz, / Hogy irigylem Lord Northumberlandet, / Amiért ilyen áldott fiu apja...” (I. 1.1) Hővér azonban nem politikus, hanem inkább afféle népballadai hős, a becsület megszállottja, aki karddal vesz elégtételt a sérelmekért, s vakon rohan a veszébe. A trónörökös éleslátására vall, hogy karakterét ő ítéli meg helyesen, túl szilajnak tartja: „Csakhogy az én természetem nem olyan. ...Ő megöl neked vagy hat hét tucat skótot reggelire.” (I. 2.4) Kettejük párviadala a shrewsbury-i csatában elkerülhetetlen, ám halálakor a herceg tisztelettel adózik ellenfelének: „A férgeknek, jó Percy! Ritka szív! ... Isten veled. Dicsőség kövessen / az égbe...” (I. 5.4) Hal a becsületet és a harci virtust tanulja Hővértől, hiszen királyként jó katona és kiváló stratégia lesz, amit a híres agincourt-i csatában bizonyít. Bár itt joggal szokták felvetni a kérdést, mennyiben igazolható morálisan bármilyen hódító háború, még ha jogilag megalapozott is.

A harmadik tábor Falstaff és cimboráinak köre, az alvilág, a társadalom számkivetettjeinek csoportja. Hasonlóképpen kétszínűek, éppúgy csálnak, lopnak és hazudnak, mint az urak, s ha kell, ugyanúgy cserbenhagyják és elárulják egymást: „Megette a fene, ha a tolvajok sem tudnak becsületesek lenni egymáshoz.” (I. 2.2) – halljuk Falstaff szájából, aki e tábor leghíresebb figurája és sokszor – helytelenül – az előadás főszereplőjévé lép elő. Falstaff és a herceg ugyanis egyenrangú karakterek. A magyar nyelvű kritikákban Kosztolányi írta le először, hogy „... a darabnak Falstaffal egyenrangú szereplője a királyfi. Annál is inkább, mert Falstaff nem létezik enélkül. És fordítva.”¹¹ A bibliai bölcsesség szerint: „Tarts a bölcssekkel és magad is bölcs leszel, aki bolondokkal tárgyal, az rosszul jár.”¹² Hal hercegre is vonatkoztathatjuk ezt a mondást, ám csak átmenetileg, hiszen királyként már nem vállal(hat) többé közösséget ezzel a körrel. Falstaff figurájáról szemléletes jellemzést ad Jan Kott: „Sir John Falstaff maga a megtestesült reneszánsz élet-habzsolás, a menny és a pokol, a korona és az ország valamennyi törvényének harsány reneszánsz kikacagása, ... [akiben] plebejus bölcsesség van, plebejus életpaszta. Ő nem dől be a történelemnek.”¹³ Falstaff tehát Kott értelmezésében cinikus bölcselő, aki – azon túl, hogy a hercegnek az útonállókkal együtt a legjobb iskolája –, például híres becsület-monológijával tükröt tart az udvari körök értelmetlen hadakozásának is: „Mi a becsület? Egy szó. És mi ez a szó, a becsület? Levegő. Ez tiszta számvetés. És kié a becsület? Aki szerdán meghalt. És érzi a becsületet? Nem. Hát hallja? Nem. Akkor hát a becsület nem érzékelhető? A halottnak nem. Akkor talán az élőkkel együtt él? Nem. Miért? Mert a rágalom nem szenvedheti. Akkor hát én nem kérek belőle: a becsület egy festett halotti címer; és ezzel véget ér az én katekizmusom.” (I. 5.1)

Falstaff és társai játékában nincsenek szabályok, s talán éppen ezért sosem unatkoznak, miközben mindig jól érzik magukat. Géher István szemléletes leírásában: „Nyomorúságukban úgy mulatnak, mint a hancúrozó gyerekek, vagy mint a mitológiában a boldog istenek. Esznek, isznak, fecsegnek.”¹⁴ Orson Welles *Chimes at midnight (Éjféli harangszó)* című filmje azonban kiválóan érzékelteti, hogy ez a tivornyázó életforma nem is olyan vidám minden tekintetben, hosszú távon semmiképp. Falstaff is egyre kiábrándultabb, megkeseredettebb, főleg a darab

¹⁰ GÉHER, I., i. m., 74.

¹¹ DÉNES G. beszámolója a Nemzeti Színházról, in *Színházi Magazin*, 1980. november 16.

¹² Péld. 13,20, Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás, Szent István Társulat, Budapest 1976.

¹³ KOTT, J., i. m., 64.

¹⁴ GÉHER I., i. m., 75.

vége felé.¹⁵ A nagy feladat hiánya és az urak világa láttán azonban – mely tehát egy kicsit sem vonzó számára – a trónörökös ehhez a körhöz csatlakozik. Mikor zárandókat fosztanak ki, Harry herceg így mentegeti magát: „No jó, egyszer életemben hadd legyek én is örült.” (I. 1.2) Ám jelzi, hogy az egész alvilággal való kalandot csupán tréfának tekinti: „... Most te meg én kirabolhatnók a tolvajokat, aztán vidáman Londonba mehetnénk, egy hétig lenne miről beszél-nünk, egy hónapig min nevetnünk, és lenne egy jó tréfánk örökre.” (I. 2.2.) Falstaff azért jól érzékeli az erőviszonyokat, hiszen azon túl, hogy állandóan hazudik, akkor is, amikor a herceg megtréfálja, a herceggel való kapcsolat tekintetében mégis igazat szól: „... olyan pontosan rád ismertem, ... De hát ... illet-e nekem megölni a trónörökösöt? Nekirontottam volna az igazi hercegnek?” (I. 2.4.) Falstaff úgy gondolja, a tivornyák világa sosem érhet véget: „Ne akassz fel te egyetlen rablót se, / ha király leszel.” (I. 1.2.) Arra számít, hogy a cimboraság mindvégig megmarad, s miután értesül IV. Henrik király haláláról, azonnal Londonba siet, azzal a meggyőződéssel, hogy „Anglia törvényei most tőlem függnék és »jaj a főbíró úrnak«” (II. 5.4), ám az újdonsült király megtagadja régi cimboráját: „Nem ismerlek, vénember, mit kívánsz? ... / Ne hidd, hogy az vagyok még, aki voltam. / Isten tudja, s hadd tudja a világ is, / Hogy elfordultam régi önmagamtól.” (II. 5.5) A herceg tehát elutasítja Falstaffot, s ez talán a darab legdrámaibb, legkegyetlenebb pillanata, mellyel Shakespeare érzékelteti, hogy a vadóc hercegből megfontolt király lett.

Komoly kritikai vita tárgyát képezi, hogy vajon etikus-e a hercegből királlyá avanszált Henrik ezen lépése. A huszadik századi irodalomkritika is e kérdés köré csoportosítja elemzését. A. C. Bradley például az 1909-ben írt *The Rejection of Falstaff* című munkájában a „halhatatlan Falsaffot” a közönség rokonszenvét felkeltő és szórakoztató figurának tekinti, Henrik herceget pedig úgy állítja be, mint aki hajlamos rá, hogy másokat saját céljai érdekében használjon. Mikor Falstaffot megtagadja, véleménye szerint „jó adag fájdalmat és neheztelet érzünk”. Bradley interpretációjában Falstaff győzedelmeskedik a darabban ábrázolt színlelt erkölcs felett.¹⁶ Harold Goddard 1951-ben, majd pedig Harold Bloom 1999-ben lényegében a Bradley-ével hasonló módon érvel, s Falstaffot a szabadság megtestesítőjének tekintik. Hasonló véleményt képvisel az újhistorista Stephen Greenblatt is, aki *Invisible Bullets*¹⁷ című tanulmányában Falstaffot ugyan mélyen szubverzívnek tartja, figuráját mégis sokkal többre értékeli Halénál, a herceget ugyanis olyan hamis társnak, barátnak, machavellistának írja le, aki hajlamos a csalásra és árusításra. Greenblatt szerint a *IV. Henrik* – hasonlóan a többi királydrámához – alapvetően konzervatív mű, mely támogatja a fennálló rendet. Greenblatt érvelése azon a paradoxonon nyugszik, hogy a hatalmon lévők azért hoznak létre ellenzéket, hogy képesek legyenek kontrollálni azt.¹⁸

Egy másik befolyásos kritikai iskola azonban a *IV. Henrik*-ben a középkori allegorikus színmű, a moralitás struktúráját véli felfedezni. J. Dover Wilson az 1943-ban írt *The Fortunes of Falstaff*, valamint Tillyard 1944-es *Shakespeare's History Play* című művei szerint Falstaff a lázadás és zűrzavar megtestesítője, a mirákulum Gonoszának, a moralitás Bűnének és az interlúdium Lázadásának színházi örököse, aki rendkívül rossz hatással van az ifjú hercegre. Tillyard idealizált Henrik-képe szerint a herceg kezdettől fogva irányító figura, megfontolt a cselekedeteiben és ítéleteiben, valamint a tökéletes uralkodó absztrakt reneszánsz koncepciójának megtestesítője.¹⁹

¹⁵ WELLES, O., *Falstaff (Chimes at Midnight)*, 1965, <https://www.youtube.com/watch?v=6I4nlYiztF8>, (Utolsó megtekintés: 2016. március 30.)

¹⁶ CHERNAIK, W., *The Cambridge Introduction to Shakespeare's History Plays*, Cambridge University Press, Cambridge 2007, 125.

¹⁷ GREENBLATT, S., *Invisible Bullets: Renaissance authority and its subversion, Henry IV and Henry V*, in DOLLMORE J. – SINFIELD, A., *Political Shakespeare: Essays in Cultural Materialism*, Manchester University Press, Manchester 1994, 18–47.

¹⁸ CHERNAIK, W., i. m., 128.

¹⁹ Uo., 126.

A kritikai beszámolókból a külföldi színházi feldolgozások közül említést érdemel Tovsztonogov egyrészessé összehúzott produkciója (1970), amely Harry herceg Falstaff-megtagadását a zsarnokság továbbélésének példaként állítja be; Orson Welles *Éjféli harangszó* (*Chimes at Midnight*) (1965) című filmfeldolgozása pedig a IV. Henrik két részének sűrített és szövegét illetően átrendezett változata, melyet a Welles alakította Falstaff igen erőteljes jelenléte jellemez. Welles értelmezésében Falstaff „egy nagyon szomorú történet” hőse, aki tudatában van annak, hogy végül meg fogják tagadni. „Mindent úgy rendeztem és játszottam, hogy a végső színre készültem” – nyilatkozta Welles. A filmben, mely interpolált néma csatajeleneteket tartalmaz, a shrewsbury-i csatát értelmetlen mézszárlásként tüntetve fel, Falstaff mélyen együttérző, egyenesen csodálatra méltó figura. A színész-rendező minél inkább elmélyedt a szerep tanulmányozásában, annál kevésbé találta azt humorosnak.²⁰ A film – ahogyan fentebb már említettük – magyarul is megtekinthető *Falstaff* címmel.

A magyar nyelvű kritika többnyire jogosnak tartja Falstaff megtagadását. Kniezsa Veronika *Egy bukás grammatikája: Falstaff és a tegezés*²¹ című dolgozatában Falstaff megtagadásával kapcsolatban fejt ki álláspontját, melyhez a shakespeare-i szöveg nyelve nyújt támpontot és segítséget. A magyar irodalomkritika szerint – például Vas István és Géher István írásaiban – mindez drámai szükségszerűség. Emlékezzünk azonban arra, hogy például Bradley értetlenül áll a végkifejlet előtt, s megalapozatlannak tartja a király lépését. A dolgozatban megállapítást nyer, hogy amikor Falstaff és kísérete letegezi a frissen felkent V. Henriket, tettüket a nézők nyílt felségsértésnek foghatták fel. Később, monológjában a király is áttér Falstaff tegezéséről magázásra, amivel szintén kifejezi az egykori cimborájától való eltávolodást. Ezek szerint tehát az Erzsébet-kori közönség számára a végkifejlet, azaz Falstaff bebörtönzése nem okozhatott nagy meglepetést.

Falstaff kiváló megtestesítőjének, Kállai Ferencnek szerepértelmezése is – az immár minden szempontból megérett és uralkodásra alkalmassá vált – walesi herceg trónra kerülésének jogosultságát támasztja alá: „Abból a morálból nézzük, ahogy Henrik megváltozik. (...) Az az érzésem, hogy akkor játsszák rosszul a darabot, ha az utolsó jelenetet (ami kétségkívül bizonyos érzelmi hatásokkal is telített), pusztán úgy fogják fel, mintha a herceg valami immorális tettet követne el Falstaff megtagadásával. Itt csupán arról van szó, hogy az új feladat, melyet felvállal, az itt, ebben az esetben egy ország kormányzása, ahová megfelelő embereket kell kiválasztania. Lehet, hogy tanítómesterének Falstaff gondolatban is jobb volt, mint bárki más lehetett volna. De nyilvánvalóan alkalmatlan arra, hogy tanácsadóként szerepeljen egy ország irányításában.”²²

A herceg nevelőiskolájának eredményessége leginkább abból mérhető le, hogy milyen királlyá válik. Megválasztásakor Londonban a királyi törvényszék főbírája, aki korábban Hal herceget helytelen viselkedése okán kivezettette a koronatanács üléséről, most aggódik, hogy őt is utoléri az új király bosszúja. Az új uralkodó, V. Henrik azonban ehelyett megdicséri jogos szigoráért és megerősíti hivatalában: „Igen, bíró, jól mérlegelted ezt; / Viseld hát még a mérleget s a kardot.” (5.2) Ezen felül még tanácsadónak is felkéri: „Fiatalságom apja te leszel.” (5.2) Az *V. Henrik*ben pedig Ely püspök és Canterbury érsek beszél a pozitív változásról: „Ely: Áldott változás. / Canterbury: Hallgasd, amint hitről elmélkedik, / Szín-ámulatban, belül, azt kívánnád, / Hogy bár lett volna főpap e király.” (1.2) Az *V. Henrik*ben Henrik nyilván elfeledte már fiatalságának szertelenségét, s a korábban zabolátlan herceg kissé idealizált angol hős lesz: határozott, bátor harcos, kiváló stratégia, remek szónok, egyenes, humoros, sőt még romantikus is. Feleségül veszi Katalint, a francia királylányt, s végül még a francia trónt is elnyeri. Igazi keresztény király, karizmatikus vezető válik belőle, istenfő, Mózeshez vagy Dávidhoz is ha-

²⁰ Uo., 129–130.

²¹ KNEZSA V., *Egy bukás grammatikája: Falstaff és a tegezés*, in FABINY T. – GÉHER I. (szerk.), *Új Magyar Shakespeare-Tár*, Magyar Filológiai Társaság, Budapest 1988, 101–106.

²² DÉNES G. *Beszámolója a Nemzeti Színházról*, i. m.

sonlíthatjuk²³: a franciák elleni híres, nagy angol győzelmet hozó agincourt-i csata után, Szent Crispian napján a *Non Nobist* és a *Te Deumot* énekelte. A csata előtti magányos imájában kétséget mutat, és igyekszik meggyőzni Istent, hogy vezekelt az apja által elkövetett bűnért, II. Richárd meggyilkolásáért. „Ó, ma, ma ne vedd a bűnt eszedbe, / Mellyel apám a korona után nyúlt.” (4.1) A történelem nevében beszélő kórus megbocsátó, a királyt szerény és jámbor uralkodóként festi le. Shakespeare azonban V. Henrik emberi arcát is bemutatja, erről az alábbi monológja tanúskodik, melyet álruhában mond el, hogy alattvalói ne ismerjenek rá: „... Király vagyok, ki ismer; és tudom, / Hogy a kenet, jogar, az aranyalma, / Kard, bot s uralkodói korona, / Gyönggyel, arannyal átszőtt öltözet, / Kitömött cím... / ... S ha ceremónia nincs, egy ilyen pára, / Ki napot robotban s éjt alva görget, / Király fölött van rangban és haszonban.” (V. Henrik 4.1) Falstaff, régi cimborája, egykori „nevelője” megtagadása könyörtelenségre utalhatna, ám a darab végén lehetőséget ad neki a változásra: „Száműzlek többi megrontóm közé, ... Ami az élethez kell, megkapod, / Nehogy szükségből bűnre kényszerülj: / S ha azt halljuk, hogy közben megjavultál, / Akkor tehetséged s erőd szerint / Előbbre jutsz.” (IV. Henrik II. 5.5) Az új király ezen lépése tehát irgalmasságát mutatja.

Természetesen a *V. Henrik*nek nincs egységes és kizárólagosan helyes olvasata, ezt a műből készült számtalan színpadi és filmes adaptáció is bizonyítja. A lehetőségeket tekintve az *V. Henrik* sokkal több olyan műnél, melyet csupán az angol nacionalizmus és a dicső király ábrázolása szempontjából lehet megközelíteni. Természetesen ez az aspektus is benne van a darabban, s legszemléletesebb feldolgozása a magyar moziban is vetített Laurence Olivier-féle filmfeldolgozás, amely 1944-ben, Churchill személyes felkérése nyomán, közpénzből készült. Az adaptáció célja Anglia nemzeti büszkeségének és a náci ellen harcoló angol hadsereg harci kedvének erősítése volt, ezért is olvasható rögtön a film elején az ajánlás: „Anglia hős pilótáinak.” Az ezzel gyökeresen ellentétes feldolgozások közül Michael Bogdanov 1986-os színpadi adaptációja a legeklebtársabb példa, mely a királyt képmutató, machiavellista zsarnoknak ábrázolja. A király karakterének összetettségét azonban leginkább talán Kenneth Branagh 1989-es filmje mutatja meg, melyet gyakran hasonlítanak össze a Laurence Olivier rendezésében készült változattal, noha Branagh tudatosan szakít az eszményi uralkodó-ábrázolással. Branagh *V. Henrikje* – valamennyi ábrázolt hibája ellenére is – inkább rokonszenvet ébreszt. Első reakcióként például talán elítélhetjük őt egykori ivócimborája, Bardolph felakasztásáért, ám belátható, hogy királyként már nem hunyhat szemet a lopás felett, főként, ha az templomból történik. A filmben azonban láthatjuk azt is, amint a király könnyezik. A Hal hercegből V. Henrik királlyá „nevelődött” karakter megjelenítésének bonyolultságát szemléletesen érzékelteti az alábbi leírás: „Hal herceg megjelenítése nehéz feladat. A *IV. Henrik* I. részében még bohém, az *V. Henrik*ben azonban már rettenthetetlen király (...) a köztes részben – a *IV. Henrik* II. részében – viszont inkább törtető és könyörtelen. A király és örököse közti hatalmi huzavona megbékéléssel végződik, de a herceg alig várja, hogy végre király lehessen. A zárójelenetben, amikor frissen koronázott V. Henriként megalázza Falstaffot, kifejezetten szívtelennek tűnik. A kihívás abban rejlik, hogyan ábrázolják, hogy azért neki is rosszul esik régi barátai kényszerű elvesztése.”²⁴

A darabot a megadott szempontok szerint megközelítve tehát bizonyítást nyer, hogy Hal herceg nevelése összességében véve sikeresnek mondható, hiszen nem hibátlan, de eredményes és sikeres keresztény uralkodó lesz. Mindez talán annak is köszönhető, hogy mire elnyeri a koronát, már kijárta az élet iskoláját, és nem naiv, tapasztalatlan ifjú már, amikor ölébe hullott a hatalom, s egy ország irányítása. Kissé meghosszabbított kamaszkorában három táborral való kapcsolat révén is nevelődött. A királyi udvarban realpolitikát tanult, és apja halálakor – bár a kapcsolatuk tele volt feszültséggel és számonkéréssel – megbocsátott neki. Az ellenzék Hövéreinek leginkább azt köszönheti, hogy kiváló katona és stratégia lett, ami szintén igen hasznos volt akkoriban egy ország sikeres vezetése során. A Falstaffal és

²³ MARX, S., *Shakespeare and the Bible*, Oxford University Press, Oxford 2000.

²⁴ DUNTON DOWNER, L. – RIDING, A., *Essential Shakespeare Handbook*, DK Publishing, New York 2004, 123.

cimboráival való kalandok révén pedig megtapasztalhatta, milyen is a hétköznapi emberek és a kisszülű bűnözők világa, annak minden árnyoldalával együtt, talán ez volt nevelőiskolájának legfontosabb eleme. Noha trónra kerülésekor megtagadja és száműzi egykori tanítómesterét, Falstaffot, felkínálja neki a változás lehetőségét, ami az új király irgalmasságát jelzi. A moralitás hagyománya szerint is az Erény és a Bűn – melyet gyakran ábrázoltak testes, komikus figuraként – küzdelmében az előbbinek kell győzedelmeskednie. Győz tehát az igazság, a herceg jó útra tér, amint rátalál a komoly feladat. Keresztény szemmel nézve tehát egyértelműen pozitív a herceg uralkodóvá érése, a rossz megtagadása, a bűn levetkőzése, főképp, hogy mindez irgalommal párosul.

SUMMARY

Bringing up a Prince – Justice and Mercy in the Education Through Christian Spectacles in Shakespeare's Henry IV.

Prince Hal, the future Henry V, is brought up in relationship with three companies: the royal court with his father, Henry IV in it; the opposition with Hotspur; and the world of ordinary people and the king's subjects, with Falstaff, the cowardly knight, who leads the wayward prince into trouble. In the royal court and through his strained relationship with his father he picks up realpolitik, from Hotspur chivalric idealism, while from Falstaff, his boon companion and a kind of nonjudgemental father substitute, who comments on the political machinations with inglorious and egotistical good sense, he is confronted with real life and the world of petty criminals. Through Christian spectacles, his upbringing seems to be successful because, after his prolonged adolescence, he becomes a famous chivalric – though not absolutely faultless – Christian king, Henry V, who rejects Falstaff and his disreputable crew as he assumes the dignities of the crown. Though he denies his former drinking companion and banishes him, he gives him an opportunity to reform himself, so as a new king he practices mercy. In the end, Virtue triumphs over Vice.

Ferenc pápának a krakkói Ifjúsági Világtalálkozón elhangzott beszéde

Kedves testvéreim, jó napot kívánok!

Ma szeretném röviden felidézni az elmúlt napokban, Lengyelországban tett apostoli utazásomat.

Az útra az ifjúsági világnap adott alkalmat, huszonöt évvel a Częstochowában nem sokkal a „vasfüggöny” lebontása után megrendezett történelmi találkozó után. Ez alatt a huszonöt év alatt megváltozott Lengyelország, megváltozott Európa, megváltozott a világ, és ez az Ifjúsági világtalálkozó prófétai jellé vált Lengyelország, Európa és a világ számára. A fiatalok mai nemzedéke, a Szent II. János Pál pápa által megkezdett zarándoklat örökösei és folytatói megadták a választ a mai kor kihívására, a remény jelét mutatták fel, és ezt a jelet testvériségnek hívják. Mert ebben a háborúban álló világban testvériségre van szükség, közelségre van szükség, párbeszédre van szükség, barátságra van szükség! És ez a remény jele: amikor testvériség uralkodik.

Kezdjük a fiatalokkal, ők jelentették ugyanis az út első okát. Ismételten válaszoltak a felhívásra: eljöttek az egész világról – némelyikük itt is van! [rámutat a teremben lévő zarándokokra] –, ez a színek, a különböző arcok, nyelvek és élettörténetek ünnepe volt. Nem tudom, hogy csinálják: eltérő nyelven beszélnek, mégis meg tudják érteni egymást! Miért? Mert megvan bennük az akarat, hogy együtt haladjanak előre, hogy hidakat építsenek, a testvériség hídjait. Magukkal hozták sebeiket, kérdéseiket is, de legfőképpen a találkozás lehetőségének örömeit. Ismételten megalkották a testvériség mozaikját! A testvériség mozaikjáról beszélhetünk. Az ifjúsági világnapok emblematisztikus képe a fiatalok által lengetett zászlók színes kavalkádja: az ifjúsági világnapon ugyanis a nemzeti zászlók szebbé válnak, mondhatni „megtisztulnak”, és egymással szembenálló nemzetek zászlói is egymás mellett lobognak. Milyen szép ez! Itt is vannak zászlók... mutassátok csak!

Így, e nagy jubileumi találkozójukon a világ fiataljai elfogadták az irgalmasság üzenetét, hogy mindenhová elvigyék az irgalmasság testi és lelki cselekedetei által. Köszönetet mondok minden fiatalnak, aki eljött Krakkóba! Köszönetet mondok azoknak is, akik csatlakoztak hozzánk a föld minden tájáról! Hiszen sok országban kis helyi ifjúsági találkozót szerveztek, és összeköttetésben voltak a krakkóiakkal. Az ajándék, melyet kaptatok, váljon mindennapi válasszá az Úr hívására! Nagy szeretettel emlékezem meg Susannáról, arról a római lányról – ebből az egyházmegyéből –, aki nem sokkal az után, hogy részt vett az Ifjúsági világtalálkozón, Bécsben meghalt [agyhártagyulladásban – a ford.]. Az Úr, aki már biztosan befogadta a mennybe, erősítse meg családtagjait és barátait!

Ezen az úton meglátogattam a częstochowai kegyhelyet is. Szűz Mária ikonja előtt megkaptam az anya tekintetének ajándékát, aki különösképpen anyja a lengyel népnek, annak a nemes nemzetnek, amely sokat szenvedett, de a hit erejével és az ő anyai kezét fogva mindig felállt. Köszöntöttem néhány lengyelt itt [a teremben]. Derék emberek vagytok, derék emberek! Ott, Mária tekintete alatt, megérti az ember e nép útjának spirituális értelmét, e nép történelme ugyanis elválaszthatatlanul összekapcsolódik Krisztus keresztségével. Ott kézzel érinthetjük Isten hűségét, szent népének hitét, ez a nép ugyanis megőrzi a reményt a megpróbáltatásokban, és

megőrzi azt a bölcsességet is, amely egyensúly hagyomány és újítás, emlékezet és jövő között. Lengyelország ma egész Európát emlékezteti arra, hogy a földrésznek nem lesz jövője azon alapító értékei nélkül, amelyeknek középpontjában az ember keresztény felfogása áll. Ezen értékek között van az irgalmasság, amelynek különleges apostola volt a lengyel föld két nagy gyermeke: Szent Faustina Kowalska és Szent II. János Pál.

Végezetül, ennek az útnak is világméretű távlatai voltak: a világnak válaszolnia kell a „darabokban” zajló háború fenyegetésére és kihívására. Ennek összefüggésében az Auschwitz-Birkenauban tett látogatás szótlan csendje beszédesebb volt minden szónál. Abban a csendben hallottam, éreztem mindazok lelkének jelenlétét, akik ott jártak; éreztem Isten együttérzését, irgalmasságát, amelyet nem egy szent lélek oda tudott vinni, abba a feneketlen mélységbe is. Abban a nagy csendben imádkoztam az erőszak és a háború összes áldozataiért. És ott, azon a helyen, megértettem – mint még soha – az emlékezés értékét, nemcsak mint elmúlt események felidézését, hanem mint figyelmeztetést és felelősséget a ma és a holnap számára, hogy a gyűlölet és az erőszak magja ne verjen gyökeret a történelem földjének barázdáiban. És ebben a háborúkra és sok sebre, sok megélt fájdalomra való emlékezésben jelen van az a sok mai férfi és nő is, akik háborútól szenvednek, sok testvérünk és nővérünk! Amikor néztem azt a rendkívüli kegyetlenséget abban a koncentrációs táborban, rögtön a mai kegyetlenségekre gondoltam, melyek hasonlóak: nem annyira koncentráltak, mint azon a helyen, de az egész világon jelen vannak; ezen a kegyetlenségtől, fájdalomról, háborútól, gyűlölettől, szomorúságtól beteg világon. Ezért kérem tőletek mindig, hogy imádkozzatok: adjon az Úr békét!

Köszönetet mondok mindezt az Úrnak és Szűz Máriának! Ismét kifejezem hálámat Lengyelország elnökének és a többi állami vezetőnek, Krakkó bíboros érsekének és az egész lengyel püspöki karnak, továbbá mindazoknak, akik – nagyon sokféleképpen – lehetővé tették ezt az eseményt, amely a testvériség és a béke jelét mutatta fel Lengyelországnak, Európának és a világnak. Szeretnék köszönetet mondani a fiatal önkénteseknek is, akik több mint egy éven keresztül dolgoztak a találkozóiért. Szeretnék köszönetet mondani a médiának is, azoknak, akik a tömegkommunikáció területén dolgoznak: nagyon köszönöm, hogy lehetővé tettétek, hogy ezt a világnapot az egész világon láthassák. Nem feledkezhetem meg Anna Maria Jacobiniról, arról az olasz újságírónőről sem, aki ott halt meg, váratlanul. Imádkozzunk érte is: éppen szolgálatvégzés közben távozott el.

Köszönöm!

Fordította: Tözsér Endre, SchP.

Dr. Udvardvölgyi Zsolt, PhD

MAGYARORSZÁG,

APOR VILMOS KATOLIKUS FŐISKOLA

*Visits of popes of Rome to the ecumenical patriarchate
(Constantinople and Istambul)
Brief overview*

„The exchange of visits between His Holiness, the Pope of Rome and the Ecumenical Patriarch that began in 1967 aim at the cultivation of a peaceful climate and common search for the reasons that led to the Schism, and for ways of overcoming them, through systematic dialogues, considering that no Christian can be pleased with the existing multi-division of the faithful in various denominations. These visits do not aim at an imminent and unconditioned unification of the Churches, as some, who are opposed to such kind of unification fear.”¹

7 November 2006

His All Holiness, Ecumenical Patriarch Bartholomew

INTRODUCTION

The papal visits to Constantinople then to Istanbul have particular importance for several reasons. Below we intend to summarize each of the seven trips based on official publications of the Ecumenical Patriarchate and other sources. As it can be read at the Ecumenical Patriarchate's official website „the official meetings of the Primate of the Churches have always been ecclesiastical events of great importance, for the reinforcement, and hopefully, the restoration of the unity of faith in the nexus of love. Such visits are in accordance with the commandment of the Divine Founder of the Church, our Lord Jesus Christ. The Ecumenical Patriarchate, with its open and ecumenical spirit, developed a series of ecumenical initiatives of historical importance in the well-known Encyclicals of 1902, 1904 and 1920. These encyclicals aimed at the unity of all Christians in the communion of faith and sacraments. These initiatives of the Ecumenical Patriarchate have led to a Theological Dialogue of the Orthodox Church with

¹ Visits Of Ecumenical Patriarchs To Rome And Of Popes To The Ecumenical Patriarchate. On the Occasion of the Visit of His Holiness, Pope Benedict XVI to the Ecumenical Patriarchate. Phanar, 29–30 November 2006. The Order of Saint Andrew the Apostle Archons of the Ecumenical Patriarchate in America. November 30, 2006. p. 2.

the sister Roman-Catholic Church »on equal terms.«It has been the goal that beyond all other fraternal gestures, the mutual visits of Popes to Constantinople and Ecumenical Patriarchs to Rome have marked a new era in the relations between the two Churches. It has helped the people of God understand, that there should be effort, from both sides, for the achievement of the unity, so »that all may be one«, according to the words of the Lord in His High Priestly Prayer (John: 17)»²

I. FIRST VISITS OF POPES OF ROME TO CONSTANTINOPLE

1. The visit of Pope Agapetus I (535–536) of Rome to Constantinople (536)

In 536, Pope Agapetus I of Rome accompanied by five bishops, visited Constantinople on a diplomatic mission.. The goal of that mission was to appease Emperor Justinian so that he would cancel his plans of invading Italy ruled by the Ostrogoth King Theodahad at that time. During his stay in Constantinople the Pope met and held discussions with the Emperor only, thoroughly avoiding any meeting with Anthimus, Patriarch of Constantinople. Due to the general accusations over the anti-canonical transfer and the Monophysite views of the later one, the Great Resident Synod of Constantinople (536), considered the transfer of Anthimus anti-canonical and elected Mennas as Patriarch after the resignation of Anthimus, who returned to the throne of Trebizond. Mennas rose to the Patriarchal Throne, and proclaimed officially the faith to the Tome of the Tome of the Synod of Chalcedon, and he was consecrated as Patriarch by the Pope himself, as the first among the canonical institution of the Patriarchal Pentarchy. Despite Anthimus' resignation from the Patriarchal Throne, a number of zealot monks insisted on their claim for his deposition from the throne of Trebizond as well, on the ground of his Monophysite views. The Pope, responded to their claims, and requested the Emperor for a further synodical study of this issue. However, due to his sudden death, he was not able to participate in the decision of that Synod, which anathematized Anthimus.³

2. The visit of Pope Vigilius (537–555) of Rome to Constantinople (547)

Vigilius, who was a Papal representative (Apocrisiary) in Constantinople before his election as Pope, ascended the Papal Throne of Rome with the assistance of the Empress Theodora, after the deposal of Pope Silverius, who had been accused by the Byzantine Commander Belisarius for being a collaborator of the Goths. During his Papacy a great turmoil had been caused in the Church, due to the Edict of the „Three Chapters” (of Theodorus of Mopsuestia, of Theodoret of Cyrrhus, and Ibas of Edessa) that Emperor Justinian issued in 544. The Emperor had secured the conditioned signature of Patriarch Mennas of Constantinople of that Edict by exercising pressure on him. He then turned to other Patriarchs of the East and to Pope Vigilius of Rome, whom he invited to Constantinople to sign the aforementioned Edict. Pope Vigilius found himself in a difficult position, because this Edict was not acceptable in the West, but he was finally made to come to Constantinople in 547. Upon his arrival, he temporarily interrupted the communion with the Patriarch of Constantinople, Mennas, because the latter had signed the Edict; but the Ecumenical Patriarch also interrupted the communion with the Pope for this anti-canonical action. However, being under constant pressure by the Emperor, the Pope was finally made in 548 to compile the Decision, by which he condemned the „Three Chapters”,

² <https://www.patriarchate.org/-/visits-of-ecumenical-patriarchs-to-rome-and-popes-to-the-ecumenical-patriarchate> Accessed 22 December, 2015.

³ Visits Of Ecumenical Patriarchs To Rome And Of Popes To The Ecumenical Patriarchate. On the Occasion of the Visit of His Holiness, Pope Benedict XVI to the Ecumenical Patriarchate. Phanar, 29–30 November 2006. The Order of Saint Andrew the Apostle Archons of the Ecumenical Patriarchate in America. November 30, 2006. pp. 11–12.

under the reservation that the 4th Ecumenical Council would not be offended. This document was met with disapproval by many Bishops of the West, but the Pope came to an understanding with the Emperor, and he promised to assist him to convince those Bishops to accept it. After further complications Vigilius tried to return again to Constantinople in 552, but unfortunately he fell sick and passed away in 555.⁴

3. The visit of Pope Constantine (708–715) of Rome to Constantinople (711)

The Papal Throne was not invited officially and did not participate in the Quinisext Ecumenical Council, which was convened for the institution of Canons. That is why there was a reaction when the Church of Rome was called to recognize it, due to the condemnation of rubrical Roman customs. Nevertheless, Pope Constantine ignored the hesitations of his predecessors and with an entourage of clergy and laity went to Constantinople, where he was welcomed with great honors. He then departed for Nicomedia, where he met with Emperor Justinian II. During their discussion, he requested the limitation of the interferences of Archbishop of Ravenna to the Papal Throne. As far as the canons of the Quinisext Council were concerned, he did not accept those which condemned rubrical Roman customs. Pope Constantine recognized the Quinisext Ecumenical Council under these terms, and returned to Rome in 711.⁵

II. THE EFFORTS OF UNIFICATION OF THE TWO CHURCHES AFTER THE SCHISM (1054)

1. The first contacts of Patriarch Athenagoras with the Roman Catholic Church

The Patriarchy of Athenagoras (1948–1972) is a milestone in modern church history. This Patriarch from Epirus, Greece with his discernment, his diligence, hard work and the spirit of love that distinguished him, gave new inspiration to the ecumenical mission of the Patriarchate of Constantinople. Besides his primary interest for the improvement of the relations of all Orthodox Churches, he worked with intense zeal and dedication for the rekindling of the relations of the Orthodox with the other Churches.

From the illness of Pope Pius XII (1939–1958) that led to his death on October 9, 1958, and through the entire reign of Pope John XXIII (1958–1963), Patriarch Athenagoras expressed his friendly intentions, his fraternal feelings and his genuine interest for the rapprochement of the two Churches. Alongside the numerous exchanges of letters, there had been frequent mutual visits in Constantinople and Rome of the members of pertinent Committees for the promotion of the issue of unification. The relations between the two Churches began to make slow but firm steps of progress. When Patriarch Athenagoras was informed about the dire state of the health of Pope John XXIII, he sent a telegram (30 May 1963) wishing for a fast recovery. The passing away of the elder Pope John XXIII of Rome deeply saddened him.

Paul VI, who ascended the Throne of Rome after Pope John XXIII, continued the efforts for better relations between the two Churches. The Patriarch was informed also officially by a Papal delegate, (9 December 1963) about an upcoming pilgrimage of the Pope to Jerusalem. The Patriarch wrote to the Pope (26 December 1963), telling him of his desire to meet with him in Jerusalem. With a telegram to the Patriarch (30 December 1963), the Pope expressed his joy about their upcoming meeting.

The Primates of the two Churches met in an atmosphere of joy and excitement on the Mount of Olives in Jerusalem, where they exchanged the kiss of peace. Patriarch Athenagoras in addressing Pope Paul VI during his visit to the Delegation of the Holy See to the Mount of

⁴ Ibid. pp. 12–15.

⁵ Ibid. p. 15.

Olives (5 January 1964) described their meeting as historical and blessed, and he added: „the Christian world lived for centuries the night of division. Its eyes have become heavy by looking at the darkness. May our meeting here become the twilight of a shining and holy day, in which the Christian generations to come, will receive the sacred body and blood of our Lord from the same Cup, in love and peace and unity, praising and glorifying the one Lord and Savior of all.” During his visit to the Patriarchal residence in the Mount of Olives (6 January 1964), in his reply, Pope Paul VI referred to the unrealized wish of the Patriarch for a meeting with his predecessor, Pope John XXIII due to the untimely death of the latter. He highlighted the fact that their present meeting bore witness to the will „that brings us to the very skillful task of overcoming the discords and removing obstacles; for it is this will, to follow steadily the way that is acknowledged by all, that leads towards concord and reconciliation.”⁶

2. The visit of Pope Paul VI (1963–1978) of Rome to the Ecumenical Patriarchate (25 July, 1967)

After these auspicious ecclesiastical events, Pope Paul VI wrote a letter to Patriarch Athenagoras (13 July 1967) expressing his desire to visit the Phanar „in order to strengthen the bonds of faith, love and friendship.” The Patriarch welcomed with excitement this historical decision, and the Pope went to Constantinople on 25 July 1967. In his address to Patriarch Athenagoras, in the Patriarchal Church, he noted: „In the light of our love to Christ and in our fraternal love to one another we discover even more the deep identity of our faith, and the points in which we still disagree, must not prevent us from comprehending this deep unity.” In his reply, Patriarch Athenagoras, underlined as their main goal: „to join that which is divided, with mutual ecclesiastical actions, wherever that might be possible, affirming the common points of faith and rule, directing thus the Theological Dialogue to the beginning of a wholesome community, in the most foundational of faith and of the devout and structural freedom of theological thought, that has been inspired by our common Fathers, and of the variety of local traditions, as it has been pleasing to the Church from the very beginning.”⁷

3. The visit of Pope John Paul II (1978–2005) of Rome to the Ecumenical Patriarchate (29–30 November, 1979)

On 30 November 1979, the feast day of the Holy and Glorious Apostle Andrew, the First-Called, and also Feast Day of the Throne of the Ecumenical Patriarchate, Pope John Paul II of Rome, of blessed memory, together with his entourage, visited the Ecumenical Patriarchate and attended the Divine Liturgy that was celebrated in the Patriarchal Cathedral. The Pope was welcomed by Patriarch Demetrios of blessed memory, together with all the Synodical and local Hierarchs, as well as with other Hierarchs from abroad. In the Joint Declaration of the Pope and the Patriarch, which was issued in the Phanar on 30 November, after the end of the discussions of the two Primates and with the participation of members of the two Commissions on the Dialogue, they stressed their gratitude to their Predecessors, Pope Paul VI and Patriarch Athenagoras. They stated that the Theological Dialogue does not aim only at the restoration of full communion between the two sister Churches, Roman-Catholic and Orthodox, but also at the unity of the entire Christian world.⁸

4. The Visit of Pope Benedict XVI (2005–2013) of Rome to the Ecumenical Patriarchate

⁶ <https://www.patriarchate.org/-/visits-of-ecumenical-patriarchs-to-rome-and-popes-to-the-ecumenical-patriarchate> Accessed 22 December, 2015.

⁷ <https://www.patriarchate.org/-/visits-of-ecumenical-patriarchs-to-rome-and-popes-to-the-ecumenical-patriarchate> Accessed 22 December, 2015.

⁸ <https://www.patriarchate.org/-/visits-of-ecumenical-patriarchs-to-rome-and-popes-to-the-ecumenical-patriarchate> Accessed 22 December, 2015.

(November 29 – December 1, 2006)

In November of 2006, the official visit of His Holiness, Pope Benedict XVI of Rome to the Phanar during the Feast-day of the Throne of the Ecumenical Patriarchate, continued this radiant tradition of the past decades. Pope Benedict XVI continued the work of his predecessors, initiating this visit shortly after his enthronement on the Apostolic Throne of Rome, after the official invitation of His All-Holiness, the Ecumenical Patriarch Bartholomew, to attend the festivities on November 30, the Feast Day of the Holy and Glorious Apostle Andrew the First-Called, the Feast Day of the Throne of the Holy and Great Church of Christ in Constantinople. This visit to the Ecumenical Patriarchate, the leading Church in the Orthodox world, of His Holiness, Pope Benedict XVI of Rome, who is a profound Theologian and a renowned University Professor and who knows well the Orthodox Church and Theology, constituted a point of hope for the reinforcement of the climate of mutual trust between the two Churches, as well as for the successful continuation and outcome of the Theological Dialogue which aims at the unity of the Churches, when the Lord will grant it.⁹ At a joint press conference following their meeting, Benedict called divisions among Christians a „scandal to the world”.

In Istanbul Pope Benedict XVI stood in silent mediation in one of most famous mosques in Turkey on 29 November 2006. The pope, accompanied by an Islamic cleric, bowed his head nearly a minute inside the 17th century Sultan Ahmet Mosque (so-called „Blue Mosque”). It was only the second papal visit to a Muslim place of worship. (Benedict’s predecessor, John Paul II, visited a mosque in Syria in 2001.) The mosque visit was added to Benedict’s schedule as a „sign of respect” during his first papal trip to a Muslim nation. The pope removed his shoes before entering the carpeted expanse of the mosque, which is officially known as the Sultan Ahmet Mosque after the Ottoman sultan Ahmet I, who ordered its construction. Benedict also visited the 1,500-year-old Hagia Sophia, a domed complex that was once a spiritual center of Christianity and then converted to a mosque in the 15th century. The site became a museum following the sweeping secular reforms that formed modern Turkey in the 1920s.

About 150 nationalists demonstrated against the visit to the Hagia Sophia, gathering at a square less than a mile away and urging the government to open the museum to Muslim worship. Nationalists view the planned visit as a sign of Christian claims to the site and a challenge to Turkish sovereignty. „Hagia Sophia is Turkish and will remain Turkish”, one protest sign read. Riot police surrounded the demonstrators to prevent them from advancing toward the site.¹⁰

5. The Visit of Pope Francis (2013– present) to the Ecumenical Patriarchate (November 29–30, 2014)

On 29–30 November, 2014, the official visit of His Holiness, Pope Francis of Rome to the Phanar during the Feast-day of the Throne of the Ecumenical Patriarchate, continued this radiant tradition of the past decades. Pope Francis continued the work of his predecessors, initiating this visit shortly after his enthronement on the Apostolic Throne of Rome, after the official invitation of His All-Holiness, the Ecumenical Patriarch Bartholomew, to attend the festivities on 29–30 November for the Feast Day of the Holy and Glorious Apostle Andrew the First-Called, the Feast Day of the Throne of the Holy and Great Church of Christ in Constantinople.¹¹ He later went to a joint service with Bartholomew I, spiritual leader of some 300 million Orthodox Christians worldwide. The main purpose of his trip is to hold a joint ceremony on 30 Novem-

⁹ <https://www.patriarchate.org/-/visits-of-ecumenical-patriarchs-to-rome-and-popes-to-the-ecumenical-patriarchate> Accessed 22 December, 2015.

¹⁰ <http://www.foxnews.com/story/2006/11/30/pope-benedict-xvi-visits-turkey-famous-blue-mosque.html> Accessed 4 January, 2016.

¹¹ <https://www.patriarchate.org/-/visits-of-ecumenical-patriarchs-to-rome-and-popes-to-the-ecumenical-patriarchate> Accessed 22 December, 2015.

ber with Bartholomew to renew their commitment to reunite the eastern and western branches of Christianity. Bartholomew's seat remains in Istanbul, a vestige of the Byzantine Empire, even as his flock in Turkey has dwindled to less than 3,000 among a population of 75 million Muslims.

Pope Francis prayed silently alongside a senior Islamic cleric in Istanbul's Sultan Ahmet Mosque on 29 November 2014, in a gesture of inter-religious harmony in a country bordering the conflicts in Syria and Iraq. Francis took off his shoes as he entered the huge mosque, before bowing his head in prayer for several minutes, facing Mecca and standing next to Istanbul's Grand Mufti Rahmi Yaran, in what a Vatican spokesman described as a joint „moment of silent adoration” of God. A similar act by his predecessor Pope Benedict in 2006 drew criticism from conservative Catholics and some Muslims.

Several hundred people, many of them tourists, watched from behind police barriers as the pope then walked to the nearby Aya Sofya museum, once the Christian church Hagia Sophia. A group of school children waving Turkish and Vatican flags chanted „Long live Pope Francis” in Italian as the Muslim call to prayer rang out across the Sultanahmet square, the heart of Istanbul's historic quarter.

Francis was later given a rapturous welcome by Istanbul's tiny Roman Catholic community when he celebrated a Mass in the city's Holy Spirit Cathedral. Several thousand people from a Catholic population of around 53,000 packed the small building and others watched from an outdoor courtyard.¹²

CONCLUSION

Papal visits first to Constantinople then, from the twentieth century, to Istanbul have contributed to the normalisation of the often contrite relations between the Eastern Orthodox and Roman Catholic Churches. Moreover, the last two visits by Benedict XVI and Francis, in 2006 and 2014 respectively, helped to deepen the relations between the Holy See and the Republic of Turkey. It is especially important to note the poignancy of the papal visits to the Sultan Ahmet Mosque that has been seen as an attempt to narrow the gap between Christianity and Islam and to put an emphasis on understanding and mutual respect between the two Abrahamic religions.

ÖSSZEFOGLALÓ

A világtörténelem szempontjából is mind a mai napig különös jelentősége van a római katolikus egyház és az orthodox keresztény egyházak közti kapcsolatok fejlődésének. Jelen írásban összegezzük a római pápák konstantinápolyi, majd isztambuli látogatásainak krónikáját. Röviden értekezünk Szent I. Agapét pápa 536-os, Vigiliusz pápa 547-es, Konstantin pápa 711-es – a skizma előtt történt – utazásairól, majd kissé bővebben taglaljuk Boldog VI. Pál pápa 1967-es, Szent II. János Pál pápa 1979-es, XVI. Benedek pápa 2006-os és Ferenc pápa 2014-es látogatását. Különös hangsúlyt fektetünk a Konstantinápolyi Patriarchátus hivatalos dokumentumainak ismertetésére, illetve az utolsó két pápai látogatás során a törökországi muszlim közösség vezetői és a római katolikus egyházfők között megvalósult, gesztusokban bővelkedő történelmi találkozókra. Jelen írás szerzője szemtanúja volt XVI. Benedek pápa és Bartholomeosz konstantinápolyi pátriárka 2006. november 30-i, isztambuli találkozásának.

¹² <http://www.reuters.com/article/us-pope-turkey-idUSKCN0JD09U20141129> Accessed 4 January, 2016.

Dr. Zóka Katalin, PhD

MAGYARORSZÁG
APOR VILMOS KATOLIKUS FŐISKOLA

Az ünnepek szerepe az óvodai nevelésben

„Az ünneptől főként azt váránk, hogy legyen! Végre valami ne tőlünk függjön, ne a jókedvünknek, szerencsénknek, boldogságunknak legyen kiszolgáltatva, hanem legyen: mint a természet. Mint a napsütés. Mi meg ülnénk a kerti fehér karosszékekben, valaki talán még könnyen mellettünk, és arcunkat a fénybe tartjuk. Ez volna az ünnep – jön, amikor ideje van, harmónia és jószág nő a nyomában, és nemcsak jobbra változunk, de a másik jószágára is rálátunk (és nem azért, hogy evvel a sajátunkat dokumentáljuk).”¹

A tanulmányban három nagyobb megközelítési szempontból fejtem ki az óvodai ünnepek témakörét. Először az ünnep általános jellemzőinek, lényegi vonásainak megragadására teszek kísérletet, abban bízva, hogy mindez segítséget jelent az ünnep óvodai nevelésben betöltött szerepének és helyének tisztázásában, a dilemmák felvetésében és esetleg eldöntésében. Végül az óvodai ünnepek megválasztásának és megvalósulási formáinak szempontjait veszem számba.

AZ ÜNNEP JELENTŐSÉGE AZ EMBERI KÖZÖSSÉGEK ÉLETÉBEN

A kiinduló fejezet az ünnep meghatározására, jellemző jegyeinek összegyűjtésére irányul, hogy a meghatározó vonások alapján lehessen a következő fejezetekben az óvodai ünnep témakörét körbejárni.

A megközelítés szempontjai:

Közösségteremtés és az egyéni jelenlét

Az azonosulás és átélés jelentősége

A tér szervezése és az idő működése; a „kellékek” (öltözködés, díszletek, ajándékozás) szerepe

Kommunikáció az időben: a kollektív emlékezet és sajátos memóriatechnika

Egyén és közösség az ünnepben

Az ünnep, az ünneplés egyértelműen emberi és társas tevékenység. „Az állat- és növényvilág nem ismeri az ünnepet. Az ember az egyetlen élőlény, amelyik képes ünnepelni. Képes arra, hogy a hétköznapiak tennivalóit bizonyos időre átrendezze, a munkáját felfüggeszse.”²

¹ ESTERHÁZY Péter, *Az ünnepről*, in ESTERHÁZY Péter, *A kitömött hattyú (íráskok)*, Magvető Kiadó, Budapest 1988, 261.

² GYÖRFFY László, *Az ünnep jelentősége*, in *Új Ember*, 2001. január 7. LVII, 1. <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/010107/1102.html> (Utolsó megtekintés: 2016. szeptember 20.)

Az ünnep civilizál, emberré tesz, közösséget épít, az egyént közösségbe integrálja, szocializálja. Az ünnep egyik legfontosabb tényezője, feltétele, hogy egy közösség számára van és lehet tartalma, üzenete. Az ünneplő közösség tagjai élménytársak, ami örömfokozó és a közösségi szolidaritást is eredményező tényező. A közös pozitív érzelmi színezetű élmények, tapasztalatok átélése egyszerre erősíti meg a szociális identitást a közös cselekvéssel és a személyességet is az érzelmi azonosulás, elköteleződés fokozásával, az eseményben való jelenlét megkövetelésével. A közösségi és személyes identitás párhuzamos formálódása csak akkor tud végbemenni, ha az ünneplők valódi részesei az eseménynek: egyértelmű és ismert számukra az ünnephez köthető narratíva, képesek ebben a saját helyüket fellelni, a kötődéseiket felismerni, kialakítani.

A jelenlét a cselekményben és az esemény átélése

Az ünnep kiragad a hétköznapiakból, mivel „olyan különleges időszak, amikor a közösség a megszokottól eltérő módon viselkedik”³.

Az ünnep abban az esetben interiorizálható, ha az ünneplők részesei az újratereztett időnek és eseménynek. Az ünneplői aktivitás feltétele, hogy a résztvevők ismerjék a kollektív emlékezetben megőrzött cselekmény norma-, érték-, szimbólumrendszerét, mindezek interpretációs kereteit és az adekvát viselkedési formákat, attitűdöket. A tevékeny részvétel, jelenlét, az esemény megélése adja az ünneplés tartalmát és formáját. Ha az ünnephez nincs kötődés, ha az alkalom nem kínál azonosulást, (szélsőséges esetben, autokratikus viszonyok között akár elutasítást), akkor a jelenlét hiánya negatív kondicionálásként működhet. A tartalmilag kiüresedett, mondanivaló nélküli, formailag sematikus, vagy hamis külsőségekkel megvalósuló ünnep frusztrálóan hat az egyénre, demoralizálhatja a közösséget.

„Tevékeny részvételünk nélkül az ünnep csak halott forma, merev díszelgés valami előtt, ami tiszteletet érdemel, az ünnep mint jólneveltség, mint imámalom, mint hatalom, mint kötelességtudás (mert rend a lelke mindennek), elhárítás, elkerülés, megúszás, konzerválás, ilyen az az ünnep, amelyből elveszünk a személyes tétjeinket. Az ünnep nem ünnepség, ahol mindent előkészítettek már, s csak be kell vonulnunk, hogy legyen végre valaki, aki értékeli a hidegtálat és a ragtime-zenekart.”⁴

Az ünnep tér- és időszervezése, „kellékei”

Az ünnep egyik objektív feltétele az ünneplés, a közös cselekvés helyszínének biztosítása, behatárolása, elválasztása a hétköznapiatól.⁵ A térhasználatban, a helyszín konstrukciójában komoly szerepet kapnak az ünnepet reprezentáló szimbólumok. Az ünnep felidézését, megidézését segítő jelképek hozzájárulnak a közösségi identitás felépítéséhez, felépüléséhez és ösztönzik az egyéni identitásba való beépülést. A szokásos renden kívüli alkalom emelkedettségét növeli az ünnepi öltözékek, kellékek, díszletek mindennapitól elválasztó különlegessége, a rendkívüli attrakciók pedig az emlékezetességét garantálják.⁶

A másik lényegi feltétel az ünnep megteremtésében az elegendő idő biztosítása. Az időhöz való viszony az egyik legmeghatározóbb vonása az ünnepnek. Az ünneplés „attrakciója”⁷ mindig a pillanatnyi jelenhez kötött, amelyben értelemszerűen döntő szerepe van az ünnepi esemény közösség életéből kiragadott idejének.

³ KARÁCSONY-MOLNÁR Erika – TÁTRAI Zsuzsanna, *Jeles napok, ünnepi szokások*, Mezőgazda Kiadó és Planétás Kiadó, Budapest 1997, 13.

⁴ ESTERHÁZY Péter, i. m., 262.

⁵ KAPITÁNY Ágnes – KAPITÁNY Gábor, *Az ünnep mint emlékezés és az emlékezés mint ünnep*, Jelkép, 2012/1–4. http://communicatio.hu/jelkep/2012/1_4/kapitany_agnes_kapitany_gabor.htm (Utolsó megtekintés: 2016. szeptember 20.)

⁶ Uo.

⁷ Uo.

Az időszervezés kifejezésének használata az ünnepkel kapcsolatban egy másik szempontból is jogos lehet. Az ünnep természetének lényegi vonása a múlthoz és a jövőhöz való viszony. A jelenbeli ünnepi cselekményben kihagyhatatlanul jelen van az újraélni kívánt múlt. Az ünnepi alkalom periodikus ismétlődése hozzákapcsolja a jelent a korábban megtörtént emlékezésre és ünneplésre méltó eseményhez, úgy, hogy a jövőbeni folytatást is előrevetíti. Az idő szukcesszivitása mellett az ünnepben, a ciklikusan ismétlődő ünneplésben az egyén és a közösség egyszerre élheti át a kontinuitástudat, az állandóság biztonságosságát, a ritmikus rendből, rendszerességből fakadó ösbizalmat: a világban működik a rend, a harmónia megteremthető. Az ünnep mint esemény, mint közösségi élmény túlmutat az egyéni létezésen, az átlényegített pillanatba sűrűsödik múlt, jelen és jövő. Ezzel a gesztussal virtuális kulturális közösség jön létre a múlt, a jelen és a jövő generációi között.

Virtuális kommunikáció a generációk között kollektív memóriatechnikával⁸

Az információk megőrzését, bevésését az ünnep működésébe kódolt memóriatechnika biztosítja. A megőrzési folyamat elemeit Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor írja le a már idézett tanulmányukban⁹ Assmann elméletére¹⁰ építve.

- tudatosítás, megszívlelés, szívbe vésés
- nevelés és továbbadás
- látható megjelenítés
- limitatív, határjelölő szimbolika
- tárolás, közzététel
- kollektív emlékezés ünnepei
- szóbeli továbbörökítés
- szerződés szövegének kodifikációja

A tudatosítás, megszívlelés eszközei már az ünnepi készülődésben jelen vannak. Az ünnepnapon alkalmazott eltérő szokásrend és az érzelmeket fokozó technikák (hiteles hangulat, azonosulást ösztönző szimbólumok) is ezt a célt szolgálják.

Az ünnep, az ünneplés tartalmi, formája, szimbólumai, az implicit tudás és az explicit információk nevelési célja egyrészt a megőrzés, másrészt a továbbadás imperatívusza.

Az ünnep látható mozzanata a tér elkülönítése a jellegzetes, az ünnepi szimbolikát idéző díszletek, eszközök, kellékek, öltözékek alkalmazásával.

Az ünnep határt képez az emberi élethelyzetek között, időben és térben is elválasztja az egyéni és/vagy közösségi élet eseményeit, színtereit.

Az ünnep alapvonása, hogy egy valamikori múltbeli esemény a periodikus ismétlődés tárgya. A közösségnek egyszerre feladata ennek az „alapotívumnak” a megőrzése és a szerves kiegészítése a ráakódott tartalmi és formai rétegekkel együtt. A megőrzést, felidézést az átörökített rítusok és a korszerű technikák is segítik.

Az ünnep a kollektív emlékezés színtere, közösségi tevékenység, a közösség számára (is) jelentéssel bír. Ezek az ünnepek lehetnek a tágabb közösség számára érvényesek, vagyis politikai, társadalmi, nemzeti ünnepek. Tartalmuk és az értelmező közösség szempontjából megfogalmazhatunk vallási jellegűeket. Az egyén és a közösség viszonyában interpretálhatóak a családi és a személyes ünnepek is.

⁸ Uo.

⁹ Uo.

¹⁰ ASSMANN, Jan, *A kulturális emlékezet (Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban)*, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest 2013.

Az ünnephez köthető memóriatechnika kulcsfogalma a verbalitás is a már említett jelentős vizuális hatások mellett. Mindkét kommunikációs csatorna bevonja a művészet eszközeit és látásmódját, ami nemcsak a megjelenítést, hanem az érzelmi hatásgyakorlást is nyomatékosítja. A vizualitás és a verbalitás esztétikuma szükségszerűen fokozható a zenei kifejezésformákkal is. A művészi megközelítés, az átlényegített idő és cselekmény hitelesen jeleníthető meg a mágius szemléletmóddal, az illúziókeltés eszközeivel.

A megőrzés, az ünnep tartalmaiban és akár a formájában is megjelenő új jelentésrétegek magukkal hozzák az állandóság és a változásból fakadó kanonizáció igényét, amelyet az emlékezet és a közösség elvárásainak hullámsága, ellentmondásai tarthatnak mozgásban.

AZ ÜNNEPEK SZEREPE ÉS HELYE AZ ÓVODAI KÖZÖSSÉGEKBEN

Az előző fejezetben alkalmazott szempontok követése segít feltárni az ünnepek helyét és szerepét az óvodai közösségek életében.

A kijelölt kontextus alapvetően a gyerekközösségre vonatkoztatható. Fontosnak tartom leszögezni, hogy az óvodai ünnepek a gyerekekért vannak. Tevékeny közreműködői a felnőttek, az óvodapedagógus, az óvodai pedagógiai szakemberek, segítő munkatársak. A felnőtt feladata nem a forgatókönyvírás, bonyolult műsorterv-összeállítás, majd a gyerekek „betanításával” a megvalósítás. Ez a megoldás releváns lehet az iskolai, felnőtt közösségekben, de az óvodában szakmailag elfogadhatatlan. Az iskolai ünnepségek tervezésekor is érdemes lenne építeni a gyerekek kreatív közreműködésére, hogy kialakulhasson az ünnephez való kötődés és megte-remtődhessenek az azonosulás és az átélés feltételei.

Egyén és közösség az ünnepben

Az óvodai csoportok életében is egyértelműen érvényesül az ünnep közösségteremtő, a társas kohéziót növelő szerepe. Az átélt közös élmény erősíti a kötődést az ünnep tartalmához és a csoport tagjaihoz.

A jelenlét a cselekményben és az esemény átélése – az ünnep tartalma, az ünneplés módja és a gyermeki világgép összefüggése

A közös ünnep sikerének feltétele, hogy az ünnep tartalma a gyerekek számára befogadható, megélhető legyen. A gyerekek életkori sajátosságai meghatározzák a kötődés és az élmény befogadását.¹¹ Az ünnep tartalmának és az ünneplés módjának egyaránt igazodnia kell a gyermeki világlátáshoz, világmegértéshez. A gyermeki szemléletmódhoz illik a varázslat, a megvalósításhoz a játékoság. Egy előre megrendezett és betanult előadás lerombolja mindkét elvárás esélyét. Az ünnep játékos együttlét, mely tartalmában lehet kötött, az ünnepből kiindulva és nem szervezeti formájában. A tartalmi és szervezeti kötöttség előírható, mint ahogy sajnos láthatjuk a gyakorlatban, de a hatás kontraproduktív lesz: eredménye az ünneptől való elidegenedés, frusztráció, rosszabb esetben a hamis „magasztosság” elültetése a gyerekekben, inadekvát viselkedés kondicionálása. Azt nem kell hangsúlyozni, hogy ezek a hatások nemcsak a gyerekek ártnak, hanem az egész közösséget rombolják.

Az ünnep tér- és időszervezése, „kellékei”

Az ünnep térben és időben is kiragadja gyereket a hétköznapi szituációból: az ünnepi tér megalkotásába be lehet vonni a gyerekeket a közös készülődés részeként. A kellékek, a díszletek

¹¹ ZILAHY Józsefné, *A mese és vers helye a jeles napokon és óvodai ünnepélyeken*, in *Mese-vers az óvodában*, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest 1998, 91.

gyerekleptékűek legyenek, így ezek készítésében is részt tudnak venni. Az ünnepi öltözködés, a meghitt, derűs atmoszféra és a rendkívüli napirend is ösztönzi a ráhangolódást az ünnepre. Az ünnepnek integráns eleme lehet az ajándékozás. Érdemes a gyerekeket ránevelni arra, hogy ez nem jelent feltétlenül tárgyasított gesztust. Ajándék a szeretetteljes, figyelmes gesztus, az ünnepeltre való odafigyelés is.

Ne kelljen sietni, legyen elég idő a pillanat megélésére, a történesek megértésére.

Az ünnep befogadásának feltétele az idő elvont fogalmának megértése. A nagyon távoli múltbeli események, a történelmi idő befogadására, átlátására az óvodáskorúak még életkori jellemzőik miatt nem képesek, az időfogalmuk még nem terjed túl az egyéni létezés történéseinek tapasztalati határain. Lehet erőltetni a felnőtt társadalom életében jelentőséggel bíró ünnepek bevitelét az óvodába, látszólag megtörténnek az ünnepi események, a hatásról csak a későbbi generációk elutasítása árulkodik, vagy a komikus tévedések leplezik le az eredménytelenséget.

Az ünnep mint sajátos memóriatechnika

Ha a gyerekek időfogalma bizonytalan is, a jól kiválasztott és megtervezett ünnepi eseményben felfedezhetők a leírt folyamat tényezői.

Az ünnepi készülődés az egyik legfontosabb fázisa az ünnepnek, melyben az óvodának is szerepe van. A tudatosítás, megszívlelés természetes, örömteli formája az ünnepnap rendkívüli szokás- és napirendje, az ünnepélyes légkör és környezet. Az érzelmeket kiváltó, hangulatot fokozó kellékek, díszletek, az explicit és implicit tartalmak, a művészi kifejezésformák ösztönzik a megőrzést, a kívánt tudás és attitűd beépülését, a megfelelő kompetenciák alakítását.

Az ünnepek kiválasztása és a megvalósítás szempontjai

A választás alapelvei: a gyerekközpontúság, az ünnep tartalmának átélhetősége, a kötődés kialakításának lehetősége, az illúziókeltés, a mágikus szemléletmód a megközelítésben, a játékoság és mértéktartás a mennyiségben és a megvalósításban. Az ünnep típusától, tartalmától függően az ünneplő közösség kiterjesztése, a családok bevonása.

A választás szempontjai:

Az ünnepek csoportosításának többféle tudományos szempontja és módszere lehet. Az óvodai ünnepek aspektusából alapvetően négy kategóriát lehet elhatárolni:

- nemzeti
- vallási
- jeles napok, hagyományok
- családi, személyes

A nemzeti ünnepeknek a felnőtt társadalom életében van relevanciájuk, mivel az ünnep tartalmához való viszonyuláshoz, azonosuláshoz a történelmi idő átfogása, az ünnep tartalmához kötődő események megértése szükséges. A nemzeti ünnepek esetén a felnőtt minta hatása érvényesülhet. Az óvodában dolgozó felnőttek ünnepi öltözéke, ünnepélyes hangulata elegendő minta a gyerek számára.

A vallási ünnepek, a liturgikus év ünnepei elsődlegesen az egyházi fenntartású óvodák kompetenciájába tartoznak. A zsidó-keresztény kultúránk gyökerei mindannyiunkat ezer szálon kötnek az alapvetően vallási tartalmú ünnepekhez.

A jeles napok, hagyományok kiválasztásában az óvoda nevelésfilozófiájának alapja, a helyi nevelési program koncepciója a döntő. A néphagyományból mértéktartóan az óvodáskorúak számára érthető, befogadható és a helyi közösség életében már létező, vagy az életformájához hitelesen köthető alkalmakat érdemes ünnepelni.

A kulturális és egyéb társadalmi közmegegyezéssel kijelölt ünnepek beválogatása esetén is a gyerekek életével érintkező ünnepeket javasolt beépíteni. Ha nem így teszünk, akkor az ünnep nem fog szervesen beépülni sem a nevelési programba, sem a gyerekek tudatába, lelkébe.

Az anyák napi és az évszázó rendezvény szinte kötelező elvárásként jelentkezik az óvodákban. Sokszor jelzik óvodapedagógusok, hogy a szülők egy része szinte kikényszeríti a gyerekek szerepeltetését. Megértem a pedagógusok dilemmáját, mégis csak erősíteni tudom őket abban, hogy ne akarjanak megfelelni ennek a gyerekidegen elvárásnak. A gyerek és szülő számára örömteli közös tevékenység, program majd meggyőzi az előadásra vágyakozó szülőket is. Ha nem, akkor inkább ők legyenek elégedetlenek, mint a gyerekek szorongóak.

Ezek az ünnepek a közös örömmön legyen a hangsúly, a meghívott szülők lehessenek résztvevői, beavatottjai az ünnepségnek. Ne állítsunk össze gyerek-szerepeltetős műsort a gyermeki szeretet és az éves munka bizonyítékaként, mert ez a gyerekeknek nagyon megerhelő és teljesen idegen az óvodai nevelés alapelveitől. A családokkal közös együttlét során minden gyerekre jusson egy kis kiemelt figyelem, neki szánt dicséret, hiszen mindenki jó valamiben, s ennek megerősítésével zárható le az év méltóképpen, ez adhat biztos tartalékot a következő év elkezdéséhez.

A családi ünnepek megtartása – a nevükből is jól érezhető – a család „feladata”. A gyerekek eltérő kulturális háttérrel, szokásokkal érkeznek az óvodába, ami a névnapok, születésnapok megtartásának különbözőségében is megmutatkozhat. Tapintatlanság ezt nem figyelembe venni, s az ünnep lényegét rombolja le, ha a családokat szokásaiktól eltérő helyzetekbe kényszerítjük.

Az ünnepi tartalom megjelenítésének, a hangulat megteremtésének természetes kifejezési formája a művészet. Bátran nyúlhat az óvodapedagógus a korosztály számára befogadható műalkotásokhoz. Jó megoldás lehet a képzőművészeti alkotások beillesztése a környezetbe, érdeemes beszélgetést kezdeményezni ezekről. Az irodalom, a gyerekversek, mesék az ünnep gondolat- és érzelmvilágának hiteles verbalizálásához járulnak hozzá. A választásban az esztétikai minőség, a művészi érték, a gyermeki befogadhatóság szempontjainak kell érvényesülnie. A nemzeti sorskérdéseket, felnőtt életproblémákat feszítő alkotások, bármily értékesek is, csak frusztrálóak lehetnek a gyerekek számára. Elég néhány új vers, mese az ünnep illusztrálására, megjelenítésére, nyugodtan támaszkodhatunk a már ismertekre is. Az ünnep témaköréhez köthető repertoárt koncentrikusan kell és lehet bővíteni. Az ünnepi műsorok, forgatókönyvek készítése, „levezenylése” elidegeníti az óvodásokat az ünneptől. Az ünnep tartalmából kiindulva kezdeményezhető mesei szerepjátás saját kezűleg készített díszletekkel, jelmezekkel, akár egyszeri színházi helyzet is imitálható pusztán játékból.¹² De ezt nem kell betanulni, ismételtető előadássá szilárdítani. A közös örömből fakadó játék a lényege, ezért járulhat hozzá az ünnep átéléséhez, az ünnepi tartalom és helyes attitűd beépüléséhez.

Az óvodai ünnepek kiválasztásának, a megvalósulás formáinak komoly jelentőségük van a gyerekcsoport egészének életében, hatással vannak a gyerekek érzelmi kompetenciáinak alakulására, a kulturális és nemzeti tradíciókhoz való kötődéseik felépülésére.

A tanulmány célja, hogy bátorítsa az óvodapedagógusokat abban, hogy szemléletükben, attitűdjükben és a mindennapi pedagógiai gyakorlatukban is merjenek önazonosan és a gyermeki szempontokat mérlegelve dönteni akkor is, ha ez esetleg szembemegy az évtizedek óta meggyökeresedett gyakorlattal.

Hiszem, hogy hosszú távon a szülők is meggyőzhetőek a működőképes, a sikeres és hiteles példával. Ez mindannyiunk, szülők és gyerekek érdeke. Abban bízom, hogy az ünnep elméleti megközelítése során felmerülő szempontok mérlegelése, az óvodai nevelési kontextusba helyezése, vizsgálata segítséget adhat az óvodapedagógusoknak a praktikus kérdések megválaszolásához, az ünneplés „gyerekbárát” megvalósításához.

Az óvodapedagógus varázslatos világot teremteni, örömet adni és örömet megosztani tudó attitűdjé a követésre ösztönző és méltó minta a gyerekek számára.

¹² Uo., 89.

SUMMARY**The Role of Celebrations in Preschool Education**

Events experienced in the togetherness of a preschool community may have long-lasting, even lifelong memories of a positive emotional impact. Celebrations are occasions which stand out in the day-to-day routine by breaking up the uneventful flow of time. They can form a child's personality by simultaneously strengthening personal identity in the peer group as well as the child's broader community competence, the national identity. The study aims at giving support with solid theoretical foundations for the choice of preschool celebrations, for the development of the suitable forms of value-preserving and value-generating, child-friendly celebrations of special events.

It also aims at giving help to find correct answers and individual good solutions by embedding celebrations in a preschool educational context and by pointing to dilemmas and pedagogical situations concerning the theme.

Dr. Hermann Gusztáv Mihály, PhD

ROMÁNIA,

BABEȘ-BOLYAI TUDOMÁNYEGYETEM / UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI

Rájátszás a pokolban (Egy futball-mérkőzés iskolaügyi következményei)¹

Köszönettel tartozom Kápolnási Zsolt történelemtanár kollégámnak, amiért rendelkezésére bocsátotta a korabeli székelyudvarhelyi lapok helyben fel nem lelhető példányainak fotokópiáit.

A cím ötletét Fábri Zoltán 1961-ben forgatott kitinő filmje, a *Két félidő a pokolban* adta. 1944-ben, egy ukrainai hadi helyszínen magyarországi munkaszolgálatosokból összeállt, több szempontból is amatőr csapatnak kell megmérkőznie – Hitler születésnapja alkalmából – a német katonák válogatottjával. A magyarok veresége az erőviszonyok alapján is borítékolható lett volna, de parancsba is kapják. A magyarokat viszont elragadja a játék heve, feltámad népi önértékük is, és győztes állásra fordítják a játékot, amire a nézők – a német katonák – sortüze végez velük. Később elkészült a film sztárparádés, szirupos, happy endes hollywoodi utánzata is.

A mi történetünk 1935-ben játszódik, Székelyudvarhelyen. Alig három évvel később Böződi György Udvarhelyt „haldokló székely anyavárosnak” nevezte, és ekképpen jellemezte: „A kisebbségi élet során kevés szerepet vállalt a magyarság életének irányításában, fellendítésében, nem jelent szellemi központot, pedig itt él a székelység két kiváló írója. De még gazdasági központot sem képez. Jelentősége jóformán annyi, hogy több lakossága lévén, heti piacain több áru fogy el, mint máshol. Nem árad ki belőle, mint várni lehetne, központi irányítás, szervezés, a város magyarságának élete a megszorított keretek közé behúzódva észrevétlenül, biztató szó és biztató cselekedet nélkül folyik. (...) Csak állami és megyei hivatalai révén központ, mint megyeszékhely. Iskoláinak egy része megszűnt, ipara, kereskedelme pang, pedig iparos társadalma a múltban erős volt...”²

Böződi lehangoló sorai jórészt a valóságot fedik. Az évtized végén ugyan 920 „iparvállalattal” jegyezték a városban, ezek gazdasági erejére vonatkozóan viszont sokat elárul a tény, hogy egy „vállalatra” átlag két alkalmazott jutott. Az inaséveiket letöltő ifjak reménytelenül várják, hogy a maguk urai lehessenek, hiszen a „mester éjt-napot összetéve maga dolgozik helyettük, és egy csomó segéd, törekvő fiatal élet munka nélkül marad.”³

¹ Elhangzott a „Kompetencia és tudástranszfer az oktatásban” címmel megrendezett IV. székelyudvarhelyi konferencián, megjelent az azonos című konferencia-kötetben (Egyetemi Kiadó, Kolozsvár 2013, 75–83.). Az ott közölt szöveg néhány helyen módosult, magyarázó betoldások és jegyzetek kerültek bele a magyarországi olvasó számára valószínűleg ismeretlen személyekről, tényekről, jelenségekről.

² Böződi György, *Székely bánja*, Második kiadás, Mefhosz Könyvkiadó, Budapest 1939, 256.

³ *Székely Közélet*, 1936/28.

Az első világháború előtt Udvarhely egész Székelyföld legerősebb iskolavárosa volt, három jól felszerelt, diákoktól népes középiskolával, kiváló ipari szakiskolával. Az impériumváltás ezt a helyzetet alaposan átmozgatta. 1923-ban, a volt Állami Főreáliskola épületében kezd működni a román tannyelvű Ștefan Octavian Iosif⁴ Állami Líceum. Diákjainak csekély hányadát adta a szerényebb módú helyi lakosság (a lényegesen alacsonyabb állami tandíj okán), többségüket távoli vidékekről, főleg a háború után Romániához csatolt Besszarábiából toborozták. A volt Polgári Leányiskola épületében létrehozzák az Anastasia Șaguna⁵ nevét viselő, román tannyelvű leány-líceumot. 1927-ben megszűnt az 1670-ben alapított Református Kollégium, átadván épületét a Nagyenyedről áthelyezett Református Tanítóképzőnek. Így a város fiataljai számára az egyetlen magyar tannyelvű középiskola, az 1593-as (jezsuita) alapítású Római Katolikus Főgimnázium maradt, ahol helyet kaptak a református diákok is, illetve már 1920-tól kezdődően engedélyezték a leánytanulók felvételét.⁶

A magyar iskolákban uralkodó hangulat, az ott körvonalazódó jövőkép távol áll a gondtalan derútól. Ezt sugallja Bíró Lajos igazgató tanévnyitó beszéde is 1935. szeptember 15-én, a Római Katolikus Főgimnáziumban: „Ma annak az ifjúnak, akit a szülők nagy áldozatok árán ide küldenek az Alma Mater megszentelt falai közé, ma annak az ifjúnak, akinek középiskolai tanulói sors jut osztályrészül, valóságos missziós, küldetésszerű munkát kell végezni; szembe kell szállnia minden akadállyal, sziklát kell elhengeríteni útjából, állandóan fülébe kell csengenie annak a mondásnak, amit a nagy útra menő, ezer veszedelemmel szembeszálló misszionáriusoknak szoktak lelkükbe vésní, szívükre kötni. Csak a nehéz feladatok azok, amelyekért érdemes fáradni ebben a világban.”⁷ És akár különös véletlennek is tűnhet – a városban élő Nyíró József figyel fel rá, illetve teszi szöve ugyanabban az esztendőben –, mennyire furcsa egy tanítóképzős diáklány ballagási búcsúbeszédében efféleket hallani: „A ti pályátok nem kenyérkeresés, a ti pályátok hivatás és mártírság.”⁸

Ami viszont nem lankad, az a helyi kispolgárság önszerveződéses alapon működő művelődési és társasági élete. „Műkedvelő előadások, szórakoztató és tanulságos felolvasások, estélyek, táncmulatságok hónapok óta egymást érik nálunk. Éppen mintha a legboldogabb időket élnék, nem lenne gazdasági válság” – írja a helyi lap tudósítója közvetlenül az impériumváltás után.⁹ Több helyi műkedvelő „társulat” is működik, de a legaktívabb a *Székely Dalegylet* férfikórusa és a *Filharmonikus Társaság* köré szerveződött színjátszó csapat, melynek előadásában szinte egymást érik az operettek, a vidám zenés darabok, igényes zenekari kísérettel, díszletekkel, kórusall-táncakkal. A kispolgár, a maga sajátos ízlésvilágában, amíg megvan a boltjarműhelye, ameddig bírja fizetni az adót, addig élni akar!

A műkedvelő színházi produkciókat olykor – ma legalábbis furcsán, ha nem egyenesen groteszkül hangzik ez – helyi sportegyesületek tagjai mutatták be, így 1924-ben és 1925-ben a Hargita Testedző Egylet három vidám darabot, köztük Oscar Wilde *Bunburyjét*. De természetesen e szervezetek fő tevékenységi területe a versenysport maradt, ezen belül pedig a legnépszerűbb a labdarúgás.¹⁰

Székelyudvarhelyen igazából két futballcsapat versengett a helyi közönség kegyeiért: a Hargita Testedző Egylet már 1919-ben megalakult, 1921-ben vették fel az Országos Labdarúgó

⁴ Ștefan Octavian Iosif (1875–1913) erdélyi román költő

⁵ Anastasia Șaguna (1785–1836) Andrei Șaguna (1809–1873), Magyarország és Erdély görögkeleti érsekeének édesanyja

⁶ ALBERT DÁVID, *Skólák, diákok, mesterek (Az udvarhelyszéki iskoláztatás története)*, in HERMANN Gusztáv Mihály – P. BUZOGÁNY Árpád (szerk.), *Udvarhelyszéki olvasókönyv*, Hargita Megyei Hagyományörzési Forrásközpont – Udvarhelyszéki Kulturális Egyesület, Székelyudvarhely 2008, 88–105, 102–103.; HERMANN Gusztáv, *Székelyudvarhely művelődéstörténete*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest 188–191.

⁷ *Székely Közélet*, 1935/38.

⁸ LUKÁCS István, *A református tanítóképző, in A székelyudvarhelyi pedagógusképzés 75 éve*, Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda 2002, 9–19, 18.

⁹ *Székely Közélet*, 1921/3.

¹⁰ HERMANN, Gusztáv, i. m., 240.

Szövetségbe. Ez főleg a módosabb polgárság-kispolgárság csapata. Helyi riválisa az 1928-ban létrehívott Udvarhelyi Munkás Testező Egyesület volt, melyet – mint neve is mutatja – a helyi munkásság, kevésbé tehetősebb iparos réteg támogatott.

Közben az állami hatóságok segítségével egy harmadik csapat is alakul, a Vulturii, mely később *ASTRA* néven versenyez tovább. Ezt a helyi román tisztviselők, katonatisztek támogatták; játékosai katonai alakulat tisztjei, altisztjei, de főképpen sorkatonái közül, valamint a román líceum diákjainak soraiból kerültek ki, általában valamennyien román nemzetiségűek voltak. Tulajdonképpen szurkolótáborra – tekintve Udvarhely állandó román lakosságának csekély lélekszámát, illetve a „régii” (még a háború előtt helyben meghonosodott) udvarhelyi románok integráltságát a helyi kispolgári társadalomban – nem volt jelentős, de a helyőrség katonasága és a líceum diákjai alkalmanként felduzzasztották azt, számbelileg és hangerőben egyaránt.¹¹

És itt érkezünk történetünk tulajdonképpen kiindulópontjához. 1935. november 17-én vasárnap, a futball-idény utolsó mérkőzéseként a Hargita T. E. az *ASTRA*-val játszott, a brassói kerületi bajnokság keretében. A *Szekely Közélet* ekképpen számol be az eseményről: „Vasárnap a Hargita mérkőzött városunkban a helybeli Astrával, 2 : 0 eredménnyel. Sajnos, hogy a mérkőzés után valamely félreértés vagy túlzott érzékenység miatt a nézőközönség között nem kívánatos incidensek keletkeztek s még sajnosabb, hogy egyesek azoknak jelentőségét a magyarság, sőt magyar intézmények rovására igyekeznek eltúlozni. A sport csak úgy szép, ha abból a gyűlölködést és sovinizmust kikapcsolják.”¹²

Hogy pontosan mi történt, a mai napig sem tudjuk megállapítani. A *Szekely Közélet* rivális lapja, a helyi román körök által alapított *Hargita* azután is próbált a románsággal jó viszonyt fenntartani, hogy kétnyelvűből magyar nyelvűvé vált, illetve kikerült a szélsőségesen nacionalista Octavian M. Dobrotă kezéből. A *Hargita* a következőket írja: „az Astra–Hargita futballmérkőzés után a helybeli román[mai] kath[olikus] főgimnázium ellen feljelentés ment, mintha a mérkőzésen jelen levő növendékei a líceum diákjainak hazafias dalait lehurrogták volna. (Külön rendőri eljárás ezzel két, az intézetten kívül álló ifjút is gyanúsít.)”¹³ A *Szekely Közélet* szerint az eset ennél is banálisabb: „...A kérdéses verseny utáni incidensnek a szemtanúk észlelései alapján rekonstruált képe egészen más, mint ahogy az egyoldalú beállítás feltüntetni szeretné. Egy pékinas a magyar csapat győzelme felett kifejezett ujjongása igazán nem lehet ok arra, hogy szenvedélyeket lobbantson lánggra, amelyek végül egy magyar közintézményt fenyegetsenek veszedelemmel.”¹⁴ Ezt támasztja alá a Hargita T. E. közleménye is: „A Hargita sportegyesület meglepetéssel értesült, hogy a 17-iki futballverseny alkalmával történt incidensekért a román[ai] kath[olikus] főgimnáziumot teszik felelőssé. Annyival indokoltabb ez a meglepődés, mert a mérkőzés maga a legnobilisabb formában, a legkisebb ellentét nélkül zajlott le, így a magyar ifjúság rovására eső feltevésekhez a pillanatnyilag befolyásoló lélektani előzmények is hiányoztak. A »Hargita« vezetősége lelkiismeretbeli kötelességének tartja annak leszögezését, hogy az említett intézet növendékei, akik elenyésző csekély számban voltak jelen a versenyen, nem viselkedtek olyan módon, hogy ezért az intézet előjáróságát és magát az intézetet lehetne felelőssé tenni. Ezen állításunkra vonatkozó bizonyítékainkat készek vagyunk az illetékes hatóságok rendelkezésére bocsátani.”¹⁵

Némi adalékot jelent az is, ahogyan idősebb Dr. Dobos Ferenc történelemtanár, későbbi iskolaigazgató néhány év múlva a történetekre visszaemlékezett: „A magyar és román footballcsapat készült a küzdelemre és a román gimnázium tanulói nagy ének szóval vonultak nézőnek a versenypályára. Mikor a versenyen a román csapat alul maradt, a román diákok hallgatva kullog-

¹¹ HERMANN Gusztáv, *A szekelyudvarhelyi sportmozgalom története*, Kézirat az 1980-as évek közepéről, jelen tanulmány szerzőjének tulajdonában; Keszler Albert, adatközlő (született 1927)

¹² *Szekely Közélet*, 1935/47.

¹³ *Hargita*, 1935/25.

¹⁴ *Szekely Közélet*, 1935/48.

¹⁵ Uo.

tak hazafelé. Néhány r[ómai] k[atolikus] magyar diák kárörömmel odaszólt nekik: Na, most énekeljetek!”¹⁶

Szél fúvatlan nem indul, tehát a beszámolókból emlegetett dolgok (a pékinas gól-káröröme, a gimnazisták beszólása) minden bizonnyal megtörténtek. Azóta a stadioni vétségek skálája – az 1935-ben Udvarhelyen történetekhez képest – sokat bővült, és bővült az alkalmazott szankciók tárháza is. Akkor viszont, 1935 őszén, mindenképp túlzás volt a román diákok részéről – egy ilyen jelentéktelen, helyi „rangadóra” – a nemzeti lobogós-indulós kivonulás, amint sportszerűtlen volt ennek leszólása is. Aki valaha bepillantott a stadionok világába, tudja, hogy ez mennyire szokványos eset. Főleg, ha a „vétkesek” kiskorú diákok... A megtorlás – a címben képletesen szereplő „rájátszás” – viszont nem volt ezzel arányos.

A *Székelly Közélet* így írja le a mérkőzést közvetlenül követő intézkedéseket: „Az Astra – Hargita múltkori futball-mérkőzése körül fellángolt túlzó érzékenység és egyoldalú megítélés súlyos következményekbe sodorta a helybeli róm. katolikus főgimnáziumot. Éppen ezen a napon érkezett, más küldetéssel, városunkba Russu tanügyi inspektor, aki bizonyára ugyanazon türelmetlen oldalról informálva, nyomban vizsgálatot vezetett be azon sérelmek tisztázása végett, amelyek a kérdéses sporteseményen a román nemzeti érzületet érték állítólag, a versenyen résztvevő magyar közönség részéről. A vád azonban most már oda csúcsosodott ki, hogy a sértés a kath. főgimnázium növendékei részéről történt s ezért, a tanulóifjúság mellett, az intézet maga is felelős. Ilyen irányban vezette le és folytatta le az inspektor a vizsgálatot, amelynek során apró iskolás gyermekek hallgattattak ki, akiknek ellen nem őrizhető »vallomásai« alapján most már tovább épülhet a vád és az eljárás, amelynek végső következményei, a túlon túlfűtött légkörben, ma még beláthatatlanok.”¹⁷

A „gyors reagálású” vizsgálat tényét, amelyet a „más küldetéssel” helyben tartózkodó Russu inspektor lefolytatott, Péter Attila nyugalmazott matematika-fizika tanár – akkor harmadikos udvarhelyi gimnazista – visszaemlékezése is megerősíti: „A mérkőzés másnapján két idegen hivatalos személy jelent meg az iskolában. Én nagyon meglepődtem, és értetlenül álltam az egész előtt, mert nem szerettem a futballt, nem jártam meccsekre, így semmit sem tudtam az előzményekről. Engem szüleim tenisz-órákra járatnak, ezt a sportot szerettem és műveltem a kollégium-kerti pályákon. Az inspektorok több diáktársamat kihallgatták, nagy riadalmat keltek közöttünk.”¹⁸

És nem késnek az első megtorló intézkedések sem. Erről a *Hargita* december 6-i számában olvashatunk: „Russu vezérigazgató a feljelentés alapján két ízben is vizsgálatot tartott a főgimnáziumban s majd az igazgatóság engedélye nélkül a Hargitában játszó diákok 30 napi, 42-öt pedig, akik a meccsen ott voltak, 15–15 napi kitiltással büntetett, 3 tanárt pedig felfüggesztett. Kívánságához képest a főgimnázium igazgatósága a hatóságok előtt ünnepélyesen bocsánatot kért a líceum vezetőségétől. A dec. 1-i nemzeti ünnepet¹⁹ befejező fáklyásmenet alkalmával a főgimnázium vezetősége ellen tüntetés volt. A főgimnázium ártatlanságára hivatkozva új vizsgálatot kért úgy saját főhatóságától, mint a minisztériumtól, kívánva, hogy az igazság teljes kiderítésével akik bűnösök, bűnhődjenek, de ártatlanok ne szenvedjenek.”²⁰

A magyarság irányában tapasztalható gyanakvó hangulat és jogtírárs ez időben nem volt lokális jelenség. A *Székelly Közélet* például november 30-án érdekes hírt közöl: „Az Oradea-nagyvárad rendőrkésztor rendeletet adott ki, mely szerint az összes ottani kávéházakban, ven-

¹⁶ Dobos Ferenc, *Udvarhely vármegye a román megszállás alatt*, in DÁVID József (szerk.), *Székellyföld írásban és képen*, Kaláka Könyvkiadó Vállalat, Budapest 1941, 202–213, 211.

¹⁷ *Székelly Közélet*, 1935/48.

¹⁸ Péter Attila adatközlő (született 1922)

¹⁹ Az 1918. december 1-jei gyulafehérvári határozat évfordulójának megünneplése. Ennek a határozatnak az értelmében – az 1920. június 4-i trianoni döntés előzményeként – az erdélyi románok népgyűlése kimondta Erdély egyesülését Romániával.

²⁰ *Hargita*, 1935/25.

déglőkben és klubokban a kiszolgáló személyzet csak román nyelven üdvözlheti a vendégeket és csak román nyelven fogadhat el megrendeléseket.”²¹

Vajon a romániai magyar lakosság annyira csöknyösen elzárkózott volna az állam nyelvének elsajátításától, hogy ilyen drasztikus lépésekre legyen szükség? A jelek nem feltétlenül erre utalnak, még a székely tömb által övezett Udvarhelyen sem. „A románul tanulni óhajtók, úgy a kezdők, mint a haladók részére tanfolyamot nyitunk. Tekintve a nagy érdeklődést, már a közel jövőben megkezdjük. A részt venni óhajtókat kérjük a »Minerva« könyvkereskedésben jelentkezni.” Ez például a *Hargita* hetilap hirdetése december 6-án. „Cheresteşiu²² teljes román-magyar és magyar-román szótár, román nyelvtani melléklettel nyomdánk üzletében 495 lejért kapható” – ez meg a *Székely Közélet* akkori számaiban ismételt megjelentő ajánlat. Egy kicsit visszamenve az időben még inkább azt tapasztaljuk, hogy az udvarhelyi magyarság igyekezett a román államrenddel való harmonikus együttélésre. 1924-ben Kósa János tanár román nyelvtankönyvet jelentett meg az udvarhelyi nyomdában, illetve még ugyanazon évben Buna Anna tanárnő és Györkes Mihály tanító ugyanitt kiadták a *Román vizsgák könyvét*, amely a tanítókat, tisztviselőket, diákokat próbálta felkészíteni a kötelező román nyelvvizsgákra.

De az udvarhelyiek román kultúra iránti nyitottsága messze túllépett a hivatalos és kötelező vizsgák segédkönyveinek böngészésén. Már 1921-ben a Jótékony Nőegylet által szervezett előadássorozaton Halmágyi Samu bemutatta Vasile Alecsandri²³ és Mihai Eminescu²⁴ költészetét, akiknek verseiből szavaltatok is hangzottak el Halmágyi Samu, Bakóczy Károly és Finta Gerő helybéli tanárok fordításában. 1929-ben Bakóczy Károly újra Eminescu költészetét ismerteti a „Szabadlíceum” előadássorozatában, ugyanott 1934-ben Józsa János a székelyek és a román nép közötti kapcsolatokról tart előadást. Másfelől a húszas években a magyar kultúra irányában való közeledést igyekezett pártolni Negruţi F. Emil román polgármester, illetve a tisztviselői kar több tagja. A Ştefan Octavian Iosif Líceum néhány román nemzetiségű tanára is dicséretes módon próbált bekapcsolódni a helyi művelődési életbe. Ellene dolgozott viszont a folyamatnak a helyi román lap, a *Glas Românească din Regiunea Secuizată* (Románok hangja az elszékelyesített vidéken), illetve ennek főszerkesztője, a szélsőségesen nacionalista Octavian M. Dobrotă (maga is a líceum tanára), és vele karöltve sajnos a líceum tanárainak jelentős része. A román nacionalizmus fellángolása Udvarhelyen is az 1930-as évektől, a szélsőjobboldal általános megerősödése talaján kezd komolyabb aggodalomra okot adni. Ennek ellenére, illetve éppen ezért figyelemreméltó, hogy több helyi tanár ez időben is minőségi fordításokat közölt román írók-költők műveiből a helyi meg az erdélyi sajtóban. A hosszú felsorolás helyett hadd emeljük ki Finta Gerő 1939-ben, Kolozsváron kiadott Eminescu fordítás-gyűjteményét, amely a legnagyobb román költő időrendben második magyar nyelven megjelent kötete.²⁵

De térjünk vissza az 1935-évi eseményekhez! Talán a helyi etnikumközi együttélés korábbi pozitív példái készítették arra a város közvéleményét, hogy az akkor már általánosan ellenséges hangulat dacára se adja fel a futballbotrány ügyének korrekt rendezéséhez fűzött reményeit. „Nem akarjuk lekicsinyelni sem a román nemzeti érzületet – írja a *Székely Közélet* –, sem a nemzeti érzékenységet, de ez mégse fojthat el minden higgadtságot és nyugodtabb megítélést, amit a magunk számára mi is megkívánhatunk. Az apró sérelmeken való bölcs felülemelkedés ugyancsak erénye kell, hogy legyen a többségi nemzetnek, ezt az erősebb helyzete követeli így.

És bizonyára érvényesülnének is a dolgokban ezek a nyugodtabb szempontok, ha nem volnának egyesek, akik folyton tüzet raknak azok alá.

A román közéletnek azonban vannak olyan fórumai, amelyekhez az elfogultságnak és türelmetlenségnek áldozatot kereső lángjai nem csapnak fel, s ha a szóban lévő incidens követ-

²¹ *Székely Közélet*, 1935/48.

²² Victor Cheresteşiu (1895–1971) erdélyi román történész

²³ Vasile Alecsandri (1821–1890) román költő

²⁴ Mihai Eminescu (1850–1889) román költő

²⁵ HERMANN, Gusztáv, *Székelyudvarhely művelődéstörténete*, i. m., 201–207.

kezményei szükségessé teszik: a katolikus tanintézetnek s vele együtt az egész magyarságnak ezekhez, a bölcsesség és higgadtság magasságában álló fórumokhoz kell apellálnia!”²⁶

Az udvarhelyiek viszont hiába bíztak „a bölcsesség és higgadtság magasságában álló fórumok” pártatlanságában, az ügy kedvezőtlen irányba gyűrűzött. A *Hargita* december 12-i számából újabb fejleményről értesülünk: „Bíró Lajos, a helybeli róm[ai] kath[olikus] főgimnázium igazgatója az intézettel kapcsolatos utóbbi események következtében hír szerint lemondott állásáról.”²⁷ „S jóllehet még a román bíróság sem tudta ezt a vádat [azaz a román nemzeti érzés megsértését] rájuk bizonyítani”, érvényben marad a fegyelmi vizsgálatnak alávetett három gimnáziumbeli tanár egy évre szóló eltiltása. Az ekképpen büntetett oktatók: Bíró Lajos magyar-latin szakos tanár és igazgató, Kiss Elek ének-zene szakos tanár és Kovács Albert (aki csak néhány héttel korábban érkezett az intézményhez, illetve eltiltását követően nem tért vissza oda). Az iskolára mért legnagyobb megtorló csapás viszont az volt, hogy egy évre felfüggesztették az intézmény nyilvánossági jogát. Magyarán ez annyit jelentett, hogy félévi vizsgáikat a tanulók román állami líceumok tanáraiból kijelölt bizottság előtt kellett letegyék, akiknek busás vizsgadíját (közel félmillió lej) is meg kellett fizetni. „S hogy a bukottak száma alig haladta felül a rendes tanévek szokásos számát, bizonyítéka annak, hogy a tanárok, tanulók erejük megfeszítésével dolgoztak.”²⁸

E vizsgákról ismét Péter Attila nyugalmazott tanár emlékezését idézzük: „Két számunkra idegen, román anyanyelvű tanár vizsgáztatott, de jelen volt a mi szaktanárunk is. El kell ismerni, nagy szerencsénk volt azzal, hogy a román nyelvet és történelmet Józsa János tanította, aki értette és komolyan is vette dolgát. Mert jóllehet Udvarhelyen nem volt lehetőségünk a román beszéd élő gyakorlására, amit lehetett, azt Józsa tanár úrtól meg tudtuk tanulni. Most is jól emlékszem a szóbeli vizsgára, mert nekem különös szerencsém volt. A történelem leckék közül azt sikerült legjobban megtanulnom, amely Matei Basarab és Vasile Lupu²⁹ uralkodásáról szólt. Pontosan ezt húztam tételként. Megkérdezték, el tudom-e románul mondani, amire én azt válaszoltam, hogy el. És sikerült is. De összességében nézve az 1935-36-os megtorlás nagy csapás volt az iskolánkra.”

Azt, ami 1935-ben és a következő esztendő első félévében a Székelyudvarhelyi Római Katolikus Főgimnázium körül történt, hiba volna elszigetelt jelenségnek, egy banális stadion-szóváltás egyszerű túlreagálásának tekinteni. Az akkori székelyudvarhelyi történesek egy térből és időben jóval átfogóbb folyamat részei. A román oktatáspolitikai nagy reményeket fűzött a romániai magyar lakosság népi identitásának iskolán keresztül történő átneveléséhez. A folyamat elsősorban az elemi oktatást célozta, már a húszas években látványos eredményeket ért el, de a végletesen drasztikus változásokat a számok 1934 és 1937 között mutatják. Az 1934/35-ös tanév végén összesen 112 magyar nyelvű állami elemi iskola vagy tagozat működött Romániában (az 1918-ban még létező 1497-hez képest!), az 1935/36-os év végére ebből már csak 44 maradt! Az állami iskolákba beírt 96 809 magyar tanulóból 1934/35-ben 11485 tanulhatott anyanyelvén, 1936/37-ben viszont már csak 4527. Csak Udvarhely megyében 1932 és 1937 között 74 magyar tannyelvű iskolát vagy tagozatot zártak be, a döntő többségében szintén magyar lakosságú szomszédos Csík megyében pedig teljesen megszűnt a magyar nyelvű állami oktatás.³⁰

A probléma viszont ennél bonyolultabb. Mert az állami oktatásból ily módon kieső magyar kisdíjakokat átvehette volna az Erdélyben nagy hagyományokkal rendelkező magyar felekezeti

²⁶ Székely Közélet, 1935/48.

²⁷ Hargita, 1935/26.

²⁸ BOGA Lajos (szerk.), *Az Erdélyi Róm. Kat. Egyházmegyei Tanács vezetése alatt álló Székelyudvarhelyi Baróti Szabó Dávid Róm. Kat. Gimnázium Évkönyve*, Könyvnyomda, Székelyudvarhely 1941, 5–6.; V.Ö. ALBERT Dávid, *400 éves a székelyudvarhelyi Tamási Áron Gimnázium*, A Tamási Áron Gimnázium kiadása, Székelyudvarhely 1993, 93–94.

²⁹ Matei Basarab (1632–1654) havasalföldi, illetve Vasile Lupu (1634–1653) moldvai vajdák.

³⁰ DIÓSZEGI László – R. SÖLE Andrea (szerk.), *A romániai magyarság története, 1919–1989*, Magyarságkutató Intézet, Budapest 1990, 25.

oktatás. Ez viszont azért nem működhetett, mert a romániai magyar egyházakat az 1921-ben végrehajtott földreform révén súlyos érvágás érte: 371614 hold kiterjedésű magyar egyházi birtokból összesen 314199 hold lett szekularizálva, a veszteség 84,5%-os. Az egyház legfontosabb jövedelemforrása, amelyet elsősorban iskoláinak fenntartására fordított, e birtokállomány volt. Ennek elvesztése nyomán az egyházi iskolák drasztikus mértékben kénytelenek növelni a tandíjat, ami a szegényebb sorsú magyar lakosságot eleve elvágja az anyanyelvén való tanulástól. A tényekhez az is hozzátartozik, hogy a magyar felekezeti iskolák államsegély iránti kérelmét a központi román hatóságok elutasították, miközben az erdélyi szászoknak, illetve (a Duna alsó folyása mentén, továbbá a Duna és a Fekete-tenger közti Dobruzdzásban akkor még jelentős lélekszámú, török meg tatár etnikumú) muzulmánoknak megadták.³¹

A középiskolai oktatásban a dolgok hasonlóképpen alakultak, talán annyi különbséggel, hogy itt gyakorlatilag már az 1920-as években világossá vált a helyzet. 1918-ban 101 magyar nyelvű középiskola vagy tagozat működött, 1922-ben 48, 1928-ban csupán 5. Az érettségi vizsga (*baccalaureatus*) valóságos „pedagógiai guillotine” volt a magyar diákok számára, akiknek államilag kinevezett bizottságok előtt kellett vizsgázni román nyelv és irodalomból, Románia földrajzából, történelméből és alkotmánytanából, francia nyelvből, illetve a minisztérium által kijelölt két tantárgyból. A bizottsági tagok nem tudtak magyarul, tolmács segítsége igénybe vehető volt, de az erdélyi felekezeti iskolák így is igen rosszul teljesítettek, 1925-ben például 401 jelöltből csak 100 tett sikeres vizsgát.³²

A magyar nyelvű oktatás visszaszorításának tervszerű iskolapolitikai eszközein túl a két világháború közti román hatóságok éltek minden alkalmi lehetőséggel, amely ezt a célt elősegítette. Ilyen volt az 1935 őszen történt székelyudvarhelyi futballmérkőzés.

SUMMARY

Play-off in Hell (the consequences of a soccer game in educational affairs)

The author investigates how a soccer game played in Székelyudvarhely (Odorheiu Secuiesc, Romania) in 1935, insignificant from a sport-historical point of view, became the source of ethnic dissidences and of penal measures against a Roman Catholic educational institution. The two local teams consisted of Hungarian, resp. Romanian players, the game itself was marred by minor verbal incidents between the spectators. As the analysis of the historical background shows, the events on and around the soccer field merely provided an excuse for the consequences: the suspension of the local Roman Catholic Secondary School's examination rights and of several teachers, the temporary ban of dozens of students and the forced resignation of the director. The Romanian educational authorities between the two world wars – after having crippled the Hungarian mother tongue education – used every opportunity and means to force the academic institutions of the country's Hungarian churches into the background, making it difficult for them to operate. This endeavor or process is confirmed by the figures relating to the Hungarian education in Romania between the two world wars.

³¹ Uo. 29.

³² Uo. 24–25, 33.

A „magyar küldetés”

ERDŐS ISTVÁN (Szerk.) *A Boldogasszony Iskolanővérek magyar tartományának története 1858–1989*, Acta Historica Hungarica SSND 2., Boldogasszony Iskolanővérek, 2015.

A szerzetesrendek iskolái évszázadok óta tevékenykednek Magyarországon, azonban keveset tudunk arról, hogy milyen embereszményt preferálnak, milyen egyedi nevelési karizmával rendelkeznek, milyen oktatási feladatot vállalnak, s történetük során az állami oktatás, a többi felekezet és más rendek iskolái, s nem utolsósorban a politikai változások által meghatározott erőterben hogyan alakult a sorsuk. A rendszerváltozás óta eltelt időszakban ezek az iskolák elsősorban az újraindulás vagy a hálózatbővítés gondjaival voltak elfoglalva, eközben azonban folyamatosan jelentős munkát végeztek a pedagógiai identitásuk megfogalmazása érdekében. A küldetés értelmezésének elengedhetetlen része a saját múlt feltárása, melynek irányába az iskolafenntartó rendek az utóbbi években jelentős lépést tettek. Az eredmények egy része évkönyvek fejezeteiben olvasható,¹ azonban vannak példák monografikus feldolgozásra, sőt könyvsorozatra is. Ez utóbbira példa az Acta Historica Hungarica SSND. A sorozat első köteteként Mellau Mártonnak, a rend által fenntartott debreceni iskola igazgatójának munkája jelent meg, melyben a szerző a debreceni iskola második világháború alatt elvesztett *Historia Domus*ában vezetett iskolatörténetét igyekezett újraírni.

Ahogy a második kötet szerkesztője is kiemeli, *A Boldogasszony Iskolanővérek magyar tartományának története 1858–1989*, az Acta Historica Hungarica SSND² második köteteként az eddig kiaknázatlan történeti források jelentős mennyiségére támaszkodva született meg. Nem kétséges, hogy a kötet kiadása után is rengeteg kérdés megválaszolásával marad adós a történelemtudomány a magyarországi Boldogasszony Iskolanővérek rendje (a továbbiakban: SSND) működésének története vonatkozásában, ez a könyv azonban egy induló sorozatnak még csak a második darabja. A kötet három tanulmányt tartalmaz, melyek eredetileg egy-egy szerzetes szakdolgozatából nőttek ki, a szerkesztő ezeket stilizálta és összezsírosította, az esetleges ellentmondó adatokat pontosította, a jegyzeteket kiegészítette és a szövegek keletkezése óta megjelent szakirodalmi hivatkozásokkal bővítette. A könyv nagy fejezeteiben három történelmszallgató munkáját olvashatjuk: Tornay Krisztina az iskolanővérek letelepedésének körülményeit és a rend 1918-ig való működését mutatja be a magyar tartományokban, Lobmayer Ágnes M. Judit az SSND 1919 és 1948 közötti működését ismerteti, Veidinger Éva pedig 1945-től 1989-ig követi nyomon a rend magyarországi életét.

A kötet három főbb egységen keresztül tárja fel a rend keletkezésének körülményeit és működését Magyarországon, a rendszerváltásig. Az első szerkezeti egységben a kongregáció keletkezésének szakaszát tárgyalja Tornay Krisztina, majd bemutatja a katolikus női szerzetesrend iskoláinak horizontális és vertikális expanzióját. A szerző kutatás-módszertani jártasságát jelzi a szakszerű forrásanyagok és a minőségi forráskritika felhasználása, melynek során különböző német nyelvű szórólapokból és szóróanyagokból merítve ismerteti két temesvári lánynevelő intézet célját és belső életét. Gazdag adatbázissal szolgál Tornay az egyéb szerzetesrendekről, az SSND magyar tartományainak szerzetes- és diáklétszámáról, azok változásairól.

¹ NAGY Attila, *A Kegyesnőrend magyarországi működése a két világháború között (1919–1939)*, (szakdolgozat) Budapest, 1998; BORIÁN Tibor, SP, *A Magyar Piarista Rendtartomány története*, 2009, <http://www.szepl.hu/piarista/tartomanytortenet.html> (Utolsó megtekintés, 2016. július 9.); *A Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium és Kollégium X. Jubileumi Évkönyve*, Miskolc 2003, <https://bt.kpke.hu/db/0A/58/m00000A58.pdf>, (Utolsó megtekintés, 2016. július 9.)

² *School Sisters of Notre Dame*, magyarul Miasszonyunk Iskolanővérek. Az elmúlt századokban szegény iskolanővéreként szerepeltek, a mai hazai köznyelvben iskolanővéreként említik őket.

A második egységben az első világháború okozta károkat, a két világháború közötti időszakot és a kommunista államosítás körülményeit mutatja be Lobmayer Ágnes M. Judit. A trianoni béke következményeként a rendházaknak csupán harmada maradt az országhatáron belül. A hiányt a két világháború között a rend igyekezett minél előbb pótolni: új házakat alapítottak és kiszélesítették a tevékenységi köreiket. A kommunista ideológia sarkalatos pontja volt az egyházak és a vallás, így a katolicizmus terjedésének meggátolása is, ezért 1848-ban az SSND rendhez tartozó iskolákat is államosították. A Lobmayer által használt forrásanyag jelentős részét képezik az iskolai értesítők. Találunk közöttük debreceni, battonyai, fonyódi, kiskunmajsai, kolozsvári és szegedi iskolai értesítőket is, melyek alapos, átfogó, elemző munkára utalnak. A katolikus egyház működéséről az 1948. évi államosítás után már számos írásmű keletkezett,³ különböző aspektusokból közelítve meg a változásokat. Jelen kötet célja az SSND iskoláit érintő államosítások történetének összefoglalása és leírása a magyarországi tartományok vonatkozásában. Fontosnak tartom kiemelni Bukovszky M. Hilda nővér kéziratának⁴ felhasználását, mely hitelt ad számos rendi életből vett momentumnak.

A harmadik kronologikus egységben a rendszerváltásig folytatódik a rend történetének feltárása. 1989-ig vonta ellenőrzése alá a rendi élet minden mozzanatát az Állami Egyházügyi Hivatal, az állami szorításból csak az 1980-as évek közepétől engedett. A fennmaradt gazdag levéltári forrásanyag és az évkönyvek lehetővé tették, hogy a szerző bőségesen szolgálhasson statisztikai adatokkal a jelölt korszakban működő rendi egyházi intézményekről.

A kötet hiánypótló alkotás: összefoglalja az SSND rend történetét a kialakulásától a magyarországi elterjedésén át egészen a rendszerváltásig. A magyar rendházak adatai országosan szinten reprezentálva vannak. A három szerző írása összefügg, tartalmuk logikusan összeegyeztethető. A koherens, kronológiai sorrendbe rendezett tartalom megkönnyíti az értelmezést, a táblázatokban feltüntetett adatok egyértelműek. A szövegű idézetekkel tarkított fejezetek, egységek tükrözik a Miasszonyunk Iskolanővérek rend hitvallását. A rend tagjai magyar tartományaik megrázkódtatásai ellenére történelmük folyamán mindig hirdették, hogy készek nélkülözni és hitükből elég erőt merítenek az újrakezdéshez, mindvégig bízva Istenben, a nevelés erejében, az átformálható világban. Ajánlom a kötetet azoknak, akik a rend létrejöttét, magyarországi működését kutatják, hiszen a szerzők gazdag forrásanyagot sorakoztatnak fel, így jó kiindulópontja lehet ez a könyv a további egyháztörténeti, rendtörténeti kutatásoknak.

Tóth Dorina Anna

Fiúk és lányok egy asztalnál

SUBA LÁSZLÓNÉ – TORNAY KRISZTINA (szerk.) *Fiúkat nevelünk – Lányokat nevelünk. Szakmai anyagok katolikus szerzetesiskolák számára*, Debrecen, Boldogasszony Iskolanővérek, 2015.

A Boldogasszony Iskolanővérek által kiadott kötet számos meglepetést tartogat olvasóinak. Kezünkbe fogván a terjedelmes művet mindenekelőtt arra leszünk figyelmesek, hogy tulajdonképpen két könyvet lapozunk. Az egyik irányból a fiúk, a másik irányból pedig a lányok neveléséről értesülünk. A két egymással szemben álló rész szimbolizálja a férfi és a nő kapcsolatát:

³ GERGELY Jenő, *A katolikus egyház Magyarországon, 1944–1971*, Négy évtized, Kossuth Kiadó, Budapest 1985.; BALOGH Margit – GERGELY Jenő (szerk.), *Állam, egyház, vallásgyakorlás Magyarországon, 1790–2005*, I-II. MTA Történettudományi Intézet, Budapest 2005.

⁴ BUKOVSZKY M. Hilda, *A Miasszonyunkról nevezett Iskolanővérek magyarországi rendtartományának története*, (kézirat); BUKOVSZKY M. Hilda, *Női szerzetesrendek a Csanádi egyházmegye területén. Történelmi szakdolgozat*, (kézirat).

különállóak, de mégis egészet alkotnak, egymásnak feszülnek, de harmonikusan kiegészítik egymást, tükröképet mutatnak, de egy ponton összeérnek.

Ezt a szép egymáshoz illeszkedést prezentálja a kötet borítója is. A *Fiúkat nevelünk* kötettrészen fiú lépdél egy oroslán mellett, bátran, magabiztosan, készen a harcra a védelem érdekében. A *Lányokat nevelünk* borítóján egy leány burkolózik színes szalagok és fodrok hullámaiba, bájt, kedvességet, gondoskodást sugározva. A képek a nemek tradicionális jellemzőit sugallják, arról árulkodva, hogy e szerkesztett munkában a hagyományos nemi attitűd érvényesül a családban, a társadalomban elfoglalt szerepek szerint, egymás mellett, egyenrangúnak tekintve a két nem tulajdonságait, tudását, képességét. „Nincs szükség arra, hogy a női nemet a férfival szembeállítva próbáljunk értékelni” – olvasható az *Előszó*ban. A szerzők ehhez következetesen ragaszkodnak, bemutatják a férfit és a nőt külön-külön, de mégis egységben, minősítés vagy hierarchiába rendezés nélkül.

A kötet a párhuzamosan működő lány és fiú műhelyek eredményeit sorakoztatja fel. Bár a két kötettrész külön szerzőgárdával, külön műhelymunkában íródott, ugyanaz a szellemiség, cél, üzenet hatja át mindkettőt. Ez kizárólag a két szerzői kör folyamatos kommunikációjával valósulhatott meg. Ugyanígy működik sikerrel a férfi és nő kapcsolata: mindkettő végzi a munkáját kapott talentumai szerint, de egymásra figyelve, beszélgetve, időként meg-megállva, egymásnak ötletet adva, egymást tanítva, segítve.

Mindkét kötettrész azonos logika mentén épül fel, előbb elméleti jellegű, gondolkodtató írások, majd gyakorlati tartalmak következnek. A férfias és nőies megközelítési mód jól tükröződik a témák felvezetésében. A férfiak által jegyzett tanulmányok a dolgok közepébe vágva indulnak: identitás és differencia, ontológia, aszimetria és hasonló terminus technicusok sorjázának a sorok között. A szerzők azonos mód stratégiát alkotnak, feltárják a problémákat, megoldási javaslatokkal élnek, olyan férfias tevékenységeket ajánlva, mint a nomád tábor, az apa-fiú tábor, tréning vagy a központi szerephez jutó beavatás. A lányokról szóló kötettrész sokkal inkább szenzitíven közelít. A történelmi dilemmák ismeretében indokolt módon hosszan foglalkozik a nők oktatásának és nevelésének múltjával, bemutatja a nőnevelés történeti mérföldköveit, a női szerzetesrendek történetét. A jelenbe érkezvén a lányok hatékony megszólításának módjait közösségi élmények, konferenciák ismertetésén keresztül szemlélteti. A közös szál a férfi és női személyiség jellemzői, azok kibontakozása, küldetése, az identitás és a küldetés megtalálásának elősegítése. Egyik fél sem részrehajló, egyik sem akarja uralni a kötetet, ellenkezőleg, mindkettő józanul, objektíven, továbbadhatóan tárgyalja a témát, a nevelésre helyezve a hangsúlyt.

Az első tartalmi részben fiúkról és lányokról esik szó, családban, iskolában, médiában, társaságban és magányban. A gyakorlati egységben pedig órávázlatok, tematikus tervek, programok, jó gyakorlatok, empirikus felmérések eredményei olvashatóak. Olyan ez, mint egy párbeszéd, kérdezz-felelek játék a fiúk és lányok nevelését tárgyaló két rész között: „Te milyen vagy?” – kérdezi a Fiú. „Én ilyen” – válaszol a Lány, majd folytatja: „Nekem erre van szükségem, és neked?” Majd újra a Fiú: „Én erre tartok, és te?” S így folytatódik ez a beszélgetés a különleges – egyvonalú, de mégis párhuzamos – olvasmányélmény során. Ha a kéziratból szófelhőket készítenénk, azok is kiválóan átfednék egymást: férfi, nő, identitás, szerepek, hit, család, barátok, vallási közösségek. A firtatott kérdések irányai is ugyanazok: Ki vagyok én?;

Mi különbözet meg a másiktól?; Miben vagyok mégis ugyanolyan ember?; Mi az én küldetése férfiként és nőként?

„A nemünk nem szabad választás eredménye, sokkal inkább hivatás” – állítja a könyv egyik kulcsmondata. Igen, de ma mindezt egy olyan rendszerben kell megtalálni, amelyben hiányoznak a viszonyítási pontok: ép család, hit, érték, norma, közösség. A kötet szerzői szembenéznek ezekkel a problémákkal, de nem hagynak időt az elkeseredésre. Cselekvésre szólítanak, mégpedig az adott kereteken és lehetőségeken belül. Nem üres megoldási sémákat kínálnak, hanem konkretizálják a teendőnket, a pedagógusok, lelki vezetőik, a szülők, a társadalom döntéshozóinak és minden tagjának feladatait. Teszik ezt annak érdekében, hogy a felnövőkvő fiúk és lányok, akik megtalálják nemi identitásukat, feladataikat és küldetésüket, elhozzák azt a világot, amelyben újra láthatóak a viszonyítási pontok.

Dr. Engler Ágnes, PhD

THE JOURNAL OF THE ROYAL ANTHROPOLOGICAL INSTITUTE

Volume 100, Part 1, 2000

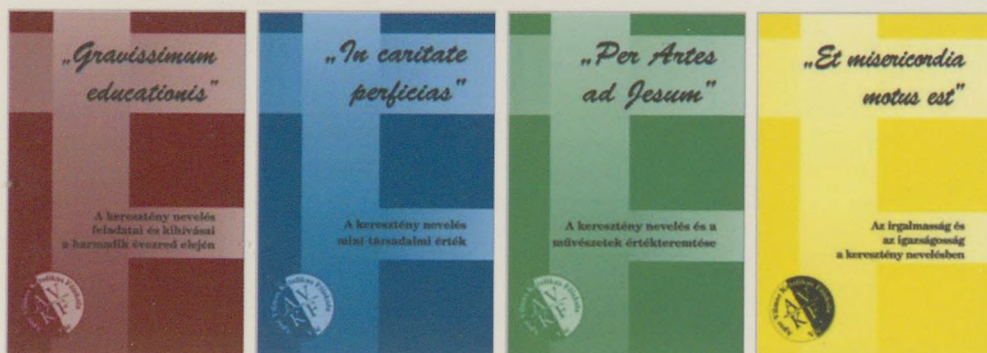
Published by the Royal Society of London

The Journal of the Royal Anthropological Institute is a peer-reviewed journal of research in human evolution, primatology, and human biology. It is published quarterly by the Royal Society of London. The journal covers a wide range of topics, including the evolution of the human species, the development of the human brain, and the social and cultural evolution of humans. The journal is a key source of information for researchers and students in the field of human evolution and anthropology.

The journal is a key source of information for researchers and students in the field of human evolution and anthropology. It is a peer-reviewed journal of research in human evolution, primatology, and human biology. The journal covers a wide range of topics, including the evolution of the human species, the development of the human brain, and the social and cultural evolution of humans. The journal is published quarterly by the Royal Society of London.

AZ ORSZÁGOS KERESZTÉNY NEVELÉSTUDOMÁNYI KONFERENCIA EDDIG MEGJELENT KÖTETEI

A váci Apor Vilmos Katolikus Főiskola 2013-tól minden évben megrendezi Országos Keresztény Neveléstudományi Konferenciáját.

A konferencia a keresztény szemléletű neveléstudományi kutatások mellett a keresztény nevelés és oktatás legfontosabb értékeinek, feladatainak számbavételét tűzi napirendjére.

Minden évben egy kiemelt kérdéskörhöz kapcsolódó előadások hangoznak el, a beérkező publikációk pedig konferenciakötetekben is megjelennek.

Az eddigiekben érintett témák között hangsúlyt kaptak a keresztény nevelés feladatai és kihívásai, társadalmi értéként betöltött szerepe, kifejeződése a művészeteken keresztül, valamint az irgalmassághoz és igazságossághoz kapcsolódóan.

A kötetek egyaránt szólnak azokhoz, akik fontosnak tekintik a keresztény értékeket, akik számára a keresztény szellemiségű oktatás és nevelés élethivatás, és akik minőségi, tartalmas kiadványok által kívánják elméleti és gyakorlati ismereteiket gazdagítani a témában.

A konferenciakötetek tartalomjegyzékai megtekinthetők a www.avkf.hu/kiadvanyaink felületen.

Megrendelés: avkf@avkf.hu

Szeretettel ajánljuk olvasóink figyelmébe kiadványainkat.

APOR VILMOS KATOLIKUS FŐISKOLA

www.avkf.hu • 2600 Vác, Konstantin tér 1-5.

Telefon: +36/27-511-150

Rendelés: avkf@avkf.hu

